

A MAGYAROK ŐSHONA

LEGRÉGIBB NYOMOK

IRTA:

DR. FÁY ELEK

BOLTI ÁRA 8 KORONA

BUDAPEST, 1910

RANSCHBURG GUSZTÁV KÖNYVKERESKEDÉSE

(FERENCZIEK-TERE 2.)

T A R T A L O M.

Bevezetés	Lapszám 1—124
<i>I. Rész. Történelem</i>	
1. A protomédek és elamiták	1—4
2. A szumírok	5—7
3. AsszírIA	8—10
4. Az arméniai, kurdisztáni és az egykori kappadóciai vidékek ősnépei	11—13
5. SzírIA, Kanaán és Arábia népei	14—27
6. A híkszózok vagy pásztorok	28—40
7. SzírIA és Kanaán az egyiptomi XVIII. dinasztia korában	41—48
8. A kheták vagy hittiták	49—76
9. A filiszteusok	77—81
10. A károk és feníciék	82—91
11. Az ismertett népek szkitha-magyarsága	92—115
12. Szétvándorlás az őshazából	116—124
<i>II. Rész. Népismertetés</i>	
1. Állami és társadalmi szervezet	125—277
2. Hadászat, fegyverzet	127—132
3. Földmívelés, állattenyésztés	133—135
4. Bányászat, ércművesség	136—139
5. Agyagedény-, üveg-, papir- és szövőipar	140—142
6. Halászat, tenyésztés, kereskedelem	143—145
7. Vallás és műve	146—158
a) Legősibb fogalmak	159—256
b) Mag és erő	161—169
c) A hetes szám	169—187
d) A menny, minden	187—189
e) A nedves őselem	189—190
f) A tűz	190—197
f/1) A nap	197—
f/2) A villám	198—202
f/3) A mesterséges tűz	202—204
f/4) A tűzital	204—208
f/5) Élettűz, életmeleg, élet	209—210
g) Kígyó-, sárkány- és halszitelet	210—221
h) Ősidő—őstér; őserő—ősanyag	221—232
h/1) Az ősidő	232—244
h/2) Őserő	232—236
h/3) Tér, törvény, természet, anyag	236—238
i) A jó	238—244
j) Mindentadó, atya	244—247
k) Isten. (Tevő és tett)	247—251
8. Jelképezés, művészet, írás, nyelv	252—256
Áttekintés. Eredmények és következtetések	266—277
A szövegben idézett munkák jegyzéke	278—294
Idézetek	295—296
Név-, szó- és tárgymutató	297—300
	301—

BEVEZETÉS.

A Biblia Genézise az özönvizet túlélő, Noé három fiától: Sem, Kám és Jáfettől származtatja le az emberi fajokat.

Sem ivadéakai: Elám, Aszur, Arfakszád, Lud, Arám. Ezek közül Elám: az elámiták vagy szuziánaiak, Aszúr az asszirok, Arfakszád a térahitek, azaz a héberek és juktanida arabok, Lud: a lidek; Arám pedig: az Orontesz, Eufrát és Habur folyóvidéki arámi népek törzsatyja.

Khámtól a Biblia négy fiút származtat, ú. m.: Kusst, Mizraimot, Putot és Kennánt; akik közül Kuss: a Felső-Egyiptomtól délre eső Kuss- vagy Ethiopiának és Dél-Arábiának lakóit, Mizraim az egyiptomiakat, Kennán a kanaánitákat, azaz a zsidók előtti kanaáni népeket, míg Puth: a Vörös-tenger afrikai partjamenti népeket személyesítette meg.

Végül Jáfetnek fiai: Gomer a frigek és kimmeriek; Magóg: a kaukázusi magógok, Madai: a médek, Javán: a jónak általában a görögök, Tubál és Mesek: a Pontusz-melléki (főleg az ércművességükről híres) tibarének és muszkák, Tirász pedig a Taurusz-hegységmenti: kilikek ősatyjául tekintetik.

Ezekhez képest nagyban és egészben a tudósok Noé ivadékaiknak elhelyezkedését a Genézis nyomán úgy állapítják meg, hogy Jáfet származékai a kis-ázsiai és arméniai északi vidékeket, Kám utódiái a dél-arábiai, az ú. n. eritreai-tengermenti tájakat, míg Sem gyermekei a két megelőző népesalád közötti középrégiókat szállták meg.

Noé három fia közül a tudósok Semben a sémi, Jáfetben pedig az árja népek törzsatyjait, illetve faji megszemélyesítőit

VII

Mivel pedig a Biblia paradicsomát nemcsak hogy szintén négy folyó: a Pison, Gihon, Hiddekel és Frat öntözi, de e négy folyó közül a Frat az iráni ősmundákban az Arangrutnak (Jakszartesz) másik neveként szintén szerepel, a Vehrut (Okszus) pedig ma is viseli a környező lakosság ajkán a Gihonra hasonló Dzsihon nevet, a tudósok némelyike annyival több hitelt ad az árja ősmundának, mert a Pamir-fensíki Iran és az azzal szomszédos Turán népeinek történelemelőtti időkbe vesző harcai emléke is valószínűvé teszi azt. Ezen felfogás szerint a Genézis a Mezopotámiába átvitt paradicsommal voltaképpen csak a Pamir-vidéki ősbölcső zavaros emlékét tartotta fenn.

A turáni népesaládhoz számított népek típusaiban olyan eltérések észlelhetők, hogy azok egy sárga és egy fehér faj különböző vegyarányú keveredéséből eredőknek látszanak; még pedig úgy, hogy Ázsia legkeletibb széléről kiindulva — hol a sárga arcszínnel együtt a kiálló pofacsont, benyomott orr, és ferde állású mandulaszemek jellemzik az arcokat — az Urálig és Kaukázusig fokozatosan veszítenek az említett faji vonások markánságukból; annyira, hogy Lenormant szerint pl. a kaukázusi ú. n. fehér allofileknél inkább csak a nyelv mutat az ú. n. kaukázusi fajoktól távolabbi eredetre. (Lenormant: Hist. anc. de l'Or. 302.)

A sémi faj egészben véve szorosabb egységet mutat a turáninál, de az egységet mégis megzavarják a kámi faj érintkezései. A kámi faj ugyanis csak az egyiptomiakban jut a többi fajoktól határozottabban megkülönböztethető kifejezésre; míg ellenben az ú. n. kanaánitákban s főleg az ókorban oly nagy szerepet játszott kussitákban oly nagy eltéréseket mutat, úgy fajjelleg, mint nyelv tekintetében, hogy pl. míg a felső-nilusi és az elámi kussiták vagyis az ú. n. nyugati és keleti etiópok a néger vérnek erős vegyülete mellett túlnyomólag a turáni faj felé hajlottak, addig a kaldeai keféneket (a szumirok nem turáni népelemét) a legtöbb tudós a sémiékhez sorozza.

Rawlinson György és Lenormant szerint: a szerecsennel vegyült kussita-faj lakta Abbissziniától kezdve Nyugat-Ázsia

VI

látják. Kámmal szemben azonban zavarban vannak, mert az ennek négy fia egyikétől, Mizraimtól származtatott egyiptomiakon kívül, a többi háromtól levezetett népekben nem tudnak tisztán megkülönböztetni a sémiék és árjaktól határozottan elütő külön fajjelleget.

A turániakat, az emberiség egyik legnagyobb népesaládját pedig a tudósok vagy Kain leszármazói között keresik, vagy pedig egyáltalán nem lelik meg helyüket Noé ivadéakai között a Genézisben. A Biblia ezen hézagát Lenormant úgy igyekszik kitölteni magából a Genézisből, hogy az az özönvizet túlélő Noét és fiait Ádámnak Seth fától származtatván, nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy Ádámnak másik, keletre Nódba költözött fia: Kain utáni ivadéakai, ott keleten szintén elkerülhették az özönvizet, ha ott egyáltalán nem volt. (Lenormant: Historie ancienne de l'Orient: I. 312. l.)

Lenormantnak e mellett azonban még az is feltűnik, hogy az ércművesség megszemélyesítője — a bányászatok és ércművességükről híres tibarének törzsatyja — Tubálkain, a nevében foglalt Kain (kovács) névvel hogyan került a Genézis leszármazási-táblájában Jafet fiai közé. Lenormant előbbi okoskodása szempontjából megítélője nem is alaptalan. Ettől eltekintve azonban a Genézis szerzője annak nem oka, hogy a tudósok Jáfetet kizárólag az árjak törzsatyjául foglalták le.

Az irániak ősmundája Traetaonát ismeri, mint az emberiség ősatyját, akinek — Noéhez hasonlólag — szintén három fiút ad, ú. m. Turát, Szajrimát és Ariát: a turániak, sémiék és árjak törzsatyjait. Ezen ősmunda viszont a kámiták törzsatyját rekeszti ki Traetaona fiai közül.

Ugyancsak az árjaknak, a pehlevi nyelven írt Bundeheben fenmaradt őshagyományai szerint: az említett három törzsatyva ivadéakai a mai Pamir-fensíki Ariana-Vedját — az árjak paradicsomát — és az onnan négyfelé szétfutó Okszus (Vehrut) Jakszartesz (Arang-Rut), Tarim (Arvand) és Indus (Mehruva) folyók között laktak. (Lenormant: Hist. anc. de l'Or. I. 110.)

VIII

tengerpartjait egész Indiáig s a faj legkeletibb ágának az egykori indiai kauszikkász nevű népet tartják.

A népesaládok és a nyelvesaládok nem mindig fedik egymást. Így pl. a kanaánitákat a Genézis a kámiták közé sorozza és őket a tudósok is elkülönítik a sémitáktól; holott a zsidók az ő héber nyelvüket — a tudósok többségének állítása szerint — a kanaánitáktól sajátították el, az ő előbbi arámi nyelvük helyett.

Hogy pedig általában milyen nézeteltérések uralkodnak a tudósok körében a kámi nyelvesalád nyelveire nézve, azt eléggé tanúsítja az, hogy míg Müller Miksa a kámi nyelveket csak a sémi nyelvek régebbi alakjának tekinti, mellyel szemben állnak a turáni nyelvek, a szerinte ezekből fejlődött árja nyelvekkel; addig — mások szerint — a kámi nyelv a turáninak csak egyik ága, mely ennek afrikai ágait a sémivel köti össze. (Csengery Antal: „Nyugat-ázsia őstörténete“ az „Összegyűjtött munkái“-ban I. köt. 107. és 118. lapok.)

Hogy az árjak és turániak fajrokonok, azt nemcsak az az adat bizonyítja, hogy az árjak az Irán és Turán között folyó őskori harcokat testvérharcnak tekintették; hanem a rokonság mellett szól Jáfetnek közös ősatyjául tisztelése is. Míg ugyanis a görög Japetosz Titában — az őrmények Japedosztájában — tisztelték isteni ősüket, addig a török népek hagyományára Jáfettől származtatja nyolc ősüket, ú. m.: Türkööt, Csint, Kazárt, Szaklabot, Ruszot, Minget, Gumárit és Kaladzsot. A magyar hagyományok fentartója: Kézay pedig Ménróthot — Hunor és Magor atyját — Jáfetnek Tana nevű fiától származtatja; ellenében a Genézissel, mely a Ménróthot azonosnak tartott Nemróthot a kámita/Kusstól vezeti le. $\text{M A K} = \text{Mag} + \text{ar}$

De ha ez adatok a turániak és árjak rokonságát bizonyítják is, az kétségtelen, hogy a két népfaj szétválása egymástól igen távoli őskorban mehetett végbe. Ugyanis a legújabb tudományos buvárlatok alapjak, Hermann Hirt a német tudósvilágnak azon — szerinte — ma már mindinkább uralkodó nézetét tolmácsolja, hogy az indó-germánok ősfészke nem is Ázsiában, hanem Euró-

pában keresendő. Szerinte: Kis-Azsiába az indó-germánok (frigek, galaták, görögök stb.) csak utóbb nyomultak be s az őket megelőző lakosság egészen más fajú volt. (Hermann Hirt: Die Indogermanen. I. 176. l. l. és 58. l. l.)

Munkám célja: kimutatni, hogy ezen őslakosok turániak, s még pedig épen a mi őseink voltak; akiket egyfelől a sémiak, másfelől pedig az áriák szorítottak ki ősi fészükéből; amennyiben bele nem olvadtak a rájuk tolt idegen fajokba.

Azonban az olvasóim tájékoztatására előre kell bocsátanom azt a kérelmemet, hogy ne ütközzenek meg azon, ha a dolgozatom elején több olyan néppel foglalkozom, amelyek szorosán véve a mi ősnépeinkül nem tekinthetők, akiket azonban — a mi szorosabb hun-szkitha népesaládunk faji kialakulása és őseink viszontagságos pályájának megérthetése szempontjából — hallgatással még sem mellőzhetek el.

TÖRTÉNELEM.

1. A protomédek és elámjak.

(HUNOK) (MOROK)
Trogusz Pompejus — Jusztinusznál fenmaradt töredékeiben — azt állítja, hogy a szkithák minden más nép előtt 1500. éven át egész Elő-Ázsiát bírták s hogy ők a világnak minden másnál, még az egyiptominál is régibb nemzete. Lenormant! ezt azzal toldja meg, hogy minderről a felfedezett ékiratok is tanúságot tesznek; úgy, hogy Elő-Ázsia kultúrája már a sémiak és áriák vándorlását megelőző történelem előtti korban turáni és kussita volt, midőn amazok még nomád életet éltek.

Az elő-ázsiai turániak legkeletibb népei közül — a mult század közepe óta eszközölt kutatások nyomán — az ú. n. protomédek és az elamiták a legismertebbek.

A Zagrosz-hegység és a Kaspi-tenger között élt protoméd vagy²⁾ méd-szkitha nép turáni voltát Westergard, Oppert, Norris, Rawlinson Henrik, Mordtman, Fr. Lenormant minden kétségen felül helyezték. A protomédeket — Lenormant szerint — csak a Kr. e. VIII. század elején hódították meg az árja (iráni) médek és a szorosabban vett Média Magna és Atropaténé területén a turániak még az akhemenidák korában is többségben voltak s nyelvük a perzsa királyok három hivatalos nyelveinek egyike volt, úgy, hogy feliratos emlékeiken rendszeresen a protoméd is ott szerepel az asszir szövegek mellett.

Épen egy ilyen — Dáriusz Híztaszpesztől eredő, az óriási behisztuni — tábla hármas-szövege szolgált alapul a tudósoknak e nyelv megfejtésére. Hogy milyen hasonlóságot mutat e nyelv

QAR-KADAK = MEDZ-ek = MEZEK

a magyarral, azt Csengery Antalnak³⁾ következő néhány (főleg Oppert és Norris kutatásain alapuló) szóösszevetésével mutatom be: pi: fül; szí: szem; kas: kéz; kat: két; kuffa: kettő; ha: hal; nap: világosság, nap; at, ata: atya; vur: ország; lub: láb; ar: orr; zal: zöld; sip: csepp; pall: pallos; szal: szül; rak: rokon; mu: múlik; tal: tölt; gir és gur: gerezd; tin: tenyészteni; szam: szám; asz: hosszú; asz: ész; rilu: róni; mari: markolni, fogni stb.

Az árja és turáni népelem harcai, faji küzdelmei utóbb vallásos belviszályok alakját öltötték fel és ily alakban változó szerencsével századokon át folytak. E harcok intézői, a turániak részéről a mágusok voltak, akik minden kínálkozó alkalmat megragadtak, a papi hatalom mellé, a politikainak kezükbe ragadására is.

Ez egyiküknek majdnem sikerült is. Ugyanis Cirusz perzsa király hátrahagyott két fia közül az ifjabbat, Szmerdiszt rendelte utódjául, míg az idősbet, Kambizeszt birtokokkal kárpótolta. Kambiesz azonban öccsét megölette s magához ragadta az uralmat. Később, épen egyiptomi hadjárata folyamán, Kambiesznek tudomására jutván, hogy távollétében Szmerdisz neve alatt otthon valaki bitorolja a trónját, hazasiertett, azonban útjában meghalt. Az ál-Szmerdisz uralmának aztán a Kambiesz után trónra emelt Dáriusz vetett véget, aki a bitorlót — Gaumata magust — elfogatva, kivégeztette.

A fennebb említett óriási sziklafelirat-táblát Dáriusz épen ezen eset megörökítésére vésette s szövegének kibetűzött része a következőket foglalja magában:

„Midőn Kambiesz Egyiptomban járt, a nép istentelen bálványimádásba esett Perzsiában, Médiában és a tartományokban. . . . A királyi hatalmat, melyet családómtól elraboltak, visszaszereztem. A templomot, melyet a mágus Gaumata lerombolt, felépítttem azon családoknak, amelyeket a mágus Gaumata eltöltött a szent énekek és szokásoktól, ezeket újra megengedtem. Én az országot régi alapjaira visszaállítottam és Perzsiát, Médiát a tartományokkal együtt ismét uralmam alá vetettem.“

A sok századon át folyt vallásos belviszályokban, úgy látszik, azért gyengült meg a turáni elem Médiában az iránival szemben, mert a turániaknak is voltak a szellemibb valláshoz, a mazdeizmushoz hajló elemei vagy pártjai, akikkel együtt aztán az árja irániak, az ellenpárti turáni elemet kiszorították ősfészükéből. Ennek a kiszorításnak kétségtelen példái: a Don nyugati partján élt sauromaták vagy szürmaták, akiket Dionizusz Szikulusz médeknek mond (Mata ugyanis a médeknek nek-bibliai törzsatyjuk, Madaira-utaló neve); továbbá a meotiszitó (Azovi-tenger) mellett élt jazamaták⁴⁾ stb. A fenti magyarázat nélkül alig lenne megérthető, hogy a turáni eredetű magizmus utóbb összeegyeztetett a mazdeizmussal s ily minőségben államvallássá lett Médiában és Perzsiában. (F) MALE MELE

A Médiától délkeletre fekvő Elám ország lakossága szintén tulnyomólag turáni volt; főként a szorosabban vett Szuziána lakosai — az ú. n. szuzinákok⁵⁾ — voltak a legkevésbé kevert turániak; mert különben Elám vagy Szuziána egyike volt az ókor legkevertebb lakosságú országainak. A későbbi uralkodó elem sémi volt, mely azonban nyelvileg asszimilálódott a népzömével, amely pedig — Hommel szerint — még a perzsák korában is, nem sémi volt.

Elámban azonban még a kussitáknak egy érdekes arnyalatú népeleme is járult a turánihoz, melyre az 1884-ben kiküldött francia expedíció ásatásai derítették világot, midőn Dieulafoy Artaxerxes Mnemon palotája közelében régi elámi tumuluszra bukkant, melyben egy fehér és sárga csipkézettel díszített, zöldruhás és tigriscacagányos személyiség ábrázolatára lelt, — a kezében arany lándzsával. De a legmeglepőbb: az alak fekete testszíne volt. Minthogy pedig utóbb is kerültek elő ilyen fekete emberábrázolatok, ezek a tudósokat egyéb adattal együtt, arra a feltevésre vezették, hogy Elám lehetett a hazája azon — Homérosz Illiászában is szereplő — keleti-ethiópoknak, akik Memnon vezetése alatt Trója segítségére siettek a távol Napkeletről. Ezen ethiópok, vagy kussiták, az Elámmal északra szomszédos Kosszész⁶⁾ — vagy Hommel szerint helyesebben Kos-

— néppel együtt valószínűleg a kussitáknak a turániakkal rokonságához tartozhatott, mert Hommel mind e népeket az arméniai alaródiakkal és a khetákkal hozza rokonságba, akiknek turáni voltát pedig ki fogom mutatni.

Az elámiak műveltségét a legősibb korba felynyulónak tartják, amely, ha utól nem érte is a szomszédos szumirokét, korra nézve — némelyek szerint — megelőzte azt is. Az elámi turáni vagy susinák (susán, susunka) nyelvet még nem ismerik a tudósok annyira sem, mint a protomédet és szumirt; de arra mégis eléggé, hogy annak a turáni nyelvekhez tartozását konstatálják.

2. A szumirok.

A Tigris és Eufrát folyók közének, az ú. n. Mezopotámiának körülbelül a mai Bagdadtól dél felé eső részét: Kaldeát a legősibb időkől fogva egy olyan nép lakta, melyet ma a tudósok túlnyomó része turáni fajúnak s egyszersmind az emberi művelődés minden más népet megelőző alapvetőjének tart s ez a nép a: szumir.

A szumirok turáni voltak egyik legfőbb szószólója: Lenormant szerint azonban Kaldeát már a legősibb korban sem egyedül lakták a szumirok, hanem egy másik szerinte sémivel vegyült kussita népelemmel osztottak hazájuk területén, mely utóbbi népelemet az arab félsziget legdélibb tengerparti vidékei ú. n. lemlun népe szakadékaiknak tartja. Ugyan ő azt hiszi, hogy ezen kussita népelem az, amely — mint mondai ősökkel — Nemróttal és Kefeusz királlyal összefügg; aminthogy e népelemet a szumirtól megkülönböztetésül kefén-nek is nevezi. Azonban azt is vallja, hogy a Dél-Mezopotámiába a mai Kurdisztán vidékéről északról bevándorolt kald vagy kaszd azaz a szumir népelem volt az, mely a kultura és a civilizáció alapjait minden irányban lerakta s az általa megvetett alapon aztán a két népelem egymással versenyezve fejlesztette teljessé azt a csodás kulturát, művészetet, társadalmi rendet, amely sok tekintetben a mi korunkénál sem állott hátrább.

Ezt a kulturát a tudósok eddigél körülbelül a Kr. e. 4500 év előtt élt Urkhammu, vagy Urghán szumir király koráig tudták felderíteni; sőt ez előtt is még legalább 500 évig, tehát napjainktól számítva mintegy 7000 évig képesek áttekinteni az ősidők kódében. Minthogy pedig a szumir-kor legrégebb emléktárgyai is igen magas fokáról tanuskodnak nemcsak az ízlésnek, hanem a kivitel tökélyének is, ebből a tudósok azt következtetik, hogy

= | A-HAD! | és (FO) = DAHA - DAK!

a szumirok már őshazájukból hoztak bizonyos fokú kész kulturát magukkal.

Ez a régibb haza — mint már említém — a mai Arméniával összefüggő Kurdisztán vidékén fektüdt; amit a tudósok abból következtetnek, hogy e vidéket a szumir és asszir írott emlékek ugyanazon (Akkád névvel emlegetik), amelyet a szumirok mezopotámiai hazájának északi hegyes része: Akkád vagy Agade város és vidéke viselt.

A mezopotámiai Szumir-ország története igen viszontagságos. Ugyanis a sok városból és azok környékéből álló államkák közül az idők folyamán hol egyik, hol a másik került a többi fölé; úgy, hogy a legrégebb ismert királyi, vagy papi fejedelmi székhely: Szirgulla és a némelyek szerint még régibb Eridu, utóbb Ereknek, majd Agadénak, Larzának, Urnak, s végül Babiloannak volt kénytelen átengedni a birodalom feletti hegemóniát és királyi székhelyet.

E versengés folyamán az időközben mind tömegesebben beözönlő sémi elem uralma is váltakozott a turáni elemével; míg aztán a Kr. e. 3000 év körül a birodalom két részre szakadt²³ s ez időtől fogva csak a déli állam uralkodói neveztek magukat Szumir és Akkád királyának; míg az északi, akkor már csaknem teljesen sémiy-átvedlett állam királyai — kiknek székhelye akkor a Babilonnal szomszédos Kutha volt — magukat „a négy világtáj királyai”-nak címezték. E címet ugyan a déli állam: Szumir és Akkád királyai is viselték, — sőt névleg ez utóbbiak egész Kaldea urai voltak, — de hatalmuk az északi állammal szemben mindinkább elhalványult s a sémi népelemnek teljes felülkerekedésével, az egész volt szumir állam a sémi Babiloniába olvadt be végleg.

A birodalom lakosságának elsémiesedése a Kr. előtti 2000 év körül érte el azon fokot, hogy a szumir nyelv teljesen a sémi mögé szorult. A két nyelvből ugyan átmenetileg egy vegyülék-nyelv is képződött, melyet Winckler a középkori latinsággal állit párhuzamba. Utóbb aztán a szumir nyelv teljességgel kiveszett az élő nyelvek sorából s csak mint szent lithurgiai

nyelv tartotta fenn magát a mágikus inkantációk, az istenekhez intézett dicsőnékek és a gonosz szellemeket elűző formulák, megesketések nyelveképen.

Azonban a turániak szereplése Babiloniában még sem ért véget, mert az elámi hódítók uralmával s utóbb magának a birodalom két turáni eredetű, népeleme: a kosszeus s majd a kald nép uralomrajutásával, nemcsak Babiloniában hanem az egész Tigris-Eufrát-közben úrrá lett.

Déli ország = Sumir = Semere = hán
Enaki = AKKAD = (FO) DAK = KÖR-avár-kos
Észak: Szirgulla
Nyugat: Egiptósom
Kaldea = Keltak = celtic
= Keltok (ulág lej!)
Kelta - Kald - ninos, az a
celtic = Keltok

3. Asszíria.

A Felső-Tigris-Eufrát-köz a későbbi Asszíria őstörténete ismeretlen. Abban azonban a kutatók egyetértenek, hogy e vidék — legalább időlegesen s talán több ízben is — Babilóniához, illetve a régi szumir birodalomhoz tartozhatott, mert az egész Tigris-Eufrát-köz — az armeniai hegyvidéktől le, egész a perzsa-öbölhöz — mindenestől is viselte a szumir nevet⁹). Minthogy pedig a szumir név — a szumir nyelvben az *m* hangnak szokásos váltakozása folytán *ng*-vel — olykor *szungir*, *szungar* alakokban is forgalomban volt, egy ilyen alaknak tekintik a tudósok az észak-mezopotámiai *Szingara* ország nevét is — a Habur folyó mellett. Hommel szerint: Asszírának későbbi fővárosát, Ninivét is, a Kr. e. 3100 körül élt Gudea szumir király alapította s eredeti szumir neve Gannaki volt.

De, ha Asszírta története ezen őskorban ismeretlen is, azt mégis nagy egyetértelműséggel vallják a történetbúvárok, hogy egész Felső-Mezopotámia eredeti lakossága nem sémi volt s Hommel a sémiak — mint gyarmatosok — beköltözésének kezdetét mindössze is a Kr. e. 2000-ik év tájára teszi¹⁰).

Sayce szerint az egész Tigris-Eufrát-közt — a forrás-vidéktől le egészen a Perzsa-öbölhöz — eredetileg egy kerek fejű, kiálló pofacsontos prognát arczu, kevés szőrzetű, alacsony termetű nép lakta¹¹), melynek északi része a később ismertendő khetákban élt tovább, míg a déli rész úgy Babilóniában, mint Asszírtaiban összevegyült a sémi népelemmel, úgy, hogy ez a rész fajának tisztaságát csakis Elám hegyei közt őrizte meg valamennyire.

Hogy az asszírok (illetve Asszírta sémi népeleme) Babilónia területéről költöztek be a hazájukba, annak egyik érdekes bizonyítékát Babelon abban látja, hogy míg Babilónia

területe úgyszólván hemzseg a sírok megszámlálhatlan sokaságától, addig Asszírtaiban sír alig, nekropolisz pedig egyáltalán nem található. Szerinte ez a körülmény arra látszik vallani, hogy az asszírok is Babilóniában — mint őseik hazájának szent földében — temetkeztek, hová halottaikat a folyókön szállították le.

A mondák különben úgy Babilóniának, mint Asszírtaának ajapitójául Nimródöt mondják — „a nagy vadászt Isten előtt” — aki egyszersmind úgy Babilónnak, mint Ninivének is alapítója lett volna.

Winckler szerint: Asszírta eredetileg túlnyomólag a Tigris balpartján terült el¹²) és Hommel szerint a Kr. e. 1900 körül még mint babilóni gyarmat szerepel legelőször a történelemben¹³) s önálló államként csak a második ezredév derekán lép föl¹⁴). Asszírta régibb fővárosa: Asszur még a 2000-ik év körül egy papi fejedelem (ú. n. patezi) alatt áll, aki egy másik nagyobb birodalom királyától függ.

Winckler felveti a kérdést, hogy melyik lehetett ez a másik, nagyobb birodalom, Babilónia-e, vagy más? A kérdést nem dönti ugyan el, de e helyett több egymást támogató adattal kiemeli az északnyugat-mezopotámiai (Eufrát és Habur folyók közti) Harrán város ősrégiségét, nagy tekintélyét, jelentőségét, amelyek — nézete szerint — mind emellett szólnak, hogy e város a legrégebb időkben egy nagy birodalom központja lehetett.

Harránnak nagy tekintélye mellett szól, — Winckler szerint — hogy a babilóniai Szin holdisten, kinek kultusza főként Úrban s az úri dinasztiák korában állott tetőpontján, eredetileg harráni istenség s Babilónia területére csak bevitetett. Harrán városnak Babilóniától elkülönített társadalmi élete mellett lát bizonyítékot Winckler abban az adatban, hogy az ékirások ott használt karaktere ugyanazon eltérést mutatja a babilóni ékirástól, mint aminőt ugyanazzal szemben a későbbi asszír írás tanusít; holott a legrégebb asszír iratok még babilóni karakterűek.

Winckler mindezekből azt sejtí, hogy az eredetileg a Tigris keleti partján alakult asszír állam Babilóniától elszakadva, annak

az ő sejtelve szerint ősrégi birodalomnak vazallus államává lett, amelynek az Eufrát-Habur-közi Harrán vagy Karré város lehetett a központja s a voltaképi (a történelmileg ismert) asszír állammá, Asszúr vagy Elaszár várossal, mint székhellyel csak később, akkor fejlődött, midőn az előbbi harráni birodalomban felülkerekedett, amelynek zömét utóbb azonban elvesztette. E nézetét Winckler egyebek közt azzal is támogatja, hogy a legrégebb asszír királyok magukat nem Asszur királyának címezik, hanem „a világ királyának”¹⁵; holott, nézete szerint, a szomszéd Babilónia mellett az ujdonsült Asszírta királyai e címmel aligha éltek volna, ha ez nem gyökerezneknék valami régi jogban.

4. Az armeniai, kurdisztáni és az egykori kappadociai vidékek ősnépei.

Az eddig ismertetett turáni népeket, a tudósok egyhangúlag a mai Arménia és Kurdisztán vidékeiről származtatják. Már fennebb említettem az *Akkád ország* nevet, mellyel a szumirok az ő országuk egyik részén kívül az ő egykori armeniai őshazájukat is nevezni szokták.

Ezenkívül azonban a tudósok még a később egész Babilóniában úralomra jutott *kald nép* nevét is összeköttetésbe hozzák a kurdisztán-armeniai vidékek ókori *Kaldaiok*, *Koqduvok*, *Kvqvoit*, *Karodovzoi* (a mai *kurdok ősei*) népeinek neveivel s mindezek őseit a Pontusz-melléki *kalib* vagy *kald* népben keresik. Abban a tudósok többnyire egyetértenek, hogy ezek az armeniai népek sem a sémi, sem az árja népekhez nem számíthatók s csak annyiban térnek el egymástól, hogy míg pl. Fr. Lenormant határozottan turániaknak tartja őket¹⁶), addig Hommel¹⁷) és mások egy új népcsaládot vesznek fel, melyet Herodotnak egy ugyan e vidékre helyezett néperől, az *alaródi-ról* neveznek el. Ehhez az alaródinak nevezett népcsaláddhoz számítják aztán az említettekén kívül: a Pontusz-vidéki *tibaréneket*, *muszkákat*, *protomédeket*, *elamitákat*, valamint a később ismertendő *khetákat* is. Továbbá még ugyanezen alaródi népcsalád maradványainak tartják a kaukázusi vidékek mai *georgiai*, *mingréliai*, *láz*, stb. népeit.

Sayce szerint az armeniai népek csak a Kr. e. VIII. század körül jutottak árja úralom alá és Lenormant szerint csak Xenofon korában kezdtek átalakulni árjává¹⁷).

Arménia lakossága az asszír emlékeken rendszeren *Nahiri* névvel szerepel s a rendkívül sok apró államka közül, főleg a Van tó melléki Mannai vagy Vannai állam s főleg az ettől északra fekvő Urartu vagy Ararát állam játszott nagy szerepet.

A nahiriknek¹³⁾ a kutató tudósok (Mühlbach, Layard, Hincks) stb. eddigelé 50-et meghaladó frott emléket hoztak napvilágra. Ezen emlékeket — noha ékírásokak, mint az asszír és babiloniak — eddigelé csakis a szövegekben sűrűn előforduló fogalmi jegyek (ideogramák) alapján tudták annyira, amennyire megfejteni a kutató Mordtmann, Guyard, Sayce stb. Az iratok nyelve azonban mindaddig teljességgel ismeretlen, úgy, hogy az ideogramokkal megjelölt fogalmakat megértik ugyan az asszír-babiloni írásokban jártas tudósok, mint ahol ugyanazon fogalmi jegyek szerepelnek, azonban az ezekkel jelzett szavakról sejtelmük sincs.

A nahiri népek között — mint már említém — volt egy valamennyinél nagyobb és hatalmasabb, mely azt a Van és Urumia tavaktól északra fekvő országot lakta, amelyet az asszír Urartu név alatt emlegettek. Ez az Urartu vagy Ararát ország — az ott egész a keresztény korig fennmaradt mondák szerint — egykor Arámiá-nak nevezetett, amely névből aztán később, elferdülés folytán az Arménia országnév képződött. Az említett monda az Arámia nevet egy ott, a Kr. e. 1800 év táján uralkodott Arám¹⁴⁾ nevű igen hatalmas hódító királyról származtatja. Hommel ugyan abban a véleményben van, hogy a mondai Arám király csak a (Kr. e. 859—825. uralkodott) II. Szalmanasszár asszír király harcias kortársa és ellenfelének, Arámi uratói királynak lehetett egy mondaivá emelt és mondai korba visszavitt alakja. Minthogy azonban a monda az ő Arám királyát a szintén mondai Ninusszal és Szemiramisszal — Assziriának megszemélyesítőivel állítja szembe, az az Arám király sem tekinthető másnak: Arámia, vagy Arménia, avagy Urartu ország mondai megszemélyesítőjénél.

Sayce állítása szerint az urartuiak nyelvrokoniak voltak a később ismertető, kétségtelenül turáni fajú kheták és mitániaknak²⁰⁾ is, de fajilag: csak részben. Az utolsó előtti asszír királyhoz: Asszurbanipádhoz küldött ararati követeket — a fennmaradt ábrázolatok szerint —: hosszú (dolichocefal) fej, magas homlok, hosszú, hajlott, egy pontban végződő orr és alacsony

5. Szíria, Kánaán és Arábia népei.

Mielőtt Szíria őslakosságának turáni eredetével, valamint ezeknek velünk magyarokkal egyenes-felmenő vérségi összeköttetésével foglalkoznám, mindenekelőtt az eddig ismertett ősnépekkel való összefüggésüket kell ismertetnem.

Movers a hagyományok, mondák hosszú sorával²¹⁾ bizonyítja egy ősrégi asszír birodalomnak uralmát Szíria, Kánaán és Fenícia felett. E tekintetben főleg Ktéziászra hivatkozik, aki szerint: Ninusz asszír király birodalma Palesztinán, Fenicián, Cölöszián kívül még egész Kis-Ázsiára, sőt Egyiptomra is kiterjedt. Ugyancsak Ktéziász továbbá a mithikus Ninusz király szintén mithikus nejét, a világhódító Szemiramisz király nőt is a feníciai Aszkalonból származtatja; amivel összefüggőleg Movers kiemeli, hogy a filiszteai tengerpart egyik központja az asszír mondák és mithoszoknak. Szemiramisz aszkaloni eredetével különben még szemben áll úgy neki, mint a tőle származtatott mithikus Derketád-dinasztiának a szíriai Damaszkuszból származási mondája is.

A szíriai Bar-Hebreusz a legrégebb mondai babiloni királyok közül egy Szamir nevűt említ, aki a javanitákat és kanaánitákat legyőzte. Manethó nyomán Jozefusz asszírnek mondja azon egész Egyiptomig terjedt birodalmat, mely ellen az első pásztor-király Avar-táborvárost építette.

Mindezekkel szemben Movers olyan mondákat is hoz fel, amelyek a szíria-kánaán-palesztinai vidékeknek egy nagy ethióp vagyis kussita birodalomhoz tartozandóságáról szólnak²²⁾. Ilyenek egyebek között, a mithikus Kefeusz király mondái, akinek birodalma a Földközi-tengertől az erithreai (az indiai Oczeánnak Arábiát érintő része) tengerig nyult le és amelynek fővárosa és királyi székhelye a filiszteai Joppe volt. Ugyanezen mondakörrel összefüggőnek tartja Movers azokat is, amelyek

NAHIRI = MAH = MEA-URI népünk
MAHIR = MAHAR = Magyar 13

termet jellemzik. A balavati bronzkapukon ábrázolt urartui katonák egy része az imént leírt követekhez hasonlít és szakállas, míg a másik rész: szakálltalan s olyan prognát arcélű, mint a kheták. E szerint e nép két fajnak — egy turáni és egy sémi népelemnek — egyesüléséből keletkezhetett. A régebbi nép azonban, — mint azt később ki fogom mutatni — minden valószínűség szerint: a turáni lehetett, amelyhez utóbb, bár szintén igen régen csatlakozhatott a sémi népelem.

Ez az urartui nép minket azért érdekel igen közelről, mert bizonyára ennek délre áradt része lehetett az a bibliai Semtől származtatott arámi nép, amely hol turáni, hol sémi népekhez csatlakozva, Szíriában, Mezopotámiában, Arábiában sőt Afrikában is — szerepel. Ezzel az alapján turáni néppel nyugaton összefolytak a szomszédos Kurdisztánnak azon szabir vagy szabart és kár nevű népei, amelyekre, mint a mi egyenesen felmenő magyar őseinkre, már itt felhívom olvasóim becses figyelmét.

A Kurdisztántól nyugatra fekvő egykori Kappadócia pedig ama később szintén részletesen ismertető khetá nevű népek volt őshona, amelyet a velünk oly közel atyafi kun és hun fajú népek őseinek fogok kimutatni.

Főként ezen három: az arméniai: nahiri-arám, a kurdisztáni: kár-szabart-magyar és a kappadóciai khetá-kun-hún, mint megannyi közös eredetű turáni-szkitha népek azok, amelyeknek — a belőlük kivált egyéb népárnyalatokkal együtt — ókori elő-ázsiai szereplését ismertetni szándékozom.

E három népfajhoz negyedikül Szíriában még az afrikai eredetűnek tartott amorita nép járul, amely az előbb ismertett három népfajnak dél felé kibocsátott rajaival itt-ott vegyülve, főleg a magyarság egy részének faji alakulására igen jelentékeny hatást gyakorolt.

Capadoc = Capatok
Munka egy "ky-neve" 15

Egi-NEHTON

AGA

egy Memnon nevű keleti ethióp királynak diadalmas nyugatra vonulásairól szólnak; aki Homerosznál az ostromolt Trója felszabadítására is siet. Mindezen lényegileg egymással egyező vagy legalább egymással megférő mondák alapján Movers kétségtelennek tartja egy közép-ázsiai birodalom uralmát és gyarmatosítását Szíriában, Palesztinában, sőt Kis-Ázsiában is.

Most lássuk: minő adatokat szolgáltatnak e kérdésekre vonatkozólag az ékíratok?

A Kr. e. év körül élt Sargani vagy Szargon asszír király (az asszír Szargonnal szemben a „régí”) ú. n. omina-táblái sokat foglalkoznak a nyugati „Martu” országgal, azaz a szíriai vidékekkel, amelyet három évig tartott expedíciója folyamán meghódítva, a napnyugati tengeren túl is folytatta hódításait. Később ugyancsak a napnyugati ország egy Kazalla nevű tartományát feldúlja. A Kr. e. 3100 körül élt Gudea szumir király (szurgullai papi fejedelem) az ő nagyszerű építkezéseihez szükséges kő- és faanyag egy részét szintén a nyugati ország (Martu) Kazalla, Amanusz és Libanon hegységeiből szállíttatta. Amiből Winckler a szíriai vidékeknek Babiloniához tartozására, Hommel pedig legalább is Gudeának erős befolyására von következtetést azon a vidékeken.

A Kr. e. 3000 évvel élt Ur-Bau szurgullai fejedelem (patizi) — miután az észak-babiloni agádei uralkodók árnyékhegemóniáját megdöntve, magát Szumer és Akkád királyává emelte — birodalmának új székvárosául egy, az Eufráton túl, nyugaton fekvő helyet jelölt ki s ott a később nagy szerepet játszott Ur városát alapította. E város alapítását Hommel Ur-Bau azon intenciójának tulajdonítja, hogy birodalmának ezen pontjából minél inkább előmozdíthassa népei forgalmát a szíriai vidékekkel.

Egy nagy asztrológiai munka²³⁾, (melyet előbb tévesen a fenebb említett régi Szargonnak tulajdonítottak, utóbb azonban egy, a 2000 év körül szintén Agadében uralkodott Szargon, Sargani, másképp Lugalginna nevű királytól eredőnek derítettek föl a tudósok), szintén sokat foglalkozik a nyugati (martui) népekkel, főleg az Amoriták országával, annyira, hogy

e mű igazi művelődéstörténeti képet nyújt a mezopotámiai és szíriai népek kereskedelmi és egyéb érintkezése tekintetében.

A Kr. e. XX. század derekán — midőn már Babilónia elámi uralom alá jutott — Kudur-Lagamer elámi király fővezérlete alatt egy nagy hadjárat indult a szíriai vidékekre, az elámi uralomnak ellene szegülő fejedelmeket és népeket engedelmességre szorítani. Ez az a hadjárat, melyről Mózes I. könyvének XIV. része is megemlékszik, mint ahol Khedorlaomer elámi, Ariok elasszári, Amrafel sinári és Thidál pogány királyok megverik az ellenük szegülő szodomai, gomorai, sebojimi és bélai királyokat; de utóbb az éj sötétében rájuk törő Ábrahám által összes zsákmányaiktól megfosztatnak. Ez a hadjárat — Hommel szerint — már régebbi függőségi viszonyról is tanúskodik az elámiták és szíriaiak közt.

És most lássuk: mely népek laktak ezen korban a szíriai vidékeken. A régi Szargontól fogva gyakran emlegetett Martu ország alatt a tudósok az amoriták országát értik. Az amoriták a legrégebbi korban nemcsak Kanaán legnagyobb részét, hanem északon, az Orontesz-folyó vidékét, keleten pedig a Jordánon-túli vidékeket is lakták. Az amoritákat különben Sayce az afrikai libiai tamahu és tahenu népek legkeletibb szakadékaiknak tartja²⁴⁾, mint amelyekkel borszínük, többnyire kék szemük és magas termetük kétségtelenül vérrokonoknak is mutatja őket. Kanaánban továbbá még az amoriták törzseinek tartják a kutatók az ú. n. kanaánitákat megelőző lakosokat is, akiket Refaim, Zuzim, Émim, Enakim, Zomzomim nevek alatt mint óriásokat és óriás erejüket emleget az ó-testamentom.

Az amoritákon kívül azonban még egy másik népelem alkotta jelentékeny népességét Kanaánnak: a hittita; úgy, hogy a lakosságot itt-ott a biblia is e két népelem keverékének mondja, midőn pl.: Ezékiél 16. része 3. versében Jeruzsalem lakosait emorheus apától és hitteus anyától származtatja. A hebroniakat pedig hol amoritáknak, hol hitteusoknak mondja.

AMOR [Az amorita + Sayce szerint —: szép nép volt, — hosszúdad (dolikhocefal) koponyával, kevésbé dőlt homlokkal, nemkidülledt

18

s legközelebbi rokonaik: az edomiták, ammoniták, moabiták s a későbbi midianiták.

Az ú. n. kanaáni népek beköltözését Kanaánba Babelon hozzávetőleg a XII. egyptomi dinasztia és Kudur-Lagamer elámi király kora közé teszi²⁵⁾

A Genézis 10. részének 15—18. versei Kanaántól — **Kám** negyedik fiától — tizenegy fiút származtatnak, ezek: Szidon, Heth, Jebuszi, Amori, Gergesz, Hivi, Arki, Szini, Arvadi, Szemari, Hamathi. A tudósok ezen ú. n. kanaánitákat szintén khámitáknak tartják s e véleményük mellett azt is felhozzák, hogy a zsidók a kanaánitákkal következetesen megtagadtak minden fajrokonságot, holott abban egyetértenek a tudósok, hogy a zsidók a kanaániakkal ugyanegy, vagy legalább is igen hasonló nyelvet beszéltek. Sőt a legtöbben egyenesen azt állítják, hogy a zsidók az ő héber nyelvüket a kanaániaktól vették át az ő előbbi, arámi nyelvük helyett.

Renan ez utóbbi véleményét nem vallja ugyan²⁷⁾, de a kanaániak és zsidók igen közeli nyelvrokonságát ő is kétségtelennek tartja s szerinte a — különben egészen más fajú — zsidók nyelvrokonokra lettek Kanaán lakosaiban.

A kanaániták ösfészékének sokan az erithreai tengerpart vidékét s főleg a perzsaöböl északi táját sejtik, ami mellett főleg Fenícia két városa: Tirusz és Arad neveinek hasonlóságát hozzák fel, a perzsa-öböl két szigetének neveivel. **TUR is VARAO**

A kanaáni népek nyelvei közül eddigelé a feníciai nyelvet derítették fel leginkább a nyelvkutatók s abban egyetértenek, hogy e nyelv csakugyan igen közel rokon a héberrel. A feníciákban keresendő tehát a zsidókkal nyelvrokon kanaáni népelemek zöme, amelyhez idők folytával még sok különböző kámi és sémi népelem járult: az északkeletről beáradó arámiakban, a keleti pusztaságokról beáradó midianitákban, a délről benyomuló edomitákban, valamint Egyiptomból kiszorított hikszozok ivadékaiban.

Azonban a Genézis a már ismertetett amoreusokat és hittitákat is Kanaán fiaí közé sorozza, holott e két nép közül

arcéllal, hosszú egyenes orral, szőke hajzattal, csúcsba eresztett szakállal, sárgás arcszinnel, kék szemekkel és nagy termettel.

A hittita nép — ellentétben az amoritával — feltűnően rút volt²⁸⁾. Az egyptomi emlékeken ugyanis — Sayce szerint — a kheta, vagy hittita arcok, — a túlságos kidülledt prognát arcélükkel, hátradőlt homlokuk és állukkal, egyenes, de széles orrukkal, duzzadt ajkukkal, szörtelen arcukkal és kis termetükkel — oly visszataszító benyomást tesznek a szemlélőre, hogy az ember szinte hajlandó volna az egyptomiak, mint ellenségeik túlzásának tudni be az általuk ábrázolt kheták rútságát, ha a khetáknak otthon Ázsiában fellelt saját képfaragványai is meg nem erősítenék az egyptomi ábrázolatokat.

Pedig úgy látszik, hogy nemcsak a rút kheta, de a szép amorita nép is turáni fajú volt. A kheta nép turániságát a tudósok határozottan is állítják. Az amoriták turáni voltát pedig az ő afrikai berber testvéreiknek az európai baszk néppel általánosan elismert fajegysége állapítja meg, mert a baszkokat az antropológok ma többnyire turániaknak vallják s a mi finn rokaink ősnépe: a csudok testvéreinek tartják.

A kheták vagy hittitákat a tudósok Assziriának azon ősturáni népelemével kötik össze, amelyről Sayce azon meggyőződését vallja, hogy a kheta népben élt tovább. E szerint tehát a kheta s a vele rokon kanaáni khitteus nép az assziriái ősturáni néppel függ össze s mindnyájuk közös ősei az arménia-kurdisztáni vidékeken keresendők.

A két ismertetett turáni népelemhez valószínűleg igen régi időktől fogva Babiloniából, illetve Szumirországból is csatlakoztak ottani turáni elemek, a régi szumir királyoknak fennebb ismertetett hadi expedíciói, telepítései útján, valamint azon forgalmi és kereskedelmi intézmények folytán, melyeket főleg az Ur-városi dinasztia épített kiváló gonddal. A volt szumir birodalomnak későbbi elémisedésével természetesen a Szíriába kivándorló elemeket utóbb sémi nyelvű, majd pedig tősgyökeres sémi néptörzsek szolgáltatták. Az előbbiekhöz számítandók az ó-testamentomban ú. n. kanaániták, míg az utóbbiakhoz a zsidók

19

az elsőt — mint láttuk — Észak-Afrikából, az utóbbit pedig az észak-szíriai Amanusz hegység vidékéről származtatják a kutatók.

Movers nézete szerint az amoritákat maga a Biblia is elkülönözní látszik a kanaáni népektől, mint ahogy ez a Birák könyve I. részének 1—36. verseiből kivethető, a dél-kanaáni amoritákra nézve. De ez utóbbiakon kívül a szíriai Orontesz vagy Aranta folyó mellékén is élt egy amorita nép, amelyet a Biblia már egyáltalán nem sorol a kanaániták közé.

A később részletesen ismertetendő hittiták voltaképi hazája nem is Kanaán, hanem az északibb Szíria és Kappadócia volt. Igaz ugyan, hogy hatalmuk fénykorában Kanaánnak is urai voltak s ezen korban kétségtelenül laktak is szétszórtan töredékeik Kanaán földén.

Ez a hatalmas hittita nép azonban — mely csak a Kr. e. XVI. század táján kezd szerepelni — megkülönböztetendő egy hasonló nevű kanaáni néptől²⁹⁾ melyet sokkal korábbi időben — a patriarkák korában — emleget a Biblia. Így pl. Ábrahám egy Efron nevű khitteustól veszi meg a hebroni Makpela nevű barlangot felesége, Sára sírhelyéül. Ézsau két khitteusnak: Beérinek és Élonnak leányait, Juditot és Adát veszi feleségül. Uriah — Dávid király egyik fővezére Sayce szerint — valószínűleg szintén kanaáni hittita eredetű s nem a távoli szíriai kheták közül való lehetett. Dávid király neje, Bathszeba — kitől bölcs Salamon született — szintén hittita nő volt s így — mint Sayce kiemeli — Krisztus urunkban hittita vér is volt. Az Ábrahám-kori kanaáni hittim vagy khitteus népnek maradványai a zsidók korában Hebron és Bérszaba hegyes vidékein laktak. Renan szerint az egyptomi emlékek kheta névvel emlegetik Egyiptom egykori idegen hódítóit, a pásztorok vagy hikszozok népét, tehát ugyanazzal, amellyel szintén az egyptomiak a később velük versenyző hatalomra vergődött szíria-kisázsiai nagy hittita népet is nevezni szokták. Renan szerint: a pásztorok említett kheta neve összefügg Kanaánnak is egy régi Khittim nevével³⁰⁾ és szerinte a Hebron vidéki khitteusok az Egyiptomot

meghódító pásztorok visszamaradt részei voltak Kánaánban; akikkel a híkszósok egész egyiptomi uralmuk alatt összeköttetést tartottak fenn, mint testvéreikkel.

Ezen adatok mellett tanuskodnak, hogy vagy a történelmileg ismert kheták maguk voltak már egyszer régebben Kanaán földének birtokában, de amelyet utóbb elvesztettek s csak későbbi nagyhatalomra vergődésük folyamán hódították újra vissza, vagy pedig a khetá népnek egy régebben szerepelt másik ága lehetett az, amely az ismeretlen őskorban Kanaánt lakta s amelynek kibocsátott raja volt az Egyiptomot meghódító pásztor vagy híkszós nép.

A később Kanaánba betelepedett zsidók — mint mondám — a kanaánitákkal minden vérokonságot megtagadtak s legközelebbi alyafiáknak csak a Lothtól származtatott ammonitákat és moabitákat, továbbá az Ezsautól származtatott edomitákat valamint az Ábrahám második feleségétől Kheturától és az eltaszított ágyasa, Hágártól levezetett madianita és izmaelita arabokat ismerték el. Ezeken felül pedig még az egyik ősatyjuk Ébertől és a sémiektől törzsatyja Arfakszádtól származtatott joktanida arabokat és arámiákat tekintették közel rokonaiknak.

Az arámiák eredeti sémi faja azonban legalább is kérdéses. Winckler ugyanis azt állítja, hogy Észak-Mezopotámiába (az ú. n. Naharinába) az arámiák a Kr. előtti 2000-ik év körül északról vándoroltak be. Ezt megerősíti Ámos próféta IX. részének 7. verse is; legalább Renan a Kirből kihozott sziriabeliek alatt az arámiákat érti és a Kir névben az arméniai Kur (Cirusz) folyót ismeri fel. E szerint a történelmi nyomok is Arméniába, abba az országba vezetik az arámiák eredetének kutatóit, amelynek (a fennebb, Urartu, vagy Ararat ország ismertetésénél közölt monda szerint) egykori neve Arámia volt, melyből aztán az Arménia név képződött. Arménia és Kurdisztán pedig — mint láttuk — a tudósok véleménye szerint az összes előzőszi turáni (vagy némelyek szerint alaródi) népek ősfészke volt.

Id. Plinius szerint: a szkithák régebbi neve arám volt. Minthogy pedig Diodorusz Szikulusz a szkithák őshonát az Araxes

22

azonban teljességgel nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy később — a Kr. e. 2000 év körül — egy újabb raj indult ki dél felé Arméniából, mint ahogy Winckler állítja.

Hogy Sziriát és Kanaánt mikor kezdték elárasztani az arámiák, azt meghatározni nem lehet. Az egyiptomi XVIII. dinasztia korából eredő emlékek mind e vidékeket — hol később az arámiák laktak — rotenu, vagy ruthén név alatt emlegetik, úgy, hogy Lenormant szerint a későbbi arámi népnév itt egyértelművé lett a korábbi ruthénnel²².

Minden valószínűség mellett látszik szólni, hogy közeli fajrokonság fűzhetne egymáshoz az arámiákat és ruthéneket.

De hát kik voltak ezek a ruthének?

Az egyiptomi emlékek két ruthénországot különböztetnek meg, az ú. n. alsót és felsőt és bár a két ruthén vidéknek, s főleg az ezekkel többé-kevésbé összefüggő Naharinának geográfiai megjelölésében nem igen értenek egyet a tudósok,²³ legáltalánosabban mégis Kanaán földét és az attól keletre az Eufrátiig elterülő szíriai pusztaságot értik az alsó-ruthén vidék alatt, míg felső-ruthént a Kanaántól közvetlenül északra fekvő Damaszkusz várost környező szíriai vidékekre helyezik. Lenormant szerint, Alsó-Ruthént másképp Khárnak is nevezték, míg Felső-Ruthén a szorosabb értelemben vett Ruthénország volt, amelynek Semtől származtatott Lud nevű népe nevét ő azonosnak is tartja a ruthén (rut) népével. Azonban mind a két ruthén vidék arámi nevét ő későbbinek mondja, úgy, hogy az arámiák csak utóbb árasztották el e területeket.

Sayce — Lenormantól eltérőleg — Északi Feniciába és az ezen vidék mögött elterülő Szíriába helyezi Khárt (másképp még Khált vagy Akharrut) s minthogy ő ezen országot az egyiptomi emlékek Kaft országával is azonosítja, amelyet Pietschmann is ugyanazon vidéken keres, úgy látszik, neki (Saycenek) van igaza. Annyi kétségtelen, hogy Észak-Feniciának és szíriai környékének lakosai túlnyomólag károk voltak.

Arábiának északi részét: a Sinai-félszigetet és a Kanaántól délre elterülő köves Arábiát, a Vörös-tengerparti hegyes és

(a Kurba ömlő mai Arasz) folyó mellé helyezi,²⁰) az egymást kiegészítő két adat kétségtelenné teszi az arámiák eredeti szkhithaságát vagyis turániságát. Sayce az ararátiai (arméniaiak) nyelvét a khetával és mitánii nyelvvel rokonnak mondja s valószínű is, hogy Urartu ország népe — mint az arméniai nahiri népek egyik fő- sőt talán uralkodó törzse — ugyanazt a nahiri nyelvet beszélte, amelyet — mint fennebb szóvá tettem — még oly kevéssé ismernek a nyelvüvárok.

Másrészt azonban a tudósok egybehangzó állítása szerint a zsidók régiebb nyelve az arámi volt. Ez az adat tehát ellenmondani látszik az arámiák turáni nyelvűségének. Igaz ugyan, hogy a régi arámi nyelvet nem ismerjük s — Renan állítása szerint — az arámiként ismert szövegek csakis azok a babiloni fogság korában s azután keletkezett héber irodalmi termékek, amelyeknek nyelvére nézve nem lehet határozottan megállapítani — szerinte — hogy arámiak-e valóban, vagy pedig csak vulgaris héber nyelvűek.

Ha azonban figyelembe vesszük Sayce fajtanalumányának azon fennebb ismertetett eredményét, hogy az ararátai nép két egymással ellentétes típust tüntet fel, amelyek közül az egyik a turáni khetához hasonlít, míg a másik — Sayce leírása szerint — sémire emlékeztet, akkor ez az adat a többi megelőzővel együtt, valószínűvé teszi, hogy az urartui nép egy turáni és egy sémi fajú népnek egy nemzetté egyesüléséből eredt, melynek délre bocsátott rajai aztán fajuk szerint csatlakoztak rokonfajú népekhez.

Igy aztán érthetővé lesz a zsidók előbbi arámi nyelvűsége is, mert a tudósok a zsidók törzsatyjának Arfaxád nevét — Arfa-Kaszd (Kazdhoz közeli) etimológiával — a káldok vagy a kazdok őshazájával Arménia-Kurdisztánnal hozzák összeköttetésbe s e nyomon itt Ptolemeus *Αρραξην*²¹) tartományában sejtik a zsidók őshonát.

Az arámiák minden bizonnyal már az igen messze őskorban bocsáthattak ki rajokat délre, mert a később ismertetendő (egyik legősibb népnek tartott) arabiai amalekitákat már félvér arámi leszarmazékoknak mondják az arab hagyományok. Ez

23

fensík vidékkel — a Hedzsásszal — együtt legalább is a XII. egyiptomi dinasztia korától fogva, egy bennünket szintén közelről érdeklő nép: az amalekita, vagy amalika nép lakta. Az amalekiták, vagy amalikák a régi arab hagyományok szerint, Arámnak és Ludnak leszarmazékai voltak. E Lud alatt azonban Babelon az egyiptomiak bibliai ősenek fiát sejtik²⁴) s nem a Sem fiát. *Lud = fehérlu (iskud) = NAP*

Lenormant megütöközik azon, hogy a Genézis leszarmazási táblázata az amalekitákat²⁵) — Kanaánnak őslakóival: az Enákim, Emim, Refaim, Horim, Zuzim, Zomzomimmal együtt — hallgatással mellőzi s ezt a szándékosnak látszó mellőzést ő csak azzal tudja kimagyarázni, hogy a Genézis — csak az özönvíztől megmenekült Noé-ivadékok leszarmazását adja, akiknek kívül életben maradhettek a Nodba költözött Kain ivadéka is, ha ott özönvíz egyáltalán nem volt. Lenormant pedig kaintáknak tartja a Genézisben mellőzött turáni eredetű népeket és Hobabnak, Mózes amalekita ipának, kaini vagy keni törzs nevét egyenesen is a bibliai testvérgyilkos Kainnak nevével hozza összeköttetésbe.

A Genézis ugyan Ezsau, az edomiták sémi ősatyjának — az ő khitteus neje Ada után való fiától egy Amalek nevű unokát is ad — akit azonban nem mond az amalekiták ősenek. Hogy pedig a zsidók teljességgel nem ismerték el rokonaiknak az amalekitákat, az — Lenormant nézete szerint — Bálámnak az izraeliták ellenségeire vonatkozó jövendöléseiből is kitűnik, amely szerint: Amelek első a pogányok között s annakokéért mindenestől elvész.

Az amalekitákat Babelon — Caussin de Perceval nyomán — három főtörzsre osztja, ú. m.: a szorosabb értelemben vett amalikakra, azaz a Sinjai-félsziget és az ezzel közvetlenül szomszédos keleti vidékek népeire; 2. az ezektől délre lakó katurákra, vagyis a későbbi madianitákra és 3. az arkámok törzsére, vagyis az edomitákra.

A katurák Ábrahámnak a bibliai második feleségétől, az egyiptomi Keturától született hat fia: Zamrán, Jeksán, Madán,

Madián, Jesbok (vagy Isbak) és Sua utáni leszármazóival azonosítandók, akik tehát a biblia szerint is sémi-kami keverékek. A katurák vidékét utóbb, mint hatalmas nép, a hat katura egyikének nevét viselő madiániták vagy midiániták lakták.

Az arkám törzs, a Kanaántól délre fekvő Sezir-hegység vidékét lakta s fővárosa: Széla — a későbbi Petra — volt.

Az arkám nép rendszerint edomita név alatt szerepel s a Biblia az edomitákat az azon vidékekre telepedett Ezsau ivadékaiként mondja, akinek mellék- vagy második neve: Edom. Babelon szerint azonban az Edom vagy Iduméa név már öt századdal előbb szerepel az egyiptomi papiruszokon a bibliai Ezsau koránál. Ami pedig az edomitáknak Ezsautól leszármazását illeti, azt Babelon oda módosítja, hogy Ezsau leszármazóiból uralkodó-dinasztiák kerültek az edomiták tíz déli törzse fölé. Utóbb az edomita nép észak felé, az ú. n. Gebaléne hegyvidékre terjeszkedett tovább s ez az országrész külön királysággá alakult.

A Kr. e. VII. század táján egyszerre csak letűnnek az edomiták a történelem színteréről s területükön — szintén Széla vagy Petra fővárossal — egy eddig ismeretlen nép: a nabateus jelenik meg. Ezt a rendkívül érdekes, de talányszerű népet a kutatók Kaldeából eredőnek tartják, ahol a nevük szintén megtalálható s fellelt arámi nyelvű irodalmi maradványaik után következtetve, őket az egész Mezopotámiát elárasztó arámiak szakadékaiként állítják. A nabateus irodalmi maradványok ugyanis arról tanuskodnak, hogy e nép volt az egykori szumír műveltség megörzője. Főleg egy Kutámi nevű szerzőjüktől eredő „A nabateus földművelés” című könyv (amelyet a héber és ókeresztény írók is ismertek), Quatremère és Chwolson tanulmányai folytán igen sok tekintetben új világot derít a khaldeaiak gondolkodására.

Az Arab-félsziget déli részét: Jement, ősidőktől fogva, a Genézisban Kusstól származtatott népek lakták. Ezen népeket az arab hagyományok is Arábiának három népretege (Ariba, Mutearriba és Muszariba) közül a legrégebbszámú tartott Aribák-26

mányok, úgy hogy az aditák elpusztulását is az Isten boszuló haragjának tulajdonítja a monda. E monda szerint ugyanis: Isten egy Hud nevű prófétát támasztott közöttük és midőn ez ötven éven át folytatott térítésével sem tudta népét az egy igaz Isten hitére vezérelni, az Úr szörnyű szárazsággal sújtotta az országot. Ekkor az aditák maguk közül a rokon amalekiták területére, a mekka-i szent völgybe három megbízottat küldtek áldozatok bemutatására isteneiknek. Az amalekiták atyafiságosan fogadták a küldötteket, akik egyike csakugyan be is mutatta egy hegyen áldozatait. Erre egyszerre három felhő jelent meg feje felett s egy égi hang választatásra hívta fel őt a felhők közül. Midőn aztán az a legnagyobb és legsötétebbet választotta, ez a felhő tüstént megindult az aditák országa felé s ott oly iszonyú orkánt zúdított a népre, hogy — néhány megtért kivételével — az egész nép elpusztult.

Az aditák ezen monda alakot öltött pusztulását a tudósok egy másik, és pedig sémi nép inváziójával magyarázzák. Ugyanis a jémeni aditákat a Kr. e. XVIII. században meghódították az északkeletről betört sémi joktanidák, akik a magas műveltségű adita népnek egész kulturáját, szokásait, sőt itt-ott nyelvét is átvették.

Az aditák egy része azonban utóbb — nem túrhetve a hódoltság állapotot, — átvándorolt a Veres-tengeren-Afrikába s ott a már ősidők óta megtelepedett kussita rokonok szomszédjában a maig fennálló Abissziniának vetette meg alapját. Az az afrikai kussita nép pedig, melynek szomszédjában az abissziniak megtelepedtek, az Egyiptomtól délre fekvő Kuss ország vagy Ethiopia és Nubia volt, mely az egyiptomi VII. és IX. dinasztiák közötti közelebről meg nem jelölhető időben szakadt át testvéreitől a Vörös-tengeren, ahol a mai Szudán területén Napata és Meroé tartományoknak és városoknak vetette meg alapját.³⁶⁾ Ez a Kuss ország az egyiptomi XX. dinasztia korában idesorított thébai trónbitorló Herhor nevű papi fejedelmi dinasztia korától kezdve több ízben Egyiptommal vetélkedő államává lett. A vallásos és világi hatalmat személyükben összpontosító ur-

kal azonosítják, akik két fő népcsoportra oszlanak: a dél-arábiai aditákra és az észak-arábiai — már ismertetett — amalekitákra; ez utóbbiakhoz még a közép-arábiai temuditák (másképp horreusok vagy trogloditák) is számíthatnak. Noha mindezek egymás testvéreinek is állítatnak, azért főleg a kussita aditák — Jemen lakói — úgy az etnografusok, mint a nyelvészek egyik legnehezebb problémáját szolgáltatják, mert míg nyelvük — a már eléggé ismert himjári és mahri nyelvekből kitetszőleg — egyfelől a sémi, másfelől a kámi nyelvekkel mutat rokonságot, mégis a — fenmaradt épületeimokból s egyéb történelmi nyomokból kitetsző — faji sajátosságok oly éles ellentétben állanak — Renan szerint — a régi sémi tulajdonokkal és életviszonyokkal, hogy ezek valamely egészen más fajjal való keveredésre engednek következtetést; annyira, hogy némely tudós — pl. Lassen és Eckstein báró — a kussitákat az indiai szudrak és az egykori kauszikász nép testvéreinek sejtí.

A mondák szerint azonban az aditák ősatya: Ad, szintén északkeletről az Eufrát vidékéről jöve, telepedett meg Jemenben, ahol ivadékaik egész Dél-Arábiát benépesítették, mert száz neje volt, kiktől 1200 éves életén át 4000 fia született s utána fiai: Sedid, majd pedig: Seddád uralkodtak az aditák felett. Ez utóbbi uralma idején a nép ezer törzsből állt s ő népével nagy hódításokat vitt véghez mindenfelé. Az aditák birodalmához tartozó népeknek tartják a kutatók a Genézisben Kusstól származott: Szaba, Havila, Szabatha, Ráma, Szabathaka, Szeba és Dedán nevű országok népeit, akik közül főleg Szába, vagy Ofirország népében látják az aditák vagy kussiták legtipikusabb képviselőit. Főleg az itt uralkodott kasztrendszerben találunk olyan faji jellemvonást, mely a sémi és kámi népektől egészen idegen, ellenben az ősidőbeli népekkel közös.

Mint már említém, a jémeni kussita népek — úgy a történelmi hagyományok és mondák, mint a fenmaradt nagyszerű városromok tanúsága szerint — a műveltségnek rendkívül magas fokán álltak. E műveltség mellett azonban szexuális tekintetben ép oly elaljasodottnak mondják őket az arab hagy-

27

codók itt az egész államszervezetet hierarchikus alapra fektették, amelyben az egész vallás központja az egyiptomi thébai Amonnal versenyző Nap, vagy Napata fővárosi Amon napisten volt.

Ezeket kívül még azt a híres — a Vörös-tenger mindkét partja menti Punt-országot is rokonfajának tartják a jémeni kussitákkal, akiket a tudósok nagyrésze a fenicieik kanaánita elemei őseinek tart s akik országának gazdagságát és csodáit az egyiptomi XVIII. dinasztiabeli Hassoff királynénak az ő meghódításukra küldött vezérei olyan elragadtatással írták le jelentéseikben.

Bennünket a kussiták annyival inkább érdekelnek, mert — Elizeusz örmény történész szerint — a hunok: kussoknak is neveztek s a kussiták általában úgy össze vannak fonódva a turáni ősnépekkel, hogy őket egymástól szétválasztani szinte nem is lehet. Renan a Jeremiástól (XIII/23) és Ezsaiástól (XXXVII 9) emlegetett szerezcsenekben a kussitákat ismeri fel s a tudósok általában is délarábiaiak tartják a szaracénokat, akiknek egyes töredékei pedig a mi ősnépeink között mindenütt szerepeltek, hol szaracén vagy szerezcsen, hol maur, hol karakazár stb. nevek alatt. A hunok és a szabeusok közötti összeköttetésre látszik vallani egy Buda nevű város neve is az egykori Szába vagy Ofir országban.

Babelon szerint különben: Arábia népei egész az izlám hódításáig, rendkívül sok, egymástól teljesen különböző nyelvet beszéltek³⁷⁾ s kiemeli azt is, hogy az arab nyelvnek sok eleme mutat összefüggésre a szumír nyelvvel. Ilyen összefüggést lát a ma már eléggé ismert himjári nyelvben is; amelyre nézve csak azt sajnálja, hogy az annak tanulmányozására alapul szolgáló emlékek csak kevéssel korábbi időkből erednek Mohamednél.

6. A hikszoszok vagy pásztorok. 2

Az imént ismertetett szíriai és arábiai népekből szakadt ki az a hatalmas hódító nép, mely Kr. e. 3-ik ezredév dereka után Egyiptomba betörve, azt meghódította s ott évszázadokon át uralkodott.

E hódító nép szereplését — az egyiptomiak nemzeti történetírója: a Kr. e. 283 és 246 között élt Manethónak eredetiben elveszett görög nyelvű történelmi műve nyomán — főleg Afrikánusz, Euzebiusz, Szincellus és Jozefusz tartották fenn az utókor számára.³²) Mindezek azonban, Manathón kívül, kétségtelenül még más forrásokból is merítették adataikat, mert az általuk előadottak oly lényegesen eltérnek egymástól, hogy azok összeegyeztetése még a legfontosabb részletek (pl. az uralom időtartama) tekintetében is teljességgel lehetetlen.

Manetho ezen átszarmaztatói közül általában a zsidó Jozefuszt tartják mégis legmegbízhatóbbnak, aki — saját állítása szerint — közvetlenül idézi a régi történetíró szavait. Az ő előadása szerint: „Volt egy király: Timaosz, akinek korában Isten, nem tudom miért, ingerült volt ellenünk; ugyanis akkor ismeretlen fajú, keletről jött, vakmerőséggel telt emberek törtek váratlanul honunkra s azt könnyű szerrel leigázták. A fejedelmek leverése után kegyelem nélkül fölégették a városokat, ledöntötték az istenek templomait, sőt a legbarbárabbul bántak a lakossággal is, némelyeket leölve, másokat feleségeikkel és gyermekeikkel rabszolgaságra vetve. Utóbb maguk közül egy Szalatisz nevű királyá emelkedett. Ez Memfisben székelte, adót szedve Felső- és Alsó-Egyiptomból és őrséggel rakva meg az arra alkalmas helyeket. Főként a keleti oldalt erősítette meg, az akkor különösen hatalmas asszírok betörésétől tartva. A szethróei nomoszban egy igen előnyös fekvésű várost szemelve ki a Nilus bubasztisi ágától keletre, mely egy régi theolo-

30
tomot s a pusztán keresztül Szíria felé vonultak és az asszírok hatalmától tartva, akik akkor Ázsiában parancsoltak, a mai napság Judeának nevezett országban, egy olyan nagy ember-tömeg befogadására alkalmas várost alapítottak, amelyet Hieroszolimának neveztek el.“ Here-sól-ima (Pápaszoros)

A fennebb említett többi autor a lényegesebb adatokban a következőleg tér el Jozefusztól:

Afrikánusznál: a XV. pástor-dinasztiai királyok feniciek voltak s az első király neve Szaitesz volt. Róla nyerte nevét a Szaitesz nomosz (megye). A második király Bnon volt, a harmadik: Pakhnan; a negyedik: Sztan; az ötödik; Arkhles; a hatodik: Afobisz. Mindezek összesen 281 évig uralkodtak. Utánuk pedig — mint XVI. dinasztia — még további 32 király; majd ezek után — mint XVII. dinasztia — még 45 király uralkodása következett a pástorok sorából; úgy, hogy — szerinte — a pástor-királyok uralmának összes tartama 933 év lenne.

Euzebiusz szerint csak a XVII. dinasztia királyai voltak a hikszoszok, akiket Szaitesz, Bnon, Afobisz és Arkhlesz nevek alatt sorol fel, mint akik négyen összesen 102 évig uralkodtak. Az ezeket megelőző XV. és XVI. dinasztiai uralkodói pedig — szerinte — dioszpoliszi és thébai nemzeti királyok volnának. A hikszoszok ő szerinte is feniciek voltak.

Szincellus sorozata szerint a hikszosz királyok — kiknek nevei szerinte: Szilitesz, Baion, Apaknasz, Afofisz, Szethosz és Kertosz — összesen 259 évig uralkodtak. A pástor-királyok ő szerinte is két megelőző nemzeti dinasztia után 17-ikül következtek.

Eszerint tehát az egymásnak lényegesen ellentmondó szerzők nyomán — a pástorok korából eredő emlékek hiányában — igen nehéz ma a valót felderíteni; úgy, hogy csak a különböző elszórt adatok szorgos egybevetésével állapíthatók meg a kutató tudósok a pástor-királyok dinasztiainak helyét is az egyiptomi dinasztiai sorozatában.

Eszerint a pástor-királyok általában Egyiptom XV., XVI. és XVII. dinasztiainak tekintetnek; azonban úgy, hogy a

29
giai hagyomány alapján Avarisz nevet viselt, azt újraépíttette és igen erős fallal véve körül, benne őrséggül 240.000 embert helyezett el.“

„Ő maga rendesen ott tartózkodott nyáron, a búza és a zsold kiosztása végett, valamint a hadgyakorlatok idején. Ő meghalt 19 évi uralkodás után. Utána egy Beon nevű 44 évig uralkodott. Ezután egy Apaknasz nevű uralkodott 26 év és hét hónapig. Majd ismét egy Apofisz nevű 51 évig s egy Jannesz nevű 51 év és egy hónapig. Végül pedig Asszesz 49 év és két hónapig uralkodott. Ezek hatan az első uralkodók voltak, akik folyton hadakoztak, Egyiptom pusztulására törekedve. Egész népük hikszosz, azaz király-pástor (pástor-király) nevet viselt; mert Hyk a szent nyelvben királyt, szosz pedig a nép nyelvén pástort jelent.“

„Vannak, akik őket araboknak tartják. Más szöveg szerint a hikszosz név alatt nem király értendő, hanem épen ellenkezőleg: fogoly. Egyiptomi nyelven ugyanis Hyk vagy Hak — hehezettel — határozottan: foglyot jelentett. Ez nekem sokkal valószínűbbnek és a régi történelemmel megegyeztethetőbbnek is látszik. Ő (Manetho) úgy mondja, hogy a megnevezett hat pástor-király az őket követőkkel együtt 511 évig uralkodott Egyiptom felett. Utóbb a thébai királyok haddal támadtak a pástorokra s erős és hosszú háború folyt köztük. De egy Miszfragmuthozisz nevű király legyőzte a pástorokat és Egyiptom többi részéből visszaszorítva őket, egy 10.000 arurányi kerületű területre szorítottak. E terület Avarisznak nevezetett. Manetho úgy mondja, hogy a pástorok ezt az egészet úgy körülövezték magas, erős fallal, hogy benne teljes biztonságban bírták vagyonukat és rabolt szerzeményeiket; azonban Thutmozisz — Miszfragmuthozisz fia — 480.000 főnyi sereggel megszállta a falakat és erőszakkal törekedett kiűzni őket; midőn azonban sikertelennek tapasztalta az ostromot, alkudozásba bocsátkozott velük, szabad elvonulást engedve nekik bárhova, Egyiptomon kívül; minek folytán mintegy 240.000-en az egyezés értelmében csakugyan elhagyták Egyip-

31
Manethónál névszerint felsorolt hat királyból álló dinasztia uralma Alsó-Egyiptomon kívül csak a nilusi Kataraktáig terjedt; azokon túl pedig Felső-Egyiptom többi része a thébai királyoknak hódolt. Csak a thébai királyok leverése után ismertettek el a pástor-királyok egész Egyiptom uralkodóit, mint annak XVI. dinasztiaja.

A XVII. dinasztia korában azonban az apránként hatalomra vergődött thébai (mások szerint dioszpoliszi) dinasztia által szervezett nemzeti szabadságharc megtörte a hikszoszok uralmát és az egész hódító népet kiűzte Egyiptomból.

A hikszoszok hódításának Manetho (illetve átszarmaztatói) csaknem az egyedüli forrása, mert az egyiptomi írott emlékek teljességgel semmi adatot sem szolgáltatnak a hikszoszok inváziójára vonatkozólag. Ezek hiányában pedig még csak a hódítás idejét sem képesek a tudósok megállapítani s e tekintetben olyan ellentétes nézetek állanak szemben egymással, hogy míg a túlnyomó többség a Kr. e. 2300 év tájára teszi e betörést, mások — pl. Hommel — ezt az arábia-szírai elámi hódítás következményének tekintve, az 1940 év körül sejtí.

Abban a tudósok egyetértenek, hogy nem az asszírok ellen emelhetette Szalatisz hikszosz király Avarisz várát, mint ahogy Manetho állítja, mert — mint föntebb láttuk — Asszírria a 2000. év előtt még a világon se volt s a második ezredév közepéig is csak babilonai vazallus-államként szerepelt.

E szerint tehát talán nem alaptalan azon sejtelmem, hogy azalatt a hatalmas Asszírria alatt, melyet Manetho emleget, az a Winckler által feltételezett ősrégi észak-mezopotámiai állam rejlik, amelynek — szerinte — egyideig az akkor még gyenge Asszírria csak vazallusa volt s csak utóbb került föléje.

Én úgy sejttem, hogy ez a harráni birodalom lehetett az a hatalmas régi, Asszírria név alatt emlegetett birodalom, amely a Ninusz és Szemiramisz-mondák kódéből dereng elő, amelynek annyi mondai szála fűzi össze a szíria-kanaáni vidékek őskorát az észak-mezopotámiai és arméniai vidékekével. Sőt én valószínűnek tartom, hogy ez a harráni állam már valóban viselhette is az asszír vagy talán aser nevet. E sejtelmemet én

ANER = 8JUR

részéről a hikszooszok törzsnépének, a men vagy mentiknek azon ázsiai Aserországa nevére alapítom, amelyet Brugsch szerint s sziriai-kanaáni vidékeken talál fel s amelynek nevét ő az Asszur és Asszír nevekkel azonosítja.³⁹⁾ Ezen említett Aserországon kívül azonban még Észak-Arábiában is volt egy Aszír, vagy Aszur nevű nép, melyet a fentebb tárgyalt amalekita madiáni nép egyik különszakadt törzsének tartanak.

Movers kimutatja, hogy Asszír területéről már a legrégibb korban folytak áttelepülések Szíriába. Ezeket figyelembe véve, a hikszooszok e népének eredetére jelentékeny világot vetni alkalmasak Tacitus (Hist. lib. V. kap. 2.) következő szavai: „Sunt qui tradunt Assyros convenas, indigum agrorum populum, parte Aegypti potitos, ac mox proprias urbes Hebraeasque terras, et propria Syriae coluisse rura.“ Tacitus idézett sorai — a tudósok szerint — a hikszooszokra vonatkoznak, akiket ő szerint ő határozottan assziroknak mond.

Az idézett szavakban talán a „Hebraeas terras“ is külön érdekel bír, mert ez — nézetem szerint — épen Hebron város földjeire is vonatkozhatik, amelynek lakosaival — mint Kanaánban visszamaradt testvéreikkel — az egyiptomi hikszooszok egész uralmuk folyamán összeköttetésben állottak. Ezen Hebron (régibben Kiriat-Arba) város az, amelyre vonatkozólag Mózes IV. könyve XIII. részének 23. versében azon megjegyzés foglaltatik, hogy: „Hét esztendővel építettett Egyiptomnak Szoán (máskép Tanisz) városa előtt.“

A hikszoosz nép fajára nézve a tudósok nézetei igen szétágazók. Movers semitáknak tartja őket s a Diodorusz-Szikulusznál fenmaradt *αιιογενιοι* nevük alapján a filiszteusokkal is azonosítja. Ezenfelül azonban ő a filiszteusokat a hikszooszokkal együtt (ez utóbbiakat Euzebiusz nyomán) fenicieknek is tekinti.

Brugsch saját kutatásai nyomán igazat ad Jozefusznak, aki a hikszooszokat araboknak mondja. Emellett azonban valószínűnek tartja Euzebiusz állítását is, aki szerint feniciek voltak. Szerinte ugyanis a feniciek alatt itt a khár-feniciek értendők, akik a tengerpart mentén Feniciától kezdve Palesztinán át

34

A pásztorok népe — a tudósok eléggé egybehangzó véleménye szerint — nem lehetett olyan műveletlen horda, mint a minőnek Manetho állítja; sőt — Movers szerint — a műveltség tekintetében e nép — mely előbbi hazájában, Szíriában is nagy városokban lakott — bátran versenyezhetett az egyiptomival is és ő csakis az egyiptomi hazafi ellenszenvének tudja be⁴²⁾ Manetho-nak a hikszooszokra szórt becsmerléseit. Elismerik ugyan a tudósok, hogy a pásztorok egyiptomi hódító harcukban sok régi emléket elpusztítottak; de utóbb igen sok egyszerű emléket, épületet, szoborművet emeltek ők maguk is s különösen a főistenüknek: Szeth vagy Szutek istennek emelt templomaik igazi remekai az építőművészetnek. Azt is elismerik a tudósok, hogy az egyiptomiak művészetébe a hikszooszok új formákat vittek be. Sőt Movers az egyiptomi istenségek egy egész hosszú sorát is a hikszooszok hagyatékának tartja.⁴³⁾ Azonban sajnos, hogy igen kevés olyan emlék került eddigelé napfényre, amelyet minden kétségen felül a pásztoroktól eredőnek konstatálhattak volna a tudósok, mert az utánuk következő nemzeti dinasztiaik uralkodói igyekeztek minden nyomát elenyésztetni az idegen uralomnak s kivakartatták az emlékeken bevéselt hikszoosz királyneveket.

Mindössze is csak két olyan emléket ismernek eddigelé, amelyeken a király neve kibetűzhető. Az egyiket egy Apopi vagy Afofi nevű király nevezte meg, akinek nevét a tudósok azonosítják ugyan a Manethonál említett Apofiszéval; azonban ez utóbbi külön személynek és sokkal későbbi uralkodónak tartják. NAP. arany A másik fellelt királynév: Nub (egyiptomi nyelven: arany). Ezen Nub nevű királynak tulajdonítanak a tudósok egy új időszámítás behozatalát is, mely legalább lokálisan a pásztor-királyok egyiptomi uralmát túlélte. Egy, a XIX. dinasztiai híres uralkodó, II. Ramzesz korából eredő taniszi emlékkövön ugyanis az akkori év Nub király 400-ik évéként van megjelölve, ami által tehát teljes bizonyossággal megállapítható volt, hogy a nevezett Nub király 1750 körül uralkodott Kr. előtt; ami magában is elég becses adat, noha ezzel még teljességgel nincs fel-

szerteszórva, egész az egyiptomi hikszoosz fővárosig, Tanisz vagy Szoánig el voltak terjedve.

A hikszooszok népe mindenfajú elő-ázsiai népekből verődött ugyan össze — Lenormant szerint, — azonban őt s a vele együtt kutató Hamyt a hikszooszok képes ábrázolatok, valamint a hikszoosz ivadékoknak tartott Menzahel-tó környéki, mai egyiptomi lakosok típusa azon meggyőződésre vezették, hogy a pásztorok népének erős, sőt talán túlnyomó elemét alkotta a Tigrisen-túli sárga turáni faj.⁴⁰⁾

Sayce a kevés fenmaradt hikszooszokori emlék alapján, a pásztorok népét az egyiptomiak típusától nagyon eltérőnek mondja.⁴¹⁾ Szerinte az arcokat a gyengén hajlott széles orr, a kiálló pofacsont, a négyszög alakú homlok, az erős, határozottságot kifejező ajak, a tömört szakáll és a göndör haj jellemzik. Az arc összbnyomása — ellentétben az egyiptomiak nyájas arckifejezésével — szigorra és erőre vall. Sayce úgy találja, hogy a fajjelleg leginkább az észak-sziriai naharínai vagy arámnaharaimi vidék fenmaradt ábrázolataira emlékeztet. E vidéken terült el — szerinte — az a Mitani nevű ország, melynek létezését a, már említett, tell-el-amarnai egyiptomi királyi levél-tárnak onnan eredő levelei derítették fel. Ezen levelek alapján pedig kétségtelennek tartja, hogy a mitániak nyelve se sémi, se pedig indo-árja nem volt.

Flower tanár mongolosnak mondja a hikszooszok fajjellegét.

A hikszooszok máskép még Men, Menti vagy Mentiu, továbbá Szati vagy Szatiu nevek alatt is említettek, mely utóbbi nevek jelentése: nyilas volt. A Menti-Szati név alatt — Sayce szerint — az egyiptomi emlékek a Sinai félsziget és Hauran nomád népét emlegetik. Ezen Menti-Szatic típusa — a legömbölyödő végű orral — szerinte jelentékenyen különbözik a délканаáni sasu nevű pásztornéptől, mint akiket hosszú, egyenes, hegyes orrukkal, az amorita-fajjelleg elég markáns, de durvult példányainak tart. A hikszooszokat továbbá azonosítják a később ismertetendő khetákkal is; sőt — Renan szerint — az egyiptomiak őket egyenesen khetáknak is nevezték.

35

derítve a nevezett királynak a hikszoosz dinaszták sorában elfoglalt helye sem.

Az egyiptomi írott emlékek alig szolgáltatnak adatokat a hikszoosz királyok uralmáról s e tekintetben a kutatók csaknem kizárólag Manethóra vannak utalva. Ellenben a hikszooszok kiűzetésével foglalkozó iratok közül egy-két olyan került már napfényre, amelyek ezirányban eléggé felderíteni alkalmasak Egyiptom történetének e homályos korszakát. Ilyenek mindenekfelett az ú. n. Papirusz-Sallier 1. és Ahmesz tengernagy önéletrajza.

A Papirusz-Sallier 1. előadása szerint⁴⁴⁾: „Mikor Egyiptom a csapások (így nevezik az egyiptomi emlékek a pásztorok népét) alatt szenvedt, Szeken-en-Ra király: kormányzó (hik) volt a déli országban, míg Apapi király uralkodott Hauránban (Avarisz) s az egész ország ennek szolgáltatta terményeit. Apapi király Szethet ismerte isteni urául és az ország senki más istenének nem áldozott, míg annak századokra szóló remek templomot emelt s ünnepeket rendelt az áldozatok bemutatására Szethnek. Egyszer valamit üzenni óhajtván Szeken-en-Ra királynak, összehívta tudós irnokait véleményadás végett az iránt, hogy miképen lépjen vele érintkezésbe.“

Itt a megrongált papirusz hosszabb olvashatlan hézagot hagy, melyet Chabas s a többi tudósok, a további szöveg tartalmából következtetve, azzal vélnek kitölteni, hogy a király a déli fejedelemnek — a békésebb érintkezés tekintetéből — egyik fő egyiptomi isten kultusza rendszeresítésére tesz ajánlatot. A szöveg aztán valószínűleg a hikszoosz királynak azon nyilatkozatával folytatódik, hogy „én az ország semmelyik más istenének tiszteletébe sem egyezem bele, mint Amon-Ra-éba az istenek istenébe.“

Hosszabb idő múlva Apapi király elküldi a déli országba az ő tudós irnokai által megszerkesztett nyilatkozatát. A követ a déli országba érve, az ottani király (illetve főnök) elé vezeteti magát, aki azonban igen bizalmatlanul fogadja és kémkedéssel gyanúsítja a követet. A követet azután visszaküldik

urához. Itt azonban a papirusz rongáltsága folytán Ra-Szekenennek a követhet intézett válasza ki nem vehető.

Azután a déli király összehíván tábornokait és főtiszteit, eléjük terjeszti Apapi király üzenetét. Ezek azonban meglepetve hallgatnak s nem mernek véleményt nyilvánítani.

Itt a szövegnek hirtelen vége szakad és semmi tájékoztatót nem szolgáltat a két király közötti ügy további folyamára.

A másik okmány⁴⁵): Ahmesz tengernagy önéletrajza, a következő érdekesebb részleteket tartalmazza:

„Elilthiasz városában születtem; atyám Szekenen-Ra király tisztje volt s Baba, Roán fia volt a neve. Így én is tiszt lettem az ő útján „Az áldozati bika hajón“ Nebpeh-Ra király (I. Ahmesz) korában. Fiatal voltam, nőtlen s a tartalékosok ágyában háltam. A megnősülésem után azonban az „Észak“ hajóra kerültem harcolni. Kötelességem volt a legfőbb Hadurát gyalog kísérni, ha ő hadi szekeren jár. Mikor Avarisz várát ostromolta, én a király előtt kiűdöttem. Majd a Sa-em-man-nefer hajóra léptet tettem elő. Az avariszi mocsarakban, vízen harcoltunk. Itt egy (ellenséges) kezét zsákmányoltam, ami a király tudomására jutván, jutalmul az arany vitézségi nyakláncot nyertem. Majd Ta-Keminél, Avarisztól délre harcoltunk. Itt foglyul ejtettem egy embert. Ekkor vízbe ugrottam, hogy elkerüljem a városi utat és foglyomat a vízen is keresztül vittem. Erről jelentés tétetvén a király szárnységédének, ismét egy arany nyakláncot nyertem jutalmul. Majd bevettük Avariszt, hol egy férfit és három asszonyt ejtettem foglyul. A király nekem adta őket rabszolgául. Az ötödik évben megszálltuk Saruhanát. Ő Felsőbe bevette azt. Itt két asszonyt és egy kezét ejtettem zsákmányul. Ezért ismét elnyertem egy arany vitézségi nyakláncot és ezenfelül a foglyokat is nekem adták rabszolgául.“

Ezután Ahmesz tengernagy urának a nubiai petti nevű nép ellen viselt hadjáratával foglalkozik; később azonban ismét visszatér a Kanaánba menekült pásztrok elleni üldöző hadjáratra.

A két ismertett okmány adatait a tudósok különféle nyomok alapján még a következő részletekkel egészítik ki:

38

használatra az egyiptomi népnél, melyek közül különösen is kiemel az Apapi nevet.

II. Apapi királyt általában fenkölt lelkű uralkodónak vallják a tudósok, mint aki a tudományoknak, mesterségeknek és művészetnek nagy mecénása lehetett. A tudományok művelésére vall az az írástudó testület is, amellyel a Papirusz-Szallier I. szerint magát körülvette s amelynek tanácsával élt; holott Ra-Szekenenhik körül csak tábornokokat és tiszteket említi a papirusz.

A tudósok — a Manethot tolmácsoló Jozefusz nyomán — széltire azon véleményt vallják, hogy a pásztorkirályok uralmának korára esik a bibliai Józsefnek egyiptomi szereplése,⁴⁶) aki mint fogságba esett rabszolga, utóbb álmának megfejtéséért a faraó által teljhatalmú miniszterévé neveztetett ki s ily minőségében aztán az Egyiptomba gabonáért menő testvéreit s majd atyját is betelepítette.

A gabonában szűkölködő szíriaiak és kanaániak Egyiptomba özönlése ugyanis napirenden volt előbb is, utóbb is, mindig és a tudósok nézete szerint a pásztorkirályoknak érdekükben állott, az ő népközé közelebb álló ázsiai eredetű jövevények betelepítésével, gyarapítani erejüket, a belföldiek esetleges felkelése ellen. Némelyek úgy hiszik, hogy a Józsefet miniszterré emelő pásztorkirály az oly sokszor emlegetett II. Apapi volt.

A pásztorkor népének zöme a Sinai-félsziget felé szorított ki Egyiptomból s e vidéken kívül főleg Köves-Arábiát és Dél-Kanaánt árasztotta el.

Itt Kanaánban, illetve a későbbi Filiszteában, különösen a már említett Sarohan nevű városukban kerestek oltalmat az egyiptomiak üldözése elől. Azonban I. Ahmesz faraó uralkodása ötödik évében ezen utolsó menedékhelyükön is felkereste és — Sarohan erődjüket ostrommal bevéve, — szétűzte őket; úgy, hogy ez időtől fogva a hikszooszokra Kanaánban csak azon ide-oda vándorló nomád sasu (pásztor) nép emlékeztetett, akiknek fővárosa az a Szolime⁴⁷) nevű (némelyek szerint a későbbi Jeruzsalem) város volt, amely, nevével, a sasukat a nyugat-kisázsiai Pizidia régi szolim népevel köti össze.

A mindkét okmányban szereplő Szekenen-Ra király nevet — mely „a Harcos napot“ jelentette — három egymást követő thébai uralkodó viselte és — Chabas sejtelve szerint — a köztük legutolsó az, akivel Apapi hikszoosz királynak a leírt üzenetváltása volt.

Az ellenségeskedés ezen két uralkodó között tört ki s talán épen azon üzenetváltással élesedett ki a viszony, egész a háborúig.

A megkezdett támadó hadjáratot aztán az utolsó Szekenen-Ra királyt követő első Ahmesz faraó — a XVIII. dinasztia megalapítója folytatta és fejezte be.

A NEHEM = I. Ahmesz ugyanis a hosszas sok éven át folyt hadjáratban Alsó-Egyiptom területéről is annyira kiűzte a pásztorkat, hogy végül csakis a mocsaras vidékű Avarisz erődre és környékére szorultak össze. Hogy aztán innen is kiűzhesse őket, mindenekelőtt egy hajós-hadsereget szervezett, mellyel aztán a Csetku-Avarisznak nevezett szoroson át a várat vízen is ostrom alá vette. De Avaris bevétele előtt még a környező mocsarakban, majd pedig a vártól délre egy Ta-Kémi nevű helyen volt ütközet, csak ezután történt a döntő roham Avarisz vára ellen. Avarisz bevétele után a pásztorkor menekülni voltak kénytelenek Egyiptom területéről, az őket üldöző Ahmesz faraó elől s Palesztinába vonultak ki ahol egy Sarohan nevű erődjük oltalma alá helyezték magukat. Ezzel véget ért a hikszooszok 5 századot túlhaladó egyiptomi szereplése.

Nem a pásztorkirályokon mult, ha nem tudták magukat az egyiptomi néppel úgy megkedveltetni, hogy őket igazi nemzeti dinasztiául tekintse, mert ők, — kivált a sokat emlegetett II. Apapi — mindent elkövettek a népszerűség kiérdemlésére; de hát a nemzeti ellenszenv bennük mégis csak idegen zsarnokokat, sőt — mint az emlékek nevezik —: ostort, átkot, csapást, pestist látott. Hogy azonban az egyiptomi népben itt-ott mégsem lehetett az ellenszenv oly mély irányukban, mint az emlékek tanúsítják, azt Brugsch azzal bizonyítja, hogy a pásztorkor kiűzetése után is szokásban maradt a hikszoosz nevek

39

Mint fentebb előadtam, a hikszoosz népek Manethonál Menti és Szati nevezetek alatt említett népelemét Sayce a Sinai-félsziget nomád népében keresi. A Sinai-félszigetet pedig, — mint láttuk — a vele keletről szomszédos köves-arábiai vidékekkel együtt, az amalekiták lakták. Hogy pedig az amalekiták a hikszooszoknak nemcsak ős törzsnépe volt, hanem legalább részben azoknak ivadéka is, mint amelyhez az Egyiptomból kiűzött pásztorkor újra csatlakoztak, arról az araboknak az a rendkívül érdekes mondája tanuskodik, hogy: az amalekiták egykor meghódították Egyiptomot s ott a Nilus deltájában egy Avar nevű várból, mint fővárosból uralkodtak az ország felett.⁴⁸) Ez a monda különben a dél-arábiai aditáknál is élt oly alakban, hogy az ő világhódító Seddad királyuknak egyik hadi vállalatja volt Egyiptom meghódítása is.

Az Avar város név reminiscenciáját látják különben a tudósok a nabateusok Vörös-tengerparti Avara vagy Hauara⁴⁹) városa nevében is. (A = V) HAVAR

Az aditák és amalekiták, valamint ezek ivadékaik kívül azonban, — mint láttuk — a kár-feniciekkal, valamint az utóbb ismertetendő khetákkal és filiszteusokkal is azonosítják a hikszooszok fajtát; úgy, hogy, ha figyelembe vesszük, hogy a fenicieik egyik ős-törzsnépe a Vörös-tenger mindkét partvidékén lakott punt vagy pun nép szintén azonosnak tekintetik úgy az amalekiták, mint az aditákkal s ha továbbá tudjuk, hogy egy régi — Joppe várostól az Eritreai-tengerig terjedt — filiszteusz birodalomnak is maradtak fenn mondai emlékei, akkor kétségtelennek látszik, hogy mindezen említett népek közös fajának s édes, vagy itt-ott — semi és kúmi népek beléjük vegyülése folytán, — legalább is féltestvérek voltak.

A hikszooszok azonban nemcsak volt keleti lakhelyeikre: Szíriába és Arábiába szorítottak ki Egyiptomból, hanem ezenfelül nyugatra Libiába és a tengeren keresztül északra, a későbbi görög-szigetekre is.

Jenormant úgy hiszi, hogy a nyugati szomszédos Libiát és észak-afrikai partvidéket talán már az Egyiptomba való

betörésükkor özlönlötte el a pásztornépnek a Nilus-deltán keresztülrontó árja, egyesülve az észak-afrikai partoknak velük az amoriták útján úgyszólván félvér-rokon berber-népével.

A Peloponezusi-szigetek lakosságát valószínűleg már a híkszósztörredékek megszállása előtt is ugyanazon fajú népek alkották, úgy, hogy itt is csak testvéreikhez csatlakozott az Egyiptomból kiűzött nép. Mindezen híkszósztörredékek vándorlásait, megtelepüléseit, kalandozásait látják a tudósok — főleg Movers — a feneciek mithoszi törzsatyjától, Agenortól származtatott Kadmusz, Fönix, Európa, Danausz stb. vándorlásainak, valamint ezek város- és országalapításainak mondáiban, mint akik mind az Afrikából északra, keletre és nyugatra kiáradt híkszósztörredék néprajok megszemélyesítői, az ő honkereső kalandozásaikban.

$\sqrt{KAR} = K-R = KÖR = NAP$

$KÖR - FÖNYV = NAP - ISTEN$
Fényesi

Fenici = Fenniki = Feneciek
Fényesek

nak a feneciekhez való viszonyáról később majd bővebben fogok szólni; de eredetükkel s a többi szíriai és kanaáni népekkel való összefüggésükkel már itt kell foglalkoznom s már itt jónak látom e népre olvasom megkülönböztetett figyelmet felhívni: mert — az én szinte fanatikusá vált hitem és meggyőződés szerint — ez a nép nekünk magyaroknak egyenesen felmenő ősünk, amely — mint majd látni fogjuk — leglényegesebb elemeiben a magyar nyelvet beszélt és magát magyarnak is nevezte.

Renan a károk fajának hovátartozandóságát²¹⁾ a legfontosabb, de egyszerűsége mellett Bertheau, Movers és Lassen által felhozott érveket értékteleneknek jelenti ki s a maga részéről inkább Soldan, Knobel és Eckstein báró véleményei felé hajlik, akik közül a két első [pelazgoknak] az utóbbi pedig kussitáknak tartja a károkat.

Eszerint a károk faji hovátartozandóságára nézve a tudósok körében teljes anarchia uralkodik s e tekintetben érdekes az óriás anyagot átbúvárolt Movers habozása is, aki előbb a károkat nyelvileg is összeköti a feneciekkel s utóbb mégis egész nyiltan kijelenti, hogy a károk faja teljességgel ismeretlen.

A károk vidékeinek megjelölése tekintetében Szíria és Kanaán területén a tudósok jelentékenyen eltérnek egymástól. Míg ugyanis — mint láttuk — Lenormant Kanaánt és az attól keletre fekvő szíriai vidékeket nevezi Alsó-Ruthennek [Khárnak]²²⁾ mellyel ellentétben az észak-szíriai vidék a szorosabban vett Ruthen- (Ruth: Lud) ország volt; addig Sayce az észak-feniciai vagy szíriai-feniciai tengerparti vidéket²³⁾ egész Észak-Szíriával együtt Khárnak nevezi, amely nevet pedig Brugsch a kár nép-név egyszerű változatának tartja. Ezen khar név mellett azonban a khar név is felismerhető a babiloni és asszír emlékeknek a legrégebb időktől ugyanezen vidékekre alkalmazott Akharu nevében, melyet Brugsch is azonosít a kharu és khalu nép és országnevekkel.²⁴⁾ Ki tudja: nem pusztán a magyar névelő-e az Akharu név bekezdő a hangja?

kel = gal = gar = magyar

7. Szíria és Kanaán az egyiptomi XVIII. dinasztia korában.

Kanaán és Szíria etnografiai képe a pásztrok egyiptomi tartózkodása folyamán nagy átalakuláson ment keresztül. Movers a bibliából vett adatok alapján kimutatja, hogy míg a patriárkák korában Kanaán lakossága gyér volt, a zsidók honfoglalásakor sűrű a lakosság, mely nagy és virágzó városokban lakik. A pásztrok egyiptomi uralmának ideje alatt ugyanis az ú. n. kanaániták odaözlönlése folyton tartott s az ezekkel megsaporodott népességhez járult aztán az Egyiptomból kiszorított híkszósztörredék nép is. A híkszósztörredék nép aztán — mely eredetileg különböző szíriai és kanaáni néptörredékekből alakult — visszaszorítás után természetesen ismét elemeire bomlott fel s faj szerint mindenik népelem a saját törzsnépéhez igyekezett csatlakozni újra.

A Dél-Kanaánt elárasztott pásztrokat: a kóbor sasukat már említettem. Ezek a tudósok szerint a híkszósztörredék legselejtebb elemét alkották.

Ezekkel — Brugsch szerint — homlokegyenes ellentétben állottak a kár-feniciek²⁵⁾ mint akik a legkülönbözőbb mesterségek, művészetek, foglalkozások űzésére való képességeikkel, műveltségükkel, magában Egyiptomban is jó hírnevet érdemeltek ki. Ezen kár-feniciek laktak az egyiptomi Tanisztól — a volt híkszósztörredék fővárostól kezdve egész az észak-szíriai Feniciáig — a tengerpartvidéket; főleg azon Egyiptommal közvetlenül érintkező tengerparti országot, melyet az egyiptomi emlékek Csahí név alatt emlegetnek. Ezenkívül azonban egész Kanaánban és Szíriában úgy el voltak terjedve a károk és műveltségükkel olyan tekintélyre tettek szert, hogy — Brugsch szerint — az összes elő-ázsiai törzsek közül csak a károk nyelvét emlegetik az egyiptomi emlékek és — mint mondja — aki az ázsiai vidékeken lakott, az rá volt szorulva a feneciek nyelvének ismeretére, akik alatt pedig ő a kár-fenicieket érti. A károkról s azok-

A két ruthén vidék lakosságának típusa egymástól igen nagy eltéréseket mutat; kivált azon későbbi korban, midőn Észak-Szíria, a Felső-Ruthen, a kheta birodalom gócpontjává lett. Ezen a vidéken (a Kharu, vagy Akharuban) ugyanis: a kheta, a khar, a lud, az arámi és az Aranta-folyóvidéki amorheus-népelemek vegyülései egymással olyan típusok képződésére vezettek, melyekben az alkotó tényezőknek majd egyik, majd másik eleme érvényesült túlnyomólag. E vidéken itt-ott nagy faji ellentéteket is mutatnak a típusok, úgy, hogy az egyiptomi ábrázolatokon a határozottan kheta jellegű fejek között szerepelnek ép oly határozottan sémi arcok. Az egyszerűen szíriainak nevezett lakosság alaptípusa — Sayce szerint — igen hasonlított a feneciaihoz, — egész a kis csúcsos szakállig és a hajviseletig. A Damaszkus-vidéki lakosok igen érdekes és szép fejeket szolgáltatnak az antropológiának, feltűnően magas, meredek homlokukkal, finom arcúkkal és kis hegyes orrukkal. Dél felé, Kanaán felé a típusok is mindinkább sémi jellegűt öltenek. Sayce szerint azonban legérdekesebb az egykori Eufrát-parti Janua (ma valószínűleg Einya) védelmezőinek típusa²⁶⁾ az ő szintén magas homlokukkal, egyenes, közepes orrukkal, kiálló pofacsontjuk, erős, de formás ajkuk, kiszokellő állukkal és dús szemöldökükkel. Sayce ezt tartja a felső-eufrátvidéki egykori Mitáni állam lakossága alaptípusának s ugyanebben találja fel az egyiptomi híkszósztörredék faji jellegét, úgy, hogy az egyiptomi egykori pásztrok népének őstörzsfészket ő ezen Mitáni államban sejt. HITANI = KIZANI, HEI.

Azon egykori Mitáni²⁷⁾ nevű állam létezését csak az 1888-iki egyiptomi tell-el-amarna lelet fedte fel, mely az egyiptomi XVIII. dinasztia több szíriai helytartójának és vazallusának jelentésein kívül — több különböző szíriai uralkodó között — azon Mitáni-állam királyainak leveleit is hozta napvilágra, melyeket ezen királyok a velük rokonsági és sógorsági viszonyban álló faraókhöz intéztek.

Hogy milyen befolyást gyakoroltak — a híkszósztörredék hatalmának megdöntése után — az egyiptomi XVIII., a nagy hódító

44
dinasztia uralkodói az összes szíriai vidékeken, az a következő — legnagyobbára a faraók saját feliratos emlékeiből merített — részletekből tűnik ki:

I. Ahmesz a kiüztött pásztorok Sarohan várának bevétele után, csak az annak vidékén, a palesztinai tengerparton elnyúlt Csahi nevű Kár, vagy Khálországot hódította meg, mert ezután úgy ő, mint I. Amenofisz országuk belső rendjének helyreállításával, valamint a nyugatról és délről fenyegető népekkel lévén elfoglalva, Szíria felé további terjeszkedésre nem értek rá.

Csakis I. Amenofisz fia: I. Tutmesz alatt indul meg az a harc az elő-ázsiai népek ellen, mely aztán változó szerencsével, majdnem 500 éven keresztül tartott. I. Tutmesz, a már említett palesztinai tengerparti Kharu vagy Khalu vidékeken, Aszkalon, Joppe, Tirusz, Szidon, Beritusz városokon keresztül húzódó, ú. n. Király-úton, északra vezette seregeit; majd az Eleutherosz folyó völgyén keletre fordulva, az északi ruthén vidékeken túli, ú. n. Naharain vagy Arám-Naharaimra (az Eufrát-Habur folyóközre) támadt, — „szívét megmosni,“ honnan, aratott diadala után, sok fogollyal, hadiszekérrel és egyéb zsákmánnyal tért vissza hazájába.

Úgy Brugsch, mint Lenormant kiemelik a szíriai, főleg ruthén vidékek e korbéli gazdagságát, magas kulturáját; úgy, hogy a vidékek népei e tekintetekben nemcsak versenyezhettek az egyiptomiakkal, hanem, — Brugsch szerint — főleg a hadászat terén, egyben-másban azoknak mintául szolgáltak.

I. Tutmesz idősb fia, az őt közvetlenül követő II. Tutmesz Ázsiában csakis az országa keleti határait háborgató sasuk ellen viselt hadat, akiket azonban könnyen legyőzött s visszaűzött az edomi barlangoduikba.

De annál nagyobb hadjáratokat folytatott a szíriai vidékeken I. Tutmesz második fia, a II. Tutmeszt követő III. Tutmesz (az egyiptomiak Nagy Sándora), aki — midőn testvérménje és uralkodótársa Hasepu (vagy Hasof) II. Tutmesz uralomvágyó özvegye halála után, végre egyedül maradt Egyipton trónján — hosszas (a Kr. e. 1600 évtől kezdve 55-éven át folyt) uralko-

46
ő fia, ezennel Amon atyámat hívom fel tanúul, hogy az alunai úton fogok megindulni. Aki közületek más úton óhajt menni, hadd menjen. Aki azonban nekem engedelmessékedik, kövessen. Mert még azt mondhatnák az ellenfelek, akik Ra istent nem ismerik —: más útra került a király, megijedt tőlünk. Erre mindnyájan így kiáltottak: Atyád, a thébei Amon adjon nekünk védelmet; mi mindenhova küvetünk, királyunk! mint ahogy a szolgálja követni tartozik urát.

„Ezután a király a hadsereg elé lépve így szólt: Amon adja, hogy jó úton vezesselek benneteket. Mindenik harcos pedig ezúttal tegyen esküt ekképen: Nem fogok előre rohanni, hogy a királyt az ellenségtől megvédjem, hanem engedem, hogy a király maga járjon elől az ő hadi népe előtt. Ekkor a király hadi ménjéről leszállt s az őt szintén leszállva, gyalog követő hadserege élén megindult.“

„A 23. év Pahon hava 19-én a király Aluna városában sátrat üttetett, majd innen vonult tovább: isteni atyja: Amon előtte járt, Harmakhu isten pedig mellette. Végre ütközetre került a sor. A déli szárny Tanake városnál, az északi szárny a Megiddótól délre eső zugban, a király pedig maga a sereg homlokzatán foglalt állást. Pahon hónap 21-én, az újhód ünnepének reggelén a király ahogy az ő hadi réz-szekerén kivonult, Horuszhoz, a hadak urához és Mentuhoz, Théba urához volt hasonló. Ahogy seregei előtt előre tört, harcosai csodálták urukat. Az ellenség seregei hanyatthomlok menekültek Megiddó felé, kétségbeesetten, hátrahagyva lovaikat, aranyos és ezüstös szekerekkel együtt s ruháiknál fogva (a falakon keresztül) ráncigáltattak be a városba, melyet a nép bezárt. Így menekültek be a kádési és megiddói királyok is, zsákmányul hagyva lovaikat és arany-ezüst szekereiket.“

Tutmesz király a diadal után nagy hálaáldozati ünnepet tartott s háromezernégyszáz foglyával, temérdek drága zsákmánnyal megrakodva tért haza. Ez időtől fogva azonban minduntalan meghordozta fegyvereit a ruthén vidékeken, hol az adó behajtása, hol pedig új hódítások végett; úgy, hogy uralkodása

dása folyamán a hadjáratoknak hosszú sorát harcolta át a szíriai népek ellen.

A háború azon tört ki, hogy a tengermenti Csahi- és Kharuorszagok lakossága függetlennek nyilvánította magát s csakis a gázai király és nép maradt hű Egyiptomhoz. A legnagyobb részét a Csahi- és Ruthénorszagok népei ellen indított első hadjáratnak (Brugsch által Egyiptomi emlékek nyomán előadott) részletei kivonatolva a következők: =HO+NAP

„A király uralkodásának 23. évében Pahon hónap 4-ikén a kazatui (gázai) király városában tartózkodott. A Pahon hónap 5-ik napján innen indult ki erejének teljességében diadalútjára, nyomorult ellenségének legyőzésére és Egyiptom határának kiterjesztésére, — atyjának, Amonnak parancsából, akinek mindenét köszöni. A huszonharmadik év Pahon hónapjának 13-ik napján a király tanácsot ült az ő harcosaival, melyben így beszélt: A kádési ellenséges király megérkezett. Bevonult Makithába (Megiddo) s most ott tartózkodik. Ő maga köré gyűjtötte az összes királyokat, akik Egyiptomtól Naharaimig uralkodnak és így szólt hozzájuk: Én Makithában elébe állok az egyiptomi királynak. Mit tanácsoltok: melyik úton induljunk azon városba? Nem lenne-e baj, felelték a királynak, ha a szorosokon vezető úton törnénk be? Mert tudomásunkra jutott, hogy az ellenség ott lesben áll, az út pedig ott nagy tömegnek járhatatlan, ahol ló is alig mehet ló után s ember ember után. Hátha az ellenség épen ott bocsátkozna harcba velünk, midőn egész seregünk tétlenül állni volna kénytelen? Egy széles út vezet Alunánál, mely az ellenségnek támadásra nem alkalmas, nekünk pedig, szélességénél fogva, csakis az az egy megfelelő. Vedd figyelembe; azon át Tanakéhoz jutunk. Egy másik út, melyet figyelembe vehetsz: a Ciftától (Cafat) északra vezető út. Azon Makhitától északra jutunk ki. De bármerre vezet is a mi diadalmas utunk, mi követjük. Éppen akkor jönnek a király kiküldött kémiai és jelentést tesznek a királynak. Erre a király — sokáig éljen, épségben, egészségben! — a következőleg szólt: Amily igazán szeret engem Ra napisten, én, az

40. évéig összesen 14 hadjárata volt Ázsiában, a Khádésij (Amorita) és az aradi (Khál, azaz Khár) királyok hegemoniája alatt szövetségbe verődött sok apró ruthén államka ellen.

III. Tutmesz halála után az ázsiai népek le akarták rázni az idegen igát, de Tutmesz fia és utóda, II. Amenhotep, csakhamar neszét vette a mozgalomnak és egy igazi büntető hadjáratban sorba fosztogatva a városokat, újra megerősítette Egyiptom uralmát Ázsiában. Atyja, III. Tutmesz, ázsiai hadjárata folyamán (uralkodása 33. évében) a Felső-Eufrát mellékfolyóján, a Haburon túl fekvő Szingara- és Asszur-országokat kényszerítette hódolatra. A fiú: II. Amenhotep atyjához ez irányban is méltónak akarva magát mutatni, betört Babiloniába is és az agadei királyságot hódította meg.

IV. Tutmesz, valamint III. és IV. Amenhotep Ázsiában nagyobb hódító hadjáratokba nem bocsátkoztak s csak a már megszerzett birtokok megtartására szorítkoztak, melyeket Gebál, Zemár, Megiddo és Gáza városokban székelő helytartóik által kormányoztak.

A szíriai népeknek III. és IV. Amenhotep fáraókhöz való viszonyára főként a már említett tell-el-amarnai ékirásos levelek vetettek érdekes világot. Mielőtt magukkal a levelekkel foglalkoznám, előre kell bocsátanom a levéltár keletkezésének körülményeit. III. Amenhotep az észak-szíriai Mitáni nevű állam királyi családjának egy nőtagját vette feleségül s a mitáni eredetű Ti királyné: fiát, a későbbi IV. Amenhotepet saját hazája szellemében nevelte s oly rajongó hívévé tette hona legfőbb istenségének: a napkorongnak, hogy ez — mint Lenormant szerint különben is félkégyelmű — trónralépte után országa vallásújítójaul lépett fel s az egyedül idvezítő napkorong mellett Egyiptom minden egyéb istenségének kultuszát eltiltotta, sőt üldözöbe is vette. Fanatikus buzgalmában annyira ment, hogy önmagát Kuen-Athen-nek „A napkorong kegyence“ -nek nevezve, feje felett egy, a napot ábrázoló, fényes korongot hordoztatott, hogy annak, kezekben végződő, sugarai mindenütt szórják reá a napisten áldásait. vallási

Ez "szűdö" "kultuszradalom" volt!

Gál-gália

2074-6
Turi

Kuen-Athen = Kō-ATOH = Kō-ATOKI lett a neve!
(N=H=K)

KHETA = Kō-ATHA⁴⁹
Kō-ATHA⁴⁹

S. A kheták vagy hittiták.

Azonban a hatalmas papság elleneszegett a vallástűjtásnak és a népet felizgatva, oly reakciót fejtett ki a királlyal szemben, hogy az — kényelmetlenül érezve magát ősei királyi székhelyén: Thébában, — a Nilus keleti partján új királyi székhelyet szemelt ki magának s oda, az általa alapított Tell-el-amarna városi palotájába költözött egész udvarával. Az új királyi székhely azonban nem élte túl alapítóját s — Kuen-Athen királyi közzel utódának az ősvallásra s az ősi székhelyre visszatértevel — az új fényes székváros csakhamar az enyészet martaléka lett.

Az 1888-ik év a tell-el-amarnai egykori királyi palota levéltárát hozta napvilágra. E levéltár már magában azzal is rendelkezik, hogy az abban foglalt — kisebb-nagyobb ázsiai fejedelmek, helytartók, kormányzóktól eredt — levelek ékírásos agyagtáblákból állanak és legnagyobbbrészt asszir-babiloni sémi nyelven vannak szövegezve, ami kétségtelenné teszi, hogy az egyiptomi XVIII. dinasztia korában Ázsiában a babiloni nyelv és írás volt a nemzetközi diplomáciai érintkezés közege.

Azonban a levelek között vannak olyanok is, amelyek bár ékírásjelekkel, de nem asszir-babiloni, sőt nem is valamely sémi vagy árja, hanem egészen más nyelven vannak fogalmazva. Egyik ilyen, eddigelé ismeretlen nyelvű s még pedig igen terjedelmes levél a mitáni királytól ered,⁵⁷⁾ amiből Sayce azt a következtetést vonja le, hogy a mitáni állam népe nem lehetett sem sémi, sem indo-európai nyelvű.

A Napisten helyén "Napisten-jelképet" tettem körponti szellemű! (Egyiptom net-ösége - innen kezdődik!)

Houston Stewart Chamberlaint, midőn azon gyanújának ad kifejezést, hogy a zsidók az ő hajlott orrukát khetákkal való vérkeveredésből nyerték. Hogy a zsidóknak az egyiptomi ábrázolásokon nincs hajlott orruk, az igaz s így e vonásuknak valamely más néppel való keresztezés útján kellett rájuk ragadni; de ez a nép vagy a dél-sziriai arámi-vagy valamely másik sémi nép lehetett, mert az említett arámi, valamint a babiloniai, asszir és elámi sémiék az ábrázolásokon mindenütt igen markánsul hajlott orrukat. A kheták ruházata⁶⁰⁾ — Sayce szerint — egy bokáig érő, ujjatlan — egyik oldalán a kar szabad mozgása végett — nyitott kabátból vagy dalmányból állott, mely fölé néha még köpeny is került. Fejüket többnyire sapka s néha — szarvforma szalagdiszes — süveg fűdte. Jellegzetes lábbelijük a felgömbült orrú csizma volt. Övükben rövid tört hordtak és legnemzetibb fegyverük a kétélű csatabárd (fokos) volt.

Lenormant faji hovatarozandóságuk tekintetében őket egyfelől a Taurusz-hegységi kilikekkel, másfelől a Pontusz-melléki mesek és tubál nevű népekkel, valamint a szaszpirek, alaródiak, magógok és kummuhokkal⁶¹⁾ s így csupa olyan népekkel hozza faji és nyelvi rokonságba, akik — szerinte — a protomédektől kezdve, egész Kis-Ázsia közepéig egy szakadatlan turáni népláncolatot képeztek. Minthogy pedig az említett népek közül a szaszpirek vagy szabirek nem mások, mint a honfoglaló magyarság azon szabartoi-aszfaloi nevet viselt részének ősei, amely, Porfirogeneta Konstatin görög császár szerint, Árpád népétől különszakadva, Perzsia-szomszédságába, Keletre vonult, — a kheták nekünk magyaroknak, már ez alapon is, legközelebbi oldalakonainkunk tekintendők.

Sayce: turáni és pedig mongolos fajú népek tartja a khetákat; míg az írásuk megfejtésével foglalkozó Peiser: török-fajúnak.⁶²⁾ Brugsch nem nyilvánít ily határozott véleményt, de annyit igen, hogy nem lehettek sémiék. Hommel az ú. n. alaródi népesaláddhoz csatolja a khetákat, melyhez — szerinte — még az elamiták és kosszeusok is számítandók.⁶³⁾ Abban a

⑤ MAL = MAR, = KOS

A hikszooszokat, kivált azok uralkodó törzsét, a tudósok a sziria-kisázsiai vidékek később rettegetté vált kheta népével azonosítják, amint hogy — Renan szerint — az egyiptomi emlékek a hikszooszokat egyenesen is kheta névvel nevezik.

A hittita népet egyiptomi írott emlékek: Kheta vagy Khata, az asszirok Khatta, Khatti, a héberek pedig Khetih és Khitti nevek alatt emlegetik. A régi babiloni emlékeken azonban mindezekon kívül még khani névvel is neveztetnek a kheták; amely név megint csak a turániak Kain őseire vezet vissza.

Ezen nép fajjellege — Sayce szerint — mongolos volt.⁵⁸⁾ Az egyiptomi, valamint saját képes ábrázolataikon rendszerint: orruk egyenes s egy kissé vastag, pofacsontjaik kiálló, homlokuk és álluk hátrahajló, felsőajkuk az alsónál előbbre álló, hajuk három ágban a két vállra s hátul a tarkóra lóg alá, arcuk rendszerint szakálltalan. Testük többnyire alacsony és zömök. A zsidók exodusá előtt egy századdal élt Rekh-ma-Ra egyiptomi fejedelem sírjában lelt népbábrázolatok közt a hittita főnökök barnabőrűek, hajuk fekete s szemek sötétbarnák.

Sayce szerint: a kheták — úgy az egyiptomi mint a saját ábrázolataikon — határozottan rúta. Ez a rüt nép azonban Kanaánban és Szíriában mindenütt keveredett a fennebb ismeretett szép amorita néppel. Lenormant szerint a kheták a sémiéknél kevésbé sárga, a Tamahu és Tahenu nevű népeknél pedig barnább bőrűek voltak.⁵⁹⁾

A kis-ázsiai egykori Likaónia területén fekvő Ibriszben lelt kheta-ábrázolatok — minden mástól eltérőleg — igen jellegzetes sémi típust árulnak el, úgy hogy e vidéken igen erős vérkeveredésnek kellett végbemenni a hittiták és sémiékek közt. Valószínűleg ezen ibriszi kheta-ábrázolatok sémi típusa vezette félre

A Nagy Többnyire Magyarok jelent!

tudósok általában egyetértenek, hogy a kheták teljességgel nem tartoztak a kanaánita népek közé, akiktől — egyebek között — azzal a sajátosságukkal is különböztek, hogy harci szekereiken nem kettesével harcoltak mint azok, hanem hármassával, ami megint összeköti őket a szintén így harcoló hikszooszokkal.

Minthogy pedig a biblia Hethet, a hetiták őseit mégis Kanaán fiai közé (és pedig másodikkul) számítja, a tudósok egy része ezt a leszármaztatást csakis a fentebb ismertetett kanaáni, Hebron-vidéki hittitákra hajlandó vonatkoztatni.⁶⁴⁾

Brugsch szerint az egyiptomi emlékek a kheta népet olykor a "nagy nép" címmel⁶⁵⁾ tisztelik meg, ami szerinte nem annyira számbeli nagyságuk, mint inkább erkölcsi kiválóságuk elismerése az ő ellenségeik részéről is.

Műveltségük általában magas fokon állott s még az értük kevésbé rajongó tudósok is elismerik azon érdemüket, hogy a tudományok, művészetek, vallásos fogalmak átszármaztatói voltak keletről a nyugati népekhez.⁶⁶⁾

A kheták eredetileg történelemelőtti időkben a hátsó-kisázsiai zordon hegyvidékeket lakhatták. Sayce legalább őshazájuk rideg, éghajlatára von következtetést a kheták meleg öltözékéből s különösen a havasvidékek járásához való felgömbült orrú csizmákból, valamint az ábrázolásokon itt-ott kivehető ujjatlan keztyűkből. Midőn a történelem szinpadán megjelennek, a Kis-Ázsia és Szíria összességellésénél elnyúló Amanusz-hegység közeiben laktak. Innen terjesztették ki aztán idők folytával határaikat, egyfelől Szíria, másfelől pedig Kis-Ázsia felé. Szíriában legdélibb határuk Damaszkuszban alul húzódtott el. Azonban hatalmuk tetőpontján egész Kanaánban és Palesztinában keresztül, a Sinai-félszigetig tolták elő határaikat. Kis-Ázsiát valószínűleg egész a legnagyobb széléig bírták s a kheta királynak, Egyiptom ellen vívott harcaiban, egy esomó kis-ázsiai nép engedelmessékedett, köztük a lidék és trójaiak. Kis-Ázsiában faji elterjedésük nyomjelzőit Sayce a fehélt kheta emlékekben látja; ezek pedig a — közép-kis-ázsiai fensíkon, a Fekete-tenger partvidéken és Likián kívül — egész Kis-Ázsiában mindenfelé találhatók. Az

lid + Turu = kumok

Egyiptommal vívott harcok korának kezdetétől fogva történetük egész folyamán Észak-Szíria volt a birodalom súlypontja, ahol a két főváros: a régebbi Kádes és a későbbi Karkemis is feküdt. E két főváros közül Karkemis jutott korábban birtokukba. Kádes⁷⁹⁾ előbb az Orontesz-menti amorita királyság székhelye volt s az Orontesz partján feküdt, még pedig, mint Sayce sejtí, az Orontesz (vagy Aranta) folyónak a homszai tóból kifolyásánál, melyet, mint mondja, kádesi-tónak is neveztek. Kádes helyét az utóbb szintén nagy szerepet játszott Emese (másképp Hemesa, Hemisa, Homsz, vagy Hömsz) foglalta el.

Karkemis mindaddig azonos városnak hitték a Habur folyónak az Eufrátra ömlésénél feküdt Cürceziummal, míg a francia tudós Masperoban asszír emlékek leírásai kételet nem ébresztettek e tekintetben és ő az asszír leírások alapján az Eufrát partjának sokkal északibb vidékén feküdt Mabog vagy Magog, a görög-kori Hierapoliszban vélte felfedezni a szent Karkemisz. Mint-hogy azonban Mabog-Hierapolisz, a mai Membij, nem közvetlenül fekszik az Eufrát mellett, holott a leírások szerint Karkemisz félkörben övezte az Eufrát folyó, — melyet egy csatorna teljes vízővvé egészített ki, — Skene a Membijhez közeli Kalat-Gyerabluszt vette vizsgálat alá, melynek nevében szintén az egykori Hierapolisznak elferdült alakját vélte felismerni. Minthogy pedig ezen Kalat-Gyerablus nevű halom és vidéke nemcsak a leírásoknak, hanem Karkemis egy fellelt s ma a British-Muzeumban őrzött bronzdomborművű rajzának is megfelel, az egykori hatalmas és szent kheta főváros, a gazdag kereskedelmi emporium, az oly sok ostromot kiállt erőd helye ma már kétségen felül van helyezve.

Az észak-szíria-kis-ázsiai Kappadócía területén a görög-kori Ptéria helyén — a mai egymáshoz közel fekvő boghaz-kői és Ejuk helységek vidékein szintén fedeztek fel kheta városromokat, a később ismertető rendkívül érdekes kheta ábrázatokkal együtt. Sayce azonban úgy sejtí, hogy a boghaz-kői és ejuki királyi paloták inkább csak nyári lakokul szolgálhattak a Kádesben s utóbb Karkemisben székelő kheta királyoknak

54 luluimának nevezte. Ezen soknevű király üdvözlí IV. Amenhotep (Khuen-Athen) faraót trónralépte alkalmából. Egyszersmind azonban emlékezteti az egyiptomi királyt atyja bőkezűségére, aki soha semmi kérelmet sem tagadta meg. Ezért hát óhajtaná tudni, hogy az új faraó mért nem követi atyja példáját s miért nem küld meg neki bizonyos régebben megígért arany képzobrokat és lápisz-lazuli darabokat. Ő részéről ezennel küld különféle ezüst tárgyakat. Levelét a következő szavakkal fejezi be: „Bármit óhajtasz, kedves testvérem, írjál érte és én megküldöm neked.“ A vallásújítás folytán keletkezett belviszályok úgy elgyengítették Egyiptomot, a napkorong-tisztelő IV. Amenhotep korában, hogy a szíriai hódítások apránként a harcias Szapul kheta király uralma alá jutottak, aki ekkor az amoritáktól is elhódította a birodalom régebbi fővárosát: Kádest

Szapul királlyal utóbb az egyiptomi XVIII. dinasztiaát követő XIX. dinasztia I. Ramszesz sem bír s ez már mint egyenrangú hatalommal kénytelen alkudozni sőt békét is kötni Szaprerrel, akit az egyiptomi iratok bátor oroszlánhoz, bár-mikor dőfésre kész bikához és sakálhoz hasonlítanak.

I. Széti faraó szinte harcol Szaprer királlyal, akinek birodalma már akkor nemesak az Eufráton túli hódításoknak állja utját, hanem Egyiptom összes ázsiai birtokát veszélyezteti. Fővárosában, Kádesben ostrom alá is fogja a kheta királyt, de ő sem bír vele; úgy, hogy ő is alkudozni kénytelen, míg végül Szaprer utódjával, Mothanárral véd- és dacsövetséget köt.

II. Ramszesz, a büszke Zezosztrisz faraó újra felveszi a küzdelmet Mothanárral, kinek birodalma már Kis-Ázsiába is messze benyúlik, Szíriában pedig a Libanon-hegyláncától az Eufrátraig terjed. Parancsainak a kheták, kanaániak és arámiakon kívül egy sereg kis-ázsiai nép hódol és ezeken kívül még trójai, musaneth, pedazoszi, dardán, miziai és lidiai segédcsoportok is állnak rendelkezésére az egyiptomiak ellen.

A hű és dicsvágyó II. Ramszesz tehát megszegve a véd- és dacsövetséget, megindítja az ellenségeskedéseket a kheták

A kheták történetének fonalát rendszerint a nagy hódító, III. Tutmesz faraó első ázsiai hadjáratával veszik fel. Azonban a babiloniai Szargon király nagy csillagjósolási művében már szerepelnek a kheták. Már pedig ha ez a mű nem a régi Sargon, hanem csak a hasonló nevű Lugal-girinna agádei király szerzeménye is, akkor is mintegy három századdal viszi előbbre a kheták szereplésének felderített nyomait. Az említett csillagjósolási műnek egyik jóslata ugyanis így szól: „Ab hónap 16-án holdfogyatkozás lesz. Az akkádi király meghal. Nirgal isten falja az embereket. Akkád királyát a fia megfosztja a tróntól, de egy idegen király: Khatti királya jön és elfoglalja Akkád trónját.“ Most már az a kérdés, hogy a történelmileg ismert szereplésű khetáknak egy régibb királyára vonatkozik-e ez a jóslat. Ez esetben arra kellene következtetni, hogy ez a kheta birodalom már egyszer régebben hatalmas volt; utóbb azonban hatalma aláhanyatlott s ezen elgyengült állapotában lelték azt a XVIII. egyiptomi dinasztia nagy hódítóit. Nézetem szerint azonban valószínűbb az, hogy az a kheta király egy másik, már régebben szerepelt kheta népnek, annak volt uralkodója, amelynek a khetának is nevezett híkszósz nép Egyiptomba bocsátott raja, a kanaáni Hebron-vidéki hittífta nép pedig maradványa volt.

Hogy a kheta nevet több nép is viselte,⁸⁰⁾ azt Sayce is vallja s egyszersmind megkülönbözteti a kheták nagy királyát a többi kheta királyoktól. A tell-el-amarnai levelek egyike ugyanis épen egy ilyen kis-ázsiai kheta királytól ered, aki magát Tarkundarausznak, Arzava királyának nevezi. Sayce különben azt sem tartja lehetetlennek, hogy épen ezen arzavai kheta ország területébe esett az említett kappadóciai boghaz-kői kheta város is. A tell-el-amarnai levelek⁸¹⁾ különben érdekes adatokat szolgáltatnak a kheta-birodalom kezdő-korára nézve is. Egyik levél pl. valamelyik egyiptomi helytartótól ered, aki urától, a faraótól segítséget sürget a dél felé terjeszkedő kheták ellen. Egy másik levél a kheták nagykirályától, a hatalmas Szaplettől, (másképp Szaprer, Szapalulu) ered, aki levelében önmagát Szubi-

55 ellen. Erre Lenormant szerint volt is némi ürügye, mert ha a kheták I. Széttel szemben hívek voltak is a szövetséghez, már II. Ramzessel szemben kéz alatt támogatták a kanaániak mozgalmait. Ramszesz tehát uralkodása ötödik évében nagy haddal indult meg a kheták ellen és egyenesen Kádes felé vezette seregét.

Ezt a hadjáratot és Rameszunak abban tanúsított személyes vitézségét egy Pentaur nevű udvari poétája megénekelte. S a világ ezen legrégebb hőskölteményének az ő személyes hősiességét dicsőítő részleteit a hű faraó mindenütt felíratta a csatának karnaki, lukszori, ipszambuli ábrázatai mellé. Az éposznak ezen, a faraó személyes vitézségét magasztaló részlete szerint ugyanis, amint Rameszu király az előtte folyton hátráló ellenséget követte seregével, egyszer csak két sasú (pásztor) jelentkezett előtte, magukat az ellenségtől átpártolt kémeknek színélve s meghallgattatást kérve. A faraó hitelt adván szavaiknak, egy kisebb csapat élén általuk vezetettí hagyta magát, de az állítólagos kémek törbeacsalták és egyszerre mindenfelől körülzárva, sőt testőrcsapatától is elvágvá lelte magát hadi szekerén, úgy, hogy kocsisával egyedül maradt az ellenséges sereg között. Az udvari poéta aztán a faraó hősiességét — amint ráveti magát a nemtelen khetákra, egyedül, 2500 ellenséges hadiszekér ellen — az ő isteni atyja: Month (Ammon) istenéhez hasonlítja. Viaskodásával zavarba hozza az őt körülzáró ellenséges sereget s a segítségül hitt Ammon isten támogatásával — a hőstettek egész sorát víve véghez — mindaddig küzd az őt körülözönlő ellenséggel, míg estefelé megérkező serege őt ki nem szabadítja. Ekkor tábornokait maga köré gyűjtve, szemükre hányja, hogy milyen hanyagsággal hálálják meg az ő jótéteményeit. No de ő egyedül is képes volt megküzdeni az ellenséggel. Szavaival felgyújtva harcosait, a következő reggel oly ellenállhatlan erővel támadt a khetákra, hogy egész seregüket összetörí. Garbatusz: a kheta király kocsisá, Targanunasz: a fővezér, Kamatisz: a segédcsoportok vezére és Kalepszira: az udvari történetíró elesnek s a kheta sereg

maradványa az Aranta (Orontesz) folyóba vetve magát, úszva igyekszik megmenekülni. Így menekszik meg a király testvére Maitsarima is, de sok vezér, katonáival együtt beleful a habokba. Egyebek között Khilbu herceget is már félig megfúlva halászszák ki s egyik egyiptomi ábrázolaton a herceg lábbal fölakasztott helyzetében hánnya a vizet. A kétségbeesett kheta király aztán — az udvari költő szerint — követet (parlamentairt) küld a faraóhoz: „A kheta nép az egyiptomival egyesült a te szolgálatodra; Ra (a nap) a te felséges atyád, hatalmat adott neked felette. Ne semmisíts meg bennünket; mi hasznod lenne szolgálid megölésében. Oh dicső király! a csatákban kedvét lelő, hatalmas szellem! kíméld meg a mi életpárainkat“. A faraó aztán — tanácsot tartva vezéreivel a kheta király kérelme felett — rászánja magát a kegyelemre és békét kötve, nagy diadallal vonul haza, hol Ammon isten őt szentélyében, mint kedves fiát fogadja s kijelenti, hogy az istenek őt már maguk közé fogadták atyja, Amon trónjának örököséül. Lenormant mindezek után megjegyzi, hogy az udvari poéta elbeszélése egyáltalán nem veendő szószó szerint s hogy mindez csak a költő túlzása, mert ha a kheta szövetség egyes főnökei tettek is talán valamilyen meghódolási nyilatkozatot a kádesti ütközet után, azért a faraó még csak a rúthén területet sem volt képes visszanyerni. A szorosabb értelemben vett kheta országot pedig meg sem támadhatta.

A béke különben igen rövid ideig tartott, mert már két évre a csata után Khetaszár vagy Khetaszira kheta király az időközben elhalt Mothanár öccse és utóda még sokkal nagyobb eréllyel indította meg a háborút a faraó ellen. Ez a hadjárat aztán megszakítás nélkül 14 teljes évig folyt; bár a nagy elkeseredéssel megindított háború idők folytával mind kisebb, jelentéktelenebb csatározással fajult. E hadjáratban sokáig az Egyiptomiak húzták a rövidebbet, úgy, hogy apránként Ázsia területéről csaknem egészen kiszorultak s szinte nagy diadalszámba ment rájuk nézve Aszkalon város visszaszerzése is. Később azonban a szerencse mégis rámosolygott az egyiptomiak fegyve-

58
lata alkalmas olyan barátság és egyetértés létesítésére, amint már régtől fogva nem volt. Mert Egyiptom nagyfejedelme és Kheta nagykirálya egyetértének abban a reményben, hogy az isten nem fog tovább tűrni ellenségeskedést közöttük, a kötött szerződés értelmében. A mai naptól fogva Kheta-Szira, Kheta nagykirálya úgy tekintse e szerződést, mint Ra isten és Szutek isten által létesített egyetértést Egyiptom népe és Kheta népe között, hogy többé sohase legyen háborúság közöttük. Kheta-Szira Kheta nagykirálya és Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelme megegyeznek, hogy a mai naptól fogva jó barátság és jó egyetértés legyen közöttük. Ő az én szövetségeseim és jó barátom legyen, mint ahogy én jó barátja leszek örökre. Én Kheta nagykirálya, kijelentem, hogy össze fogok tartani Egyiptom nagyfejedelmével jó barátságban és jó egyetértésben. Kheta nagy királya fiainak fiai is barátságban fognak összetartani Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelmének fiaival. A mi béke és barátsági szerződésünk megerősítéséül legyen Egyiptom népe is barátsággal összekötve Kheta népével örökre. Sohase támadjon ellenségeskedés közöttünk. Sohase engedjen Kheta nagykirálya betörést Egyiptomba rablás végett. Sohase hagyja Rameszu-Miamun átlépni Khetaország határait rablás végett. Ugyanazon szerződést akarom megtartani, mely Szaplul és Mautal, Kheta nagykirályai korában fennállott. Ha egy más valaki jönne ellenségül Rameszu-Miamun országa ellen, akkor küldjön követet Kheta nagykirályához oly üzenettel, hogy: Gyere! tégy erősebbé amannál. Ekkor aztán Kheta nagykirálya jöjjön megsemmisíteni az ellenséget. Ha azonban Kheta nagykirálya nem kívánna személyesen kivonulni, akkor küldje el harcosait és hadi szekereit az ellenség leverésére. Ellenkező esetben Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelmének neheztelését vonja magára. Ha pedig Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelme némely alattvalóit valami bűnért száműzné országából és azok valami más bünt követnének el ellene, úgy Kheta királya jöjjön és ölje meg őket. Kheta nagykirálya Egyiptom nagyfejedelmével együttesen járjon

57
reire és a szövetséges hadakat visszauzve Palesztinából, Feniciából és Cölosziriából, rohammal bevették Kádest és behatoltak a kheta birodalom szívébe, miközben visszaszerezték a faraónak egy szobrát is, melyet a kheták Palesztinából diadalmi jelül vittek el. Az egyiptomi emlékeken egy egész sor ekkor bevett kheta város neve van felsorolva, melyeknek felsorolásával Lenormant kiemeli, hogy a neveik egyáltalában nem sémi hangzásúak, mint pl. Kaszanlitha, Kalipa, Parihi, Kasziribana, Rihucsa, Kazária, Kaucsás, Karika,⁷⁶ Kaszmapui.

Végre a háború 14. éve végén a hadviselő felek végleges békére szánták el magukat. Ezen békeszerződés, melynek előzetes pontozatai — Maspero szerint — kheta nyelven szövegeztettek, — a lényegtelenebb részek kihagyásával — a következőleg hangzik:⁷⁷)

„A huszonegyedik év Tibi havának 21. napján Rameszu-Miamun király Ammon-Ra, Harmaku-Ptah az Aser-tói Muth-asszony és a békeszerető Konsu istenek tisztelője korában Horusz isten trónján nyilvános ülés tartatott az élők között. Ekkor a király, Rameszu városában volt bemutatni az ő békeáldozatait atyjának, Ammon-Ra-nak, valamint Harmaku-Tum és Ptah isteneknek és Szuteknek, az erősnek — Nuth az égistennő fiának, — hogy adjanak neki megszámlálhatlan éveket és uralmat minden népek felett. Ekkor Kheta-Szira Kheta nagykirályának követe és adonja elébe léptek, akik barátságot ajánlani jöttek Rameszu-Miamun királynak, az örökélet osztójának. Ime, ez a foglalat a kheták nagykirálya, Kheta-Szira által készített és követe Tartiszebu által a faraó elé terjesztett ezüst-táblának, melyben barátságát ajánlja Rameszu-Miamun királynak, a fejedelmek bikájának, aki minden országban odahelyezi határjeleit, ahova neki tetszik. A hatalmas Kheta-Szira, a kheták nagy királya, a hatalmas Maurszárnak fia, a hatalmas Szaplulnak, a kheták nagykirálya fiának fia által Rameszu-Miamun, Egyiptom hatalmas nagyfejedelmének, Menefta Széti Egyiptom hatalmas nagyfejedelme fiának, I. Rameszu-Egyiptom hatalmas nagykirálya fia fiának, az ezüst-táblán tett aján-

59
el. Ha más valaki jönne ellenségként Kheta királya ellen, úgy küldjön követséget Egyiptom nagyfejedelméhez oly üzenettel, hogy jöjjön nagy hatalommal megölni az ő ellenségeit és ha Rameszu-Miamun személyesen hajlandó megjelenni, ő verje le Kheta királyának ellenségeit. Ha ellenben Egyiptom nagyfejedelme nem szándékoznék személyesen kivonulni, akkor el kell küldenie harcosait és kétlovas szekereit. Ha Kheta nagykirályát valamely alattvalói megsértették, úgy Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelme ne fogadja be azokat országába, hanem ölje meg őket. Ha szolgák szöknének meg Rameszu-Miamun Egyiptom nagyfejedelmének birodalmából, Kheta nagykirályához, a nagykirály ne fogadja be őket, hanem adja ki Rameszu-Miamun Egyiptom nagyfejedelmének, hogy elvegyék büntetésüket. Másfelől pedig, ha Kheta nagykirályának szolgálai szöknének Rameszu-Miamunhoz, Egyiptom nagyfejedelméhez, ő se fogadhatja be azokat, hanem tartozik őket kiszolgáltatni Kheta nagykirályának. Ha pedig kheta alattvalók jönnének oly számban Egyiptomba, hogy nem Rameszu-Miamunnak, hanem valaki másnak szolgálatába álljanak, Rameszu-Miamun ne engedje azokat megtelepedni, hanem szolgáltassa ki őket Kheta nagykirályának. Ha ezen szerződés Egyiptom országa és Kheta országa lakosságának tudomására jutott, akkor ezek azt meg ne szegjék, mert mindaz, ami az ezüst táblára iratott, minden szavában meg van erősítve úgy a hittiták országa, mint Egyiptom országa isteneinek és istennőinek gyülekezetei által. Erre tanuink: a napisten, az egék ura. Aranna (Komána mellett) város és ország napistene. Szutek, az egék ura. Szutek, a hittiták országának istene. Szutek, Aranna város és ország istene. Szutek, Zanu-Arnda város és ország istene. Szutek, Pirka város és ország istene. Szutek, Khisza-Szapa város és ország istene. Szutek, Szariszu város és ország istene. Szutek, Kilpa város és ország istene. Szutek, Rukhaszina város és ország istene. Szutek, Tonisza város és ország istene. Szutek, Szakipaina város és ország istene. Antartá-ja (Astoreth) a kheták országa területének. Zainath-Khirri ország istene. Karza...-to ország

istene. Khilpantarisz ország istene. Kar-khn...n város és ország istennője. Kuakha ország istennője. Zainath ország istennője. Zaina...ta ország istene. Sza...rpa ország istene. A hittiták országának istene. A minden istenek égi királynéja. A föld istenasszonya. Az eskü istenasszonya. Askir, a hegyek istenasszonya. A hittiták országának folyói. Kizavadana ország istene. Akik nem tartanak meg az ezüst táblán foglalt parancsokat, azokat, valamint házukat és szolgálkat Kheta istenei gyülekezetének és Egyiptom isteneinek haragja sújtsa. Ellenben azoknak és hozzátartozóiknak, valamint szolgálknak, akik engedelmeskednek az ezüsttábla rendeleteinek, akár kheta, akár Egyiptom népéhez tartozzanak, Kheta és Egyiptom isteneinek gyülekezetei adjanak jutalmat és tartásuk meg életüket. Ha egy, kettő vagy három Egyiptom lakosai közül Kheta nagykirályához szökött volna, Kheta nagykirálya ne fogadja be őket, hanem szolgáltatassa ki Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelemének. Most már az így Rameszu-Miamunnak Egyiptom nagyfejedelemének egy kiadott rendelete értelmében egyiptomi lakosokon nem szabad megtorolni hibájukat, sem pedig őket megfosztani házuiktól, feleségüktől, gyermekeiktől. Sem anyjukat megölni, sem őket magukat akár szemük világában, akár szájuk vagy lábaikban megnyomortíni nem szabad, úgy hogy bűnük többé büntethető ne legyen. Ugyanígy kell elbánni azon khetaországi lakosokkal, akik egyedül vagy másod-harmadmagukkal Rameszu-Miamunhoz, Egyiptom nagyfejedeleméhez szöktek. Rameszu-Miamun, Egyiptom nagyfejedelem fogassa el és szolgáltatassa ki őket Kheta nagykirálynak, de az így kiszolgáltatottnak bűnét nem szabad megtorolni stb. Az, ami az ezüst tábla szélén látható, az Szutek istent ábrázolja, amint a hittiták nagykirályát megöleli, a következő köriratokkal: „Szutek isten az egek urának pecsétje“ és „Kheta-Szira, a szerződés megkötőjének, Maur-Szira fiának, a hittiták nagy és hatalmas királynak pecsétje“. A bevéselt szegély közepén levő pecsét Szuteké, az ég istenéé. A bevéselt szegély visszaján látható kép a hittiták istenét ábrázolja, amint a hittiták nagykirályát megöleli; ezt a követ-

62 tengerig és Kappadóciától a Kánaáni törzsekig, sőt az Eufrátontól Naharina is a kheták szuverenitásának volt alávetve. Pethor — Bálám hazája, az Eufrát és Szajur folyók összefolyásánál — kheta város lett. A filiszteus városok Egyiptom adófizetői maradtak ugyan, de azoktól északra már mindenütt a kheta volt az úr. A hegyvidéki amoriták szövetségtek a kheta birodalommal, míg az alföldi kanaániták protektorukat látták benne.

Lenormant ugyan — aki a kanaániták és a déli rotenuk viszonyát a khetákhoz csak Egyiptom elleni szövetségnek tekintti — szövetségesei cserbenhagyásával vádolja a kheta királyt, mint aki a frígyes népekre vonatkozólag semmit sem kötött ki a békekötésben; úgy, hogy a kanaániták és a legdélibb rutének visszaestek a régebbi egyiptomi uralom alá.

A barátságos viszony a kheta birodalom és Egyiptom között II. Ramzesz fia és utóda: Menefta faraó korában sem lazult meg, úgy, hogy Menefta — uralkodása elején — egyszer nagy gabonaszállítmánnyal segítette ki az akkor nagy éhínséggel sújtott szíriai khetákat.

Talán ezen éhínséggel áll okozati összefüggésben a kánaáni népeknek azon támadása Egyiptom ellen,⁷⁴⁾ melyet Menefta faraó uralma ötödik évében, a velük rokon libiai népekkel szövetségbe, vittek véghez, mely azonban a szövetséges betörő seregeknek majdnem teljes megsemmisítésével végződött. Ebben a támadásban a khetáknak maguknak nem volt részük. Egy későbbi invázióra egy egyiptomi belmozgalom szolgáltatott alkalmat. Ugyanis Menefta, aki szenvedéllyel foglalkozott okkult tanokkal,⁷⁵⁾ egyszer színről-színre óhajtott látni az isteneket s évégett egyik látnokához fordult. A látnok kijelentette, hogy a király csak úgy láthatja meg az ég urait, ha előbb birodalmát megtisztítja a tisztátalanoktól, azaz a belpoklosoktól. Erre tehát Menefta összefogdosztatta birodalma összes belpoklosait, mintegy 80.000 nyomorékot s azokat a kőbányákba hurcoltatta kényszermunkára. De a szerencsétlenek között papok is voltak s ezek felbujtották a többi, akik fellázadva, egy Oszársif nevű pap vezetésével hatalmukba ejtették a pásztorok kiűzetése óta

kező idevonatkozó feliratok övezik: Aranna város napistenének, a föld urának pecsétje“ és „Puti-Khipa, a hittiták ország nagykirálynéjának, Kiza-Vadana ország leányának és városa hercegnőjének, Aranna ország területe őrnöjének, valamint istennője papnöjének pecsétje“.

A bemutatott szerződés tehát kétségtelenül a legteljesebb egyenlőség és viszonyosság alapján jött létre. Sajátszerű, hogy míg Lenormant szerint a szöveg a faraót nevezi következetesen királynak s a kheták királyát nagyfejedelemnek, úgy, hogy Lenormant épen csakis ebben látja Rameszu faraó bizonyos felsőbbbőségét a kheta király felett — addig Sayce és Brugsch — mint ahogy a tőlük idézve bemutatott szöveg tanúsítja — épen ellenkezőleg: Kheta-Szirát nevezik következetesen nagykirálynak s a faraót nagyfejedelemnek. Sayce különben meg is jegyzi, hogy a hiú faraó boldog volt, hogy a békét megköthette. A béke megkötése éveül — minthogy az a Kr. e. 1333-ban trónralépett II. Ramzesz faraó uralkodásának 21-ik évében történt — az 1312-ik év tekinthető.

A szerződést Kheta-Szira személyes látogatásával is megerősítette Egyiptomban; sőt később a két uralkodó között kifejlődött szoros benső barátság — Ramzesz faraó uralkodásának 34-ik évében — rokonsági kötelékre is vezetett; ugyanis a faraó nőül vette a kheta királynak — a költők által bájaiért az egekig magasztalt — leányát, aki Egyiptom királynéja minőségében aztán Ur-ma-Nofru-ra nevet nyert.

Sziria egészében elismertett a kheták jogos tulajdonának s Egyiptom jó sokáig nemcsak respektálta a hittiták birtokait, de sőt a legbensőbb baráti viszony váltotta fel az előbbi ellenségeskedést, nemcsak a két király, hanem a két nép között is, úgy, hogy Lenormant e barátságos viszonyt tulajdonítja igen sok ázsiai és kheta istenség, vallásos fogalom, társadalmi szokás, sőt divat befogadását is Egyiptomba. Ekkor állt a kheta birodalom hatalma tetőpontján. Sayce szerint ekkor Egyiptom és a hittiták országa a világ két vezérlő hatalma volt s a kheták felsőbbbőségének hódolt minden nép, az Eufrától az egei-

63

elhagyott Avar-erődöt, majd pedig segítségül hívták az Ázsiába századok előtt visszaűzött híkszöszök ivadékait, ama sasukat, akiknek fővárosa — Szolime (néhányek szerint Jeruzsálem) volt. Ezek kaptak a híváson és mintegy 200.000-en betörve, elárasztották a Nilus völgyét, szörnyű dúlást és öldöklést vive véghez. Menefta nem is látta tanácsosnak ellenük szegülni s a pusztító népvihar kitombolását bevárni, egész seregével, mintegy 300.000 emberrel Felső-Egyiptomba vonult, ahol nemsokára meg is halt. Lenormant a sasuk betörésében kheta-felbujtást is sejt.

A tudósok általában Meneftát sejtik annak a faraónak, aki alatt a zsidóknak Egyiptomból menekülése történt és a kánaáni honfoglalásukra vezetett és valószínűnek tartják Tacitusnak a zsidók eredetével foglalkozó azon verzióját, mely őket az összefogdosztatott s kényszermunkára szorított belpoklosokkal köti össze.

Menefta uralmának végszaka korában úgy Egyiptom, mint a kheta birodalom hatalma és tekintélye igen aláhanyatlott s mindkét birodalmat belzavarok emésztették. Csakis ez teszi érthetővé, hogy egyiptomi iratok nem foglalkoznak a zsidók exodusával és kánaáni honfoglalásával, holott egy hárommillió népnek kivonulásával és honfoglalásával járó népetlódások bizonyára jelentékeny hatást gyakoroltak a két birodalomra is. Igaz ugyan, hogy Kánaán területe azon korban inkább csak vitás birtok volt a két birodalom között s egyiknek sem szorosan vett része.

Az egyiptomi XX. dinasztia korának kezdetén a kheta birodalom mindinkább gyengült s a belviszályok folytán — Sayce véleménye szerint — már ekkor szétfűszerezték, úgy, hogy az összes kheták felett uralkodó főkirályi vagy császári uralom meg is szűnt és egymástól független államoknak engedett helyet. Ennek oka pedig minden bizonnyal abban a nagy népvándorlásban keresendő, mely a kheta birodalmat s főleg Kis-Ázsiát szinte fenekestül felforgatta s amelynek legnagyobb hulláma az a néparadat volt, amely III. Ramzesz faraó korában megint Egyiptomra támadt.⁷⁶⁾ Ennek az összeverődött nép-

keveréknek megindító a messze nyugat-kis-ázsiai teukrik (a trójaiak), a sakalások vagy szikelek, szikulok, a sardanák, danaok és pelesták, vagyis a filiszteusok voltak. Ez a pusztító horda először a kheta városokat pusztította és rabolta át, utóbb azonban kheta (különösen karkemiszi) és mitánii népelemeket is sodort magával és zsákmánnyal megrakodva az amoriták területén táborba szállott. Innen aztán a távoli libiai fajrokonokkal és a Földközi-tengeri szigetekre szakadt testvérekkel egy nagy együttes támadásra szövetkezve, szárazon és tengeren Egyiptomra tört. III. Ramzesz farao azonban szárazon és vízen összetörte a szövetséges néphordákat s a menekülőket Ázsiában is üldözve, a kheta birodalom déli részét ismét Egyiptomhoz csatolta. De hát III. Ramzesz (Rampszenith) volt az utolsó nagy hódító farao és az utána következő Ramzeszek alatt Egyiptom hatalma és tekintélye úgy aláhanyatlott, hogy a kheták Egyiptom felől békében élhettek volna; noha még a Rampszenithet követő Ramzeszek is gyakoroltak némi árnyékszerű uralmat nemcsak Kananában és Dél-Szíriában, hanem az Eufráton túli Naharinában is mindaddig, míg Khusan-Risatain naharinai (mezopotámiai) király a vazallusi viszonyt teljesen meg nem szakította, Palesztinát meghódította.

Azonban a kheta birodalom még az egyiptominál is jobban elgyengült, sőt mint egységes birodalom meg is szűnt.⁷⁷⁾ A kis-ázsiai népek elszakadtak; míg észak felől az előbb csak jelentéktelen bányász népeként ismert muszkák és tibarének foglalták el a kheták területeit egészen a mai Djarbekirig. Dél felől az arámiak toltak mind tömegesebben a kheta birodalom zömébe, az Orontesz és Eufrát folyók közébe, akik aztán utóbb, mint látni fogjuk, a kheta birodalom déli részének romjain a khetával vegyes arámi sémi damaszkuszi birodalomnak vetették meg alapját.

III. Ramzesz után az egyiptomi feljegyzések hallgatnak a kheták viselt dolgairól, úgy, hogy mintegy 80 évről teljességgel hiányzanak a rájuk vonatkozó történelmi adatok, egész az 1110-ben trónralépett I. Tiglat-Palazár vagy Pilezer asszír

66

vassal pusztítva országukat, iszonyú öldökléssel uralma elismerésére szorította őket. Majd a kummuhoknak segítségére siető s velük vérokon Kurti (más olvasással Kurdu, Kurdi) nevű nép ellen fordult az asszír király s e hadjáratban — mint mondja — a kurtik holttesteit felhalmozta hegyeiken. Királyukat pedig egész családjával elfogva, nagy zsákmánnyal együtt magával hurcolta, miközben Urrahinász erődített város királya: Szadi-Teszup — Khattuszár fia — önként Tiglat-Palazár lábai elé vetette magát, kegyelemért esdve. E hadjáratában az egész kummuh országot, tehát valószínűleg a kommegén kerület többi részét is, meghódította.

A legközelebbi következő hadjáratát a már említett Alzi és Purukuzzi országok lakószáma megfenyítésére indította, akik megtagadták az adófizetést. Ennek folyamán mintegy 4000 kaskának nevezett mezopotámiai harcos és egy Uruma nevű szintén mezopotámiai nép (a mai Biredzsik vidékéről) önként alávetette magát a rettegett hódítónak. Úgy a kaskákat, mint az urumákat Khatti (Kheta) ország katonáinak emlegeti⁸⁰⁾ az asszír király, ami, Sayce szerint, úgy értelmezendő, hogy mind a népek viselték a hittita nevet, egész a kappadóciai Malatiahig. Később azonban újra emlegeti a kaskák és urumákat, de ezúttal már úgy mint akik az Assziriához tartozó Subartu vagy Szubartu országot háborgatták, amiért rajtuk ki is tölte bosszúját. Az itt említett Subartu országot Hommel azonosítja a már fennebb szerepelt Alzu és Purukuzu országokkal.⁸¹⁾ A Subartu ország- és népnévre már itt jónak látom olvasóim becses figyelmét felhívni, mint bennünket legközelebből érdekli. amelyre később ös-hazánk helyének kimutatásánál vissza fogok térni. Ezek után megint a kummuhokra tört az asszír király, akik újra megtagadták az adót. Ezúttal nemcsak, hogy fölégette összes városait, hanem azzal dicsekszik, hogy záporként árasztotta el seregével hegyes hazájukat s holttesteikkel egyenlőre töltötte ki a hegyeket, völgyeket és hegyszakadékokat.

Következő hadjárata a kurhiták vagy kurditák ellen, Khária⁸²⁾ területén volt, melyet — mint mondja — még soha

királyig, akinek feljegyzéseivel a szíriai vidékeket évszázadokon át pusztító asszírok veszik át a kheták és rokonnépek történelmének fonálát.

I. Tiglat-Palazár az uralkodása első öt évében végbevitt hódításait azon négy példányban kiállított 45 centiméteres és 809 soros ékirat hengerén örökítette meg, melyet az ő akkori fővárosa, Elaszár, Anu temploma négy szögletében fedezett fel Layard.⁸³⁾ Az asszír király ezen emlékiratait — melyekben uralkodása ötödik évének végéig összesen 42 országnak és azok fejedelmeinek legyőzésével dicsekszik — minden utódának gondozására bízta s az istenek bosszuló haragját kéri ki a netán megsemmisítő utód ellen. Ezen, a Kuzalu hónap 29-én (valószínűleg 1110-ben Kr. e.) kelt okirat különben még arról is nevezetes, hogy ennek említett négy példányát szolgálta próbául az ékiratok olvasásának megbízhatóságára. Ezt a négy azonos szövegű ékirat-hengert ugyanis a londoni Ázsiai Társaság 1857-ben egyszerre négy tudós: Henri Rawlinson, Hincks, Fox Talbot és Oppert között osztotta ki megfejtés végett. A négy tudós által egymástól elkülönözötten kinyomozott egyező értelem aztán fényesen beigazolta az olvasás és értelmezés helyességét.

Uralkodása kezdetén csakhamar a muszkák (máskép moszkai vagy maszki) vidékét támadta meg Tiglat-Palazár, akik — állítása szerint — az asszíroknak már régebb időtől adót fizető Alzi és Purukuzzi tartományokat (a Mázus — mai Karadzsa-Dag — hegységtől nyugatra) elfoglalták. A muszkák — mint mondja — erejükben elbizakodva, öt királyuk vezetése alatt 20.000-en betörték az asszírok fenhatósága alatt álló kummuhok országába. Ezen kummuh nép Babelon állítása szerint, egykor nyugat felé az Amanusz hegységét is magában foglaló s róla nevezett Kommagén országot vagy kerületet is lakta⁸⁴⁾ s kelet felé is sokkal messzebb el volt terjedve.

Az asszír király hadaival átlépve a Kasziara hegységet, a muszkákra tört és seregük legnagyobb részét lemészárolva, az élve maradt 6000 harcost foglyul ejtette; azután pedig a muszkákhoz pártolt kummuhokon töltötte ki bosszúját és tüzzel-

67

egy király sem keresett fel. Ezt az országot Hommel az Eufrát forrásvidékén, a Van-tóól nyugatra sejtí. Itt tehát megint a károknak egyik országával találkozunk, amelyre már itt, annyival inkább kikérem az olvasóim szíves figyelmét, mert én éppen ebben és a vele összefüggő Subartubah sejttem a mi szorosan vett magyar ös-hazánkat, úgy, hogy a többi szíriai és kis-ázsiai kár-országok népei mind innen rajzoltak ki. Ezen ország dülása folyamán Adaus ország önként meghódolt az asszír királynak; míg az Aruma-hegyi Amaus és Saraus országok (Hommel sejtelve szerint a Van tóól délre) csapatait legyőzte. Innen átlépve az Alsó-Zab folyóit Muraddás és Saradaus országokat hódította meg. Végül pedig a kurhik országában a Szugi-vidék meghódítására került a sor. Itt több szövetségbe verődött népnek mintegy 6000-nyi seregét törte össze, mely után a városait feldúlva, temérdek egyéb zsákmánnyal együtt, 25 istenbálványt is rabolt s azokkal visszatért székvárosába.

Uralkodása negyedik évére eső negyedik hadjáratát — az előbbiektől északra, a Van és Urumia tavak vidékén lakó — nahiri nevű népek ellen indította, akikhez vezető útjában a Tarkuna, Tirkahuli, Tarokanabi hegyeket hágtá át. Itt összesen 23 szövetségbe lépett király szegült ellene seregének. De ő nemcsak ezeket, hanem a helyükbe lépő további hatvan király szövetséges seregeit is megverve, hatvan foglyi- királlyal s töméntelen zsákmánnyal megrakodva tért haza.

Ötödik hadjáratában Tiglat-Palazár az arámok ellen ment és — mint mondja — egyetlen nap alatt a szuhik országát egész Karkemiszig pusztította végig és seregüket lemészárolta; azután pedig az Eufráton átmenekülteket véve üldözöbe, hőtümlőkön utánuk ment és csak hat város felégetése után vonult haza.

Tiglat-Palazár hatodik hadjáratát — a Hommel sejtelve szerint, a mai Erzerumtól délre fekvő — Muszri-ország ellen intézte, hová az Ilamuni, Tala és Kharusa nevű hegyeken keresztül jutott el.

Muszri-ország elpusztítása után Tiglat-Palazár az ennek segítségére jött kumánok vagy kománok⁸⁵⁾ azaz kétségtelen

nül a kunok seregét verte meg, akik aztán egy Arimi nevű városba zárkóztak. Ezután azonban az összes komán-tartományok egy 20.000 főnyi sereget állítottak az asszirokkal szembe. Tiglat-Palazár azonban az említett Tala-hegyen ezt is legyőzte. s a Kharusa-hegyen át üldözve, összetörte. Majd a kumánok saját országába törve, ott legerősebb városaikat bevette és szétrombolta. Ezek között a legerősebbet, Hunusát földig lerontatva s lakosait felkoncoltatva, a város helyén egy kis köéptület alá rejtett bronzablára örök emlékül felíratta, hogy: „Ez a város soha többé föl ne épüljön.“ Ezután az ország fővárosát, Kibsunát szállta meg, mely azonban önként megadta magát, mire ő beérte a falak lerombolásával s a városi lakosság háromszáz rebellis családjának kiirtásával. A kumánok országa — Babelon szerint — az Amanusz-hegység vidéke volt, míg Hommel ettől észak-keletre az Anti-Taurusz keleti nyulványain sejtí azt és a fővárosát Kibsunát odahelyezi, ahol a kappadóciai Szarusz-folyómenti Komána város fektűt később.

Az elasszírí ékirat-hengeren elszámolt öt évi hódító útjai után is folytatott hadjáratokat I. Tiglat-Palazár a nyugati országokban, melyek folyamán a khetá országokon keresztül, egész a Földközi-tengermellékig, Aradig jutott. Azonban a hatalmasan megerősített Karkemisz, a khetá fővárost sohasem merete megtámadni s csakis az Eufráton túlról látta egyszer azt, a szuhik elleni hadjárata folyamán.

Az I. Tiglat-Palazárt követő tehetetlenebb asszír királyok uralma alatt mindezen meghódított népek apránként újra függetlenítették magukat s az élvezett békés időkben megint meggazdagodtak. De hát mind e népek abban a hibában leledettek, hogy egymással szövetségésre csakis a közvetlen veszély volt képes összeterelni őket; különben pedig, mint láttuk, tömérdek kis királyságra voltak szétfűredvezve, annyira, hogy a khetákon kívül — Rawlinson György szerint — csakis a kománok voltak képesek egy 20.000 főnyi sereget talpraállítani. Minthogy pedig I. Tiglat-Palazár szűrnű mészárlásain sem okulva, a veszedelem elmúltával nem igyekeztek nagyobb államegységekbe szervez-

70
pusztított ezen semmi veszélytől sem tartó népek közt, hogy I. Tiglat-Palazár méltó utódjának tanusította magát.

Először a numeiekre támadt. „Őseink közül — úgymond — senki sem hatolt el azon hegyek közé odáig, ahová én három nap alatt eljutottam. Kifosztottam a fészkeiket s holttesteik olyan sűrűn fedik hegyeiket, mint a fák levelei. Gazdag zsákmányt és sok nyáját szedtem el tőlük.“ A kirurik megriadva a numeiek példáján, dűs ajándékokkal siettek az asszír király elé, őt megengesztelni, aki az ajándékokat elfogadva, egy asszír kormányzót állított a kis ország élére. Azután a kirhik ellen fordult. „Katonáim — dicsekszik — ragadozó madarakként csaptak le. 260 foglyot kardélre hányattam, lefejeztettem és karóba húztam.“

E hadjárata után csakhamar ismét a nahiriknél termett s folytatta az embervadászatot, rövid időközökkel háromszor hordozva meg köztük. fegyvereit, mindannyiszor ölvé, pusztítva mindent, ami útjába esett. Mihelyt azonban kihűzta lábát a nahirik közül, ezek mindannyiszor újra feltámadtak az idegen uralom ellen.

A következő évben a kummuhok, kirhik és kasziároknál járt az adót behajtani. Majd néhány év múlva a felső-eufráti, a khetákkal szomszédos laki és szuhi népekre törve, a Habur folyó melléki Magarisz városba vezette seregeit s e várossal együtt Szadí-Kanni, Katni, Dur-Kumlin, Bit-Halupe, Szírki, (Circeziüm), Naharabani, Haridi városokat s végűl Szurit, a Szuhik fővárosát fosztogatta ki. Ezen szuhik meghódításán Asszurnazirpál, úgy látszik, már régen dolgozott, de teljesen leverni eddig nem tudta őket. A végveszedelem fenyegetése alatt királyuk Szandud, a babiloni királyhoz folyamodott segítségért. Babelon úgy sejtí, hogy a szuhik egykor — még az asszirok hatalomra jutása előtt — szomszédosak voltak a babiloniakkal s a barátságos viszonyt még utóbb is fentartotta a két dinasztia. Az asszír király azonban leverte mindkét szövetséget s a szuhik és lakik szemeltartására az Eufrát mellett két várat emeltetett.

kedni, megfelelő katonai erővel, körülbelűl 200 éves békés idű után, az újra rájuk támadó asszír hadak megint csak oly készűletlenül lelték őket, mint Tiglat-Palazár.

Csakis a dél-szíríai Damaszkusz város vidéke tanusít e tekintetben kivételt, mint amelynek egy erős állammá alkulása épen a Tiglat-Palazár utáni nyugalmas időkben vette kezdetét. Ezen állam alakulásában Sayce a khetá hatalom lehanyatlásának egyik legvilágosabb bizonyítékát látja.⁸⁴⁾ Damaszkusz ugyanis egykor, a khetá birodalom fénykorában, a khetá birodalom legdélíbb részének volt középpontja. Később pedig, Sayce szerint, az Észak-Szíríát vagy Felső-Ruthent elaraszto arámi lakosságnak épen Damaszkusz vidékére esett a zűme. Minthogy azonban Babelon épen a damaszkuszi állam alakulásában látja a khetá nép egy részének új életreébredését, valószínű, hogy az alakulo damaszkuszi állam lakossága, legalább kezdetben, khetá és arámi keverék nép lehetett. Másrészt azonban kétségtelen, hogy a karkemiszi khetá állammal az újon alakulo állam ellenséges viszonyban volt s ellene a khetá fenhatóságot mindinkább lerázni törekvű arámiakra támaszkodott. Hadad-Ezer, Zobah királya — Dávid zsidó király ellenfele — az Eufráton túli naharinai arámiakat hívta segítségűl és Sayce úgy sejtí, hogy a Biblia sorai közt — amint Hadad-Ezernek Dávidtól szenvedett vereségét leírja (II. Sám. VIII-3) — kiolvasható, hogy Hadad-Ezer a karkemiszi kheták ellen indult. Hadad-Ezer pedig a damaszkusziak szövetségese. Sayce mindezekbűl azt látja, hogy a kheták és a zsidók a közöttük végbemenű új állami alakulás ellen természetes szövetségeseek voltak; ami mellett a khetá eredetű Hamath város királyának, Tojinak, Dávid királyhoz — Hadad-Ezer felett aratott diadala alkalmábűl intézett üdvözletét is felhozza bizonyásgűl.

Kétszáz évet is meghaladó nyugalom után a Kr. e. 884-ben trónralépett Asszurnazirpáll látott Asszíría-űjra elvesztett hódításait visszaszerzéséhez. Asszurnazirpál a nahiri népekhez számított kirhik, kirurik és numeiekre támadt legelűször s mindjárt e bemutatkozásakor oly embertelen kegyetlenséggel

71

Később Ninivében hírűveszi, hogy a még I. Szalmanaszar által Khalzi-Lukhába telepített asszirok városuk főnökének Khulainak vezetése alatt fellázadva, Damdamusz a város bevételére kivonultak. E hírre hadseregűvel a Mázisus (Karadzsa-Dagh) hegyvidéki Kinabu város — Khulai erűdje — ellen vonult, melyet bevéve, Khulait megnyűzatta s bűrét Damdamusza város falára feszítette. Majd az ugyanazon vidéken keresendű Nirbi országot pusztította, mely után a már ősei által Asszíríához csatolt Tuszka városba vonult s azt alapjábűl űjra építette, egyik székhelyévű tette.

A következő évben átkelve az Eufráton, az elgyengűlt khetákat, a karkemiszi király országot támadta meg. Majd magára a fővárosra, Karkemisze törve, királyától: Szangártól hűdolatot követelt. A már csakis árnyékfejedelemmé sűlyedt khetá király meg is hűdolt⁸⁵⁾ Asszurnazirpálnak s ez bevonult a dícsű multű, dűsgazdag khetá fővárosba, honnan hűsz talentum ezűst, arany kupák, láncok és lapok, réz serlegek, fazekak, rézbikák, száz réz talentum, kétszázötven vastalentum, a királyi palotának tömérdek ritka fanembekbűl és elefántcsontbűl készűlt bűtorai, trónjai és nyugágyai, elefánt-felszerelések, egy fehér koesi, kétszáz rabszolja-leány, drágakűvek, arany képszburok, bibor- és egyéb drága ruhakelmék, hadiszekerek és lovak hullottak a hűdító asszír király ölébe zsákmányul.

Karkemiszbűl nyugatnak vette útját s a khetáknak az Afrin folyó és antiokhiai-űbűl között élt Khattini nevű törze országba tört be s Khazaz város (mai Azaz) meghűdolása után, Kunuluát a fővárost vette be. Aztán pedig átkelve az Orontesz folyón és a Libanon-hegységen, Arka és Tripolisz városok között a Fűldközi-tengerhez ért, honnan — az isteneknek nagy áldozat bemutatása után — a feníciai Szidon, Tirusz, Gebál, Arad városoktól sarcolt sok arany, ezűst, ón, drága-kelme, bronz-edűny stb.-vel megrakodva, vonult haza.

Ettűl (uralkodása 10. évétűl) fogva 8 éven át az otthoni békés alkotásoknak élt Asszurnazirpál, de uralma 18. évében ismét folytatta rablű- és hűdítóhadjáratait, meghordozva űjra fegyvereit

a kummuhok és kurhik vidékein. E hadjárata folyamán a tőle újra elpártolt Damdamusza város népét is megbüntette, még pedig úgy, hogy 600 akkor elesett lakosnak fejét Amidban (a mai Djarbekir) egy oszlopra tűzte; 400 foglyot pedig karóba húzatott.

Fia, II. Szalmanaszár (859—825 Kr. e.) folytatta atyja hódításait és dúlásait. Uralkodása ötödik éve körül váratlanul egy nagy felkelés tört ki a Máziusz és Amanusz hegységektől délre lakott különféle hittita népek között. Ezek a szabadságukra oly féltékeny népek — Babelon szerint — mindig hősiessen kaszaboltatták magukat, de, szervezetlenségükben minden siker nélkül. A fegyvertfogó királyok a tul-abnei Hapimi, a kummuh Kalazi, Ahuni: Tul-Barszip, Lalate, Puburna, Kián királya; Mutalli, Gumgum királya; Szapalulmi, Khattin királya; a karkemiszi Szangár király és még több mások voltak. Az asszír király azonban a szövetséges sereget megverte s aztán az Orontesz folyót átlépve, a khattini Aliszir erősségre vetette magát, melybe Szapalulmi bezárkózott. Ennek ugyan utóbb sikerült, várából kiszökve, az időközben újra szervezkedett szövetségeseihez csatlakozni, azonban II. Szalmanaszár a szövetségeseket újlag is megverte s az Orontesz-menti egész tengerpartvidék végigpusztítása és rablása után hazatért Ninivébe.

Nemsokára azután újra sereget gyűjtöttek a hittita fejedelmek. Az asszír király azonban a mozgalomnak nesztét véve, csakhamar rajtuk ütött s a megerősített Túl-Barszipot, valamint Kazi, Szurana, Paripa, Pédéri. (máskép Petor, Petru vagy Pitru, a Szajur mellett), városokat rohammal bevéve, ezekkel együtt 200 várat felégetett. Zsákmányairól az asszír király a következőleg számol be:

Patid országra három talentum arany, 100 talentum ezüst, háromszáz talentum vas, 1000 vaseszköz, 1000 vászonruha sarcot vettem. Mindezeket kivül még: a király leányait, ékszerikkel együtt, továbbá 500 ökröt, 5000 juhöt vittem el Asszur városába. Az Amanusz tővében uralkodó Kajánától — Gabari fiától — egy talentum ezüstöt, egy talentum rezet, egy talentum vasat, 300 öltözetet, 300 ökröt, 3000 birkát, 200 céd-

74 tüzte életcéljával, sőt e célját részben meg is valósította, Izrael királya ellen folytathatta harcait.

Babelon különben azon gyanújának ad kifejezést, hogy az asszíroknak Ben-Adaron aratott diadalai talán nem is voltak olyan fényesek, aminőknek Szalmanaszár feltünteti, mert, midőn a babiloniakkal végezve, megint szomszédai ellen fordult, nem a déli kheták szövetségét támadta meg, hanem — többre becstülve a könnyebb győzelmeket — a muszkák és tibarének, valamint az északi hittiták ellen folytatta szokott rablóhadjáratait. Ezen északi hadjáratai folyamán Szalmanaszár a nahirik országait is pusztította s ekközben seregeivel a fennebb ismertetett Urartu országba is elkalandozott. Ezen Urartu országba különben Szalmanaszár már uralkodása harmadik évében is betört s akkor annak királyát — akit az asszír király Arámi¹³⁾ név alatt emleget — fővárosában, Arczaskuban támadta meg. Arámi király székvárosát sorsára hagyva, Adurri tartomány hegyei közé menekült. Szalmanaszár követte Arámit és seregét megverve, a fővárosát elpusztította. Midőn uralkodása 27. évében harmadizben tört be Arméniába vagy Urartuba, akkor ennek királya már nem Arámi, hanem Szardur vagy Sziduri volt, aki magát Litupri fiának és Nahiri-ország királyának nevezte.

Hommel úgy hiszi, hogy Arámi király halála után egy új dinasztia került trónra, s ennek lehetett tagja — a valószínűleg csak rövid ideig uralkodott Litupri után — Szarduri király. Hommel szerint Urartu igen tekintélyes hatalom volt s hovatovább, mind erélyesebb ellenállást tanúsított az asszírok ellen, úgy, hogy az I. Szalmanaszárt követő IV. Szamszi-Raman és ennek fia, III. Raman-Nirari már nem merték magát Urartut háborgatni s inkább csak az ennek hatalmi szférájához tartozó Man és Barszua tartományokba intéztek támadásokat, tekintélyük fentartása végett. Urartu pedig nemcsak Assziriával, vetélkedő hatalommá fejlődött eközben, hanem mindinkább terjeszkedett dél- és délnyugat felé, annyira, hogy III. Aszurdan, asszír király korában, már nemcsak Mannasz, Barszua és Hubuszka országoknak és csaknem az egész Urunia-tó-vidéknek

rusfát s a leányait — ékszerestől — szedtem el. A karkemiszi Szangartól 2 talentum arany, 60 talentum ezüst, 40 talentum rézsarcot s a leányait — ékszerestől. Végül a kummuh Kalazitól 20 talentum arany és 300 cédrusfa sarcot vettem.

Pár évi jelentéktelenebb rablóhadjáratai után, a nahirik és kheták vidékein, egyszer csak a szíriai-kanaáni népeknek egy, az eddigiéknél erősebb szövetségével került szembe Szalmanaszár, melynek élén a hamathi Irkulina és a damaszkuszi Ben-Adar vagy Ben-Hadad (máskép még Dad-Idri, a szamar országból) állottak. Ez utóbbi alatt állottak az összes nyugati hittita törzsek. Babelon szerint ő volt a szövetség lelke és — mint gyakorlott hadvezér — győzhetett volna is, ha előbb ki nem merítette volna anyagi erejét az Omri izraeli király ellen viselt hadjáratban. A szövetségben — Szalmanaszár tanúsága szerint — 12 király vett részt: Ben-Adar a damaszkuszi, Irkulina a hamathi, Akháb az izraeli, Matinbál az aradi, Adonibál a szíszanai, Gendib az arabiai, Ruhuth fia: Basa az amuni királyok, valamint Gua, Muszur, Irkanatu, Kuszanatu királyai, összesen: 5000 hadi szekérrel, 8200 lovassal és 63.000 gyalogossal. Ezúttal a közös veszedelem minden féltékenységet, vetélkedést, ellenségeskedést elfojtott a kis fejedelmekben s még az izraeli király is alávetette magát Ben-Adarnak, aki pedig különben kérlelhetlen ellensége volt.

De az asszír király ezt a hadsereget is összetörte s oly mézárást vitt véghez, hogy — amint dicsekszik — 14.000 embert ölt le. Ben-Adar ugyan a serege romjaival visszavonulhatott, sőt új csapatokkal is erősítette azt, de azért a második ütközet is az asszírok javára dőlt el s Ben-Adar seregéből 20.500 ember maradt a csatatéren; míg ő maga fővezéréivel a tenger felé menekülve s ott hajóra szállva, siklott el az őt nyomon üldöző asszír király elől. Az öreg Ben-Adar király felé később sem fordult a hadi szerencse; azonban rövid idő múlva, mégis megszabadult az asszíroktól, mert Szalmanaszár váratlanul Babilon ellen bonyolódott hadi vállalatba. Így aztán Ben-Adar — aki damaszkuszi céger alatt — a délvidéki kheták egyesítését

75 hanem nyugaton Milidnek és Kummuhországnak is ura az arméniai Argisztisz király; sőt ezeken felül a Van-tó és a kummuhok közötti tartományok is az ő fenhatósága alatt állanak és nyugaton mindenfelé benne látják protektorukat a khetá népek; úgy hogy III. Aszurdán inkább csak védelmére szorítkozik szíriai birtokainak.

III. Tiglat-Palazár (745-727. Kr. e.) azonban megtörte az arméniai birodalmat is. Uralkodása harmadik évében ugyanis az akkor uralkodott II. Szarduri kezdeményezésére egy nagy liga szervezkedett III. Tiglat-Palazár ellen, melynek az arméniai királyon kívül még: az aguszii Mati-llu, a milidi Szulumal, a gangumi Tarkhulár és a kummuh Kusztaszpi királyok voltak tagjai. Az asszír király a nyugat szíriai Árpád város ellen vonult s Hommel úgy sejtí, hogy a szövetséges sereg eközben tört rá kummuh ország déli részéből, mire Tiglat-Palazár ellenük fordulva, a kummuh Kis-Tau és Kalpi kerületek vidékén megütközött a szövetséges hadakkal. Az ütközet bár az asszíroknak is nagy veszteségbe került, a szövetségesek oly teljes legyőzésével végződött, hogy III. Tiglat-Palazár előadása szerint: a hegyszakadékok megteltek az ellenséges hullákkal, s csak Szarduri király menekülhetett el.

A következő évben az asszír király Árpád várost vette ostrom alá,¹⁴⁾ mint amelynek lakosai egy újabb ligát szerveztek az apró államokból ellene. Babelon szerint ebben a szövetségben — több másokkal együtt — mint legfőbbek: a hadresi, damaszkuszi, szamáriai és judai fejedelmek állottak Árpád város mellé. Az asszír király haragja Árpád város ellen összpontosult, mint amely a szövetség magva, lelke volt. De a város lakossága oly hősiessen viselte magát, hogy az asszír király csak három évi ostrom után 740-ben Kr. e. tudta bevenni azt. Elestével azonban egész Szíria sorsa is eldőlt s a híres hittita erőd: Hamath is csakhamar megnyitotta kapuit, melynek a kegyetlen győző 1225 lakóját hurcolta magával. Ezenkívül még bevette Uzu, Szianu, Bál-Zabun (Balzefon), Amana, Hadrás, Kullani (vagy Kalano) városokat. Ezután pedig a szabad prédául esett

arámi vidékeken szerte széjjel portyázva, Amlate városából 600, Dur városából 5400 asszonyt, a Nakip és Buda⁹⁰) törzsekből 6200, a Béla törzsből 250, a Banita törzsből 554 s az Ilil törzsből 1200 férfit rabláncra fűzött s mint egy baromsordát hajlotta a szerencsétleneket maga előtt haza Assziriába, erődítési munkákra. 735-ben Tiglat-Palazár Urartuba vezette seregeit és II. Szardurit megverve, az Assziriával vetélkedő birodalmat összetörte, majd több kisebb kerületre osztva, beosztotta birodalmába. Ezzel aztán a kheta és nahiri népeknek utolsó menedékük is elveszett és nem maradt számukra más, mint a kivándorlás a szíriai-arméniai őshazából a Kaukázustól északra elterülő vidékekre, amire bizonyos a távoli országokba deportáltatástól való félelem is ösztönözhetette őket. Ugyanis II. Szalmanaszártól kezdve, az asszír királyok mind gyakrabban alkalmazták a meghódított népek kölesönös áttelepítését a nagybirodalom területén. Így pl. — Rawlinson György szerint — Szargon király Hamath és Damaszkusz városokat arméniai és egyéb északi foglyokkal népesítette be. Tibarének, Asszíria belsejébe telepítették át, cserébe asszirokkért. A kummuhok északi Szuziánába kerültek s volt lakhelyüket kaldeaiak foglalták el stb.

Az akként minden ellenállásra képtelenné tett szíriai turáni népekkel végezve, az asszír királyok a kanaáni és arabiai népek ellen folytatták további hódító hadjárataikat, akikhez előbb — a szíriai népek összetörése előtt — nem férhettek.

PHILESTIN = FELIPSEN } NEPE
 BALESTIN = BAL-ISTEN }
 PILIP = BALOS = PALOS-UK

9. A filiszteusok.

A Genézis X. rész 14. verse szerint Mizraim nemzé a „Kasukhimót, honnan származtak a filiszteusok és Kafterimot“. Eszerint tehát a filiszteusok a kasukhimok vagyis a kaszluhimok ivadécai. Más helyen a Biblia (Ámos IX/7) a filiszteusokat Kafterból származtatja. Némely tudós a Kafter név alatt Kappadóciát sejtette. Minthogy azonban Kafter Jeremiásnál (17/4) szigetként említetik, ami Kappadóciára nem illik, ma már általánosan Krétát tartják Kafternak,⁹⁰) ami mellett a filiszteusoknak a Bibliában több ízben előforduló krétim nevének kívül azon kréti-pleti⁹¹) nevezetük is szól, melyet — szintén a Biblia tanúsága szerint — Dávid zsidó király filiszteus zsoldosai viseltek. De neveztek a filiszteusok még etheokréteknak is, mely ugyancsak Krétára utaló nevük azonban a szintén krétai eredetű testvéreikkel, a károkkal is közös volt. A károkkal összefüggésben itt még meg kell említenem, hogy Sayce a Kafter nevet *Kaft* és *or⁹²*) vagy *ur*: azaz *Kaft országra* elemezi: a *Kaft*, *Kefta* neveket pedig Brugsch szerint a khár-feniciek viseltek.

KOS + IKK

KOS + IKK

KOS + IKK

nem zsidók!

Némelyek a filiszteusok krétai eredetét Tacitusznak (Hist. V/2.) következő szavaira alapítják: „Judeos Creta-insula profugos novissime Libiae insedis memorant, qua tempestate Saturnus vi Jovis pulsus cesserit regnis. Argumentum e nomine petitur, accolas Ideos, aucto in barbarum cognomento, Judeos vocitari.“ A tudósok ugyanis az itt említett Judeost annyival inkább a filiszteusokra vonatkoztatják, mivel Libiában kétségtelenül voltak filiszteus-telepek. Sőt Egyiptom tengerpartvidéki lakosságának is jelentékeny része volt a filiszteus elem, úgy, hogy Lenormant a filiszteusok bibliai törzsnépet: a kaszluhimokat⁹³) is a Nilus-delta vidékének nyugati táján keresi. Némelyek továbbá a filiszteusok fajrokonainak tartják a Kaukázus és Fekete-

NEM!

GED = MECHER!

GEDAR = MECHER-UR HONG

KOS + LIO + HUM

tenger érintkezésénél lakott kolkhisziakat is, akiket némely lokális mondák II. Ramszesz fáraó egyiptomi eredetű telepe-seinek állítanak.

Már Ábrahám korában említ a Biblia egy kis filiszteus országot a palesztinai tengerparton. Ez a gerrari filiszteus állam azonban, a későbbi Filiszteának legdélibb táján, Gázától délre feküdt; míg Filiszteának legnagyobb része abban az időben még az Avitek vagy Heveusok országának mondatott. Később, a zsidók honfoglalása után, az öt filiszteus főváros közül háromban: Gáza, Gát és Asdódban a Kánaánból menekült óriás természetű anákok (enákim, az amorheusok egyik népszakadéka) telepedtek meg. Sayce szerint: a II. Ramszesz fáraó korából eredő egyiptomi ábrázolatokon az aszkaloni lakosság fajjellege a hittitára hasonlít.⁹⁴)

Mózes V. könyve 23. verse szerint: az aveusokat a Kafterból kijöttek — vagyis a filiszteusok — elűzték és lakhelyüket elfoglalták. Hogy azonban a filiszteusoknak ezen honfoglalása mikor történt, az még mindezeideig felderítve nincs; úgy, hogy még csak az sincs eldöntve, hogy az a zsidók kanaáni honfoglalása előtt történt-e vagy utóbb. Az utóbbi mellett szól az, hogy a filiszteusok a zsidókkal szemben csak a Birák korának derekán lépnek fel olyan félelmes erővel, mely legalább egy időre a zsidók ellenállását egészen megtörte.

zsidók csak a Birák korában

Némelyek szerint a filiszteusok régibb hazája is Palesztina volt. Fentebb ugyanis Movers nyomán már érintettem azon mondat, amely szerint egy ősrégi filiszteus birodalom egész Filiszteát, sőt azonkívül Kánaánt és Arábiát is magában foglalta volna, az eritreai tengerig, amely birodalomnak a filiszteai Joppe lett volna a székhelye. Ezen mondatra s némileg Tacitusznak fentebb idézett szavaira támaszkodva, némelyek azon nézetet vallják, hogy a filiszteusok egykor Kánaán és Palesztinából szakadtak Kréta szigetére, ahonnan azonban utóbb visszatértek. *kegyesek voltak itt!*

Lenormant szerint a filiszteusok palesztinai megtelepülése azon III. Ramszesz fáraó korában végbement nagy népmozgalom

következménye volt, amelyet fentebb mint a kheta birodalmat fenekestül felforgató⁹⁵) érintettem; Lenormant szerint ugyanis azon Egyiptomra törő néparadatnak, — a trójai teukrik, a tirrhének, auzonok, szikulok szövetségében — a még csak nemrégben Kréta szigetére szakadt filiszteusok voltak a szervezői, akik — szerinte — az ő kis-ázsiai testvéreikkel egyetértve, úgy főzték ki a támadást, hogy míg az utóbbiak, mint kivándorló nép Kis-Ázsián és Szírián keresztülmenve, a szárazról, a Sinai-félsziget felől törnek be Egyiptomba, addig a krétai testvérek, más tengerész népelemekkel együtt, a tenger felől intézett támadással adjanak nyomatékot a száraz sereg beütésének. A támadás azonban rosszul volt szervezve s Ramszesz fáraó szárazon és vízen összetörve a szövetséges sereget, a pelesták vagy filiszteusok seregét mindenestől elfogta s minthogy a derék faraót nem vitte rá a lelke egy egész nép lemészárlására, az elfogott pelesták seregét az utóbb nevezett Filiszteába, vagyis Palesztinába, a zsidókkal szomszédos tengerpartra telepítette le. Brugsch a III. Ramszesz ellen támadt népek vezetőit — Lenormantól eltérőleg — ciliciai és arméniai⁹⁶) népelemeknek s még pedig károk és kolkhisziaknak tartja s nem filiszteusoknak.

Mindebből kitűnik, hogy a filiszteusok régibb hazája tekintetében még teljességgel nincs megállapodott nézet a tudósok körében s minden kínálkozó nyomon szabad elindulni a kérdés tisztázása végett.

CSILIK = CPILLAG-ország

A filiszteusokat a mi jászainknak régi okmányokban szereplő filiszteus és faretraus neveik alapján már régebben és többen azonosították a jászokkal. Részemről én is a jászokkal ugyanegy népnek tartom a filiszteusokat. E nézetemet pedig főleg a filiszteusok legnagyobb városának, Gázának, a jászok Kaspi-tengerparti országa: Gázia nevével egyezésére alapítom; amit még egy másik filiszteus város: Júza⁹⁷) nevének hasonlósága is támogat, épen úgy a jászok nevére, mint a méltvai Jasz (mai Jassy, másképp Jászvásár) városára. Médiában élt egy jazi⁹⁸) nevű nép, mely a főnnebb ismertett turáni proto-médeknek lehetett egyik népeleme. Legalább e feltevés mellett

TURK TURAI

MOR-OS

22

1300

MATAR = MATPAR = MÄZ / JAB-NATA (MADA - Magyar) = HA-JAS - MATAR (Magyar Aja) 81

80 MEZTAR = Mezomela
látszik szólni egy, a Don mellett élt népnek jazamata neve; mint amelynek mata része, — Dionizusz Szikulusznak a szür-matákra nézve adott magyarázata szerint — médet jelent. Ha a két említett jász-nép eredet helye ezek szerint Média volt, akkor ez az adat talán a filiszteusoknál is nyomra vezet.

Rawlinson György, a médek őskori összeköttetését látja Ázsia nyugatibb részeivel: a kappadóciai és médiái (Zagrosz-hegyi) mathien nép nevében, továbbá a kolkhiszi Medea és a szíriai Androméda nevekben. Ez az utóbbi név pedig annival érdekesebb, mert Androméda mithosának helye: a filiszteai Joppe, amelyet — mint fennebb közöltem Movers nyomán, — egy őskori, egész az Eritreai-tengerig lenyult filiszteus birodalom székhelyeként tartották fenn a régi mondák. Ezt az őskori mondát látszik igazolni egyfelől a már Ábrahám korában fennállt kis gerrari filiszteus állam, mint az egykori hatalmasnak maradványa, másfelől pedig azon dél-kanaáni és arabiai népek és országoknak a jászok egyik nevével azonos Usz vagy Úz neve, mely Lenormant sejtelve szerint is egy egykori nagyobb nép töredékeit jelöli meg. Másrészt pedig északi Médiában is volt egy Gáza (másképp Gazaka vagy Kanakaj) nevű város, mely másképp Ekbatánának is nevezetett, de amely nem azonos a főváros Ekbatánával. Az említett Ekbatána-Gáza pedig egy újabb összeköttetésre vezet Média és Szíria között; mert viszont Szíriában is volt — Herodot szerint — egy Ekbatána nevű város, ahol Kambizes persa király meghalt s amelynek nevét a történetírás atyja épen azért tartotta fenn, mert — mint mondja — Kambizes egy jóslat alapján, előre tudta, hogy Ekbatánában fog meghalni, amely város alatt ő csak birodalma székvárosát érthette; midőn tehát Egyiptomból, az Ál-Szmerdisz ellen hazasielve, egy szíriai városban véletlenül kardjába dőlt s haldoklása közben megtudta, hogy azt a várost Ekbatánának hívják, megértette, hogy rajta csak a jóslat teljesült be. Mindezen közölt adatok, melyet Szíriának Médiával ösidőkbe vesző összeköttetéseiről tanuskodnak, ha nem is döntenek el magát az a kérdést, hogy a filiszteusok közvetlenül

honnan vándoroltak Palesztinába, arra mégis elég alapot szolgáltatnak, hogy a filiszteusoknak a médiái eredetű jazik és jazamatákkal való testvéri viszonyát megállapítsák és hogy bennük szintén jászokat lássunk.

A filiszteusok az egyiptomi emlékeken Pelesta és Pulista, az asszír emlékeken Palasta, a zsidóknál Pelistim nevek alatt szerepeltek. E névváltozatokkal összefüggőnek tartják általában a pelazgok nevét is. Hiezig mindezeket a szanszkrit-falasa (vándorló) szóval magyarázza. Ő a filiszteusokban árja népét lát s e nézetének igazolására minden fenmaradt filiszteus névben, szóban szanszkrit hasonlóságot és jelentést igyekszik kimutatni. E tekintetben aztán oly messze kalandozik el, hogy még a különben szintén mindenütt árja rokonságot kereső Renan is megsokallja s nem sikerültnek jelenti ki Hiezig vállalkozását. Ő maga séminek sejtje a filiszteusok nyelvét, de azért konstatálja. — Nehemiás könyve XIII. részének 24-verse nyomán — hogy az Azóth-beliek nyelve nem volt zsidó.

A fenmaradt ábrázolatokon (különösen az egyiptomi medinet-abui. III. Ramzesz faraó által emelt templom falain) a filiszteust szabályos, inkább keskeny arc, egyenes és a tövében bemélyedés nélküli orr, kiálló felsőajkak, visszahúzódo kis áll, szörtelen arc jellemzi, fejletlen szemöldökökkel. Viseletükben az a sajátos alakú sisak, vagy barétra hasonló főveg a jellegzetes, amelynek eléggé hasonló másai ismerhetők fel egy, a krétai Hagia-Triadában lelt amfora alakjain is, melyet Angelo Mosso közöl a „Palaces of Crete etc.” című művében.

A filiszteusok állama voltaképpen az öt város: Gáza, Gát, Ekron (vagy Akkaron), Asdód (vagy Azóth, vagy Azód) és Aszkalon, illetőleg az ezek felett uralkodó öt sarn címet viselő zsarnok szövetségéből állott.

A filiszteusok az ő zsidó szomszédaikkal hol ellenséges, hol barátságos viszonyban éltek s később együtt viselték az asszír s majd a babiloni, perzsa, stb. igát. A zsidók azonban utóbb mindinkább föléjük kerekedtek, úgy, hogy Nagy Herodes király már — Aszkalon kivételével — egész Filiszteát bírta.

Észak-Afrikában; főleg Libiában, Numidiában és Mauritániában voltak kár-telepek, Egyiptomnak már fennebb érintett híkszósz maradványain kívül.

Teljes határozottsággal a tudósok nem képesek eldönteni, hogy a károk a szigetekről származtak-e át a kis-ázsiai Káriába vagy pedig viszont. Azonban Sayce konstatálja a libiaiak, kis-ázsiaiak és a köztük fekvő szigetek lakosságának egyfajúságát. Itt azonban az az érdekes, hogy ő (Sayce) e népek alaptípusát abban a libiai Tamahu vagy Tahenu, másképp Marmarida vagy Berber nevű népfajban látja, amelynek — mint fennebb szóvá tettem — a kanaáni és szíriai amoritákat csak legkezelebbi szakadéknak tartják. Minthogy pedig a Libia és Kis-Ázsia közötti szigeteket, valamint Kis-Ázsiát — tehát azon területeket, amelyek lakosságában Sayce a libiai berber fajt ismeri fel — túlnyomó részben a károk s az ő testvérnepeik lakták, ebből az következik, hogy a kár népben — illetőleg annak szíria-kis-ázsiai részében — legalább is igen erős, sőt talán épen túlnyomó vérvegyüléké lehetett a berber s illetőleg amorita fajnak. E következtetést különben — mint majd látni fogjuk — rendkívül érdekes magyar nyelvi jelenségek is támogatják.

Arméniában, annak Kappadócía felé eső részén s részben talán magára Kappadócía is áttérülő vidékén szintén volt egy Kháriaország. Ez utóbbi országról majd később, a vele szomszédos vidékek és népekkel összefüggésben lesz szó s egyelőre csakis annyit kívánok már itt jelezni, hogy épen ebben az arméniai Káriában sejttem a károk őshazáját, honnan a többi említett vidékekre az idők folyamán szétáradtak.

Itt most a többi felsorolt vidékek kár lakosairól és a károknak és fenecieknek egymáshoz való viszonyáról fogok szólni.

Az Egyiptomba betört pásztorok népe — mint láttuk — kanaáni és észak-arabiai turáni (s némi részben sémi) népelemből verődött össze. A pásztorok népe aztán Egyiptomból történt kiűzetése után szerteszét széledt s míg egy része, a valószínűleg már régebbi időtől fogva is a fajrokon pelazgoktól

GAL GAR UR

HAZA

KAR = KÖR = (Isleu) KÖRÖS-Népe (GAR - Magyar) Feniik = Fenici = Napisteni

KAR = GAR

10. A károk és feneciek.

Most a károkról, azon népre térek, amely az én meggyőződésem szerint bennünket, magyarokat, az összes eddig ismertett népeknél közelebből érdekel, mert én e népben egyenesen a mi magyar őseinket látom.

A kár nép kisebb-nagyobb tömegekben Arménia, Szíria, Kanaán és Kis-Ázsia igen sok vidékén el volt terjedve, de ezeken felül még Észak-Afrikában, sőt a Fekete-tenger északi partjain is mindenfelé voltak telepei.

Brusch — mint már említettem — a híkszószok legértékesebb elemének a kárt vagy khált, illetőleg khâr-feniciát mondja. Ez a khâr-feneciai nép pedig Szíriának és Kanaánnak minden vidékén el volt terjedve — ha nem mindenütt egyenlő tömegesen is. Brusch főleg a tengerparti lakosságot mondja kárnak. Szerinte a nép, miut hosszú szalag nyult el az egyiptomi egykori híkszósz fővárostól: Tanisztól kezdve egész Palesztinán és Fenicián végig. A babiloni emlékek Akharu néven főként Feniciát és Észak-Szíriát értik, úgy, hogy e vidék összeesik a szintén a károkról nevezett Khalu vidékkel is; mindössze is csak azzal a különbséggel, hogy ez utóbbi név Feniciában csak az északi vidékekre használtatott, amely jelenség pedig — mint látni fogjuk — híven ki is fejezi Fenecia északi vidékének nemzetiségi különbségét a déli részekétől.

Kis-Ázsia délnyugati előfokán terült el a görögök történetével annyira összebonyolódott és utóbb teljesen is elgörögösödött Kária. A Peloponézus szigetei közül: Szime, Rodusz, Karpath, Kréta, Hermione, Epidaurusz, Nizirosz, Nakszosz, Kosz, Kalidna, Ikária, Számosz, Kiosz, Imbrosz a károk szigeteiként voltak ismeretesek.

IKARIA (IKARUSZ) KÖR-ÖS (napisteni-nép)

UR

lakott, Földközi-tengeri szigetekre szakadt, — addig a másik s bizonyára a nagyobb tömeg Egyiptomból nyugatra és keletre, a szomszédos Libiába és Ázsiába szorult ki s csak egy aránylag kis töredék maradt vissza Egyiptomban, a Nilus deltájában, amelytől a mai egyiptomi tengerpart halász- és hajósnépességét származtatják.

Az Ázsiába kiszorult hikszooszok maradványai voltak, legalább részben: a fentebb ismertetett arabiai amalekiták és a Dél-Kanaánban nomadizáló pásztor sasuk. Részben szintén a hikszooszok maradványai voltak ezeken kívül a Kanaánban és a két ruthén országban lakó károk, akik Kanaánba és Szíriába voltaként csak mint őseik hazájába s ott visszamaradt testvéreikhez tértek vissza kiűzetésük után.

Északi Szíriában — az ú. n. Felső-Ruthenben — ez kétségtelenül így is volt. Ellenben Kanaánban és az Alsó-Ruthenben a visszaszorult kár és sasu nép már a tőlük legalább nyelviileg különböző népek közé — a hikszooszok egyiptomi időzése folyamán Kanaánba települt kanaániták társaságába — jutott, akik között aztán legfellebb is a dicsőséges multjából táplálkozó nemzeti öntudatát őrizhette meg egy időre. Nyelviileg ellenben okvetlenül bele kellett olvadnia a tulnyomó kanaáni népekbe, akik — mint kámiták — különben is féltestvéreik voltak. A dél-szíriai károk közül valószínűleg csakis az Egyiptomtól elnyuló palesztinai tengerpart Csahi¹⁰⁹) országának népe tartotta meg nemzetiségét a később rájuk költözött filiszteusok, mint testvérek között. Észak-Szíriában: az ú. n. Felső-Ruthenben¹¹⁰) a khetá birodalom igazi gócéban ellenben a károknak szükségképen egy néppé kellett összeolvadni az uralkodó rokonnéppel: a khetával s az ezen vidéken szerepelt — majd utóbb bemutatandó — hely, törzs stb. nevek bennem azon meggyőződést érlelték, hogy ez az a vidék, amelynek nemzetünk egyéniségének igazi kifejlődését köszönheti. Ez a vidék azonban fajlag összefüggött az észak-feniciai, vele szomszédos vidékekkel, mint amelynek Khál neve — mint láttuk — Észak-Szíriának nyugati részére is kiterjedt s fővárosa az egyiptomi

86

hegy) feküdtek, ezeknek a kanaánitákhoz sorozásával a Biblia a faji különbséget akarta megvonni a többi gíblita-város és vidék lakosaival szemben, akik vidéke a már említett Khál néven kívül, még Szíro-Fenicziának is neveztetett.

Hogy milyen nagy volt az elkülönözöttség a kanaáni- és a szíro-fenicziek között, arról az is tanuskodik, hogy Szidon, Tirusz és a legalább részben ezekből gyarmatosított lakosságú Arad egy külön szövetséget képezett, Tripolisz székhellyel, amely szövetségből pedig a gíbliták ki voltak zárva.

Movers szerint a fenicieik hazájukban autoktonoknak tartották magukat¹¹⁴) s egyáltalán tagadták a máshonnan való beszármazásukat. Ezzel szemben azonban Movers az ókori írók egész soránál fenmaradt hagyománnyal bizonyítja bevándorlásukat. Ezen hagyományok közül a Jusztinusé szerint: a fenicieik régen az Eritreai-tengernél laktak, honnan egy földrengés űzte el őket és pedig előbb egy Assyrum stagnumnak nevezett tóhoz, utóbb pedig a Földközi-tengerhez, hol Szidont alapították. Az Assyrum stagnum nevezete alatt Movers a Holt-tengert sejtí, de elismeri, hogy a régi írók egy része a Hit melletti aszfalt tavat tartotta annak. A tudósok ma általánosan az Arab-félszigettől délre (India és Afrika közt) elterülő egykor Eitreai-nak nevezett tenger mellől származtatják a fenicieket, illetőleg azok ú. n. kanaáni népelemét s csakis a hely közelebbi megjelölésében térnek el egymástól s míg egyik rész — a fenicieik pun neve után indulva — a Vörös-tenger afrikai partjamenti Puntban, addig a másik rész az Eritreai-tenger más vidékén, vagy a szintén ezen tenger öblének tekintett Persa-öböl vidékén sejtik a fenicieik őshonát. Ez utóbbiak véleményük mellett főleg a Persa-öböl két szigetének Tirusz és Aradusz neveit hozzák fel bizonyítéku.

Az Eritreai-tenger mellől való származás mellett, Renannal együtt, a kutatók legnagyobb része a fenicieik vörös színével érvel, ahogy a fenicieik egyiptomi emlékeken ábrázolvák, s ezek szerint az ő bőrszínükről vették volna az ő tengerreik — a Vörös- és az Eritreai — (ερυθρός = vörös) nevüket. Sayce

ERIT = ERETT = PIRON

XVIII. dinasztiai nagy hódítók korában: a feniciei Arad¹¹¹) volt. Minthogy tehát a károk — kivált e vidékeken — a fenicieikkel ily szoros összefüggésben állottak, kénytelen vagyok e két népet a továbbiakra nézve egymáshoz való viszonyukban együttesen vizsgálat alá vonni.

Movers kimutatja, hogy Fenícia népe két egymástól különböző népelemből alakult¹¹²) s voltaképen soha később sem olvadt egygyé. A Biblia, mint láttuk, Szidont Kanaán elsőszülöttjének nevezi, amiből Szidonnak ősrégiségére lehetne következtetni. Movers szerint Tirusszal szemben nem is lehet határozottan állítani, hogy Szidon később alapítottatott volna Tirusznál; sőt Szidonnak Tiruszénál korábbi történelmi szereplése, Tirusz feletti hosszas uralma, valamint az a tény is Szidon régibbsége mellett látszik bizonyítani, hogy a később már Tiruszban székelő királyok is szidoni királyoknak címezték önmagukat. Mindezek dacára is Movers — főként ősmundákban való gazdagabbságából következtetve — Tiruszt tartja régibbnek az e tekintetben egymással folyton vetélkedő két város közül. Azonban ugyancsak Movers kimutatja, hogy úgy Szidonnál, mint Tirusznál, valamint az ezekből benépesített Arad és Tripolisznál — mint nagyobbára kanaáni eredetű, utóbb bevándorlott lakosságú városoknál — sokkal régiebbek a szíriai eredetű őslakosságú Gebál vagy Biblosz¹¹³ és Beritusz és hogy ezen utóbbi két város királyai, a mondákba vesző ősidőkben, egész Fenícia felett uralkodtak. Magának a mithikus Él-Kronosz isten-királynak — midőn a monda szerint még a földön uralkodott országa felett — a Palébiblosz melletti Szemár-Gebail¹¹⁴) volt a székhelye. Ez a Szemár-Gebail várnév összefügg a biblísiak területétől északra fekvő Szemareusok törzsének és fővárosuk, Szimírának nevével, akik — Movers szerint — nem helyesen számítottak a kanaánitákhoz a Bibliában.

Movers szerint a régiek a Kanaán névnek geográfiai és pedig alföld jelentőséget is tulajdonítottak, Minthogy pedig az árkitek, színitek, szemaritek, arvaditek városai mind az észak-feniciai ú. n. gíbliták vidékén (a hegyvidéken; gebál, gíbil: ^(gób))

87

azonban úgy a fenicieik, mint az egyiptomiak vörös bőrszínét csakis a nap heve hatásának tudja be s mindkét népet fehérbőrűnek tartja.

A fenicieik másik népeleme: az észak-feniciai hegyvidék lakossága, azaz Biblosz és Beritusz, valamint környékeik ú. n. gíblita-lakossága, — mint már fennebb mondtam — ethnikaileg összefolyt a vele szomszédos szíriai lakossággal s ehhez képest e vidék Szíro-Fenicziának is neveztetett. De e vidék még, a szomszédos Szíriával együtt, másképp Khálnak is neveztetett, amely név pedig, mint már láttuk, az Akharuval együtt a károk, illetőleg a khár-fenicieik nevének csak egy változata volt. Movers szerint továbbá Feniciának egy vidéke a χαρων ποταμίου¹¹⁵) nevet viselte. Hogy pedig a paritás a név tekintetében teljes legyen, viszont a kis-ázsiai Kária is viselte — Movers szerint — a Fenícia (φοινικια) nevet (Foinikia)

Hogy mennyire össze van szövődve a kár és fenícia nép egymással, azt Movers sokféle adattal bizonyítja, melyek közül a legmeggyőzőbbek a következők:¹¹⁷)

A károk és fenicieik mindenütt egymással vegyest vagy egymás közel szomszédságában laktak, amiről, többek között Tukididesz is tanúságot tesz a szigetek lakossága tekintetében. (I. 8.) A károk és fenicieik mithológiája közös, sőt Movers azt is állítja, hogy a feniciei isten-nevek: kár nevek és szavak, annyira, hogy ő szerinte még a Foinikesz és Foinikia nevekkel összefüggő közös mithoszi ős: Főnix neve is kár eredetű, Kadmusz és Európáéval együtt s mindezek már a károk legrégibb mondáiban szerepelnek.

Pietschmann szerint ugyan a fenicieik nevüket a görög φοινικια = vörösről nyerték volna, mint amellyel a görögök szintén a fenicieik vörös (foinix) bőrszínét akarták a nevükben is kifejezésre juttatni. Minthogy azonban Brugsch szerint: a fenicieik neve Feneh¹¹⁸) alakban már a hikszoosz kiverő I. Ahmesz faraónak egy sziklafőiratán is előfordul, kétségtelennek látszik, hogy e nevüket nem nyerhették a görögöktől, hanem ellenkezőleg: a nevüknek utóbb tulajdonítottak a görögök „vörös“

FONIKIA

fogalmat, a feneciek jellegzetesnek tartott vörös színe alapján. Azonban már fennebb ismertettem a tudósoknak azon véleményét, hogy a feneciek kánaáni elemének ősbibb hazája: a Vörös-tenger afrikai partjamenti Punt ország lehetett s hogy ezen országnévre vall a feneciek pun neve, amely különben szintén összefügg a Fen, Fön, Fenekh feneciai népv nevekkal. Ha a dolog valóban így volna, akkor — nézetem szerint — ez amellet bizonyítana, hogy a feneciek két népeleme, igen közel rokoneredetű lehetett, mert az afrikai Punt lakóinak a károkkal, amalekitákkal, stb. való rokonsága mellett azoknak az ezekkel rokon dél-arabiai aditektől fennebb kimutatott eredete szól. Én tehát úgy képezem a feneciai nép két alkateleme, illetőleg a feneciai és kár nép összeköttetésének alapját, hogy az egymástól távol élt, de közös eredetű két nép: a szíriai kár és a Vörös-tengerparti pun, mint a világ két legrégebbi hajózó népe, a Vörös- és Eritreai-tengeri útjain ősidőktől fogva, folyton hajózási és kereskedelmi érintkezésnek folyománya lehetett aztán, Ennek a kereskedelmi érintkezésnek folyománya lehetett aztán, idők folytával a punti nép rajainak felköltözése és megtelepedése Kánaánban s a szíriai tengerparton, a velük különben is fajrokon s azonfelül legalább részben már szintén sémi nyelvűvé átvedlett károk hazájában. E véleményem mellett látszik bizonyítani Moversnek az az érdekes adata is, hogy Tirusz lakossága kár volt¹¹⁹. Ha ugyanis a károknak, mint tudva van, külön, saját nyelvük volt, akkor a kétségtelenül sémi nyelvű Tirusz kárjai csak nyelvileg elsémisedett fiaii lehetnek nemzetitknek. Movers adata tehát csak még valószínűbbé teszi azt, hogy Tirusznak és Szidonnak a kánaáni-feneciai elem oda-telepedése előtti lakossága is kár volt. Hiszen a Bibliában Arad is a kánaánitákhöz számítatik, holott régebben — mint látuk — épen a Khár, Khál vagy Akharrunak volt királyi székhelye.

De a feneciek faji keveredésére érdekes világot vet Szankhoniaton azon adata is, hogy az idumeiek (edomiták) eredetileg feneciek és szírek voltak. Ezt az adatot aztán Movers össze-egyezteti a Genézis adataival is és arra az eredményre jut, 90 fejlődött s maga is igen sok gyarmatnak volt ura. Az ország régi királyainak székhelye Milasza volt. Később, a Kr. e. 1200-ik év körül az ország a feneciek uralma alá került. Majd a Kr. e. 1000. év tájától kezdve a görögök mind tömegesebben lepték el Káriát s különösen kikötőt ejtették hatalmukba, míg apránkint az egész nép beleolvadt a görög világba.

A károk Herodotnak és Sztrábónak egybehangzó tanúsága szerint, a szigetektől kerültek Kis-Ázsiába. A két szerző csak abban tér el egymástól, hogy míg Herodot szerint a dórok és jónok űzték ki a szigetektől, addig Sztrábo szerint Minoz király, a tallaszokrata, akinek faji hovátartozása tekintetében pedig az authorok nem értenek egyet. Sztrábo műve más helyen még azt állítja, hogy a károk krétaiai segítségével lettek a szárazföld lakosai s Miletusz alapításához őket Szarpedon, Minoz és Radamantusz testvére telepítette le a krétai Miletusból szintén magával hozott termilekkel együtt, akiket Likiába telepített. Herodot szerint a károk (szerinte régebben lelegek) mint Minoz alattvalói, mindenütt annak hajóin szolgáltak, ahol szüksége volt reájuk és minthogy Minoz nagy területet hódított meg, a károk minden népek között a leghíresebbek voltak abban az időben. (Herodot I. Clio: 171.)

A görögök — bár műveltségük elemeit legnagyobb részben a károktól sajátították el — nem igen szerették őket s a krétaiak és kappadóciakkal együtt τοιαυτά κριστα (a három legrosszabb k) csúfnév alá foglalták össze s ezenkívül a károk rossz görög beszédének a κροιστίων-nek azonos jelentőséget tulajdonítottak a κροιστίων-el. Βαρκάρι κρόι-ος

A károkkal együtt Szarpedon Kis-Ázsiába még termileket is telepített, akiket Krétából hozott magával. Ezek a későbbi Likiában telepedtek le. Herodot szerint ugyanis egész Kréta a barbárok tulajdonában volt, de — mint mondja — testvérviszály merült fel Minoz és Szarpedon közt az uralomért, amelyben Minoz kerülvén felül, Szarpedont, párthíveivel együtt, a kis-ázsiai Miliaszországba űzte, melynek lakói akkor szolimeknek nevezettek. Az így ideűzött termilek országa aztán utóbb

hogy az edomiták egy Kánaánból Edomba költözött, hittitával vegyült, a héber nép volt, mely azután a horrita őslakossággal összeolvadt.¹²⁰ Eszerint tehát Movers itt is azonosítja a hittitákkal a fenecieket. szémi!

A kár nép szíria-kánaáni törzsnépéből váltak ki és terjedtek szét a károknak többi rajai: Kis-Ázsiába, Afrikába, és a Földközi-tenger szigeteire; úgy, hogy ezek mellé csakis az a már fennebb említett Eufrát-forrásvidéki Kária lakossága nem sorozható, amely — mint látni fogjuk — minden valószínűség szerint a kánaáni károknak is anyatörzse volt. Morska

Az észak-afrikai partokon — Egyiptomon kívül — főleg Libiában, Numidiában és Maurithaniában voltak a károknak és fenecieknek nagy gyarmataik. Libiának egy nagy területe egyenesen Libi-Feneciának is nevezetett, épen olyan kiemelése képen a feneciai lakosságnak, mint ahogy Észak-Szíria a Szíro-Fenicia nevet is viselte. Hogy pedig a libi-feneciek magukat csakugyan Kánaánból származtatták, azt — a magyar nyelv szempontjából is érdekesen — tanusítja az az adat, hogy a libiai nép fiaii — arra a kérdésre, hogy hova valók? — „kánaáni” vagy „kenai” szavakkal feleltek.¹²¹ = Kannai

Libiában azonban a káron kívül még egyéb vele rokon nép is lakott, kisebb-nagyobb rajokban, mint pl. filliszteusok, továbbá az a kárral itt, valamint a földközi-tengeri szigeteken és Kis-Ázsiában is összeolvadt tehenu nevű nép, amely — Brugsch tanúsága szerint — nevét az esőt adó Athenéről, mint égi tehenről vette. a lekeu

A kis-ázsiai Kária a félsziget 12 tartományának egyike volt, annak délnyugati partján, Lidia, Frigia, Pizidia és Likia között. Kária földje igen termékeny volt; különösen gabonát, bort, fűgét termelt és dús hegyi legelőin sok barmot tenyésztett. Főleg juhtenyésztése volt híres és népe állítólag épen a juhoknak feneciai kár (juh) szaváról vette nevét is. Káriát különben a károkon kívül még: lidek, frigeek, pizidek és feneciek is laktak már régtől fogva. Legrégibb kikötői: Halikarnasszus, Knidusz és Miletusz voltak. Ez utóbbi később önálló tengeri hatalommá Mile = köz (szókövet)

BAL-NEZ
YARAD

→ ekkor már elszőlósodott a görögök

— a mondai Likuszról, Pandion fiáról — Likia nevet nyert. Sztrábó szerint a likek és szolimek ugyanegy nyelvet beszéltek; minthogy pedig — szintén Sztrábó szerint — a likek károknak is nevezettek, eszerint a: kár, lik és szolim voltaképen egy név lehetett. igen! kár-Lik = Pélos!

A szolimek tulajdonképeni országa a Likiától északra és Káriától keletre fekvő későbbi Pizidia volt. Azonban a pizidek aligha lehettek a Homér Iliaszában is emlegetett hős szolim nép ivadécai, mert Sztrábó a frigiai Kibira város lakóinak népnyelve — a pizid, görög, szolim és lid — felsorolásával, különbséget tesz köztük.

Sztrábó ugyanott, ahol — a költők s főleg a szomorújáték-írók felfogását tolmácsolva — a likeket károknak mondja, a trójaiakat, mizeket és lideket frigekeknek állítja. Hogy azonban a károk a lidekkel és mizekkel is fajrokonyságot tartottak, azt Sztrábónak és Herodotnak e három nép milasai közös templomára vonatkozó adatai tanusítják, melyhez egy hosszú szent út is vezetett s amely, Herodot szerint, csakis e három népnek, mint testvéreknek volt közös szentélye s ahhoz kívülük senki másnak nem volt köze. → kár = károshu Igen, 199 fölételek
troia = tur
Miz = hün-mois = hünök
Lid = lid-hün
→ FRIG (friga) = varázs akór-avár

11.
népek —
népcsalád
arménia-k
tekintend
M
voltak a
mint jelen
s később
tek szét.
érdekes
tettét n
E mond
végződ
szkithák
Szkithesz
utódi k
kodott:
osztották
a párok
Ha
úgy talál
legalább
vagy pe
ahogy ez
Pelesta,
a honföz
neve is
örül ne
94
királyo
század
alatt m
lehet m
keletre,
Porfirog
get. E
azzal a
utóbbi a
megjelöl
Herodot
népek t
szarped
konstán
tetett, a
Arzaniá
neve t
hadjár
S
Winkl
(mai K
s az o
Palazá
az Eu
Winkl
haboz
mint
közél
Ez t
össze
volta
sejtél
észak
időtö
Arán

(Fo) Bilak = (ma) Balak
eredetileg BAL + KÖ = steu uepe

11. Az ismertett turáni népek szkitha-magyarsága.

Az összes eddig ismertett turáni vagy turánival vegyes népek — mint ahogy már az előadottakból is kitűnik — egy népesalárhoz tartoztak s közös ősnépükül — a szumirok és az arménia-kurdisztáni népek közös ősenek is tartott — *kalib* nép tekintendő¹²²) a Fekete-tenger déli partvidékén. **BAL - KÖ = steu uepe**

Minden valószínűség szerint ezen ősnép leszármazékai voltak a szkithák, akik Diodorusz-Szikulusz szerint eredetileg — mint jelentéktelen nép — az Arakszesz folyó mellett laktak¹²³) s később egy harcias királyuk hódításai folytán onnan terjedtek szét. **Szicíliai Diodorusz** fentartott továbbá egy rendkívül érdekes szkitha mondát, mely az én nézetem szerint az ismertett népeink közös eredetére csodás világosságot derít. E monda szerint a szkitháknál később a földből egy halban végződő nő született, aki Jupitertől — azaz valószínűleg a szkithák (Jupiternek megfelelő) Papiosz istenétől — egy Szkithesz nevű fiút szült, akiről aztán népe nevét vette. Ennek utódai között pedig két, nagy tetteket véghezvivő testvér uralkodott: Pálosz és Napesz, akik az országot maguk közt megosztották s mindkettőjükről egy-egy nemzet nyerte nevét: a *pálok* és a *napok*.

Ha a magyar fajta népek nevei fölött szemlét tartunk, úgy találjuk, hogy majdnem mindnyájának vagy rendes, vagy legalább egy mellékes, második nevéképen még egy *pál*, *fál*, vagy *pel* alakú, vagy ezekre visszavezethető neve is volt, ahogy ezt a kunok, *jászok stb.*: Polove, Palóc, Palasta (máskép: Pelesta, Filiszteus), Pelazg, Palici vagy Faliszk nevein kívül a honfoglaló magyarság keletre szakadt *szabartoiaszfalo*i részének neve is tanúsítja, amelyek tehát mind világosan a *Pálosz* ősről nevezett ősnépünkre: a *pálokra* utalnak.

királyok az asszirok szugagai győzelme után, a Kr. e. XIV. század közepe táján megfelezték. A Subari és Subartu nevek alatt minden bizonnyal ugyanegy nép rejlik, amely pedig nem lehet más, mint a honfoglaló magyarság azon Lebédiában külön keletre, Perzsia szomszédjába szakadt részének ősnépe, amelyet Porfirigeneta-Konstantin császár *szabartoiaszfalo*i névvel emleget. E névnek *szabart* részét ugyanis a tudósok azonosítják azzal a *szabar*, *szabir*¹²⁷) vagy *szibir* népnevekkel, melynek utóbbi alakjáról Szibéria is nevét nyerte. Már pedig a fennebb megjelölt Szuri vagy Subartu-területével összefügg annak a Herodotnál *szaszpir* Sztrábónál *hiszpiritesz* nevekkel emlegetett népek területe, amelyet Ritter Károly, a még szintén fenmaradt *szaszpires*, *szaszpires* névalakjai alapján — a *szabirok*kal azonosnak konstatál.¹²⁵) Hogy pedig ugyane nép máskép *kárnak* is nevezetett, azt az a Hommel által ugyanezen vidéken (az Eufrátnak Arzaniász nevű forrás-ága vidékén) kijelölt Khária¹²⁹) ország neve tanúsítja, amelyet I. Tiglat-Palazár, a kurtik ellen viselt hadjáratában szintén pusztított.

Subartu-ország közelebbi megjelölése végett kelet felé, Winkler még ennek területére helyezi a Máziusz-hegységtől (mai Karadzsa-Dagh) nyugatra fekvő egykori Szoféne-országot s az ebbe eső Alzi és Purukuzzi országot, amelyeket I. Tiglat-Palazár, mint láttuk, szintén többször feldúlt. Subartunak délen, az Eufrát balpartján lakott subári néppel való összefüggését Winkler elismeri ugyan, de emellett Subariországot mégis habozik Subartuország déli folytatásának tekinteni, mert — mint mondja — a Subari birtokáért folytatott háború Babilonia közelében, a Zab folyónál (valószínűleg az Alsó-Zab) folyt. Ez tehát azt teszi valószínűvé, hogy az északi Subartuval összefüggő subárik el voltak szakítva a Babiloniával határos voltaképi Subariországtól. E szétszakadás pedig — az én sejtelmem szerint — egy más nép: a Kr. e. 2000-ik év körül északról beáradt arámiak közbeékelődésével állhatott be, amelynél fogva az Eufrát-Habur köz: Arám-Naharainnak, Padan-Arámnak vagy Naharinának nevezetett. E feltevés mellett

De ép ily világosan feltalálhatók a mi fennebb ismertett ősrökonnépeink között *Napesz* és leszármazói: a *napok* is, a Mezopotámiából az amalekiták és edomiták örökébe költözött nabateusokban, valamint azoknak Mezopotámiában visszamaradt hasonnevű testvéreiben. De még ezeknél is határozottabban: — a szintén az amalekiták területéről ősrégi időkben Afrikába, Egyiptom déli szomszédjába költözött — kussiták vagy *ethiopok* kettős állama egyikének: *Nap* vagy *Napata*¹²⁴) nevében, melyet ennek fővárosa is viselt. Mint fennebb láttuk, ezen Napata főváros — kivált a Her-Hor dinasztia korában — Amon napisten kultuszában, az egyiptomi Thébével versenyzett. Ebből tehát megérthető a napnak, mint nemző-ősnék atyául felfogadása. Amit az ország- és városnév egészen tisztán tanúsít; kivált, ha tudjuk azt, hogy az Arakszesz vidéki őszkitha-országgal közvetlenül szomszédos Médiának egykori turáni *protoméd* nyelvében a nap és világosság szava szintén: *nap volt*; az atya szavunk megfelelője pedig: *ata*. **UOL!**

A nabateusok nyelvén — mint láttuk — az arámi volt, amelyet pedig általánosan séminek ismernek. Másfelől azonban, mint már említém, Pliniusz a *szkithák* régi nevét *arámnak* mondja s az is kétségtelen, hogy az *Arám*, mint országnév, az arméniai turáni fajú nahiri nép legnagyobb államának Urartunak volt eredeti neve. Ezekből folyólag az arámiaknak eredetileg turáni nyelvűeknek kellett lenniük s így az arámiak sémi eleme valószínűleg hozzájuk csatlakozott s velük egy nemzetű egyesült jövevény nép lehetett.

Az arméniai nahirik országától nyugatra egy *Szuri* nevű ország feküdt, melyet az asszír emlékek *Subartu* névvel emlegetnek. Ezt a Szuri vagy Subartu¹²⁵) országot Winkler — ókori geográfiai jegyzékek nyomán — Arménia nyugati és Kappadócia, valamint Pontusz keleti részeire helyezi, azonban úgy, hogy egy része az északi Eufrátnak balpartjára, Mezopotámiába is átnyult s itt összefolyt az asszírjai és babiloni emlékek azon — előbb Babiloniához tartozott — *Subartu*¹²⁶) népének és országának területével, melyet Bel-Nirari (Winkler szerint: Raman Nirari) asszír- és II. (a kis) Kurigalzu babiloni

látszik szólni a *subari* név is, mint amely csak alig elváltozott alakjának látszik a szumirok nép- és országnevének, mely — Lenormant szerint — a Felső-Tigris-Eufrát-köze is alkalmaztatott¹³⁰) s amelynek különböző (*szumir*, *szumar*) alakjaiból — szerinte, mint láttuk — az *m* hangnak szokásos *ng*-re változása útján a *szungir*, *szungár* alakok közvetítésével, annak a Habur-Tigris-közi Szingaraországnak neve is képződött, amelyet III. Tutmesz faraó meghódított.

A Felső-Tigris-Eufrát-közi Subariország népe minden valószínűség szerint már az asszír-babiloni megfelelés előtt beolvadt a környező sémi elemekbe s csakis az egykori nevét őrizhette meg még továbbra is. Ellenben a fennebb megjelölt (nyugat-arméniai és keleti kappadócia-pontuszi) *Subartu* vagy *Szabariországot* és *Káriát* én a mi kár-szabir eleink ősfészékének tartom, úgy, hogy — meggyőződésem szerint — innen áradtak lejjebb a délnyugati szíriai Kár, Khál, vagy Akkaru vidékre, mely utóbbi aztán a kis-ázsiai Káriába, Libiába s a szigetekre szakadt rajoknak is anyaországa lett. Az arménia-kappadóciai Subartu-Kária területére teszik az asszír-emlékek azt a Kurti¹³¹) vagy Kurhi nevű népet, amely I. Tiglat-Palazár ellen a testvér-kummuhek segítségére sietett s ezekkel együtt annyit szenvedett a vérszomjas asszír hódítóktól. Én úgy sejttem, hogy ennek a *kurti* nevű népek maradványa lehetett a mi honfoglalóink *kurtu*-germatu nevű törzse.

Hogy azonban a mi őseink (vagy legalább egy részük) már az őshazában is viselték a magyar nevet, az a következőkből fog kitűnni: **KAR = GAR = MA-GAR = MAGGAR**

Mint már fennebb említettem — Movers előadása nyomán — a kár népességű, illetőleg kár eredetű Tirusz, a legkésőbbi feníciai főváros kultusközpontja Herkulesz volt, akit — mint a város isteni királyát, ott a feníciai sémi nyelven: Melkartnak: a város királyának (**melekh**: király, karth vagy kiriáth: város) is neveztek. Movers szerint: Herkulesz, (feníciai nevén: Arkhal, etruszk nevén: Erkole vagy Erkle) Belitánnak — a végtelen időnek és egyszersmind az önmagába visszavonult és

még semmiben meg nem nyilvánult öslénynek — első megnyilatkozása, emanációjaként tiszteltetett,¹²²⁾ aki tehát e minőségében Belitánnal — a végtelen idővel — szemben egyszerűsrimind a kimért időt személyesítő ifjabb Bél-lel, a világteremtő Demiurggal azonos. E minőségéhez képest Herkulesz az ő sziget-tiruszi templomában két oszlopban tiszteltetett,¹²³⁾ melyek közül az egyik csúcsba futó obeliszk volt smaragdából, míg a másik kapitéles oszlop, aranyból. A smaragd-oszlop — mely Haman vagy Kaman nevet viselt — az obeliszk alakkal a lángot, tüzet jelképezte s ezzel Herkulesznek Uzov vagy Uzosz istennel (a feníciai Marsszal) valamint Moloch-hal vagy Melekkel összefüggő romboló elvét személyesítette meg. A kapitéles

Amun nevet viselő — aranyoszlop pedig Herkuleszben a világ fentartóját és teremtőjét szimbolizálta. Herkulesz ezen oszlopban — későbbi görögös nevén — Hüpszuraniószként (a magas mennyei) tiszteltetett.

E neveken kívül azonban Herkulesz még ugyan e minőségeiben: Makar,¹²⁴⁾ (másképp Maker, Magor), valamint Khun (Khon, Kijun, Kevan vagy Kaunkaun) neveket is viselt, melyek közül Makar túlnyomólag szintén a romboló Uzov-Marsszal, Khun-isten pedig a világteremtő és fentartó Hüpszuraniószsal azonosítottatott.

Főleg Makar minőségében volt tisztelete leginkább elterjedve¹²⁵⁾ és pedig némesak Feniciában, hanem az egéi-tengeri szigeteken, valamint az észak-afrikai Libia, Numidia és Mauritániában is. Movers igen részletesen foglalkozik Makar isten kultuszának elterjedtségével s a Makar névnek azon különböző változataival, amelyekben az, hol mint magának az istenségnek, hol mint őt tisztelő népnek, személynek vagy vidéknek, hol pedig valamely vele összekötött természeti tárgynak nevéként szerepel. Ezek közül a nevezetesebbek: a szicíliai Herakleia, vagy Minoa városnak Makara neve. Ugyancsak Sziciliában egy Magarósz nevű öböl. Egy marathoni forrás Makaria neve. Egy Makra helynév Mauritániában és Makria Numidiában. A feníciai Beritusz melletti Magorasz másképp Káld forrás, mely arról

98

Ezen Megara városnevek oly hasonlóságot mutatnak a mi magyar nemzetnevünk azon megeré alakjára, melyet a honfoglaló hét törzsünk egyike viselt, hogy ennek bizonyító erejét csak alig fokozhatja azon, a magyar névhez még a görögországi Megariszénál is közelebb simuló Magarisz¹²⁶⁾ városnév, amelyet az arméniai ösfészükkel összefüggő felső-mezopotámiai Szin-garaországnak egyik városa viselt. Ezzel összefüggésben nem hagyhatom megemlítés nélkül azt sem, hogy az arménia-subartui öshon területén ma is van egy Megara nevű város.

Hogy pedig a Makar-istennév még egyéb változatokban is szerepel, nép- és törzsnévként, azt Movers a mauritániai Μαρογοι, Μαρογοι, Μαρογοι törzsnevekkel is bizonyítja. Ő szerinte továbbá Mauritániának egy tartománya is Makar nevet viselt s mint mondja, ez az az ország, ahova — a görög mythologusok szerint — Perszeusz a Meduzát lefejezni ment. Babelon szerint Mauritánia lakosainak maur neve szintén a makarra hasonlító maubar név összevonása. Már pedig — Orfeusz-argonauta szerint — a fekete-tengerpartí Kolkchisz mellett is volt egy mauri nevű nép.

A kunok eredeti hazája a Szíria és Kis-Ázsia összeszögelésénél fekvő Amanusz, vagy Khaman-hegység vidéke volt,¹²⁷⁾ ahol őket — mint kománokat vagy kumánokat — I. Tiglat-Palazár felkereste. Ugyanez a vidék az, amelyet általában a kheták azon hazájának tartanak, ahonnan ezek Szíriába és Kis-Ázsiába szétterjedtek.

A károknak a kománokkal való rokonságát érdekesen bizonyítja az a mithoszi kapcsolat is, a mely a nekünk magyaroknak nevet adó Makar vagy Magor istent a kunoknak nevet adó Kun (Khon, Khiun stb.) nevű istenhez fűzi. Mint ugyanis már fennebb előadtam: Herkulesz kultuszában Makar és Khun istenek, egymással szemben az istenségnek két minőségét — egyfelől: a teremtő- és rombolót, másfelől: a teremtő és világ-fentartót — személyesítették meg. Midőn tehát Makar istenben a nekünk nevet adó „magyarok istenét” látom, ugyanakkor semmi sem gátol abban hogy Khun istenben pedig a kunok vagy

volt nevezetes, hogy azt, a mithosz szerint Herkuleszel azonosított Bél (Szaturnusz) isten a fia helyett neki beadott betil-kő elnyelése után szörnyű szomjúságában kiitta. Mindezeknél érdekesebb azonban az, hogy — szintén Movers szerint — Makar isten egy mondai korbéli boldogító és szelid uralmának emlékére viselték Khiosz, Szamosz, Kosz és Rhodusz szigetek a „makarok szigetei” jelzöt, valamint Ciprus, Rhodusz és Kréta szigetek a Makaria nevet. E szerint tehát e szigetek lakosai makarok vagyis magyaroknak nevezettek. Így tehát a görög μαραγοι: boldog szó Makar istennek és az ő tisztelőinek neveire vezetendő vissza. Épen úgy, mint a hogy a γομφί és γομοις vörös, bíbor szavak a vörösbőrű feniciekre.

Hogy pedig épen a károk viselték a makar (vagyis magyar) nevet, azt az bizonyítja, hogy az említett Makaria névvel és „Makarok szigetei” jelzővel szerepelt szigetek. mind a károk szigetei voltak. De ha ez adatok még nem volnának elégségesek annak konstatálásához, hogy a károk a makar (magyar) nevet viselték, úgy ezeknek támogatására még a következő adatokat hozhatom fel:

Görögországnak egyik kis államkáját, a Korinthi-öböl melléki Megariszt és fővárosát, Magarát a károk alapították. A Megara név pedig még mithoszilag is összefügg Herkulesz-Makar istennel, mert egy thébei monda szerint Megara: Herkulesz-neje volt.¹²⁸⁾ Megjegyzendő, hogy a thébeiek az ő mondai ösüket: Kadmuszt, Káriából származtatták. Ugyancsak Megara¹²⁹⁾ vagy másképp Magalia nevet viselt Karthágónak azon újabb városrésze, melyet a régi szidoni alapítású Origo város Birsza nevű városrésze körül azon odatelepedett tirusziak laktak, akiknek Elisza királynő vezetése alatt történt odaköltözése Karthago voltaképeni megalapításának tekintetik. Ez az adat azért bizonyít a karthagói városrészes lakóinak kár eredete mellett, mert — mint már Movers nyomán említém — Tirusz város lakossága kár nemzetiségű volt. Szíriában — Sztrábó szerint — Apamea városnak egyik külvárosa szintén Megarának nevezetett.

99

hunok azon istenére ismerjek, akit a kunok — Plankarpin szerzetes tanúsága szerint — Khám név alatt, még a XIII. században is tisztelték és pedig annyival inkább, mert Herkulesz isten — a Makar és Khun neveken kívül — a még hasonlóbb Khom¹³⁰⁾ valamint Szem nevek alatt is tiszteltetett. Minthogy pedig a Makar vagy Magor és a Khun nevek csak ugyanazon istenségnek két minőségét vagyis megnyilatkozását személyesítik meg, ennél fogva a két iker istenségben felismerhető a magyarok és hunok két ikertestvér öse: Hunor és Magor is. Hogy pedig a két nemzetnév valóban a két ikeristennel és illetőleg az őket megérzékítő oszlopokkal — az Amunnal és Khamannal — is összefügg, azt a kumánok Amánusz (Khaman) hegyvidéki öshazájának Khamanéne nevén kívül az a khaman¹³¹⁾ nép neve is bizonyítja, melyet Szargon asszír király Miliddu vidékén lakóként említ s amelyet nevével fogva, Hommel is összeköt a kumánokkal. Azt pedig, hogy ezen kaman¹³²⁾ nép még a középkorban is élt, az ázsiai népek között, Paszchalisz szerzetes — a tatárországi Armalech városból 1338-ban írt — levelének következő szavai teszik bizonyossá, hogy: „addidici linguam Chamanicam” (megtanultam a khamán nyelvét).

A kheták és kománok közös törzsfészke, az Amanusz-hegység vidéke, az onnan keletre nyúló vidékekkel, egész a Felső-Eufrát és Tigris forrásvidéke közég: Kommagén ország vagy kerülte nevet viselt, mely ilyenképen az annak nevet adó Tigris-Eufrát-forrásközi kummuh néppel (mely részben épen a magyarok ismertett ösfészkébe volt beékelve) szintén összekötő kapocs volt a kunok és magyarok között. Kétségtelenül az assziroktól annyit szenvedett kummuhok maradványai lehetnek a Kaszpi-tenger mellett, a Kaukázustól északra lakó kumukok, vagy kumükök, akiket a mult század elején ott járt Elbert — sémivel vegyes tatár-típusukkal — a kalmukok rokonainak tart.

Ennél azonban érdekesebb reánk nézve az ausztriai Tull mellett hegyvidék régi Kommagén neve, melyet az a hegység már az avarok korában is viselt, midőn a mai Ausztria egész Bajororszáig Hunniának nevezetett. Hogy a hunok vagy ava-

rok (var-kunok) adták-e a Bécscsel-szomszédos hegységnek az eredetük helyéről átvitt Kommagén nevet, azt ma eldönteni nem lehet.

Ami a kunok és a kheták összefüggését illeti — mint láttuk — Sayce a kheták ősfészket az Amanusz-hegyvidékénél északibb tájon, Kappadóciában mutatja ki.¹⁴³ De e vidék megint csak összehozza a khetákat a kunokkal, mert hogy itt, valamint a fekete-tengerparti Pontuszban még a római császárok korában is laktak kománok — azt a szintén róluk nevezett kappadóciai és pontuszi két Komána (régábban Kumanu) város nevének kívül még határozottabban bizonyítják a pontuszi kománai veretű császári érmek „Κομανων“ és „Γερουσιασος Κομανων“ szövegű, valamint a kappadóciai kománai érmek: „Col. Aug. Comanorum“ köriratai.¹⁴⁴ A kheták és kunok őslakhelyeinek ezen összehozásából azon sejtelmemet merítem, hogy a kunok a khetáknak voltak leszármazottai, ami mellett némileg a khetáknak a babiloni emlékeken olykor előforduló *khani*¹⁴⁵ neve is szólni látszik; míg mi magyarok a khetáknak azon régebben szerepelt keletibb ágából eredünk, akiknek kanaáni maradványai a Bibliában Ábrahámmal együtt emlegetett khitteusok voltak. A kanaáni khitteus nép minden bizonnyal összefüggött, sőt azonos volt a szíria-kanaáni kárral; a babiloni emlékek Akharru országa népével, mely a nyugat-arméniai Khária-Subartuból terjedt le délnyugat felé, Szíriába és Kanaánba. Ebből a Szíriába lenyomult khitteus-kár népből váltak ki az Egyiptomot meghódító hikszooszok, akiknek kár voltát — mint láttuk — Brugsch állítja: míg khetá voltuk az Renan által kiemelt *kheta* nevük bizonyítja, mely alatt az egyiptomi emlékeken szerepelnek.

Mint hogy pedig Sayce is (az arméniai Khária délnyugati szomszédjában fekvő sőt részben Subartu és Subári-közé ékelt felső-eufrát-vidéki) Kummuhország területére helyezi azt a többször emlegetett (se sémi, se árja) lakosságú Mitáni¹⁴⁶ országot, amelynek területén — az Eufrát-parti Janua (mai Einya) — védelmezőiben véli feltalálni (Flowerrel egyetértve) a hikszooszok uralkodó törzsének mongolos típusát, minden

102

Mielőtt a mi Kis-Ázsiába s az egei-tenger szigeteire szakadt ősnépeinkre térnék, még meg kell emlékezni az arménia-kappadóciai ősfészünk ama bibliai Thogarma nevére is, amely — a Torgama, Trogma, Trokma, alakjaival együtt, mint majd látni fogjuk — egyik legbiztosabb nyomjelzőjük a mi őseinknek az ő későbbi vándorútjaikon. Thogarma vidékét Ezekiel próféta — bár minden közelebbi megjelölés nélkül — északra helyezi, azonban úgy a régi, mint az új szerzők abban egyeznek meg, hogy Thogarma:¹⁴⁸ Kappadócia és Arméniára esik.

Kis-Ázsiát, Görögországgal és a Földközi-tenger szigeteivel együtt — Hermann Hirt szerint is — eredetileg nem indogermán népek lakták s szerinte midőn az indogermánok ezen területekre betörttek, s ott megtelepedtek, eleinte csak rombolói voltak az ottani egészen más fajú népek kulturájának.¹⁴⁹ A kis-ázsiai turáni népek közé költözött indogermán népek: a frigeek, görögök, meonok, vagy majonok és galaták voltak. A partvidékeken megtelepült görögök utóbb apránként egész Kis-Ázsiát elárasztották; míg a frigeek kibocsátott rajának tartott későbbi arméniaiak a Kr. e. VII. században az előbbi turáni Arméniát hódították meg és formálták át árja nyelvűvé.

Kis-Ázsiában a károkkal keletről szomszédos Pizidia és Likia lakosai régebben a Homér által is emlegetett szolimek voltak.¹⁵⁰ A szolim népnek régibb tartózkodási helyét a tudósok nagy része Dél-Kanaánban keresi, ahol a kiűzött hikszoosz-maradvány pásztrok fővárosának Szolime nevében vélik fellelni az összekötő kapcsolatot.

Az 1240—50 körül élt francia Beloviczi Vince „A tatárok rabszolgái“ című fejezetében ezt írja: „a turkokat és szolimánokat, azaz a szaracénokat és kománokat a tatárok rabszolgákká teszik stb.“¹⁵¹ Én úgy hiszem, hogy az itt említett szolimánok az egykori kis-ázsiai szolimek maradékai lehettek, amit az idézett szavak annyival valószínűbbé tesznek, mert, amíg ők — a mondatszerkezet szerint sejthetőleg — kománoknak állítatnak, addig a velük együtt említett turkok neve alatt valószínűleg nekünk magyaroknak egy népvegyülékünk kereshető,

körülmény összetalálkozni látszik arra, hogy csakugyan e vidéken keressük a szíria-kanaáni khetá-kár népelemnek azon eredeti hazáját, honnét a hikszooszok is kirajzottak. A hikszooszok turáni elemében ugyanis a károkon kívül valószínűleg a kun-kheták is képviselve voltak, akiknek egy töredékére valószínűleg az egyiptomi Avar táborvárosi tartózkodásából ragadt az *avar* név.

Talán a Winkler által feltételezett ősrégi harráni államnak lehetett kibocsátott raja az a Szíriába s onnan részben Egyiptomba szakadt hikszoosz nép. Ha ugyanis a harráni ősbírodalom csakugyan létezett, akkor ez valószínűleg azonos lehetett a Subari és Subartu országokkal, amit fővárosa Harrán nevének egy másik — a károk nevére hasonló — Khárré alakja is valószínűvé tesz.

A filiszteusokról s azok azonosságáról a jászokkal már fennebb szóltam. Movers kimutatja a filiszteus név összefüggését azzal az Allofúlioi¹⁴⁷ névvel, melyet a filiszteusokon kívül még a rokon feneciekre és a hikszooszokra is alkalmaztak a régi szerzők. A filiszteus és allofil neveket továbbá összekötetésbe hozzák azzal a Filisz memfisz környéki mondai pásztossal, akiben a kutatók a hikszooszok megszemélyesítőjét látják. Mind e nevek a fennebb említett Pálosz őssel függnek össze, akinek neve aztán közvetlenül összefügg a mi palócaink nevével. Az összefüggést azonban még más adatban is látom. Tudjuk ugyanis, hogy a IV. Béla király idejében a tatárok elől Kuthen vagy Kutján vezérlete alatt Magyarországra menekült kun nép annak a déloroszországi-palóc (vagy elszlávosult nevén Polovc) népnek volt töredéke, mellyel a kievi és novgorodi orosz nagyfejedelmek évszázadokon át harcoltak. Ha tehát figyelembe vesszük, hogy IV. Béla az új jövevényeket épen a római idők jazig népének maradványai mellé telepítette, a nagy király ezen tényének rúgóját abban a körülményben sejttem, hogy a polovc-kunok és a körülbelül már ezer évvel előbb betelepített jászok között még a rengeteg hosszú idei szétszakadtság dacára is élhettek olyan nyelvi- és népszokási közösségek, amelyből egymásban testvérekre ismertek.

103

az ezzel azonosnak mondott szaracénban. Tudvalevő ugyanis, hogy Böls Leo és Porfirogeneta Konstantin császárok a mi honfoglaló őseinket következetesen turkoknak nevezik, amely nevünk több rokonnépünkkel közös volt. A turk név ősrégiségére nézve itt közbevetőleg meg kell említenem, hogy már Asszírria egyik régi királya Pudi-Ilu (1370 körül) magát egyebek közt a turukik¹⁵² legyőzőjének nevezi, akikben Hommel a turkokat látja. A Beloviczi Vince idézett szavaiban említett szaracénok alatt általában az arabokat s főleg a mórokat értik. Mint hogy pedig a mór, vagy helyesebben a maur név — mint fennebb mondtam — csak a magyaroknak is nevet adó Makar isten Mauhar nevének összevonása, e szerint a szaracének alatt, azon arabiai és afrikai sőtétbőrűekkel vegyült testvéreink értendőek, akiket a középkori magyarság szeracseneknek nevezett s akiknek e nevet még ma is több helységünk viseli.

Ha a szolimek csakugyan a hikszoosz-utód sasuknak Kis-Ázsiába származott töredékei, akkor talán ők lehettek — a mi magyarországi elődeink — az avarok ősei. Én ugyanis az avarokat szintén a hikszooszok maradványainak hiszem. Ezt a hitemet pedig az ő nevüknek a pásztrok egyiptomi híres városának Avar nevével azonosságára építem. Annak az Avar városnévnek ugyanis nemcsak ezen, hanem még a Haur alakja is felismerhető az avarok auar nevében, sőt a városnévnek — Chabas szerint — szintén szerepelt rövidített uar¹⁵³ neve is teljességgel fedi az avaroknak uar vagy vár nevét, amely — Thierry szerint — épen a mi magyarországi elődeinknek, a voltaképi varok, vagy var-kunok, az ú. n. pseudo-avaroknak neve volt;¹⁵⁴ akik csak bitorolták az ő rokonaik és volt uraik: az igazi avarok nevét. Már fennebb említettem az amalekiták azon hagyományát, hogy az ő őseik egykor egy Avar nevű városból Egyiptom felett uralkodtak. Ha e hagyomány mellett még figyelembe vesszük az amalekiták örökébe költözött nabateusok egy vörös-tengerparti városának, Haurara nevéét is, amelyben a tudósok szintén az egykori egyiptomi hikszoosz táborváros reminiscenciáját látják, akkor fogalmat alkothatunk magunknak arról a

glóriáról, mely ezen dicsőséges város emlékét évezredeken át övezhette a híkszós utódok szemében; úgy, hogy nézetem szerint ezek azt mintegy dicsekvő nevekül viselhették, az ő volta-képi népvük mellett. Nézetem szerint: az avaroknak a híkszós táborvárosból származása mellett látszik szólni az az ő egészen sajátos erődítési rendszerük is, amellyel magyarországi hazájukat egy sokszoros sánccal övezett várra alakították át délnyugat felé. Manetho fennebb közölt előadása szerint ugyanis a már Avarisz vidékére összeszorított pásztrok itt egy tíz arurányi területen úgy megerősítették állásukat, hogy ebben mint egy várban huzamos időn át hozzáférhetetlenül tartózkodhattak.

Szicília-sziget azon őslakói, akik a szigetet az ott előttük élt szikanoktól elhódították s akikről a sziget nevét is nyerte: „Szikul”¹⁵⁵) vagy „Szikul”¹⁵⁶) neveket viselték. Ez a két népnév-alak pedig azonos a mi székelyeink régebbi „sziköl”¹⁵⁷) valamint, a latinoknak tartott, „szikul”¹⁵⁸) neveivel. Az kétségtelen, hogy Sziciliában már ősidőktől fogva folytak kár és feníciai gyarmatosítások s Bochartt nemcsak a szikelek vagy szikulokban, hanem már az őket megelőző lesztrigonokban és szikanokban is feniciekkel rokon telepéseket látott és ehhez képest a szikulok nevét is a kanaáni Eszkol-völgyre vezette vissza, mely Mózes IV. Könyve XIII.: 25 versében fordul elő, mint ahonnan az a lementszett szőlőfűrt való volt, amelyet a Kanaánba előre küldött kémek vittek Mózes elé. Bochartt szerint ugyanis a héber בִּשְׂכָל: eszkol (szőlőfűrt) sziriai nyelven szegul vagy szegolnak hangzik s az ő véleménye szerint ebből képződött volna a szikel, vagy szikul név; amit a sziget és népe nagy szőlőtermeléseért viselhetett.

Az ókori írók túlnyomó részének nyomán a tudósok általában Itáliából származtatják a szikulokat, a róluk nevezett szigetre és őket a latinok közel rokonainak állítják. Niebuhr szerint: a régi írók az Alsó-Tiber legrégebb lakóinak a szikulokat állítják,¹⁵⁹) akik Tiburban, Faleriben s egy egész sereg Róma körüli városban laktak s akiket ugyanazon írók még argi-106

Igaz ugyan, hogy a szikelek vagy sakalásák fajjellege is mutat hasonlóságot a latinhoz és rómaihoz, de hát ez a jelen-ség nencsak a több régi szerző által állított itáliai tartózkodásukkal járó fajkeveredésükből magyarázható ki, hanem esetleg már a kis-ázsiai őshazában végbement vérvegyülésből is a rómaiak őseinek vagy legalább is ősrokonainak tartott frigekekkel, akik pedig Herodotnak és Strábónak tanúsága szerint, a görögökkel, meonokkal, galatákkal együtt — jövevények voltak Kis-Ázsiában. Herodot szerint ugyanis (Lásd VII: 75) a frigekek: Európa-ból erednek, ahol a macedonokkal laktak együtt s régebbi nevük brig volt. Nem! FRIG = FRIJS = VIZARS.

De viszont ha a szicíliai szikelekben lehetett árja: frig vér is, másfelől a velük rokonságba hozott árja latinok és rómaiakba is került kétségtelenül kis-ázsiai nem árja vér, Éneasz és trójai menekültjei útján; — sőt ezenfelül még az etruszkokkal való fajkeveredés útján is.

A trójaiak turáni voltát ugyanis kétségtelenné teszi az ő teukri nevük,¹⁶²) amely alatt ők az Egyiptom ellen intézett betörésekben szerepelnek; egyebek között a III. Ramzesz korabeli pelesta (filiszteusz) betörésben, ahol a teukrok hajóhaddal segítették a krétai filiszteusokat a támadásban. A teukrosz vagy teucer név pedig kun — különösen moldvai kun — népre alkalmazva több authornál szerepel.¹⁶⁴) A moldvai kun teukrok azonosságát a trójai teukrokkal még kétségtelenebbé teszi Herodot azon adata (VII: Polymnia 20), hogy a mizek, (akik szintén Herodot tanúsága szerint: a károk rokonai és hasonló nyelvűek — δμογλωσσοι — voltak) és teukrok egy töredéke, még a trójai háború előtt, a Boszporuszon át Európába törve, a trákokat meghódította. Babelon szerint a hódító mizekről vette nevét: Mözia.¹⁶³) Már pedig Mözia Superior a mai Moldvára is kiterjedt. Mözia Inferior pedig a trójaiak Dardán nevére valló Dardánia nevét is viselte. A moldvai kunok teucer neve is azonos hangzású a trójaiak Teucer királyáéval, aki Dardánoszt vőtt fogadta. Egyébként a régi szerzők sem sorozzák a trójaiakat a Kis-Ázsiába bevándorlott népek közé s tehát a

105
voknak, mások akhájkoknak is neveznek. Lácium őslakói is ezeknek állítatnak, akik — Kátó és K. Szemproniusz szerint — már sokkal a trójai háború előtt ott laktak, ahova — Niebuhr szerint — a Peloponézusból költöztek. Utóbb pedig — mint mondja — egy, az Abruzzókból reájuk törő, velük rokon néptől legyőzve, ezekkel a latin nép-név alatt olvadtak össze. Freemann szerint: a latin nép másik ága szorította a szikulokat dél felé s aztán az opicik üzték őket át — a Kr. e. 1100 körül — a szigetre. Bochartt — több ókori író nyomán — tagadja a szikulok itáliai tartózkodását.¹⁶⁰) Niebuhr pedig egy olyan (Severusznál fenmaradt) hagyományt is megemlít, amely szerint a szikuloknak egy Italusz nevű királya — épen ellenkezőleg — a szigetről vezette volna népét Itáliába. Hermann Hirt szerint: a latinokkal való rokonságot sok szó bizonyítja,¹⁶⁰) míg Freemann — aki pedig szintén erős szószólója a latin rokonságnak¹⁶¹) — az ezt bizonyító szavak számát mindössze négy-öt-re teszi s ezek között kiemeli a Gela folyó nevét, mely szikel nyelven hideget (latin: gelidus) jelentett. ☉ = A IET (4/2)

Mind e mellett Freemann a szikelek őshonát a keleten is keresi, és e nyomozásában feltűnik neki Görögországban Athén közelében egy Szikelia nevű halom. Fennebb láttuk, hogy Niebuhr is a Peloponezusig men a szikelek őshona keresésében.

A szikelek őshonát Maspero és Sayce¹⁶²) derítik föl, midőn eredetük kulcsát abban a sakalasa és sekulsa neveikben látják, amelyek alatt ők a Menefta és III. Ramzesz fáraók korában Egyiptom ellen intézett támadások részeseiként szerepelnek az egyiptomi emlékeken. A sakalasa név ugyanis meglepően azonosan hangzik a szolimek országa a későbbi Pizidia Szagalaszusz városának és mezéjének nevével, melyet Liviusz is megemlít, (Lib. 38.) Manliusznak pizidiai expedíciójában. „Inde in agrum Sagalassenum ubere fertilemque omni genere frugum ventum est. Colunt Pisidae longe optimi bello regionis ejus.” E szerint tehát a szikulok a mi elődeink, a károk legközelebbi rokonainak: a szolimek, vagy likeknek voltak szakadécai s így olyan közel rokonnépünk, amilyenek mi a székelyeket ismerjük.

107
trójai háború minden bizonnyal két ellenséges fajnak küzdelme volt egymással, amelyben még oly távol élő rokonok is eljöttek a trójaiak segítségére, mint Memnon és keleti ethiopiai Elámból vagyis Eljimaizsból, az ostromlott ilioni elimek felszabadítására.

Freemannak szintén feltűnik a szikelek és a mi székelyeink neveinek hasonlósága¹⁶⁰) s csodálkozik, hogy a magyar krónikákban semmi nyomát sem lel a székelyek szicíliai eredetének. Mindössze is P. Ranzanusznál (Script. Rer. Hung. p. 330.) lel valamire, ami Sziciliával látszik összefüggenni, akinél a „pagus Simigiensis”-re vonatkozóan a következőket olvasta: „in cujus agro posita olim fuit Segesta vetustissima civitas cujus veteres meminerint.” Az idézett szavakban említett Szegesztának a szicíliai Szegesza nevével azonossága alapján Freemann felveti azt a kérdést, hogy vajjon nem ezen az úton (a magyarországi Somogy megyén) át vonultak-e a titokzatos elimek Itáliába? Ezen elimek ugyanis szintén Szicília őslakó népei közé tartoznak, akik a mondák szerint Trója eleste után, mint menekülők telepedtek meg a szigeten és Freemann egyebek közt azon Szeverusznál fenmaradt mondát is közli, hogy Helimusz egy trójai herceg alapította a szicíliai Aszka, Entella és Szegesza (másképp Egeszta) városokat. Segesra!

A szicíliai Szegesztával hasonló nevű pannoniai város helyén ma a somogy megyei Segesd áll s most már az a kérdés, hogy ez a Segesd név mikori eredetű s hogy a szicíliai városnak nem szintén Segesd volt-e az egykori igazi neve? szegyes!

De térjünk vissza magukra a szikulokra. A legkétségtelenebb szikel vagy szikul alapítású városnak a tudósok Sziciliában, a görögök Kefaloszát vagy Kefalodionját tekintik. A Kefalosz nevet¹⁶⁷) Bochartt szerint a sziklatömeg tövében épült város egy hajlott szikláról nyerte, melynek némileg fej-re (κεφαλος) hasonló alakja is lehetett. Azonban ugyancsak régebbi autorok nyomán Bochartt kimutatja, hogy a város régi szikel neve: Cefalu (ma olaszosan Csefalu) Gefalu, Gefalud, vagy Kefaludi volt. E név-alakok pedig magyaros hangzásuk mellett eléggé sejtetik a magyar értelmét is egy szikla tövében épült

Kefalosz = Seg

városnak, mint Kófalunak; annyival is inkább, mert Freemann szerint, a sziklás hegyen is látható az egykori felső-város nyoma.

A szikulok főistenei a Palici⁽¹⁶⁸⁾ vagy Fálesz nevű iker-testvéristenek voltak, akiket két, róluk nevezett gyógyerejű és gázos kigőzölgesű Palici nevű tóban (olaszosan Palicsi) megérezkítve tisztelték s akikről ők maguk is viselték a palici vagy faliszik nevet s egyik városuk szintén az isteneikről neveztetett Palicának.

Nézetem szerint ezen palici, palica, fálesz, faliszik nevek szolgáltatók a legerősebb bizonyítékot arra, hogy a szikalekben szintén a palókok, pelazgok, filiszteusok rokonait és a mithikus Pálosz szkhita király utódait lássuk.

Egy másik — Herodot szerint — szintén Kis-Ázsiából Itáliába származott s velünk rokonnak tartott nép az: etruszk volt. Herodot ugyanis az etruszkokat a kis-ázsiai károkkal szomszédos és testvér lid nép kibocsátott rájának mondja. A lideket némelyek asszír eredetűeknek tartják; de ugyanazok elismerik, hogy a lidek asszír vonatkozásai oly régiak, hogy anakronizmus nélkül azokat az asszírok nyugati hódításaival összefüggésbe hozni nem lehet. Azonban, mint láttuk, Dél-Szíriában is voltak elszórtan lud névet viselő népelemek, amelyek nevét, mint láttuk, Lenormant a szíriai két ruthén ország nevében (Ruth, Lud) is felfedezni véli. E lud nevet a kutatók azonosítják ugyan a kis-ázsiai lidekével, de fajlag elkülönítik a szíriai ludokat és míg őket — a Genezis nyomán — Sémnek Lud nevű fiától származtatva, sémi-fajúnak tartják, addig a kis-ázsiai lideket nem tudják hova beosztani fajlag. Hermann Hirt úgy hiszi, hogy a Lidiában, már a homéri korban szereplő meon-nép árjafajú volt,⁽¹⁶⁹⁾ mely az őslakos népet az uralomról leszorította. Később azonban a Kandaulesz király trónját felforgató Gigeszszel ismét az ősnép került uralomra. Gigesz,⁽¹⁷⁰⁾ a testőrből trónraemelkedett parvenüt (igazi nevén: Gugu) Babelon kár eredetűnek mondja s a lidek kár-rokonságát általában annyi adat bizonyítja, hogy a dél-szíriai lidek is csak olyan

110

Hermann Hirt Lemnosz-szigetéről származtatja⁽¹⁷¹⁾ az etruszkokat, amivel tehát a kis-ázsiai népekkel összefüggésüket megint megerősíti.

Itáliai mondák Tarkhont Éneász kortársává teszik és e mondák szerint Tarkhon seregével Céré mellett táborozva, fogadta a Trójából menekülő Aeneaszt,⁽¹⁷²⁾ akivel szövetséget kötött; utóbb azonban Aeneasz Láciumba ment, ahol aztán népe a latinnal egybeolvadt. A rómaiak tudvalevőleg őseiknek is tekintették Éneaszt és a trójai menekülteket s ez a felfogásuk annyira ment, hogy a Kr. e. 201. évben — a Szibyilai AS BAL idények azon jóslata folytán, hogy Hannibál kiűzését csak az idai istenanya segédelmével érhetik el — Kübelé istennőnek — a Magna Maternek — szent betilkövét a frigiai Peszinuszból Rómába hozatták⁽¹⁷³⁾ s ezen átszállítást tekintették az ő Itáliába költözésük igazi befejezésének.

Mindezek pedig a Kis-Ázsiából Sziciliába szakadt szikaleknek a latinokkal való félvér-rokonságát is érthetővé teszik, aminek, ha lehet is része a két nép fajának és nyelvének kialakulásában, azért az a szikalek turáni eredetét épen úgy nem törölköztet el, mint ahogy a latinoknak és rómaiaknak sem moshatta el árja fajukat a beléjük vegyült trójai és etruszk vér.

Sayce tehát (Masperoval együtt) nekünk is nagy szolgálatot tett azzal, hogy a szikalek eredetét az ő sakalasa nevűk alapján a kis-ázsiai szolimek országának Szagalaszus vidékén felfedezte, mert — meggyőződése szerint — ez a felfedezése ami székelyeink eredetének kérdését is megoldja.

A kaukázusi magógok bibliai törzsatyját Magógot — Jozefus, Eusztathiusz, Hieronimusz és Theodorethusz alapján — Bochart is a szkithák törzsatyjának mondja, ami tehát legalább is valószínűvé teszi a magógok szkitha-magyarfajúságát; sőt talán az egykori Jászai Pál nézetét is, aki a magógokban a matyók vagy matyókók őseit látta.

Ezekiel próféta XXXVIII. részének 2. versében így szól az Úr: „Embernek fia! Fordítsd oreádat Góg ellen, a Magóg földé ellen, a Mesek és Tubál fejedelme ellen stb.“ Tubál és

elsémisedett töredékei lehettek fajuknak, mint az ugyanott velük vegyesen élő károk és arámiak.

A lidek — mint mondtam — azért is érdekesek a mi szempontunkból, mert — Herodot szerint — belőlük váltak ki az Itáliába szakadt etruszkok vagy tuszkok, akiket pedig némelyek (pl. Taylor) turáni, sőt egyenesen a magyarral rokonnépnek tartanak; míg árja voltukat — Hermann Hirt szerint — ma már alig meri állítani valaki.⁽¹⁷¹⁾

Herodot előadása szerint a görögökkel közös játékukat a lidek találták fel, midőn egyszer egy sok éven át tartott éhínségben az emberek napi elesését úgy szállították alább, hogy csak minden másodnapon ettek s a közbeeső napokon játszottak. Ezen adattal összefüggésben közbevetőleg meg kell említenem, hogy némelyek véleménye szerint a latin ludus: játék a lid népről, mint feltalálójáról vette nevét s hogy abban a latin szóban a lideknek azon bibliai lud névalakja foglaltatik, amelyet az említett dél-szíriai ludoknál találnak fel.

Herodot szerint azonban utóbb, midőn már a játék sem nyújtott elég védelmet az éhínség ellen, Atisz király a népét két részre osztva, az egyiket sorshúzás útján kivándoroltatta országából, saját fiának, Tihénusznak vezetése alatt. Ez a rész aztán minden holmijával, hajókra szállva, végül az itáliai Umbriában kötött ki.

Azonban a tudósok nem mind adnak hitelt Herodotnak az etruszkok Lidiából származtatására nézve, bár a Tihén nevéket nem vonják kétségbe. Holott ez a név felismerhető még az etruszkok azon félmithoszi Tarkhon királyában is, aki saját mondáik szerint, őket Itáliába vezette. Itt érdemes a megemlítésre, hogy a Tihén nevet a szikulok is viselték.

Niebuhr véleménye szerint az etruszkoknak a lidektől származtatása minden alapot nélkülöz és ő szerinte csak a görögök ragasztották a Tihén nevet az etruszkokra,⁽¹⁷²⁾ az ezek által meghódított pelazg eredetű tihénekről, holott az etruszkok az ő véleménye szerint — északról, Réciából erednek s a tihénektől teljesen különböző fajúak voltak.

↑ 111
Mesek a Fekete-tenger déli partján két, különösen bányászatok és éremüvességükről híres népnek bibliai törzsatyjai. A Mesektől származtatott maszkik vagy muszkák, a kheta birodalom meggyöngyülése után — mint láttuk — ennek előbbi területére terjeszkedtek, míg I. Tiglat-Palazár vissza nem verte őket. A maszkik vagy muszkákat Rawlinson György — turáni eredetük elismerése mellett is — a mai muszkák, moszkoviták elődeinek tartja. Ez utóbbi véleményt Bochart is vallja, sőt ő Ezekiel idézett versének eredeti héber szövegébe, a Mesek és Tubál nevekhez még a Rossz, azaz orosz népvét is belé igyekszik magyarázni.⁽¹⁷⁴⁾ Az oroszokat különben Ibn-Roszteh és Gurdezi arab írók is megkülönböztetik a szlávoktól, midőn azt adják elő, hogy az oroszok a szlávokra törve, közülük foglyokat ejtenek s azokat eladják.

Hogy itt a szkitha-turáni népek között a moszkovita és talán az orosz népre bukkanunk, ez a jelenség nemesak önmagában, hanem méginkább azért érdekes, mert ha az említett népek szomszédos népekkel való keveredés útján, szlávva hasonulhattak át, akkor ez az átalakulás egy, bennünket még közelebről érdeklő népnél is végbemehetett. Ez a nép pedig a többször emlegetett szíriai rotenu vagy ruthén nép volt,⁽¹⁷⁵⁾ amely pedig a fennebb előadottakból kitetszőleg kár és lid-vegyülékű nép lehetett. Én tehát megvallom, hogy a magyar-, lengyel- és délolaszországi kis-orosz népben — Freemannel egyetértve — az ő ruthén nevük alapján szintén szíriai fajrokonokat sejték.

Ha mindezen kívül még a Máziusz-hegyvidéki Kazária-ban⁽¹⁷⁶⁾ a kazárokat, a fekete-tengerparti mosiaőkök Masnak⁽¹⁷⁷⁾ nevében a bessenyők azon badzsnak nevét is feltaláljuk, amely név alatt ezek Vámbéry szerint, a turkománok négy fő néptörzsének egyikeként ismeretesek, akkor én rendületlenül hiszem, hogy a dolgozatom folyamán előfordult különböző természetű: Makar, Maker, Magor, Megara, Maur, Subári, Subartu, Szabir, Kani, Kun, Kumán, Kammán, Szolim, Szolime, Sakalassa, Szagalaszus, Sekulsa, Szikel, Szikul, Uz, Jáza, Gáza, Pálosz, Faliszik,

Filiszteus, Mosinök, Masnak, Kazária, Turuki, Teukri nevek alatt, annak a mi szorosabb népcsaládunknak azonos vagy hasonlónevű tagjai rejlenek, amelyek némelyike olyan tünetes szerepet játszott a népvándorlásban s nagy részük a mai nemzetünkben is képviselve van kisebb-nagyobb töredékekkel.

És most — mielőtt elbúcsúznánk a mi legősibb kis-ázsiai-szír-arámiai hazánktól, — még egynéhány szembeötlőben magyaros hely, törzs, stb. névre kívánom felhívni az olvasó figyelmét, mint megannyi nyomjelzőire a mi népeink ottani tartózkodásának; és pedig:

a) Az észak-szír-arámiai Khár, Khál vagy Akharu területén, vagyis Feniiciában és a Khetabirodalom szír-arámiai területén:

Városok: 1. a feniiciai Arad,¹⁸⁰ (máskép még Aradusz, Aratusz, Arvadusz) város, mely, mint láttuk, régebben Khál-nak, Szíro-feniiciának fővárosa volt. 2. Árpád város,¹⁸¹ melyet III. Tigris-Palazár csak három évi ostrom után volt képes bevenni s amelynek eleste egész Szír-arámia sorsát döntötte el. E dicső város romjai ma is láthatók — az Aleppótól mintegy két mérföldnyire északra fekvő — mai Tel-Erfád mellett.¹⁸² 3. Aleppo, (Halap) Sayce szerint, máskép még Khalmannah¹⁸³ nevezetett; Kálmán nevet viselő községeink pedig ma is vannak: Pest, Komárom, Somogy, Torontál és Zalamegyékben, ép úgy, mint: 4. Kálnó, (máskép még Kalánó, vagy Kalneh), is feltalálható a nógrád-megyeyi Kálnóban; valamint: 5. Karika:¹⁸⁴ a komárom- és szilágy-megyeyi hasonlónevű községekben; 6. a feniiciai Tirusznak igazi Csór¹⁸⁵ neve; a fejjermeyeyi Csórban; valamint 7. Szin és Arka-é¹⁸⁶ az abauj-megyeyi Szinben és Árkában; 9. Paripa¹⁸⁷ a bács-megyeyi Paripásban.

Ugyane vidéken voltak még továbbá: 10. Emese,¹⁸⁸ (máskép Emisa, Hemisa, Hemisz, Homsz — a régebbi kheta főváros: Kádes helyén) amellyel — valószínűleg (bizonyos később ismertető) mondai vonatkozásban is volt a magyar mondai Emesu, — Álmos vezér anyjának neve. 11. Pederi város neve, — az Eufrát mellett, Karkemiszről északra — felismerhető a pest-megyeyi Péteri és abauj-megyeyi Péder községek-
114

emlékre érdemes az, hogy a Buda nevet a dél-arábiai adita Szábaországban egy városa is viselte; míg Béla név több szír-arámiai népnél található fel személynévként az ó-testamentumban. 19. Hadad isten neve (az istenek istenéé) s egyszersmind több damaszkuszi király neve szintén feltalálható a szilágy-megyeyi Hadad község nevében.

b) Filiszteában városnevek: 1. A már fennebb említett Gáza és 2. Jáza¹⁸⁹ városok, mint amelyek a filiszteusok jász voltát bizonyítják. 3. Gát város nevével azonos a bereg-megyeyi Gát község. 4. Aszdóda város neve Azód¹⁹⁰ alakjának a felső-pest-megyeyi Aszdóda hasonlósága annyival inkább figyelmet érdemel, mivel az egykori Duna-Tisza-közi jazigok országa északon annak vidékét is magában foglalta.

c) A kheták és kománok egykori hazájában: 1. A két Komána (régebben Kumánu)²⁰⁰ város (a kappadóciai és pontuszi) neve feltalálható Fogarasmegyeyének két hasonlónevű (Alsó- és Felső-Komána) községe nevében. 2. A Szárosz, azaz bizonyára: Sáros folyóéval analog a Sáros patak neve.

d) A mezopotámiai Subari és Szingaraország területén: 1. A többször emlegetett Habur²⁰¹ (máskép még: Khaborász) folyó neve ma is él a mai zemplémmegyeyi Habura (vagy máskép Laborefő) község és patak nevében; annak közelében fekvő 2. Magarisz²⁰² város Szingaraországban.

e) A károk szigetei közül: 1. Számosz neve ép oly kétségtelen hasonlatosságot sőt azonosságot mutat a (torontálmegyeyi) Számos község- és a Szamos folyó-neveinkkel, mint: 2. Karpatusz-sziget²⁰³ a Kárpát hegység-nevünkkel.

Ezeknél azonban még érdekesebbek: 3. Kosz neve, mely kár nyelven: juhót²⁰⁴ vagyis minden bizonnyal kost jelentett; továbbá: 4. Kiosz²⁰⁵ neve, melyet e sziget, Bochartt szerint, egy ottani nagy kígyóról vett. E névben tehát tisztán felismerhető a magyar (Pest-, Nógrád- stb. megyeyi) tájszólásos kijó szó, a magyar os, és melléknévképzős alakjában, mint: Kijós, vagyis Kigyós. De e szigetnek ma is élő Khio névalakja annak a melléknévképző nélküli alakját is fentartotta.

ben. De ezeken kívül még említésre méltó a szír-arámiai városnak Pethor¹⁵⁹ névalakja is, mint a Péter névnek Árpádkori Pejur alakjára hasonló. 12. Damaszkusz városnak, mely régebben a Khetá birodalomnak hatalmas déli határvárosa volt, a régebbi és eredeti neve: Damasek¹⁶⁰ volt. Ez az alak pedig azért rendkívül érdekes reánk nézve, mert így nevezi a XVI. századi Székely István — Krónikájában — a magyarok főistenét, akire — az általa fentartott monda szerint — Attila fia: Csabá vezér hivatkozott, midőn a scithiai magyarokat Pannónia visszafoglalására szólította fel, ha majd megszapornának. 13. Szimira¹⁶¹ vagy Szemira város, a szemareusok fővárosa, mely hol Feniiciához, hol Szír-arámiahoz számított. E város- és népevek feltűnően hasonlítanak az ősrégi Szemere családnévre, amelyet több községünk is visel. 14. Megara¹⁶² Apamea városnak egy külvárosa. 15. Szidon,¹⁶³ a régi feniiciai nyelven: halfogást jelentett és így talán e névre vezetendő vissza a mi szigony halászszer közünk szava. 16. Magóg¹⁶⁴ vagy Mabog, Hierapolisz, a későbbi khetá főváros Karkemisz helyén. A város neve szintén képviselve van helyneveink közt a kevésse elváltozott szolnok-doboka-megyeyi Magogea község nevében. A Magóg városnév a fennebb ismertetett kaukázusi magóg nép nevével viselte, s ezzel összefüggésben érdemes a megemlékezésre, hogy Aleppo város, melynek már egy Khálmán nevet ismertettem, voltaképen Khálib-nak nevezetett. Ez pedig, mint már említettem, az az összes első-ázsiai turániak ősnépeinek tartott khalib nép neve volt, amelyet máskép kald-nak is neveztek. Minthogy pedig ugyan ezen kár vidéken a kald név is képviselve volt, a Beritusz-melléki, már említett Kald-Magoros-folyóval, úgy látszik, hogy ez a Khál- vagy Khárország csaknem az összes magyarfajú népek központja volt. 17. Beri¹⁶⁵ a legrégebbnek tartott feniiciai, illetőleg kár főváros neve talán nem alap nélkül volna kereshető az abauj-megyeyi Beret község nevében.

Még egyéb nevek ugyane vidéken: 18. A Buda és Béla törzsnevek,¹⁶⁶ amelyek viselői közül III. Tigris-Palazár Árpád város bevételé után foglyokat ejtett. E két névre nézve meg-

Minthogy pedig az ismertetett neveket viselő négy sziget közül három: Kosz, Khiosz és Számosz — Rodosszal együtt — nemesak, hogy a károk szigetei közé tartozott, hanem ezenfelül — mint láttuk — a „makarok szigetei”²⁰⁶ jelzőt is viselte, a szigetek neveinek magyar jelentősége még kétségtelenebbé teszi, hogy a lakosaik magyarok voltak. Rodusz a károk — Bochartt szerint — a feniiciektől foglalták el, akik pedig még régebben a Heliádokat üzték ki onnan. Ez a magyarázata annak, hogy Rodosz neve nem magyar s az a szír-arámiai és kaldeai „Jarod” vagy „Rod”: sárkányra vezetendő vissza (Bochartt szerint).

Pedig Rodosz, — mint láttuk — Kréta, Leszbosz és Ciprusz²⁰⁷ szigetekkel együtt, Makarjának is nevezetett és épen ezek egyike Kréta volt a káriai és szigetlakó károk régebbi hona. Helyneveink között különben a Makarja név is teljes változatosságában fenmaradt a bereg-megyeyi Makarja község nevében.

Ha még mindezekon kívül az arábiai Petra, Medina és Mekka városok neveit is feltaláljuk a torontálmegyeyi Petra, a tolnamegyeyi Medina és a Békés-megyeyi Mekka-köz falvak neveiben, én úgy hiszem, hogy az olvasóm nem zárkozhatik el azon feltevés elől, hogy e neveknek legalább is nagy részét, a mi magyar őseink és egyéb magyar-szkitha fajú elődeink származtathattak át a mai hazánkba.

Az
ősorko
kezdete
tett me
kívül; ü
Szír-ará
népcso
dicsőség
igényt t
talanul,
szerint
egész A
alapítot
M
mondák
vesz
szerint,
ismerke
nagy h
át, Hisz
deszber
teleped
nyugat
assziro
Mintho
kétségt
alatt n
értend
nelem
protom

tak a
is vag
tatják.
a tud
a berb
mérvü
ottani
ban is
között
nak a
tebb
telept
vegyü
főleg
tarton
tipiku
minde
vel az
rendk
kimut
aki b
éll
külön
fogom

tama
pedig
vonat
szó. A
kimut
partja
vidék
tett T
zetü
latban

12. Szétvándorlás az őshazából.

Az ismertetett elő-ázsiai népek szétáradása beláthatlan őskorban vehette kezdetét. Hiszen már ezen szétáradás kezdetének tekintendő a mi ősnépeinknek minden ismertetett megtelepülése is az arménia-kurdisztáni közös ősfészken kívül; úgy Média és Perzsia területein, mint Mezopotámiában, Szíriában és Arábiában. Láttuk a kibocsátott rajoknak egy új népcsoportba verődését a híkszószokban, akiknek egyiptomi diosóségéhez úgy az amalekiták, mint a dél-arábiai aditák is igényt tartottak. S hogy pedig ez utóbbiak sem egészen alaptalanul, azt Movers észak-afrikai mondákból mutatja ki, amelyek szerint Ad fia, a világhódító Seddaq, a himjariták királya, egész Afrikát végighódította Mauritániáig hatolt s ott Tingizt alapította.²¹⁰⁾

Movers — Szallusztiusz és mások által fentartott feníciai mondák alapján — Észak-Afrikának és Hiszpaniának ősidőbe vesző feníciai gyarmatosításairól emlékszik meg. E mondák szerint, amelyekkel Szallusztiusz numidiai proprétor korában ismerkedett meg, a tiruszi Herkulesz-Szandan isten- király, mint nagy hódító nagy néphadseregeket vezetett Ázsiából, Afrikán át, Hiszpaniába.²⁰⁹⁾ Az isteni hadvezér aztán a hiszpaniai Gádeszben meghalt s népei a tengeren átköltözve, Afrikában telepedtek meg. A monda szerint a hódító Isten vezetése alatt nyugatra vonuló seregek mindenféle ázsiai népekből s főleg asszírok, médek, perzsák és arméniaiakból verődtek össze. Minthogy pedig a monda e népvándorlást ősidőbe helyezi, kétségtelen, hogy a benne szereplő asszírok, médek és perzsák alatt nem az ezen nevek alatt ismert sémi és iráni népek értendők, akik azon őskorban még meg sem jelentek a történelem színterén, hanem azok elődei: a turáni eredetű asszírok, protomédek és elamiták stb.

118

ak a nevezetesebbek. De némelyek a berbereket közvetlenül is vagy a filiszteusoktól, vagy más kanaáni népektől származtatják.²¹³⁾ A szép berber népet — mint már fentebb említém — a tudósok azonosítják a szíria-kanaáni amoritákkal, mint akiket a berberék legkeletibb szakadékaiknak tekintenek s amilyen nagymérvű vérkeveredés ment végbe a szíria-kanaáni amoriták és az ottani turániak között, épen oly erős vérvegyülés folyt Afrikában is a berberék és a közéjük települt feníciák, illetve károk között, mint ahogy arról az észak-afrikai partvidék lakosságának a Kis-Ázsiáéval és a Földközi-tenger szigeteivel már fentebb kimutatott fajegysége is tanuskodik. Az Észak-Afrikába települt feníciák, illetve károknak a benszülöttekkel való vérvegyüléséből állt elő az az ú. n. libi-feníciai nép, amelynek főleg az ú. n. afrika-propriai Marmarika, Zeugitána és Bizácium tartományok földmívelő, Zuvzeis és Bovzeis népei voltak a legtipikusabb képviselői.²¹⁴⁾ Ez utóbbiaknak a termékenységeről minden másnál híresebb vidéke különösen óriási búzatermésével az ó-világ igazi magtára volt. Ezért a mi szempontunkból rendkívül érdekes az, hogy e vidék a Büzász nevet — Bochart kimutatása szerint — épen a búza bőségeről vette. Bochart, aki bizonyára nem tudott magyarul — ezt a tényt nagy elme- éllel a feníciai nyelv segítségével konstatálja. E fejtegetését különben majd alább a mithoszi vonatkozások megfelelő helyén fogom ismertetni.

Ugyanezen vidékek marmarida népe másképp még tamazig, tamahu és tahenu neveket is viselt. Ez az utóbbi népnév pedig egy bennünket magyarokat szintén közelről érdeklő nyelvi vonatkozást foglalt magában, melyről szintén majd később lesz szó. A károknak megtelepedéseit Movers Afrikában sok helyen kimutatja. Ezen kár-telepek azonban főleg az Atlanti-oceán partjamenti mauritániai, valamint az attól délre eső tengerparti vidékeken fordultak elő legtömegesebben. Itt volt a már említett Tingiz város. Az ettől délre eső paradicsomi bújá növényzetű vidékeket — Movers szerint — egykor szakadatlan láncolatban fedték a szőlő-telepek,²¹⁵⁾ annyira, hogy — mint mondja

Movers a Kr. e. 2000 és 1500 évek közé teszi ezen népmozgalmak kezdetét.²¹⁰⁾ Minthogy azonban ő ezekben a híkszószokat is részeseznek tartja, mely véleményben különben vele Lenormant is osztózik, ezzel még néhány századdal feljebb viszi ama megtelepüléseket. Szallusztiusz szerint az arméniai és méd jövevények, midőn az ottani előbbi lakosság: a baromi módra élő libiaiai és getulok vidékein megtelepedtek, eleinte a hajóik fenekestül felforgatott csónakai alatt laktak.²¹¹⁾ Ezek a csónaklakások magália, mapállia vagy magariának nevezettek, mely szavak aztán széltire használtattak kunyhó, kaliba jelentéssel annyival inkább, mert azon észak-afrikai vidékeken az ilyen alakú házak építése a földmívelőknél szokásossá vált. Bochart Karthágó azon Megara városrésze nevének értelmét, amelyet az odatelepedett tirusziak építettek, a feníciai magar szóban keresi.²¹²⁾ mely szerinte lakást jelentett. (Bizonyára ebből képződött a görög μεγαρον lakás, szoba is.) Ha tehát tudjuk, hogy Tiruszua lakossága (amelynek a karthagói Magara külváros lakossága csak kibocsátott raja volt) kár nemzetiségű volt, akkor szinte kétségtelen, hogy a Megara és Magar nevek és szavak mögött az afrikai telepesek Makar istenének neve rejlik, amelyről a feníciák kár népelemének Makar-isten tisztelő része önmagát is nevezte. Bochart szerint az említett nevek és szavak már sok tudóst foglalkoztattak, de nem tudtak megállapodott véleményre jutni. Már pedig hogy e településekben a mi arméniai és kár őseink vitték a vezérszerepet, az a fennebb közölt mondákon kívül még a következőkből is kiténik:

Egész Észak-Afrika legnagyobb részét a berber vagy amazig nép lakta. Ezen berber (vagy másképp még barbár, marmarida) nép azonos azzal az Észak-Afrikának egykori Libia nevet adó néppel, melyet az egyiptomi emlékek lebu névvel emlegetnek, bár e nép szorosabban vett területe főként nyugoti Észak-Afrika volt. A berber vagy marmarida nép rendkívül sok különböző faji és nyelvrnyalatú néptörödéket foglalt magába, akik közül a libek, maurok, numidek, getulok és guansok vol-

119

— a legkülönbözőbb szőlőfajok elvadult maradványai ma is lépten-nyomon felbukkanak a növényzet között. Ezt tudva, rendkívül érdekesek az e vidéken egymást követett ó-kori helynevek: Szoloeisz,²¹⁶⁾ Szoloencia, Szala, Zeliz²¹⁷⁾ vagy Azila, mint amelyek — úgy látszik — mind a magyar szőlő szavunk idegen ajkú elferdülései.

A szőlő szavunk ősrégiségének valószínűvé tételére itt egyelőre a következőket hozhatom fel:

(Bár a kérdés részletesebb fejtegetésébe majd csak később a mithológiai vonatkozások megfelelő helyén bocsátkozhatom.)

Creutzer szerint egy Szyleusz nevű szőlőhegyi szörnnyeteket Herkulesz megölt.²¹⁸⁾ Szilén (δ Σίληνος vagy Σαίληνος) Bachhusnak a boristennek nevelője és tanácsadója; míg a többi szilének (Creutzer szerint a szatyrok ősei), a kíséretéhez tartozó egyéniségek. Creutzer szerint: már a régiek sem tudták a Szilén név értelmét²¹⁹⁾ s teljességgel nem voltak tisztában a viselői által megszemélyesített fogalmakkal sem s csak annyit tudtak, hogy azok eredete a Keleten keresendő, Creutzer (Bocharttal egyetértve) a Szilén név összefüggését látja a kanaáni jó bortermező Sziloh város nevével, amelyre vonatkozólag a haldokló Jákob áldásában — midőn a Juda törzs majdani szilói boldog életét látnoki szemmel megfesti — a következők foglaltatnak: „Nem távozik a jogar Jndából és a törvény-pálcá lábai közül, míg nem el jő Silóba és az övé a népek hódolata.”²²⁰⁾

„Odaköti a szőlőtőhöz csikáját, a venyigéhez samarának vehét; borban mossa öltözetét és szőlővérben ruháját.” (Mózes I. könyve XLIX. rész, 10. és 11. versek. Füredi Ignácz fordítása.)

A fennebb említett szőlőhegyi szörnnyeteg Szyleusz nevére eléggé hasonlít a torontálmegyei Szeleus község neve, mely a régebbi magyar Szölös névből az ottani oláh és szerb lakosság ajkán elferdülve képződött. Ezt a példát szem előtt tartva, én részemről igen valószínűnek tartom, hogy az említett Szoloeisz (Promontorium) és Szoloencia, valamint az ezekre hasonlító szicíliai Szoloeisz vagy Szoulousz, a ciprusi és szicíliai Szoli városnevek épen úgy a mi szőlő szavunk elferdülései lehetnek,

idegen ajkakon, mint a fennebb szintén említett afrikai Zeliz vagy Azila (talán: a szölő). A tudósok mind e neveket a sémi szala vagy széla: sziklából származtatják. Minthogy az említett helyek mind sziklás hegyeken, legnagyobbára ú. n. Promontoriumokon fekszenek. De, bár a szölő szavunk összefüggése a sémi szala vagy szélával igen valószínű, (mint ahogy arról a szala szónak az ősidők óta híres bortermelő Zala- vagy helyesebben Szalamegyének nevével egyezése is tanuskodni látszik) azért az említett helyneveknek a szölő szavakból való keletkezése annyival valószínűbbnek látszik előttem, mert valamennyien szölő- és bortermelő vidékek hegyein (promontorium) fekvő helyeket jelölnek.

Az afrikai Szoloeisztól másfél napi járóútra feküdt a károk erődje (καρκων τειχος): Gadara vagy másképp Geder. Minthogy pedig Aghader berber nyelven: falat és ezzel bekerített helyet jelent, ennél fogva a Gadara névben annyival bátrabban kereshető a magyar gátor vagy gádor szó, mert úgy Movers a Gadara név, mint a Czuczor-Fogarassy szótár a gádor szavunk megegyezőjét a héber גדר: kerítés szóban találja fel.²²⁰

A feneciek, valamint a boldog arabiai Szába- vagy Ofirország lakosai ősidőktől fogva állandó kereskedelmi összeköttetést tartottak fenn déli India és Taprobáné sziget (a mai Ceylon) lakosaival. Fennebb említettem azon tudósok véleményeit, akik a délárabiai kussitákban India őslakóival a szudrákkal való vérfekedést sejtnek. És valóban Ritter Károly igen sok nép- és helynév (folyó, hegy stb.) összevetésével kétségtelenné teszi déli India árjaelötti lakosságának összefüggését Elő-Ázsia népeivel s főleg a Kaukázus-tövi kolchisziakkal.²²¹ Minden kétségen kívül helyezi azt is, hogy a Fekete-tenger és az egykori Pálusz-Meotisz vagy szerinte helyesebben Maetisz (a mai Azovi-tenger) összekötő tengerszorosa az ú. n. kimmeri Boszporusz ázsiai partján egy Indike vagy (szerinte helytelenül) Szindike nevű Kis-Indiaország is feküdt, mellyel déli indiai testvéreik állandó kereskedelmi összeköttetésben állottak; sőt szerinte a kis Indike²²²-ország csak kereskedelmi telepe volt déli Indiának.

122

II. Ramzesz — a khetá királyok ellenfele, — a Kaukázus környékén sohasem is járt. Az egyiptomi gyarmatosításnál nagyobb annak a valószínűsége, hogy a kolchok népének legalább is nagyon jelentékeny részét a déli indiai turáni népelem szolgáltatta, akikhez szintén jelentékeny kis-ázsiai, szíriai és mezopotámiai vegyületek nép is járult; legalább — Ritter szerint — Gessner szíriai, kháld és szolim²²³ neveket fedezett föl a kolchiszi nevek között, amiből következtetve, ez feneciai gyarmatnak tartotta Kolchiszt.

Ritter szerint a kimmeri Boszporusz tauriai (ma krimi) félszigeti híres emporiuma: Fanagoria káriai, miziai és likiai menekültek asyluma²²⁴ volt, akik itt a perzsa igától szabadulni kerestek menedéket. TURI

Movers a tauriai félsziget mellett elvonuló kereskedelmi útvonal mentén a meotiszi tóig, mindenfelé mutat ki kár-telepeket; sőt szerinte a Tanaisznak a meotiszi tóba ömlésénél is laktak károk, akik azon vidékre — mint Pliniusz előadja — régen költöztek, a szkhita törzsekkel forgalmuk végett.²²⁷ Pedig hát épen ez a vidék volt Anonymus Dentumogériája: a mi legregibbnek tartott őshazánk, a Tanais (Don) folyó mellett. E szerint a károk nyomozása egyenesen is elvezet bennünket a mi ismert őshazánkhoz, akik itt a Kaukázuson át csak a Szíriából és Arméniából idevonult testvéreiket keresték fel.

A kár telepeken kívül azonban e vidéken mindenféle voltak miletuszi telepek is.²²⁸ Már pedig tudjuk, hogy Miletusz Káriának volt kereskedelmi kikötője s így csak érthető, ha az utóbb önálló tengeri hatalommá fejlődött és elgörgösödött Miletusz telepeit is mindenütt a régi magyar fajrokonok szomszédságában leljük.²²⁹ A vérségi kapocs tehát úgy hiszem, eléggé alkalmas megmagyarázni azt a Ritter előtt érthetetlennek látszó jelenséget, hogy a Kaukázus, Pontusz és Meotisz tájain mindenfelé görög telepekre bukkan az ókori kutató.²³⁰ Hogy pedig a Kaukázus északi lejtőjének közvetlen közelében is laktak a mi magyar őseink, azt a Kuma és Kuban folyók vidékeinek a Kr.-e. 5. századból eredő Madzsar nevű városai tanúsítják. A magyar-szabir birodalom tehát eredeti-

Főként a két egymástól oly távol eső vidék kultusközpontjaiban: Korosz napistenben és Buddhában lát Ritter olyan erős kapcsolatot, amelyek őt arra a meggyőződésre vezették, hogy a Kaukázus vidékének népei s főleg: a kolchok és szaszpirok, továbbá a Kaukázus északi lejtőjén lakott kolik, vagy korik, budinok Elő-Indiából odavándorolt népek. Bochart szintén nyomozza a két vidék lakosainak összefüggését, de ő — épen megfordítva — a délárabiaiak és a feneciek kereskedelmi forgalma útján Elő-Ázsiából Indiába települt népelemekben látja az összekötő kapcsolatokat.

Voltaképpen (egy bizonyos fokig) mindkettőjüknek igazuk van; mert nézetem szerint: itt mindkét vidék népeinek kölcsönös megtelepedései forognak fenn, amelyek az ősidőktől fogva szakadatlanul folyó kereskedelmi forgalom útján jöttek létre. Azonban a Kaukázus-környék indiai eredetű népei közé, a fennebb előadottak figyelembe vételével, ép oly kevéssé számítható a szabir vagy saszpir nép, mint az azzal összefüggő szingaraországi nép, amelyet pedig Ritter szintén az indiai Ceylonból a szingaloktól származtat.

A szabirok indiai eredetét²²⁴ különben Ritter csakis a róluk nevezett szafir (lapisz-lazuli) kővel bizonyítja, mely szerinte csakis az indiai Kaukázusban található. Ezen a gyenge bizonyítékon kívül azonban még azt sem állítja határozottan, hogy Indiában valóban éltek-e valahol szabirok. Szemmelgyő MEZAK

Ritter — kariandai Szkilaksz „Periplusza“ nyomán — a Tanaisztól délre egész Kolchiszig lakott népeket a következő rendben sorolja fel: A Meotisz partján a szarmaták, a maetiek, a szindek vagyis indek, ezek után a Fekete-tenger partján szintén dél felé: a kerkétek, heniokok, koraksziak, korikok vagy kolikok, a melanklének, a gelonok s végül a kolchok. A kolchokat — mint fennebb láttuk — a filiszteusok és kaszlukhok rokonainak tartják. Régebben azonban őket széltüre egyiptomi gyarmatosoknak mondták, akiket Zeosztrisz faraó (H. Ramzesz) telepített volna egy Kaukázus-vidéki diadalmas hadjárata alkalmával, ismert lakhelyükre. Ma már azonban kétségtelen, hogy

123

leg közvetlenül a Kaukázus északi lejtőjétől nyulhatott be messze északkeletnek Szibériába. A magyarságnak a szabirok, vagy szabartok mellett egy másik részét a régi írók onuiguroknak nevezik s ez utóbbiból származtatják az unugar, ungár vagy hungár nevünket. Én részemről azonban nem tartom lehetetlennek, hogy a hungár népnévünk épen úgy az ősrégi szumir népnévből ered, a fennebb kimutatott ng-s szungár (másképp szingara) útján, mint a szabir név az „m“ hangnak „b“-re változása útján. A hungár nevünknek a szungarból alakulása mellett látszik szólni azon észak-tibeti dzsungár nép neve is, amelyben Körösi Csoma Sándor a mi őstestvéreinket kereste. Ami pedig az „sz“ hangnak a „h“-val váltakozását illeti, azt, kivált a keleti nyelvekben, a tudósok igen rendszeres jelenségnek tartják.

A mi ősnépeinket szétvándorlásukban az őshazából eleinte és talán évezredekben át is, főleg a természetes szaporodásukból folyó terjeszkedési vagy jobblét utáni törekvés ösztönözhetette. Mert hogy a szíriai és kisázsiai vidékek lakosai az idők folyamán sokszor sujtattak inséges évekkel, pusztító éhséggel, azt a Biblia sok adata is tanúsítja.

Fennebb említettem azt az éhínséget, melynek enyhítésére Menefa faraó nagy gabona-szállítmányokkal segítette a khetákat. Valószínűleg ezzel az inséggel állhatott okozati összefüggésben az elő-ázsiai népeknek csakhamar azután Egyiptomba intézett (fennebb ismertetett) betörése, mely III. Ramzesz korában megisméltődött. Hogy ez az utóbbi támadás is valószínűleg éhínség következménye lehetett, az teszi valószínűvé, hogy az Egyiptomba Szíriából betörő horda asszonyokkal és gyermekekkel vegyes kivándorlókból állt. Ha pedig Egyiptom felé ilyen gyakori és nagymérvű volt a kivándorlás, valószínűleg lehetett ilyen másfelé, különösen észak felé a Kaukázuson keresztül is. Hiszen ekkor roppant össze és tört darabokra a még csak rövid idővel azelőtt oly hatalmas Khetabirodalom. Úgy, hogy ekkor terjeszkedtek ki a kheták ősfészkeire Kappadóciára az előbb csak békés és jelentéktelen észak bányász népek: a muszkák és

tibaréne
vidékek
hiszem,
vándor
a 12. s
hiungn
megdől

A
kekre
s a ké
röl a s
ték az
ugyan
teszik
avar,
ottan
Buda
Gaiiss

külön
állítá
vidék
ankh
hung
nevü
ugy
vidé
alak
fötö
e n
ben

123

120

sac
Ha
tor
völ
jad
mü
na
vo

tibarének. Ez a jelenség pedig, nézetem szerint, csak ezen vidékek elnéptelenedésével magyarázható meg. Én tehát azt hiszem, hogy ekkor a Kr. e. 13. században, Kappadóciából vándoroltak ki tömegesebben Kelet-Ázsiába a hunok, akik a 12. században aztán a Gobi-sivatag vidékén azon hatalmas *Khungnu* birodalmat alapították, mely a Kr. u. 90. év körüli megdőléséig oly sokszor fenyegette pusztulással Kínát.

A kis-ázsia-arméniai népek átrajzása a Kaukázuson túli vidékekre különben valószínűleg már előbb is igen régóta folyhatott s a későbbi asszír, babiloni, méd és persa hódítások, valamint délről a sémi népek, nyugatról a görögök terjeszkedései csak sietteték az átvándorlás folyamatát. Hogy az átvándorlásnak csakugyan a Kaukázus-hegység volt a kapuja, azt ép oly valószínűvé teszik a Kaukázusban ma is létező *Khunzag*-országnev és a hún, avar, varkun, kabar-népnevek, mint a Klaproth Gyula által az ottani avarok között a múlt század elején gyűjtött: *Addila*, *Budah*, *Ellák*, *Dingazik*, *Eska*, *Balamir*, *Armus*, *Leel*, *Solta*, *Gaissa*, *Sarolta* személynevek.²³¹⁾

A mi népeinknek arménia-kis-ázsiai közös eredetére nézve különben még érdemes a megemlékezésre Ben-Gorionnak azon állítása is, hogy a Volga (szerinte *Ethalakh*) és Iszter (a Duna) vidékeinek tíz népe — ú. m. a *khózar*, *patzinák* (a *bessenyő*), *ankhiálsusz* (?), *bulgár*, *radbiga* (?), *turk*, *búz* (?), *zabuk* (?), *hungár* (tehát a magyar) és *tilmacs* (?): *Jáfetnek Thogarma* nevű fiától származik.²³²⁾ *Thogarma* ivadékainak ősi lakhelyét ugyanis a tudósok — mint láttuk — Kappadócia és Arménia vidékein keresik. Minthogy pedig a *Thogarma* név *thorgama* alakjában némelyek a *turkómánok* nevét is sejtik, akiknek négy főtörzséhez pedig *Vámbery* minket magyarokat is számít — e névösszefüggések szintén az arméniai vidékekre vezetnek el bennünket, őshazánk kutatásában.

(angl. gnyg TH = Sz) → *Thogarma*
Szogarua - Fo = magyar-ős!
Udgyar-ős

sadalmi berendezésére jelentékeny átalakító hatást gyakoroltak. Ha pedig ez a hatás az ősrégi műveltségre oly büszke Egyiptomra is jelentékeny volt, még mennyivel nagyobb, mélyebb volt az, a szíriai és kis-ázsiai turáni népek műveltségéből kisorsjadt, görög kulturára.²³³⁾ Az alábbiakban tehát a mi ősnépeink műveltségének, állami és társadalmi berendezésének, vallásának, foglalkozásainak ismertetését s mindezeknek magyar nyelvi vonatkozásait óhajtom vizsgálat alá vonni.

KÉTI = HETI

NÉPISMERTETÉS.

A mi ősnépeink az ő ismertetett arménia-szíria-kis-ázsiai őshazájukban, szereplésük korához mérten, a műveltség legmagasabb fokán álltak. Hiszen az ő-világ két legrégebb kulturájú országa: *Kaldea* és *Egyiptom* között élve, azok szellemi hatása alól ki sem vonhatták volna magukat. Azáltal pedig, hogy egy részük (épen a mi őseink: a károk) az ó-kor legrégebb hajózó népévé lett, a távoli népekkel való érintkezésük útján, olyan széles látókörre, a tengereken túli országok és népek foglalkozásainak, termelésének olyan ismeretére tettek szert, hogy e tekintetekben a tengerészettel náluk kevésbé foglalkozó egyiptomiak és mezopotámiaiak is megelőzték. Már a hiksósokról is azt állítja *Movers*, hogy műveltség tekintetében nem álltak az egyiptomiak megett s a *Manetho* által reájuk fogott barbár-vadság csak az egyiptomi hazafi túlzásának tudandó be. Midőn pedig az egyiptomiak a XVIII. dinasztia nagy hódítói oldalán legelőször harcoltak Szíria vidékein, ott számtalan olyan előttük ismeretlen új dologgal ismerkedtek meg, amelyeknek eleinte — *Brugsch* szerint — még csak a rendeltetését, hasznavehetőségét sem ismerték,²³⁴⁾ úgy, hogy némely ilyen dolgot csak előttük ismeretlen különösség, megcsodálni való kuriozumként vittek haza hadi zsákmányul. Sok különböző hadi és egyéb intézmény, szokás át is származott e hadjáratok folyamán Egyiptomba;²³⁵⁾ úgy, hogy ezek az egyiptomiak egész tár-

1. Állami és társadalmi szervezet.

A mi ősnépeink, a velük szomszédos népekhez hasonlólag, mindenütt egyeduralom alatt állottak. A *kheták* birodalma több kisebb *khetá* népből állott; amelyek mindenikének külön királya volt. Ezek felett azonban — mint láttuk — a nagykirály gyakorolta a legfőbb uralmat. A birodalomhoz azonban a *khetákon* kívül még egyéb meghódított rokonnép is tartozott, akik különböző esetben mind kötelesek voltak segédseregeket kiállítani a nagykirály hadseregéhez. Ezen hódított országok élén (aminő *Lidia* is volt) szatrapák útján gyakorolta hatalmát a főkirály.²³⁶⁾

Hogy az alattvalóknak volt-e és mennyiben volt alkotmányos befolyásuk az állami ügyek intézésébe, az ma meg nem állapítható; mert az emlékek a királyon kívül csakis udvari méltóságokról, alkalmazottakról, csapatvezérekéről stb. szólnak. Ilyenekül említetnek a *kazanok*;²³⁷⁾ a hadi kocsik ezredesei, a *hir-pitek*: az idegen csapatok kapitányai. Egy *Kamaiz* nevű a *khetá* válogatott sereg vezére; *Targanasz* és *Pais* *nemesek*: a *szekeresek* vezérei. *Garbatusz* a király lóhajtója; *Thadar* és *Nagebusz*: zsoldoscsapatok vezérei; *Hirpazar* a király levélírója, *Khalepszira* az udvari történetíró stb.

A *khetá* nép mint fennebb láttuk, az *Amanusz-hegyvidéki*, régebbi honából dél felé áradva, hatalmának fénykorában az asszír emlékek *Akharruországa* vagyis a *Khár* vagy *Khál*-ország *szíriai* (az *Aranta* és *Eufrát* folyó közötti) részére és a *szíriai* *Amoritaországra* terjeszkedett ki s a birodalomnak épen ezen része annak igazi gócpontjává lett, ahol a fővárosok: *Kádesz* és *Karkemisiz* is feküdtek. E vidéken a *kheták*, mint hódítók az uralkodó és felsőbb népréteget képezték; míg a lakosság túlnyomó része: az ott lelt *károk* és *amoriták*, valamint a dél felől feltóduló *arámiakból* állott. A birodalom későbbi

széttörődése korában, különösen a nyugat-sziriai vidék: a kattiinak országa²³⁸) játszott nagy szerepet az asszirok elleni harcokban. E kattiinak Sayce szintén khatáknak állítja, de minthogy legalább időlegesen Árpád város is a kattiinak államához számított, ez valószínűvé látszik tenni, hogy e népelem olyan khatá-kár vegyülék lehetett, aminő a már sokszor emlegetett kánaáni khitteus.

A sziriai népek, úgy látszik általában törzsekre voltak szétagolva. Legalább e mellett bizonyít az az öt névszerint megnevezett törzs,²⁴⁰ — III. Nakkip, Banita, Buda, Béta — amelyből, Babelon szerint, III. Tiglat-Palazár foglyokat fűzött rabszójára Árpád város esete után. (CAL)

Az egykori Khár- vagy Khál-ország nyugoti, tengerparti részéből alakult Fenícia állami és társadalmi szervezete a khatauralom alatti állott részénél ismeretesebb. Az uralmat Fenícia felett többnyire királyok, néha szuffetek gyakorolták.²⁴¹ A Kr. e. VIII. századtól fogva midőn a szárazföldi Paletirusz a szigeti Tirusztól különvált, néha két királyt, majd pedig két szuffetet emlegetnek a források. A két város közötti versengést Movers a lakosok közötti ellentétnek tulajdonítja. Míg ugyanis a Melkart-szentélyből fejlődött szigeti városban a Szidonból odaköltözött arisztokrata-osztály telepedett le, addig a parti várost különböző eredetű jövevényelemek szállták meg. A két város népeinek ezen antagonizmusa annyira ment, hogy még az előbb közös védistenük, Melkárt (Herkulesz) is két egymással ellenséges testvérré fejlődött bennük. Movers szerint különben egész Fenícia lakossága (a három római tribus: Ramnesz, Ticiesz, Lucereszhoz hasonlólag) három főtörzshöz tartozott. Ezen három törzs pedig: a régi arisztokrata nemzetségeké, az új polgároké azaz a voltaképi népe és a felszabadult jobbágyoké, vagy rabszolgáké volt.²⁴² A három törzs mindenike aztán 10—10 nemzetségre s ezek mindenike ismét szintén 10—10 testületre és családra oszlott. A 30 nemzetség élén ugyanannyi nemzetségfő (a római-utókorok szerint: princeps) állott, akik együtt a szűkebb szenátust képezték, míg a 300 testület élén álló ugyanannyi

130 említi egy olyan emléket, amelyben azon város a károkénak mondatik. (Kit Karim) s viszont annak kár lakosai Kitti jelzővel szerepelnek. Fennebb láttuk, hogy Ciprusz is egyike volt a Makár-istenről Makaria nevet viselt szigeteknek. Ami pedig úgy a károk, mint a kittik otthonosságát illeti Feniciában, arra nézve még a későbbi időkben is az az adat szolgáltat tanúságot, hogy az athéniek cipruszi szalamiszi uralma elől a kittik Tiruszba vándoroltak ki, amelynek lakossága pedig, mint már fennebb említém, kár nemzetiségű volt, mely azonban az arabiai kereskedelmi forgalomban, valamint a Feniciába touló népelemekkel való érintkezésben sémi nyelvűvé vedlett át; aminthogy ez Szakhoniatonnak fennebb közölt, az edomitákra vonatkozó adatai és Moversnek ahhoz csatolt magyarázatából is kitetszik. A kár nyelvűnek megmaradt eredeti népelem azonban később is otthonos volt Feniciának nemcsak északi, ú. n. giblita-vidékein, hanem annak kánaánita lakosságú városaiban is. Holott tudvalevő, hogy a feneciek és a káriai, valamint az egei-tengeri szigetlakó károk között idők folytával ellenségeskedések fejlődtek ki, annyira, hogy egymás területeiből kölcsönösen földítottak is.

Mindezen kitérések után tehát Fenícia népességének alkotmányosan jogosult három főnéptörzsére visszatérve, ezt Movers előadása nyomán is úgy vagyok képes megmagyarázni, hogy míg az első törzshöz az a sémi nyelvűvé vált ú. n. kánaáni népelem tartozott, mely Szidonnak a Kr. e. XV. század vége táján királyi székhellyé tételétől fogva az egész ország uralkodó vezető elemévé lett, addig az ősrégi királyi székhelyek: Biblosz, Berithusz és Arad giblita vidékének lakossága, a továbbra is kárnak megmaradt népelem, a második tribuszba szorult le. A harmadik néptörzset pedig a mindenfelől Feniciába esődült népség mellett a felszabadított jobbágy- és rabszolga-nép képezte. A rabszolgák ugyanis többbizben csináltak oly véres forradalmakat Feniciában, hogy némelyek véleménye szerint a forradalmakban a régi arisztokrata-osztály apránként kipusztult s helyét később nagyjából a megölt arisztokraták özvegyei nélkül vevő felszabadult rabszolgahad foglalta el.²⁴⁴)

KARÓ SZ - A 90 = Karó - Eq | T# = Sz
főnökből a nagyobb szenátus állott. A 30 nemzetségfő között azonban az arisztokraták 10 princepsze külön egy legfőbb testületet is képezett, mely a legfontosabb állami ügyekben, küldetésekben járt el. E 10 nemzetségfő a legmagasabb arisztokráciához tartozott s némelyike családfáját a városalapító istenkirályoktól származtatta le. A Karthagót alapító kiköltözötteket is a 10 tiruszi princepsz vezette, Elisza királyné oldalán s ezek új otthonukban is olyan tekintélyben állottak, a környező népek előtt, hogy pl. a numidiai királyi család tagjai is megiszteltetésnek tekintették, ha egy-egy karthagói princepsz-családbeli leányt nőül nyerhettek.

Hogy a feneciai arisztokrata nemzetségek legalább is túlnyomó részben kár és kánaáni khitteus eredetűek voltak, azt a fennmaradt princepsz-családnevek eléggé tanúsítják. Így pl. a Thelidek nemzetsége Kadmosztól származtatta magát, pedig, mint fennebb Movers nyomán mondám, Kadmosz, Phönix, Európa, kár mithoszi személyek. Egy karthagói sírfelirat egy előkelő karthagói nő nemzetségét a negyedik izben egy Beri princepsre vezeti fel. Ez a Beri név pedig azonos Esau egyik bibliai (Gen. XXVI/34.) apósának a khitteus Beerinek nevével. Minthogy pedig Movers kánaáni eredetűnek mondja azt a khittim vagy kitti²⁴³) nevű népet, mely Ciprusz-szigetét és Ciliciát lakta s ezeken kívül Feniciában is mindenütt otthonos volt, ez a nép minden bizonnyal azonos lehetett azon, fennebb már többbizben emlegetett kánaáni khittim vagy khitteus néppel, mely Hebron vidékén a hikszooszok testvéreiként volt ismeretes. Hogy pedig ez a khittim nép a hikszooszoktól szintén szétválaszthatlan károkkal, illetve ú. n. kár-feneciekkel is össze volt forrva, azt éppen Ciprusz-sziget népessége tanúsítja. Ez a sziget ugyanis a khittik országának is nevezetik s egyik nagy szerepet játszott város Kít (Citium) nevét is a kittiktől származtatja. Másrészt ellenben Ciprusz lakosságának legnagyobb részét kár nemzetiségűnek mondja Movers s az ottani helynevek egész sorában mutatja ki, hogy azok mind a kár népnévből voltak képezve, sőt a khittikkel összefüggő Kít városra vonatkozólag is meg-

131

A földbirtok — kivált Szidon, Tirusz és Arad területein — mind: a király, a papság és az arisztokraták tulajdonában volt s a földmivelő nép adót és bért fizetett az uraknak. Ezekkel összefüggésben érdekes az, hogy az „úr” szavunk már a hikszooszoknál is forgalomban volt,²⁴⁵ ahol — Brugsch szerint — főleg a fővárosokban, a rend fentartására alkalmazott főnökök nevezettek így; de azonkívül alkalmaztatott e cím a királyra is. A paraszt szavunk pór alakját a Czueor-Fogarassy szótár a héber ʔ (campus), arab-török: baur, búr (Brachacker), perzsa: barz (földmivelés), paraszta vagy peresztar: szolgálban látja. Én részemről még mindezeknél közvetlenebb összefüggést látok a mi parasztunkkal a Bibliában többször emlegetett perezitekben. A Genézis ugyanis (13 4, 34 30) e pereziteket rendszerint külön emlegeti a kánaániaiak mellett Kánaán földének lakói közt. Minthogy pedig semmi sem szól a mellett, hogy egy külön nép nevezetett volna így, a tudósok arra a véleményre jutottak, hogy a perezitek alatt a nem városi lakosok értendők;²⁴⁶ így pedig a perezít fogalmilag teljesen fedi a mi parasztunkat. A szó pedig, mely egyedül a héber nyelvű Genézisben maradt fenn parazit alakú is lehetett, mert a régi héber írásban a magánhangzók nagy része teljességgel nem lévén megjelölve, az a szó ilyen olvasást is megenged, mint ahogy e feltevés mellett szól az említett perzsa peresztárnak paraszta alakja is.

Movers szerint a három feneciai néptörzs elkülönözöttsége egymástól azok vallásainak kultusközpontjaiban is kifejezésre jutott.²⁴⁷) Míg ugyanis a szidoni uralkodó-törzs kultuszának központja Asztarte istennő volt, addig az északi giblita (kár) népessége Hadad, az istenek istene, vagyis Adon (Adonisz); végül a harmadik népelem Zeisusz-Demarusz volt. A mi szempontunkból különösen érdekes a Ciprus-szigeti Adonisz-kultusz lokális mithoszi Kynirasz pap-királya. Ezt ugyanis a monda a legrégebb feneciai fővárosból, Bibloszból származtatja Ciprusba, ahol aztán a szigetország fővárosát, Pafoszt alapította s onnan uralkodott országa felett. Ez a Kynirasz — Movers szerint — Ciprusnak kár-feneciai ősidőt személyesíti meg s neve a Kynira

vagy *kinor* (כִּנּוֹר) kár szóból ered,²¹³ amely a meghalt Adonisz istent sirató ünnepek gyászhangszerét — valami vonós hangszert vagy kettős-sípöt — jelentette; ezekkel azonban összefüggött egy bizonyos sirató éneklési mód is Adonisz elveszte felett. Mindezeket tudva, én úgy találom, hogy a *kinura* és a *kinor* szavakat a magyar *kunyora* és *kunyorál*, valamint a (Czuczor-Fogarassy szótár által ezekkel összefoglalt) *kingyrbál* ige (mely Mátyusföldén síró-rívó hangon kunyorálást, könyörgést jelent) úgy alakilag, mint fogalmilag csaknem teljesen fedi, kivált ha figyelembe vesszük a vidéki koldusaink itt-ott még ma is szokásos éneklő vagy panaszos zenéjét is.

De ránk nézve a mitoszai pap-király cipruszi fővárosának *Pafosz* neve is érdekel bir; mert e név még *Faposz* alakban is fennmaradt; sőt, minthogy ugyan-e város nevével összefüggőnek látja Movers egy karthagói hegynek *Papua* nevét is, ezek szerint a híres szent főpapi vagy papi fejedelmi város (Movers szerint: *Priesterstadt*) neve eredeti kár alakjában talán *Papos* lehetett.

A család az elő-ázsiai turáni népeknél úgy látszik, túlnyomó részben a többneűségen alapult; ellentétben a dél-arabiai adita-népek többférjűségi (poliandria) rendszerével; bár e szokás is feltárlható itt-ott a turáni népeknél, pl. a masszagétáknál is.

Herodot (I. Clío: 171) és Sztárbó (XVI. könyv, 2. fej.) egyhangú tanúsága szerint a károknak a fegyverzet körébe tartozó három találmánya a görögöknél is elterjedt és pedig: a sisakokra alkalmazott taraj, a pajzsokra ábrázolt jelkép és a pajzsok fogantyúi. Sztárbó szerint mindezeknek szavai is kár szavak, melyek a görögökhöz szintén átmentek. E szavak közül pedig kettő a magyar nyelvben fogalmaiknak megfelelőleg felismerhető lévén, nekünk a károkkal azonosságunk szempontjából rendkívül becses bizonyítékokat szolgáltatnak. A sisaktarajnak kár eredetű *λοφος* (lofosz) szava alatt ugyanis: főleg lósörényes sisaktarajt s egyszersmint valamely állati, főleg lónyakat értettek. Ez alapon kutatva tehát, ha tudjuk, hogy a károk atyafiai a szolimek fejkön lenyúzott és füstön kiszáritott lófejéből viseltek,²¹⁵ továbbá, ha figyelembe vesszük, hogy a legalább is részben kár eredetű Karthago címere is a lófej volt, akkor úgy hiszem, bárki is érthetőnek fogja találni, ha a mi őseink a károk, sisakjaiknak is olyan formát adtak, hogy azok hátsó része a ló sörényes fejére és nyakára emlékeztetett. Az ilyen sisakokat, illetőleg azok lósörényes tarajait aztán természetesen „lófős”-nek nevezték, mely aztán bizonyára az *o* hangot nélkülöző görög nyelvben ferdült „lofosszá”. Minthogy pedig a székelyek — mint fennebb láttuk — a lófő viselő szolimek ivadécai, ez a nyom rávezet bennünket a székely előkelőség — az ú. n. prímpilusok — „lófő” nevezetére is, mert valószínű, hogy a lófő-viselés csak a hadban vitézségükkel kitünteteket, feljebbvalókat illette meg.

A másik, minket érdeklő kár találmány — a pajzsra alkalmazott jelvény vagy jelkép — szava: a görögös alakjában *széméion* vagy *szemetion* (σημιον, σημειον)-nak hangzott. A magyar nyelvben régente a *személy* szó — a Czuczor-Fogarassy szótár szerint — nem csupán emberi egyént jelentett, hanem egyszersmind valaminek *színét, képét, arát, alakját, látszatát*. A *személy* szavunk ezen fogalmi köre tehát kétségtelenül magában foglalja a *jelképet, jelvényt*. A hivatkozott szótár a *személy* szót összeveti a héber שֵׁמָל vagy שֵׁמֶל (szemel vagy szemel) szóval

2. Hadászati, fegyverzet.

A mi ősnépeink a hadászati terén is előjártak szomszédaik között. Egyiptomba a híkszósok vitték be az ott előbb ismeretlen lovat²¹⁹ s minden valószínűség szerint a mi népeink használták azt hadi célokra legelőször. Movers kiemeli, hogy már a Biblia beszél az Ábrahámkorabeli gerrári filiszteusz király seregeiről és annak hadnagyáról. (Gen. 21/22; 26/26.) A későbbi filiszteus állam pedig 30.000 hadi szekeret és 6000 lovat állít ki a zsidókkal szemben. A hadi szekerek rendszeres alkalmazását — Brugsch szerint — az egyiptomiak a szíriaiak elleni harcokban ezektől tanulták el,²²⁰ ahol azok használata általános gyakorlatban volt. E szekerek — mint mondja — szinte ragyogtak az aranytól ezüsttől, éppen úgy, mint a pompás páncélok és lándzsák.²²¹ A khetáknál jellegzetesnek említik azt, hogy hadi szekereiken nem kettősével foglaltak helyet, mint a többi kanaáni népek, hanem rendszerint hármással. Sayce szerint: A kheták hadserege jól fegyverezett és jól rendezett volt;²²² mely csatarendbe állítva, a született kheták seregéből, mint a hadsereg zöméből s az a körül felállított szövetséges és zsoldos csapatokból állott. Mindezeknek meg voltak saját vezéreik; de az egész sereg egy főparancsnoknak engedelmeskedett. Legjellegzetesebb nemzeti fegyverük a kettősfejű csatabárd volt.²²³ Ezenkívül azonban még dárdát s nyakukba akasztva ijját is viseltek, melyekhez még egy övükbe szurt rövid tőr is járult. A káriai károk fegyverzetében szintén jellegzetes volt a kétélű csatabárd, melyet az ő lid és miz atyafiaikkal közös milaszai szentélyük hadistene: Labrandeusz is kezében tartott²²⁴ s amely ezen istenség egyéniségével annyira összefüggött, hogy nevét is az alabárdnak lid *labrusz* szavából származtatják.

new! alabárd-⊕ = Darabok!

is, melynek jelentései *simulacrum* (hasonmás, árnyék), *imago* (kép). Ez a héber szó annyival érdekesebb ránk nézve, mert Eichern szerint: a szó eredete ismeretlen. A kár-görög szó tehát azt ősmagyar eredetűnek tanúsítja. Hogy a pajzsokat a károk és fenicieiek díszül is használták, arra nézve Movers például idézi Ezekiel próféta 27. része 10. és 11. verseit, a melyekből kitűnik, hogy szokásban volt a vártornyok falaira körüskörül kifüggeszteni a harcok (Movers szerint: főleg az arisztokrata ijjak) díszes pajzsait.

A kard úgy látszik: ősz nemzeti fegyverünk volt; mert a tudósok legnagyobb része (köztük Renan, Ritter) a „kard” szóalakra, mint prototípusra vezetik vissza a mi arménia-kurdisztáni ősnépeink — *кардовои, кардазез, кардиарои, картои*, kurd. stb. neveit. És a mi *kard* szavunk csakugyan még ma is él a kaukázusi osztéteknél és perzsáknál²²⁶ *kard* és *kés* jelentéssel.

3. Földművelés, állattenyésztés.

A mi kár őseink úgy a földművelést, mint a baromtenyésztést mindenütt nagyban űzték. Fennebb már említettem az afrikai Byzast, vagyis Buzást (Byzaciüm), mely nevét a rendkívüli gabonabőségéről nyerte. Egy dombormű-ábrázolatos vázán, mely Angelo-Mosso-nak a krétai Hagia-Triadában végzett ásatásaiban került napfényre,²⁵⁷ egy csapat aratómunkás látható, amint — nyitott szájaikból sejtethetőleg — dalolva hazavonulnak napi munkájuk után.

A szőlőtermelést, a szőlő szavunkkal kapcsolatban, fennebb szintén több károktól lakott vidéken kimutattam. Hogy pedig a bort milyen nagyban termelték, arról az egyiptomi hódító fáraók által a szirai-kanaáni népektől sarcolt nagy bormennyiségek magukban is alkalmasak fogalmat adni. A szőlőtermelés Feni-ciában is nagyon honos volt,²⁵⁸ hol a terület szűk volta a gabona-termelést nem igen engedte meg, úgy, hogy — Movers szerint — ott egy római jugerum szőlőföld ára, 5760 tőkével, ugyanannyi sékelen kelt, ami 4800 tallérnak felelne meg ma.

De nem kell hinni, hogy a mi őseink a földművelést csak a Kaukázustól délre fekvő őshazájukban űzték. Mert Ritter kimutatja, hogy a Palus-Meotisz környékén virágzó földművelést folytattak ősidőktől fogva, az ott élő szkitha törzsek s azon vidékekről már Nagy Sándor kora előtt nagy gabonakivitel folyt.²⁵⁹ A Meotisz (Azovi-tenger) bejáratánál, az ú. n. Kimmeri Boszporusznál feküdt Szindike, vagy Indike területén egy monda élt, mely szerint Ozirisz itt fogta legelőször igába az ökröket és Ritter ezt a szántó Oziriszt azonosítja a szkithák Ojtozir vagy Gjojtozir istenével, akit Herodot a szkithák Apollójának tart. Hogy a magyarok a későbbi nomadizáló korokban is művelték, legalább mellesleg a földet, azt Ibn Rosteh azon adata tanúsítja, hogy: sok szántóföldjük volt.

138

szusz²⁶⁴ szavától. A disznó a pásztorok uralma előtt csak egyetlen egyszer említették az egyiptomi emlékeken.²⁶⁵ A pásztorok uralmától fogva azonban a sertésenyésztés már szélre el volt terjedve, bár csak az ázsiai eredetű néptörzsek körében, mert az egyiptomiak nemcsak hogy nem ették a disznóhúst, hanem még a kanászokat is ép úgy megvetették, mint az indo-árják a disznópásztor szudrákat.

A samár szavunk oly hasonlóságot mutat a héber *chamar*-ral (szamár), hogy ismerve az *sz* és *h* hangok rendszeres váltakozását a régi nyelvekben, a két szóalak eltérése egymástól csak épen olyan nyelvjárási különbségben látszik gyökerezni, aminőket pl. az irániak és indoárják nyelvei mutatnak a haoma és soma (az isteni ital) vagy a hapta és szapta (hét) szavaik különbségeivel.

A szarvasmarhatenyésztést is nagyban űzték a mi ősnépeink s a *tehen* és *bika* szavaink is ősrökségeink. Brugsch ugyanis kimutatja, hogy Egyiptom nyugati részén, főként annak a szomszédos Libiával összefolyó lakossága között Neit (Athene) istennőnek legalább is a Kr. e. XIV. századtól fogva egy libiai eredetű kultusza élt, melyben az istennő, mint a nedves őszanyag személyesítője és Ra napisten szülőanyja, az esőt adó égi tehénként tiszteltetett. E tisztelet annyira odaadó volt, hogy az istennő hívei ennek szimbolumát: a tehenet karjaikon és lábszáraikon betetoválva viselték. A tehénistennő aztán e minőségében összefolyt Izisszel is, aki a memphisi Szohit nevű minőségében és tehénfejű Hathor istennő alakjában egyenesen nyugoti és libiai istennőnek nevezetett s libiai népnevekkel hozott összefüggésbe úgy, hogy címe is Szohit istennő, a *tehen* nép fejedelműje volt.²⁶⁶ Mindezekből tehát kétségbevonhatlanul kitűnik, hogy a *tehen* nép nevére a *tehen*-ről vette. De ugyanebben a kultuszban a tehénistennővel szemben a hím elvet képviselő istenség *Bakh*, *Bakis*, *Pakis* *P-ka*, *Pika*²⁶⁷ nevet viselt. E szerint tehát a *tehen* mellett a *bika* szavunk is szerepelt szintén a magyar fogalmában. Brugsch szerint: az a libai nép, melytől ez a kultusz Egyip-

Az állattenyésztés egyik legfőbb foglalkozásuk volt a mi ősnépeinknek; amiről már a híkszók pásztorneve is tanuskodik. A mi kár őseink különösen a birkát tenyésztették nagyban, annyira, hogy a fenicieiek egyenesen ő róluk nevezték a juhok *kár-nak*.²⁶⁰ Ők maguk ellenben — régi szerzők tanúsága szerint — *kosnak* nevezték a juhok²⁶¹ s e nevet viselte, mint láttuk, egyik szigetük is. Valószínű, hogy a kos szóval a károk is csak a birkák himjét nevezték, s talán csak a nyelvüket teljesen nem ismerő idegen szerzők tévedésből tartották fenn azt a szót: — *birka* jelentéssel. De az sem lehetetlen, hogy az őshazánkban eredetileg talán a *kecskének* lehetett neve a *birka*; mert a kecske sziriai szava is a rokonhangzású *barkhó*. A kecske szavai ugyanis a kos (török *kocs*) szavaival is igen összefolynak, mint ahogy ezt a kecske frig: *attagus* (bakkecske), német: *Geiss*, szláv: *koza* szavai tanúsítják.

A lótenyésztést a mi kár őseink, úgy látszik, minden más népnél jobban űzték. Lenormant általában a turániak és árják háziállatjának tartja a lovat s szerinte csak a turániak őskor-népvándorlásával jutott a ló a Tigris keleti partvidékéről a Tigris és Eufrát közé. Az ő nézete szerint még a szumirok is aligha ismerték a lovat, mert ezt a rendesen csak „teherhodó”-nak nevezett állatoktól: a tevétől és számartól nem különböztetik meg.²⁶² Már a híkszók is lovasok voltak s mint fennebb már említém, ők vitték be (Lenormant szerint) a lovat Egyiptomba s az általuk bevitt lóból aztán ott fejlődött fajnevelés útján az a berber lófaj, amelyből utóbb Egyiptomnak volt kivitele a khetákhoz. Az elő-ázsiai lovak közül különösen híresek voltak a thogarmi lovak, melyeket Ezekiel próféta (27/4.) szerint a tiruszi vásárokon árultak. Thogarma pedig — mint fennebb láttuk — túlnyomó részben épen a mi fennebb megjelölt Subartu vagy szabir őshazánk volt.

A ló kár nyelvű szava Hitzig szerint: *ala*²⁶³ volt. Ez az alak, nézetem szerint, megengedi azt a feltevést, hogy a szó kezdő a ami magyar névelőnk; akkor pedig a *la* szó igen közel jön a mi ló szavunkhoz és teljesen különbözik a lónak sémi

139

tomba átszármazott, az a közvetlenül nyugati szomszédos *tamaha*, *tahenu*, vagy *marmarida* nép volt, amelynek a szirai-kanaáni amoreusokat legkeletibb szakadékanak tekintik. Különbözik is — mint már említém — Sayce a libiai, a kis-ázsiai s a köztük fekvő szigetek lakosait hasonfajúknak mondja;²⁶³ ez pedig a károk és berberék (illetőleg az amoreusok) között már ősidőkben végbement fajkeveredésről tanuskodik, úgy, hogy a *Tamaha* és *Tahenu* vagy *Tehenu* neveket az egyiptomiak nemcsak a libiaiakra, hanem Görögország és Kis-Ázsia őslakóira is alkalmazták.²⁶³

A baromtenyésztéssel függnek össze a szirai-kanaán-kis-ázsiai, roduszi és szicíliai Tábor nevű hegyek, melyek rendszerint baromlegelőként használtattak. Hesichius szerint: *Ἰοῶς, ἔρδα θῆρα οὐραγοῦσα*.²⁷⁰ Én részemről ezen Tábor-hegyek nevében olyanképpen sejtém a mi *tábor* szavunknak és jelentőségének eredetét, hogy a szirai-arménia-kisázsiai őshazában csakis a népség pásztor eleme élt a városi és falusi lakosságtól elkülönített nomád életet barmaival a *tábor* hegyeken, holott az ősfészekből a Kaukázuson-túli vidékekre vonult nép már osztálykülönbség nélkül nomád életre lépén utalva, mindenütt tábornak nevezte azt a helyet, ahol barmai legeltetése közben felütötte tanyáját, mert hát a fegyveres népek is folyton a barom-állomány védelmére kellett állania, más ellenséges törzsek esetleges támadásai ellen. Ekként az eredetileg csak baromlegelőket jelentő táborok idővel a fegyveres nép tartózkodóhelyeinek jelentését nyerték. Megjegyzendő, hogy a Czuczor-Fogarassy szótár szerint a *tábor* szavunknak csakugyan is van pusztító, kártevő, vagy vándorló állatsereg jelentése; pl.: „A vidéket ellepte a sáskák táborá”.

A t
mást me
is, az eg
a turáni
ibériai v
Mínthog
vidéken
azon h
drágakö
nyerte
donítja
érfegy-
haszná
a rézne
is feltal
az első
művelts
mennyi
ércholm
hazavo
lakossá
mennyi
L
tásához
ismeret
hegysé
a kauk
Kaukáz
távolrö

142

tattak
került
hossz
lágra.
onnan
király
ősnép
tartják
argon

4. Bányászat, ércművelés.

A bányászat és ércművelés terén a turáni népek minden mást megelőztek²⁷¹⁾ — Lenormant szerint. Ércműveik később is, az egész ó-koron át megtartották hírnevüket. Azonban még a turániak közül is kiténtek e tekintetben a kaukázus-arménia-ibériai vidékek tibarén, muszka, kalib, kolk, mosinók népei. Minthogy pedig a mi Subartu vagyis szabir őshazánk is e vidéken fektött, kétségtelenül a mi őseinknek is volt részük azon hírnév kivívásában; aminthogy az ó-kor egyik híres drágaköve, a mai lapisz-lazuli, egyenesen a mi szabir őseinktől nyerte a régi szafir nevét.²⁷²⁾ Lenormant a turániaknak tulajdonítja a bronz feltalálását is, mely az ó-kori népek mindenféle ércfegyvereinek és eszközeinek szokott anyaga volt, a vas használatba vétele előtt. Ezenfelül a bronz alkotóelemeinek: a réznek és ónnak a turániak egy olyan sajátos vegyarányát is feltalálták, mely készítményeiknek még akkor is biztosította az elsőbbséget más népeké felett, midőn már ezek által a műveltség egyéb terén túlszárnyaltattak. Hogy milyen nagy mennyiségben készítették az arménia-kurdisztáni népek az érholmikat, arról Xenophon is tanúságot tesz, midőn a tízezerek hazavonuló útjában a kardukhok földén, az előlük elmenekült lakosság házára nézve különösen kiemeli azok rendkívül nagy mennyiségű ércedény-felszereléseit.

Lenormant szerint a legrégebb korbán a bronz előállításához nélkülözhetlen ónnak csak három bányavidéke volt ismeretes: a kaukázusi Ibéria, a Hindukus, vagy Paropanisus hegység (indiai Kaukázus) és a mai Anglia. Némelyek tagadják a kaukázusi-ibériai ónbányák létezését s valószínű is, hogy a Kaukázus-vidéki turániak csak feldolgozták a máshonnan, távolról odaszállított ónt. Forgalmabahozóként általában a

142

táltak. A Schliemann trójai (hisarniki) ásatásaival napfényre került kincsek között pl. hat darab, egyenként hét-nyolc hüvelyk hosszú és két hüvelyk széles lapos aranyrúd került napvilágra. Láttuk továbbá, hogy a híres kheta főváros elfoglalásával onnan nagymennyiségű vastalantumok is jutottak az asszír király birokába. Az aranyat mosás útján is nyerték a mi ősnépeink s általában épen az arany-nyerés ezen módjával tartják összefüggőnek a mithoszi aranygyapjút is, amelyért az argonaták az arany kincseiről híres Kolkhist megjárták.

⑩ = sikalkk = a kik
mosak = sikallak u
awoy el

a papirkozike [Biblosz] munkas

fenicieket emlegetik az ó-kori szerzők. Minthogy azonban a feneciek ősnépe a kár volt, a feneciek alatt a károk is értendők. Hogy pedig a mi kár őseink ősidőktől fogva foglalkozhattak a bronz- és általában az ércműveléssel, azt a bronz alkotóelemeinek magyar nyelvi vonatkozásai igazolják. A réz szavunk ugyanis a magyar fogalmával ma is él a kaukázusi avarok nyelvében: rez alakban,²⁷³⁾ ami tehát arra vall, hogy e szó még a magyarok és avarok egymástól szétválását megelőző ősidőkből ered. Másfelől pedig az ón szavunk szintén felismerhető az azt jelentő szumir ana²⁷⁴⁾ (asszír-anaku)²⁷⁵⁾ szóban.

Lenormant a vas használatát is turáni találmánynak állítja. Hogy e felfedezés mikor történt, azt megállapítani nem lehet. Winkler szerint azonban I. Tigrat-Palazár említi először a vasból készült nyilakat, amelyekkel a Hatti (Kheta) országgal szomszédos Mitáni országban vadászott.²⁷⁶⁾ A későbbi asszír királyok harcaiban már rendszeres szereplő cikk a vas. Winkler szerint az asszírok ércszükségeiket legnagyobb részét a szíriai és arméniai népektől szerezték be.²⁷⁷⁾

Az acél előállításának feltalálását szintén a turániaknak és pedig a fekete-tengerparti kaliboknak tulajdonítják. Sayce szerint azt ezektől sajátították el a görögök is.

A nemes érceket is nagyban bányászták a mi ősnépeink. Főként a kis-ázsiai Bulgár-Dagh és Gümüs-Dagh tanuskodnak az ősrégi bányászatról.²⁷⁸⁾ Mint Sayce előadja: dr. Gladstone az egyiptomi VI. dinasztia korából eredő aranytárgyakon végzett vegyelemzéssel kiderítette, hogy azok kis-ázsiai eredetűek, mert csak ott volt szokásban az arany ónnal vegyítése. E szerint az említett bányák művelésének már az időszámításunk előtt több, mint három évezreddel kellett kezdődnie. A Bulgár-Daghot a kheták is nagyban bányászták. Az ő nemzeti nemes ércük különben főleg az ezüst volt, amelyből a Kheta-Szira király és II. Ramzesz között kötött (fennebb ismertetett) békeokmánytábla is készült s a kheták általában leginkább ezüsttel, rézzel és vassal rótták le az asszírok által rájuk vetett sarcot. Ugyanezen ércek különben csereeszközü is régtől fogva használ-

meu „CIRJA-KÖRZÉS”

143

5. Agyagedény-, üveg-, papír- és szövőipar.

Az agyagipar terén Eforusz a szkhita Anakarziszt Thalesz kortársát mondja a fazekaskorong feltalálójának, akit egy szerszmind a halászhorog és a fűjtató feltalálójának is állít. Eforusznak ezen adatát Ritter azon megjegyzéssel kíséri, hogy a fazekaskorong feltalálása régebbi Anakarzisznál²⁷⁹⁾ s ő csak megszemélyesítője a feltaláló szkhita népnek. Ritter ezen állítását a legújabbban a krétai ősrégi Feszioszban, Knossosban, Hagia-Triadában kiásott pompás művi és díszítésű vázak is igazolják,²⁸⁰⁾ melyek közül különösen a Knossosban lelték olyan egyezést mutatnak a Schliemann által Mikénében kiásott edényekkel, hogy e hasonlóság újabb alapot nyújt azoknak, akik a mikénei tárgyak egy részét a görögöket megelőző más fajú nepektől származtatják. Ritter a görögországi agyagedényipar szkhita eredetének bizonyítására különben még a tauriai félsziget (Krim) földművelő tatár lakosságának edényeit is fel-
említi,²⁸¹⁾ mint amelyek meglepően hasonlítanak a görög és etruszk edényekre.

Az üvegipar terén is valószínűleg a mi őseink voltak korszakalkotók, mert a fenecieknek tulajdonítják az átlátszó üveg előállítását.

A papírtelmes vagy inkább csak azzal való kereskedést mint feneciai ipart, Movers a papírnövény biblosz nevének a kár-feneciai Biblosz város nevével azonosságából sejtí.²⁸²⁾

Ritter szerint a szkhiták és trákok vászonszövevei mindenfelé híresek voltak, kitünő minőségükért.²⁸³⁾ úgy, hogy még az általuk kenderből szőtt vásznak is versenyezhetek más népek lenvásznáival. De a legkitünőbbnek Ritter (Herodot, Strabó és Xenophon adatai nyomán) a kolkhok vászonszövezeit mondja, amely versenyezhetett az egyiptomiak legjobb vásznával is. Dioniziusz-Periegetesz szerint a szaszpirok (a mi szabir

vil - szaszpirok

őseink) szintén vászonruhát viseltek. Minthogy pedig a mi fennebb ismertett szabir őseink — Herodot szerint — a kolchok szomszédságában laktak, én valószínűnek tartom, hogy a mi gyolcs szavunk az illyr gyolgy és orosz kholst megfelelőivel együtt: a kholk népnévből vette eredetét.

A feneciek a közönséges népnek szánt, legdurvábbtól kezdve, a legpompásabb biborig és a legszebb hímzéseikig, mindenféle kelme és öltözéki cikk készítésével és kereskedésével foglalkoztak. Sőt mindezek felül még kész öltözékek előállítását is oly nagyban üzték,²⁵⁴ hogy Movers feneciai gyárakról beszél. Mint mondja: az általuk a különböző népek igényei és izléséhez alkalmazkodva készített közönséges ruhadarabok — kabát, köpeny — mindenféle nagy keresettségnél örvendtek. E ruházati cikkeket vagy saját gyáraikban állították elő, vagy pedig az ezekkel foglalkozó szomszédos népektől vásárolták össze, kereskedésbe hozatal céljából. E ruházati cikkek közül — Movers szerint — különösen keresettek a feneciek és arámiak nyelvén kheton,²⁵⁵ ketonet, kilonet nevű ruhadarabok voltak, a melyek neveiből a görögök χιτων, χιτων szavai képződtek, melyet a kabátra (tunika, Leibrock) alkalmaztak. Nézetem szerint a kheton szóban magyar szó lappang. Az egyiptomi XVIII. dynasztia korából eredő ábrázolatokon ugyanis a III. Tutmesz fáraó elé hódolati ajándékokat vivő Kefta férfiak (akik alatt általában a kár-fenecieket értik) öltözéke mindössze is egy, az egész derekat körülövező kötényből állott, amely abban a korban azon népnél a hegyes szakállal együtt — Pitschmann szerint is — nemzeti viselet volt.²⁵⁶ Ebből folyólag már itt szóvá kell tennem nyelvünknek két ősrégi nyelvtani jelenségét, melyek egyike vagy másikával még sokszor fogunk találkozni e dolgozatom folyamán. Ugyanis az igenévnél vagy jelen részesülőnek (participii praesens) jelenleg használt ó, ö képzős alakja, nyelvünknek új, már mai hazánkban képződött jelensége, melyet még a Halotti beszéd korabeli nyelvünk nem ismert, mert a Halotti beszéd ava, eve képzőkkel él az igenév (eleve = élő, teremteve = teremő

6. Halászat tengerészlet, kereskedelem.

A mi kár ősnépünk tengerparti és szigetlakó része mindenkéfelett a tengeri hajózásáról volt híres²⁵⁷ s azzal összefüggésben természetesen a halászatot is nagyban üzte. Olvasóim közül — tudom — sokak előtt idegenszerűnek, valószínűtlennek tűnhetik fel, hogy a mi ősnépünk tengerésznép is volt. Tengerész-eleme természetesen csak a tengerparti és szigetlakó része lehetett a mi ősnépünknek, amely pedig — az elődottakból kitétszőleg — túlnyomó részben idegen népelemekbe olvadt belé. Hogy azonban még a mi honfoglaló őseink (egy része) is gyakorlott tengerész-nép volt, azt Mircea Jánosnak olasz és velencei forrásokból merített adatokon alapuló következő szavai tanúsítják: „Tudvalevő dolog, hogy az Árpádok 899-ben nagy haderővel Itáliába törtek és a longobard hadsereget a Brentánál szétverték.”

„A 900. évben — Itáliából való visszatértük után — meg szállták Velencét és szárazon vizek mindent elkövettek a lagunaváros bevételére. Elfoglalták Heracliát, Equiliot és Fine-szigetet, innen lekanyarodva a nyugati lagunaparton, hatalmukba eítették Luzzát, Fusanot és Sant Iliariót és — minthogy ez oldalról Velencét nem közelíthették meg — a város déli oldalára vetették magukat. Itt Capodargine, Loredo, Brondolo és Thioorgia mindkét részének elfoglalása után Albiola kikötőig törtek maguknak utat.

Itt történt a 900. évi június 29-én Velence és Magyarország között a legelső történelmileg konstatálható tengeri ütközet az Árpádok korában. Pietro Tribuno dózse személyesen vezette hajóhadát az ütközetbe és — bár a támadók kisebb hajókkal rendelkeztek, mint a köztársaság — a gyilkos csata diadala mégis a magyarok felé hajlott. A már-már megrendült velencei haderőbe a dózse egy hazafias beszéddel volt kény-

képzésénél. Az őshazai nyelvünk az igenévnél sem ezen avagy képzős, sem pedig a mai ó-ö-képzős alakjait nem ismerte s ezek helyett két olyan alakot használt, amelyek a mai nyelvünkben csak kivételképpen szerepelnek és pedig egy: n-hangos és egy i-hangos képzőt. Az n képzős igenév egyik ma is élő példányát látom én a kötény szavunkban, mely régebben ketény alakban is szerepelt. Ez az alak pedig eléggé hasonlít a feneciai kheton szóra ahhoz, hogy legalább is valószínűvé tegye a fogalmi összefüggésüket, — Jozefusznak azon adata dacára is, hogy a kheton (χιτων) vásznot jelentett. A vászon fogalom ugyanis még távolabb áll egy ruhadarabtól, mint a kötő.

telen új lelket önteni úgy, hogy e legutolsó erőfeszítéssel végül mégis sikerült az ellenfelet visszavetni.”

„Ebből kitűnik, hogy az Árpádok a IX. század végén és a X. század elején hajókkal rendelkeztek s hogy még magát a lagunavárost bevenni is törekedtek; ez igazolja azt a feltevést, hogy ezen időben a magyaroknak a tengerészethez érteniök kellett és hogy az adriai tengerparton valamely területet is birhattak.”

* * *

A tenger szavunk őskori szereplését a fennebb már említett Tingiz afrikai kikötőváros neveiben vélem fellelni. Ez a Tingiz vagy Tanger tengerparti város, Bochart szerint, még Tingirmek is hivatott. E névalak tehát ugyanazon váltakozást mutatja a Tingizzel, mint a magyar tenger szó a török tengizszel. Minthogy pedig ez a kikötő város a Gibraltári szoroson túl az észak-afrikai partok legelső hajóállomása volt nyugat felé, az Atlanti-Oceán partján, én részenről a neveit a tengerrel nyertnek tartom, mely nézetemet majd később még bővebben is ki fogom fejteni a maga helyén és itt még csak azt a véleményemet fejezem ki, hogy a tingiz szónak feneciai emporium jelentése, mellyel Bochart a város nevét magyarázza, valószínűleg épen megfordítva Tingiz városról, mint nagyjelentőségű emporiumról vehette eredetét.

A hal szavunkat közvetlenül ugyan nem találtam fel a kutatásaim alapjául szolgáló munkákban, azonban én részenről a görög ἄλιος és ἄλιος: halász és halászat szavakat, — mint amelyekben a magyar hal szóalakunk változatlanul benne foglaltatik, (holott a görög nyelv szava a halra: ἰχθυς) a mi hal szavunkból képezetteknek tartom. Mert igaz ugyan, hogy a görög nyelvnek a θαλασσα és θωλασος szavain kívül, egy ἄλιος szava is van a tengerre s egyszersmind a sóra, de — szerény véleményem szerint — a halász első sorban: hallal-foglatkózik nem a tengerrel és sóval; sőt a folyóvízi-halász a tengerre egyáltalán nem. Én tehát megvallom, hogy nemcsak a ἄλιος és

hal = haj = gal ALO = Halacs
 áuna szavak, hanem a ús szó eredetét is a károktól kölcsön-
 zött hal szavunkban sejtem a görögben.

Movers szerint különben a kereskedés, természetesen a
 tengeri: a halászatból fejlődött ki, mert az ember a partmenti
 halászattal ismeri meg a tenger természetét, veszélyeit.²⁵⁵ Ez
 teszi aztán érthetővé a magyar hal és hajó szavak összefüggé-
sét épen úgy, mint a német Fisch és Schiff szavakét. Sőt a
magyar galya is elég hasonlóságot mutat a hálnak finn kala
alakjával, úgy, hogy ha figyelembe vesszük a hajónak török és
csagataj kajik, kajuk szavait, valamint az eszkimó kajakot (csolnak)
akkor a gályának latin galea²⁵⁶ alakjában is ezen turáni szó
változatra, sőt épen a magyar galya szónak azon palócos
nyelvjárású alakjára kell ismernünk, melyben az ly hang sem
lé, sem pedig j-vé nem alakul. A gályának feníciai szava a
gaul²⁵⁷ volt, melyből a görög γαλιος-t származtatják. A gaulos
szó pedig Movers szerint teherhajót, továbbá kádat, teknőt,
vedret, valamint egy bizonyos alakú ivóedényt jelentett. Szerinte
ugyanis a gaulosok alakja majdnem kerek volt, azonban a két
végük magasan felgöbült, úgy, hogy hajóhidul egymáshoz
rakva, a felgöbült végek a hid korlátjául szolgáltak. Movers
a gaulosnak közölt jelentései közül a hajót és az ivóserleget a
latin galeában is felleli, mely azokon felül még sisakot is jelent
s míg e fogalma útján egyfelől a latin galerrusszal (kalap)
rokon, másfelől a nyugateurópai nyelvek erre hasonlító Galeere
(német), galère (francia), galera (cseh, lengyel, olasz, spanyol,
portugál, román), galeer (svéd) szavaival megannyi módosulá-
sát mutatja a magyar galya, délszláv gallja, latin galea, portu-
gál galé, hollandi és dán galei, angol galley szavaknak. Mint-
hogy pedig — ugyancsak Movers tanúsága szerint — a károk
a világ-legrégebb tengeri teherszállító-hajósaiként²⁵⁸ voltak isme-
retesek, én reményelem, hogy az olvasó az eddig bemutatott
kár-szavak magyarsága alapján most már talán nem fog mere-
ven elzárkózni azon visszafelé való bizonyítástól sem, hogy a
mi galya szavunk is a kár ősnépünkől eredhet, amely szó
talán az etruszkok útján került a rómaiakhoz; amit az tesz
150

hogyan a bárka szavunk is valószínűleg ősi kár örökségünk.
 A mélyjárátú s hosszú hajózásra szolgáló gályákból fejlődtek
 ki a 2, 3, 4 sor evezős (biremis, triremis, quadriremis) teher-
 és hadihajók, melyeknek építésében, valamint kezelésben a
 károk és feníciák utólráhetlen tökélyt értek el. Xenophon nem
 győzi magasztalni azt a rendet és fegyelmet, amit egy feníciai
 hajón észlelt.²⁵⁴

A hajóépítéshez a feníciák különben a természet minden
 adományával el voltak látva,²⁵⁶ mert a Libanon hegység
 bőven szolgáltatta ahhoz a legjobb minőségű cedrus- és ciprus-
 fát, a rezet és vasat, míg a tengerpart a hajók építéséhez leg-
 alkalmasabb öblöket s így természetes, ha Biblosz, Tyrusz és
 Sidon vetélkedtek a legkittünőbb hajók előállításában.

A szárazföldi kereskedelem az előázsiai, főleg a szíriai
 és palesztinai vidékeken az ú. n. Királyutakon folyt,²⁵⁶
 amelyeket épen e célból létesítettek és tartották fenn a királyok;
 akik aztán az ilyen, útmutató-táblákkal, állomásokkal, karaván-
 szerailokkal, éjjeli-szállásokkal felszerelt utak után bizonyos
 vámot s az ivó- és itató-kutak után is némi díjat szedtek.
 A feníciák azonban forgalmuk érdekében ezen vámok- és díjakon
 szerződésekkkel²⁵⁷ könnyítették azon államokkal szemben,
 amelyeken kereskedelmi útjaik keresztülvezettek.

A károk és feníciák, mint már fennebb is említém, a
 Földközi-, Atlanti-, Fekete- és Vörös-tengerek partvidékei
 mindenfelé elárasztották az ő telepeikkel, rakodóhelyeikkel,
 emporiumaikkal.

Bochart szerint a latin- és görög autorok a feníciák
 kikötőit Kothon²⁵⁸ vagy Kothor-nak nevezik, mely alatt mester-
 ségesen előállított kikötőt értettek. A „kothon” szót Bochart
 a feníciai kathan szóból származtatja, mely a Talmud-íróknál
 annyit jelent, mint: bevágni. Én azonban részemről úgy sejtem, hogy
 a kothon szóban épen úgy a mi kő szavunk fennebb ismerte-
 tett ősi on-képzős jelen-részesülője rejlik, mint a fennebb ismer-
 tetett kethon ruhadarabban, melyben a kötényt sejtem. Nézetem
 szerint ugyanis a fenmaradt kothon szónak eredeti alakja kötön

némileg valószínűvé, hogy a hajózás feltalálásának dicsőségé-
 hez nemcsak a kár eredetű feníciák (a tirusziak, hanem a
 károkkal fajrokon s hasonnyelvű lidek²⁵²) is igényt tartottak,
 akikről pedig némelyek az etruszkokat származtatják.

Én részemről továbbá ugyancsak a hal finn kala szavára
 utalónak sejtem a kalóz, kalauz, kalózozó vagy kalézozó, kalandozó
 szavainkat is, amelyekben a Czuczor—Fogarassy-szótár egy elvont
 „kal” gyököt lát, mely ide-oda csavargást, járás-kelést jelent.
 Ezt a jelentést pedig épen a hajózással kötik össze a kalóz és
 kalózozó szavak. A kalauz szavunk pedig csak a kalóz egykori
 tájszólásos alakja lehetett s valószínűleg épen a kalózozó közül
 kerültek ki a legjobb hajó-kalauzok. Én tehát mind e szavainkat
 a mi tengerész-kár-őseink hagyatékának sejtem, mint akik
 a kalózkodásukról is oly híresek voltak. Ugyanazon „kal” gyököt
 vélem felismerni különben még Herkulesznek feníciai Arkal
 nevében is, melynek mint a feníciák kereskedő istene nevének —
 Movers szerint — az ררבל, ררבל szavak alapján többen umher-
 gehen, Hausirer jelentést tulajdonítottak. Már pedig az Arkal név
 egy bekezdő j hanggal kiegészítve mint járkat: a mi nyelvünkön
 teljesen fedi az „umhergehen” jelentést; annival
 inkább, mert a j hang is feltalálható Herkulesz: Jaribol vagy
 Jerubál neveiben, amelyek pedig az urat jelentő ból vagy bál
 elhagyásával elég világosan elárulják a jár igének régi „jár” (rátarti-
 játszi) igenevét. Most már az Arkal vagy Jarkal nevet úgy értel-
 mezem, hogy az eredetileg jár és hajózik jelentéssel bírt (amit
 még valószínűbbé tesz a jár-kal alak is, mert a „kel”-igét is
 többnyire vizen „átkelés”-re használjuk) s csak utóbb nyert a
 járkal kál része gyakorító-képző jelentést, mely minőségében
 aztán egyéb igéhez is járult. Megjegyzendő még, hogy — Movers
 szerint — Herkulesz a hajózás feltalálójaként is tiszteltetett.

A gályák általában hosszú tengeri utak tételére szolgáltak
 s ehhez képest mélyen sülyedtek a vízbe, míg a bárkák, lapos,
 nem mélyen sülyedő fenékükkel a partmenti hajózás céljaira
 szolgáltak.²⁵³ A bárkákat különben Movers szintén a feníciák
 találmányának állítja, s a szót magát is tőlük származtatja, úgy,

151
 lehetett, mely tehát feltünőbb eltérést voltaképpen csakis a „ki”
 igehatározó hiányával mutat a mai kikötő szavunktól. Eszerint
 tehát a kethon (ruhadarab) és kothon (kikötő) szavak kölcsön-
 ösen támogatják egymást, annak fellevesére, hogy mindketten
 a „köt” igének egykori igenevei.

A kár és feníciai hajóállomások közül nyelvünk szempont-
 jából a legérdekesebb az egyiptomi mai Alexandriának egykori
 Rakodi (arab Rakuda, görögösen Rakotes²⁵⁹) neve, mert ez a
 hajóállomás, Movers tanúsága szerint, „Stappelpplatz²⁶⁰) volt,
 s így a Rakodi név világosan a mai rakodó szavunk azon fennebb
 már szinte említett ősi i-igenév-képzős alakjának egyik példánya,
 amely alaknak még ma is élnek társai a nyelvünk: „rátarti,”
 „játszi,” „hányaveti” stb. alakjaiban.

A károk és feníciák egyéb afrikai és vörös-tengerparti
 megtelepedéseit már fentebb ismerttettem. A károknak azonban
 sehol sem volt másutt oly sok hajózási állomása, kikötője, telepe,
 mint a Fekete-tenger partvidékein, ahol azok majdnem szaka-
 datlan láncolatot képeztek köröskörül.²⁶¹ A feníciák ugyan e
 vidékeken is szerepeltek mindenütt a károk mellett, de a domi-
 náló elem itt mégis a kár volt. A Fekete-tenger déli partvidékein:
 Bithiniában és Paflagoniában Movers ősidőkbe visszanyúló
 nagy kár-telepeket sejt, amelyeket azonban az északi part-
 vidéki honukból a szkithák által Tráciába s onnan északi Kis-
 Ázsiába szorított kimmeriek (másképp gimirrik, a genezisi
 Gomer-ivadéka) betörése elsöpört. Az ottani kár és feníciai
 gyarmatosok aztán, a részben velük már összeolvadt őslakos-
 sággal együtt, a kimmeriek uralma alá kerültek s oly rabszolgá-
 szerű helyzetbe jutottak, hogy — Movers szerint — ezek valódi
 megváltóikként fogadták az oda beáradó milétusziakat, sőt a
 görögöket is, úgy, hogy apránként a Fekete-tenger partvidéké-
 nek talán minden kár-telepe, kikötője, gyarmata a milétusziak
 birtokába került. Ennek a jelenségnek a magyarázatát pedig én
 abban látom, hogy Milétusz maga tudvalevőleg voltaképpen
 Káriának volt egyik leghatalmasabb kereskedő városa s ha
 tehát Miletusz később — kivált midőn önálló tengeri hatalommá

nötte ki magát — elgörögösödött is, azért az eredeti fajkapocs annak népe és a károk között továbbra is érezte hatását, úgy hogy ennek tudandó be a milétusziak azon tömeges megtelepülése, emporium-alapítása, a tauriai (krimi) félszigeten, valamint a vele szemben fekvő ázsiai Indike- vagy Szindikében s általában mindenfelé az Azovi-tengerpart vidékein, egész a Don-torkolati Tanaisz-városig, melyet a károk alapítottak, mint ahol mindenütt a testvér vagy fajrokon, bár nomáddá átvedlett népekkel keresték az üzleti forgalmat.

A Fekete-tenger és a Propontisz nyugati partjain Tráciában Movers szintén nagy kár-gyarmatokat sejt a trákok oda-telepedését megelőző időkben. A mai Dobrudzsában, a Duna és Boszporusz között pedig ő — Bocharttal együtt — egy kikötőt is jelöl meg, melyet *ναυον λιμνη* vagy Caron Portus³⁰²) nevével világosan is a károkénak mond, egy mögötte elterülő nagyobb területtel együtt. Ez a vidék tehát már oly közel fekszik a mai magyar hazához, hogy ebből (egyéb, később közlendőkkel együtt) következtetve, valószínűnek tartom, hogy hazánk keleti részeinek már a károk korában is lehettek — legalább szórványosan — kár-magyar lakosai.

A kereskedelem terén a feniciai minden más ókori népet megelőztek. annyira, hogy a többi népek fogalmában a feniciai név egyértelmű volt a kereskedővel. Minthogy azonban a feniciai nép főleg a kárból és a kanaáni khitteusból fejlődött (sémivel vegyülve) ennél fogva szinte bizonyosra vehető, hogy mint a tengerészetben, úgy a kereskedelemben is a mi kár ősnépünk vetette meg az alapokat. A feniciai kereskedelmében a királytól fogva lefelé, a társadalom minden osztálya résztvett³⁰³) és a kereskedelem minden nemét űzte: a nagy kereskedéstől kezdve a szatócsságig és házalásig. A gabonakereskedést a biborgyártás- és kereskedéssel együtt, a király ősidőktől fogva saját monopoliának tartotta fenn s ezeken felül a nemes érecek felkutatásában és az azokon való nyeréskedésben is eljárta, mint ahogy arról Ezekiel próféta is (27 : 4, 5) tanúságot tesz. Az arisztokrácia a nagykereskedéssel foglalkozott s az ez-

154 P I L O S

פִּילֹס alakban írva fenmaradt szót — mint mondám — pilegesnek olvassa, azonban az a héber írásos alak a *pilogos*, azaz billogosnak olvasást is megengedi.

A feniciai kereskedők egyik osztálya idegen városokban volt megtelepedve. Ezek az illető városokban testületeket képeztek, melyek különféle testületi jogokat és kiváltságokat élveztek.³⁰⁷) A feniciai kereskedők az ő városnegyedeikben egészen az ő hazai szokásaik szerint éltek és saját szentélyeikben áldoztak honi isteneiknek. Ilyen feniciai és karthagói városrészeket Movers egyebek közt: Memfisz, Jeruzsálem, Maszília, ^{azaz VEIP-HÉV} a mai Marseille, Delosz, ^{BOTDÍ} Puteoli és Rómában mutat ki. Az idegen városokban megtelepült feniciai kereskedők egyéb üzletágakon kívül pénzváltással is foglalkoztak (pl. Jeruzsálemben); míg más helyeken a hajókra vagy ezek rakományaira kölcsönüzleteket (Bodmeref) kötöttek. Az ezüst, mint pénz — Movers szerint — Kánaánban, Szíriában és az ezekkel legközelebbi szomszédos népeknél már történelemelőtti időktől fogva használatban volt.³⁰⁸) Az ezüstöt eleinte csak súly szerint mérték ki fizetési eszközzel és — Movers szerint — a feniciai találták fel az érme-verést. Már Ábrahám 400 ezüst siklusért veszi meg Efron khitteustól elhalt felesége sírhelyét; holott a görögöknél még Homér époszaiban sem szerepel a pénz. Amíg tehát a szíria-kánaáni forgalomban a javak széltire a törvényesen megszabott súlyt igazoló jelzéssel ellátott ezüstdarabokon keltek, addig az ezen országoktól távolabbi nyugati és keleti államokban még sokáig csak cserekereskedés folyt; úgy, hogy ezen államokban a feniciai kereskedők is csere útján értékesítették áruikat.

A szíria-kánaáni pénzegység az ezüst *sekel*, vagy másképp kereskedői *sekel* volt. A *sekel*, melyet a szíriaiak *szé* vagy *szé*-nek neveztek. Movers feniciai eredetűnek tartja. Én azonban nem hallgathatom el azt a sejtelmemet, hogy a *sekel*, *szé*, *szé* szavakban talán a szíkelek, vagy szikulok, azaz a *székelyek* mint feltalálók neve rejlik. Ha ugyanis, mint fennebb láttuk, Bochart a Sziciliának nevet adó szikulok eredetének kutatásánál, a kanaáni Eskol tartomány nevének a *szegol* (szőlőfűrt)

után elért gazdagságával, hatalmával mindenfelé oly tekintélyre vergődött, hogy Tirusz kereskedőt fejedelmeknek s a föld tiszteltjeinek nevezi (23 : 8) Ezsaiás próféta. A király és az arisztokraták a kereskedést vagy árukölcsönzéssel vagy pedig tüzleteik élére állított rabszolgák és szabadosok útján űzték.

A feniciai kereskedő-hajók néha évekig is úton voltak, miközben kikötőből-kikötőbe futva, folyton új meg új cikkekkel cserélték ki áruikat.³⁰⁴) Némely kereskedő fiatal korában megkezdett kereskedelmi utazásából csak öreg napjaira tért vissza övéihez. Ha egy feniciai kereskedő-hajó az áruival valamely idegen városban kikötött, többnyire trombitaszóval és kikiáltással toborozta össze a város lakosait az árúk megtekintésére s a vásár megkezdésére a mindenféle áruktól tarkáló hajón, hol mindenféle arany, ezüst-lárgyak, bíbor-, selyem-, gyapjuszövetek és öltözékek, elefántesonttal és arannyal kirakott pamlagok, babiloni takarók és szőnyegek, különféle drága kenetek s mindezek felül szép citerás és fuvalás rabnók vártak vevőikre. A szép rabnók mindenféle igen kelendők voltak s ezekből váltak a vevők; főleg a fejedelmek ágyasai. Ezeket *kedeseknek* nevezték, ami — Movers szerint — egyértelmű volt az *idegennel*.³⁰⁵) minthogy e nők idegen országokból eredtek. A mi *kedő* vagy *kedü* szavunk — melyből a kedves szavunk származik — a Jordanskódex „yo keddel“; továbbá: Komjáti: Szt. Pál leveleinek „keduel“ alakjaiból kitétszöveg, *ked* alakban is élt egykor. Minthogy pedig a feniciai *kedes* szó a mi régi *ked* szavunknak es melléknévképzős alakjára vall, a *kedes* fogalma pedig teljesen fedezi a mi mai *kedves* szavunk: szerető fogalmát, ennél fogva én erősen hiszem, hogy abban egy a kár őseinktől eredő *ős* szavunkra lettem.

A rabszolgának feniciai szava: *pileges* volt³⁰⁶) (melyből a latin *pellex* és görög *pallakisz* származott), ez pedig szinte kétségtelenül szintén magyar, mert az ó-korban a keleten a rabszolgákat füleik átfúrásával megbélyegezték; e szerint tehát a *pileges* szó — mint bélyegesek, billegesek vagy billogosok, azaz megbélyegezettek — teljességgel rájuk illik. Movers a

155

szóra hasonlóságát is elfogadja valószínűségi bizonyítékul, akkor — szerény nézetem szerint — a *sekel*, *szé*, *szé* szavaknak hasonlósága is érdemel tekintetbevételt a *székely*, *székel* nevekkal. Ezt az összefüggést pedig valóban igazolni látszik az a Freemann által részletesen fejtegetett adat, hogy az ezüstnek réznek és bronznak pénzül mérése nemcsak hogy a szikulok és rómaiak olyan közös intézménye volt, amellyel ezek a görögöket megelőzték, hanem, hogy a rómaiak is a szikuloktól sajátították el (Varro szerint) a pénzverést.³⁰⁹)

Az idegen államokban megtelepült feniciai között természetesen iparüzők: bíborfestők és egyéb színezők, kenetkészítők, szakácsok, pékek stb. is voltak. Az idegen városok polgárai és a feniciai kereskedők között — a kölcsönös vendégbarátság fentartása végett — szokásban volt a felek között egy ú. n. *tessera hospitalis*, vagy feniciai nyelven: *lia helicot*; egy kettőtörtr csérép vagy ércetábla darabjainak megőrzése, melyek összeillesztésével igazolták személyazonosságukat egymásnál.

A Fenícia mögötti elő-ázsiai országokban is igen élénk és kiterjedt belföldi kereskedelmi forgalom folyt az ottani népek között. De ezen belföldi kereskedelemben is nagy részük volt a feniciai népeknek, akiknek e végből itt is mindenfelé voltak kereskedelmi telepeik. Egyik legélénkebb forgalmú kereskedelmi vonaluk Szidonból és Tiruszból (Hamathon át) Asszíriába vezetett. Az egyiptomi Peluzium közelében, az Ázsia és Afrika közt határt szabó Kaziosz-hegyi őf feniciai eredetű szentély mellett minden Egyiptom felé irányuló karaván-út összefutott³¹⁰) északról, délről és keletről, úgy, hogy e pont a feniciai és károk szintén ideirányuló tengeri forgalmával is gyarapítva, majd minden másnál nagyobb jelentőségű volt. Szíriában és Felső-Mezopotámiában főleg két város volt a kereskedelem központja és pedig: Mabug (Magog, Hierapolis az egykori hatalmas kheta főváros Karkemisz helyén) és Harrán. Mabugha különösen az évenként kétszer, ápril és szeptemberben tartott *vásártérsi ünnepek* és bucsúk alkalmán minden környező népből (feniciai, szíriai, babiloniak, asszírok, perzsák, médok, indok, ethiopok, kappado-

ciaiak, kilik esődített ő nín, vagyis vezetése a tésért — s át tartó bú a köztük nagyobb Tyruszban Melkárt-ősödőkől környező Harranban

Mink tenger déli Meotisz- (az utóbbi a mi tört Movers sz „baskirok azon meg keleti par óta, a ke fontos sze a világ. kedelmi e a délkelet véleménye e vidéke károkat, De általá itteni nagy léptek a A U pont: Szí

158

hiénetle hajózó ú ajándéko Mir Baktrián delmi őf szintoly és pedig hoz, mel tattak a vagy Til legnagyobb kanaáni Salamon kötetést s e váll el a nyu

ciaiak, kilikkek, szkithák és kis-ázsiai görögök) óriási tömegeket esdített össze.³¹¹ Ezen ünnep főmozzanata: az asszíriai Uránia, vagyis Szemiramisz (Szimi) istennő mabugi csodaképeinek vezetése alatt Mabugból a feníciai tengerparthoz — vízmerítésért — s onnan Mabugba vissza végzett, összesen egy hónapon át tartó búcsújárás volt, mely Mabugnak és Feniciának valamint a köztük útba ejtett Damaszkusznak mindannyiszor annál nagyobb kereskedelmi forgalmat csinált, mivel Feniciában Tyruszban ezen búcsújáró ünnepek összeköttek az ottani Melkár-ünnepekkel. Harran vagy Karrhé évenként tartott vásárai ősidőktől fogva kereskedelmi központjai voltak nemcsak a környező népeknek, hanem a délarábiai szábiaiaknak is, akik Harranban ősfészükét is tisztelték.

Minket azonban mindezeknél közelebből érdekel a Fekete-tenger délkeleti partjamenti népek és városok, valamint a Palusz-Meotisz- (Azovi-tenger) vidéki emporiumok kereskedelme; főleg az utóbbiaké, amelyek oly közeli szomszédságában feküdtek a mi történelmileg is ismert őshazánknak: Dentumogeriának. Movers szembeszáll azokkal, akik e vidékek műveltségét a „baskírok kulturájá”-nak³¹² gúnyolják s nagy adathalmaz alapján azon meggyőződését nyilvánítja, hogy a Fekete-tenger délkeleti partvidéke, a történelmileg nyomozható legősibb idők óta, a kereskedelmi forgalom tekintetében olyan rendkívül fontos szerepet játszott, amihez nem volt fogható másutt sehol a világon.³¹³ A feníciai partvidék a nyugati országok kereskedelmi gócpontja volt, míg az északi vidékek szükségleteit a délkeleti pontuszi kereskedelem látta el. Mindezekben Movers véleményét különben Ritter is osztja. Azon népek közül, akik e vidékeken a kereskedelem kifejlésztői voltak, Movers a károkat, fenicieket, asszirokat, kimmerieket, görögöket emeli ki. De általában mégis a károok, fenicieket és asszirokat mondja az itteni nagy emporiumok alapítóinak úgy, hogy csak ezek örökébe léptek a görög miletusziak. (Az egykori károok.)

A délkeleti pontuszi legfontosabb három kereskedelmi gócpont: Szinope, Trapezusz és Dioszkuriasz forgalmára nézve némi

fogalmat nyújtani alkalmasak Moversnek azon (Sztrabo és Pliniusból vett) adatai, hogy az utóbbi város kereskedelmében hetven (mások szerint háromszáz) különböző nyelvű népelem vett részt,³¹⁴ úgy, hogy a rómaiak ott 130 tolmácsot tartottak az ő ügyleteik érdekében.

A Kaukázustól északra az ú. n. boszporánok vidékein is mindenfelé voltak görög-szkitha, illetőleg miletuszi telepek. De különösen az ú. n. (kimmeri) Boszporusz két partján: a tauriai (krimi) félszigeten s az ezzel szemben fekvő kis Szindike vagy Indike országban voltak a legnagyobb jelentőségű kereskedelmi emporiumok, mint: a tauriai Pantikapeum és az indikei Fanagoria és Hermonassa. Úgy Pantikapeumot, mint Fanagoriát³¹⁵) a miletusziak alapításának tartják, de Ritter Pantikapeum eredeti alapítását a károknak tulajdonítja.³¹⁶ Fanagoria — szerinte — azon árúk emporiuma volt, amelyek a meotisz tő vidékéről és az azontúli barbár országokból lefelé szállítottak, míg Pantikapeum a felfelé szállítottaké.³¹⁷ Ezeket felül azonban még közvetlenül a Tanaisznak (Don) az Azovi-tengerbe ömlésénél is feküdt egy szintén Tanaisz nevű város,³¹⁸ amelyet a károok az ottani szkithákkal való forgalmuk végett alapítottak. Minthogy pedig ezek a szkithák ott a Don torkolatánál minden bizonnyal épen a mi őseink a dentumogeriak magyarok voltak, a károok ezen nyoma egyenesen is a mi őseinkhez vezet. Kézay mester krónikája a Szkithiával szomszédos országok és vidékek felsorolásánál egy „India-Minor”-t (szerinte másképp „Ethiopia”) is említ. Ez a Kis-India bizonyára az az Indike nevet viselt kis ország lehetett, a Kimmeri Boszporusz ázsiai partján, amelynek Fanagoria városáról az imént szóltam. Ritter kimutatja, hogy a kis ország fenmaradt Indike és Szindike nevei közül az előbbi a helyes tibeti szerek országán és Baktrián át, a Kaszpihoz és a Meotiszhoz vezető kereskedelmi karaván-vonalon át. Ezek az indikei indusok aztán a Fekete-tengeren és Dnjeperen át észak felé a germán törzsekhez hajókora hordták áruikat³¹⁹) és Ritter ezek hajózásával magyarázza ki Pliniusznak azon máskülönben

hihetetlennek látszó előadását, hogy a svédek királya, Indiából hajózó útjukban a vihar által a germán partra vetett indusokat ajándékozott Q. M. Celer galliai prokonzulnak.

Mint mondtam, India és a Fekete-tengeri vidékek között, Baktrián és Tibeten át,³²⁰ ősidőktől fogva állott fenn kereskedelmi összeköttetés. Indiának azonban egy másik úton is volt szintoly régi kereskedelmi összeköttetése az elő-ázsiai népekkel és pedig a tengeren át a pezsza-öbölhöz és a délarábiai Szábához, mely utóbbiból az árúk a károok és fenicieket által továbbították a Földközi-tengeri partokhoz, míg a perzsa-öböl Tyrosz, vagy Tilosz és Aradusz feníciai telepekre érkezett indiai árúk legnagyobbbrészt arab tevések és fuvarosok útján jutottak a kanaáni és szíriai népekhez. Később aztán Hiram tiruszi király, Salamon zsidó királlyal szövetkezve, közvetlen tengeri összeköttetést létesített a Vörös- és Eritreai-tengereken át Indiával s e vállalkozásuk oly sikerrel járt, hogy sokáig Fenícia látta el a nyugatot India terményeivel.

7. Vallás és hitrege

A mi elő-ázsiai ősnépeink vallásai lényegileg a mezopotámiai népek, szumirok, kaldok, babiloniak, asszirok vallásaival függnek össze, úgy, hogy mindezen népek vallásos fogalmait kétségtelenül közös alapokból indultak fejlődésnek. A mezopotámiai istenek közül sokakat azonosaknak is tekintenek a szíriaiakkal, például: Il, Bált, Tammuzt, Szamaszt, Istárt — Él, Bál vagy Bél, Tammuz, Szemesz és Asztartéval.

Másfelől azonban a szíriai népek vallásai ép oly szoros összefüggést mutatnak az egyiptomiakéval is. Ez az összefüggés azonban, a tudósok némelyikének nézete szerint, már nem közös eredeten, hanem viszonyos kölcsönzéseken alapszik, még pedig úgy, hogy Movers több egyiptomi istent tart khar-feníciai eredetűnek, mint megfordítva.³²¹)

De még sokkal nagyobb az a kölcsönhatás, amelyet a kheták, károok és fenicieket a nyugati népek, főleg a görögök és rómaiak vallásos fogalmaira gyakoroltak. Sayce és Movers a khetákat és fenicieket egyenesen a nyugati népek tanító-mestereinek is vallják³²²) és hatásukat a vallásos fogalmak terén mindenfelé ki is mutatják. És ez természetes is, ha — amint Hirt és Fick³²³) kimutatják — Görögországnak a görögöket megelőző lakosai: a mi kheták, kár, pelaszg, pelagon stb. ősnépeink voltak, mert akkor szükségképen át kellett terjedni ezek vallásos fogalmainak a rájuk toltult, kevésbé művelt hódítókra: a görögökre.

Hogy a görögök köztudatában mindig is élt bizonyos homályos emléke annak, hogy ők némely isteneiket egy régebbi néptől vették át, azt az ő hiperboreus mondáik tanúsítják. Apollón, Artemisz és ezek anyja, Létó istenségek ugyanis — a mondák szerint — a hiperboreusoktól vonultak be a Pelosz-szigeti és deffoi szentélyeikbe, hiperboreus küldöttség élén

PELOPONNESZOSZ = Szabó-hajósok

s a hiberboreusoktól attól fogva minden évben érkeztek az isteneknek szánt áldozati ajándékok, amelyeket mindenkor szalmába csomagoltan, egyik néptől a másiknak átadás útján juttatták el rendeltetési helyükre. Mivel pedig a görögök a hiberboreusokat a szkithák rokonainak tartották, mindenkor a szkithák északi vidékein sejtették és nyomozták őket. Minthogy azonban a szkithák útján sehohol sem tudtak nyomukra jutni, utóbb az a mende-monda érlelődött nálunk közhiedelemmé, hogy a legmagasabb északon laknak, mint boldog és művelt nép. A görögök e hiedelme alapján aztán utóbb is, egész a legutóbbi időkig mindenféle nyomozták a tudósok a hiberboreusok hazáját az északi és északkeleti tájakon, még Tibetben és Kinában is.

Azonban Roscher több adattal kimutatja azt is, hogy némely szerzők már régebben is, nemcsak a magas északon emlegették a hiberboreusokat, hanem — épen ellenkezőleg — délen: Libiában, sőt a messze nyugaton is és hogy az északi hazájuk hiedelme csak későbbi fejlemény.³²⁴ Ezen az alapon elindulva végül Ahrens megoldotta a kérdést. Szerinte ugyanis a hiberboreus név nem egyéb mint az áldozati ajándék-átvivők *περφορες* nevezetének eltorzulása. A *perfores* szóval ugyanis az említett áldozati ajándékok vivői és az átszármaztató, továbbító népeket nevezték eredetileg; ezen összetett szónak pedig — Roscher szerint — lehetett *περφορος = ε-περφορος*, sőt a makedóni szóírásban: *ε-περφορος* alakja is. E felfedezés aztán megvilágítja a kérdést s ma már a hiberboreusokat a tudósok a Görögországot környező népekben s magának Hellásznak és —
PIR-VERE
UAPISZON
HÖ + PIR-VERE
HÖL-OS
UAPISZON
VADEG
(VAPAROK)

162

istene tehát csak úgy dühöngött, bömbölt a viharban és mennydörgésben, mint a felbőszült fenevad; épen úgy sirt az esőben s épen úgy mosolygott, a lezajlott vihar után szétnyílt fellegek közül alátékintó szemével: a nappal, mint az emberek. Tehát nem az isten teremté saját „képére és hasonlóságára” az embert, hanem az ember képzelete alkotta saját hasonlóságára az ő mennyei urát.

Tapasztalta azt is, hogy minden vihar után, mennyire felüdül, éled a már lankadásnak, hervadásnak indult növényzet; sőt hogy halálából egészen új életre is kel, a tavasi esők után. Ez a tapasztalata aztán egy olyan felfedezésre vezette, amely minden máznál alkalmasabb volt megerősíteni azon hitét, hogy az ég ura is csak olyan élő lény, mint aminő ő maga.

Ha ugyanis a vihar alatt esetleg alkalma volt megfigyelni a lecsapó villámmal együtt, a lecsapás helyét is, akkor azon a helyen egy földbe fúródott, kigyózó alakú követ (a mennykővet vagy villámkövet, fulgurit, Donnerkeil) talált, amely homokos vidéken — a lecsapó villámtól megolvastott homokból képződve — elég gyakori jelenség. Ez a felfedezése aztán arra a meggyőződésre vezette, hogy az ég urának minden vihar csak megannyi szerelmi légyottja a földdel és hogy ő — mint minden élőnek atyja — szerelmi zálogokul, életadó magvakul hagyja hátra az ő szerelmesénél — mindenenk anyjánál: a földnél — a mennykőveket. Ugyanis a földbe fúródott, hosszú, csavargós alakú mennykőben ő ugyanazt a tűzkigyót vélte fellelni, amelyet lesújtani látott; hiszen még a melegét is észlelhette, ha a lesújtás után csakhamar bukkant reá. A kővé dermedt villám-kigyó fellelése tehát azt a fogalmat ébresztette benne, hogy annak — mint az istenség részének, szervének — rendeltetése: a földbe beoltani az élet-tűzet avégből, hogy a föld megtermékenyüljön. A mennykővet tehát az istenség oly termékenyítő csirájául, magvául fogta fel, amely minden a földön élőnek — növénynek, embernek, állatnak — első oka, vagy okozója. E felfogásából folyólag ő ezt a követ, a maga primitív logikájával: az istenséghez — az égi őshöz — felvezető

ezeknél a nomadizáló éllett, természetesen alászállott az a műveltség, amelyet a görögök a hiberboreusoknak tulajdonítottak.

Az előzőkben tanári népek beolvadása és szétvándorlása igen érdekes mítoszai jelenségekből is kitérünk és pedig az istenségek előtünéséből, megszűnéséből dényugatra és északra.³²⁵ Ilyen megszűnik vagy elült istenek: Él vagy Kronosz Krétából, valamint Aszfarte, Jó, Európa stb. Az istenek eltünésének csak az a magyarázata, hogy az istenség kultusza szűnt meg valamely vidéken, a hívek beolvadása vagy elvándorlása folytán. Az utóbbi esetben természetesen, az istenség — illetőleg annak kultusza — újra felbukkant a kivándorolt nép új hazájában.

Ezekkel összefüggésben érdekes az a két lényegileg összefüggő jelenség is, amelyeket a pizidiai kaunok (a károk rokonai) és az arámiak szolgáltattak. Az előbbiek ugyanis — Herodót szerint — fegyveresen vonultak ki a hazájukba betolakodó idegen istenek ellen, akiket, dárdáikkal az ég felé szurkálva, akartak elűzni. Az arámiak pedig — Movers szerint — Él istent ülték el maguktól.³²⁶ Minthogy pedig — mint láttuk — az arámiak: jövevények voltak az Él-kultuszú Szíriában, a Khetabirok: talom déli részein, ők bizonyára az idegen isten ellen támadtak; mert a népek nem szokták elűzni saját isteneiket.

a) Legősibb fogalmak.

Az ősemberben minden valószínűség szerint a vihar ébreszthette fel egy felsőbb lény létezésének sejtelmét, mint akinek tomboló haragját olvasta ki a viharból. Hiszen természetes, ha az ősember azt a fellegekben lakó hatalmas urát, akivel szemben önmagát olyan tehetetlenül érezte a vihar folyamán mindenkor, egy felsőbb lénynek sejtette. Minthogy pedig az ember, minél primitívebb volt, annál primitívebb, nem is emberi, hanem szinte állati fogalmat tudott csak alkotni magának arról a felsőbb lényről, ennél fogva azt csakis olyan tulajdonokkal, szervekkel ruháztatta fel képzeletében, amínöket emberekről, állatokról szerzett tapasztalataiból ismert. Az ő

163

első földi őseül tekintette. Ezt a felfogást tanúsítja egyebek között az egyiptomiak ú. n. kilenc istenségének (a nagy enneasznek) első tagja: Szov, Szosz vagy Su isten, mint akit az ő istenség Atum „testéből kivezett”-nek, „az istenség kivezett magvát”-nak (ejaculatio seminis) tekintettek.³²⁷ Valamint ugyan e felfogás tükrözik le a görög-római Uranosz (az ég) isten lesonkított s a tengerbe hullott testrészében, épen úgy, mint Vulkan, a megszemélyesített villám-istennek földre dobátásában, a villámszóró Zeüsz-apa- és a légkör-személyesítő Héra-anya-istenségek perpatvarában.

Az ismertetett alapgondolatból aztán az egész természetnek s az egész mindenségnek: *hím-* és *nőelvire*, *apai-* és *anyaira* osztása fejlődött ki. A két nem aztán hol szemben áll egymással, úgy hogy csak a szerelem és vágy (himerosz) vonzza egymáshoz, hol pedig egymással egyesülve jelentkezik, mint: *hímőelv*. Azonban a hímő-istenségben (illetve az általa megszemélyesített természeti jelenségben) is rendszerint vagy az egyik, vagy a másik nem túlnyomó. És viszont az egyik neműnek ismert istenség is mindenkor egyszersmind az ellenkező is, csak hogy kisebb mérvben. Általában az apa a világosság, míg az anya a sötétség. Az elsőhöz tartozik minden: meleg, száraz, könnyű, míg az utóbbihoz minden: hideg, nedves, nehéz és lomha.³²⁸

Később aztán nagy nemző őseül nemcsak az ég tekintetett, hanem annak egyes csillagai is. Másrészt pedig mennykőveknek, illetőleg életmagvaknak tartották a földre hullott *leb-köveket* (meteorok) is, még pedig úgy, hogy ezekben egyenesen azon istenség részleges megtestesüléseit, vagy legalább is lakait, házáit tisztelték, akitől azokat származtatták s épen azért az ilyen köveket istenházainak (sémi nyelvében beth-él, görögül *παταλος*) nevezték.³²⁹ A fenicieiek mítosza szerint ezen betilköveket az ég ura (Uranosz) gyártja s erre való tekintettel az ég egyik fia Baitülosznak is neveztetett.

A mezopotámiai népek, valamint az arabok rendszerint 7 betilkövet őriztek szentélyeikben: a nap (Samasz vagy

MOROS

Fenyeles - akadémia, isten = AS = AF Sz = E Akh - 165
LW = FO = LL

Szemés), a hold (Szin) és a szabad szemmel látható 5 bolygó: Merkur (Nébo), Vénusz (Istár vagy Asztarte), Marsz (Nirgal), Jupiter (Merodach vagy Marduk) és Szaturnus (Adar) tiszteletére.

HADUR

A feneciek csillag- és betil-kő kultusza ettől csak annyiban tért el, hogy ők — mint tengerész nép — az említett hét csillagot kívül még egy nyolcadikat, a sarkosillagot: Esmunt is még pedig a többi fölött megkülönböztetett tiszteletben tartották, mint amelyet az ő tengerjáró utaikon, vezérlik és gondviselőjükül tekintettek.

Hogy a betil-kövek kultusza az elő-ázsiai népeknél mennyire általános volt, arra nézve legyen elég itt a Kaziosz-hegyi Kasziu isten-köre (a Zeüsz Kazioszra), továbbá a frigiai pesszuszi, Kübelé istenanyát megszemélyesítő köre és az emesei Elegabal isten kövére utalnom. A khethák hieroglifái között Sayce sejtelmé szerint egy ruhakelmébe göngyölt kő ábrázolata általában az istenség fogalmát jelölte meg.²¹⁹ A mekkai Kába falában látható fekete őskő szintén betil-kő s még ma is a legfőbb imádat tárgya a mohamedánoknál. E követ ünnepek alkalmával szintén drága kelmébe burkolják az egész Kába épülettel együtt. Érdekes, hogy ennek a burkolatnak a neve burkah.²²¹

AS = LW
LW = LL
LW = LL
LW = LL

Kétségtelenül a betil-kövek kultuszával függ össze az az általános körtisztelet (litholatria), amelyhez még az Európa-szerte található kromlecek és menhírek is számíthatók.

Hogy a betil-lebkő-tisztelet is a villám-kő tiszteletből fejlődött ki, az teszi valószínűvé, hogy fennmaradt őskori ábrázolatokon a villám-kigyó, alakatlan (legalább teljességgel nem fulgurit alakú) követ tart a szájában.²²²

Köveim [ék]

MEN-HIR

Úgy a villám-, mint a leb- (betil) kövekben két oly mozzanat az, ami — sejtelmem szerint — az ember hangutánzó hajlamát irányíthatta, midőn azokat szóval jelölte meg. Az egyik: a villám lecsapásával járó sístergés, az éles s hang, melyet különbözően a lágyabb sziszegő sz. z alakokban is észlelt, minden lezuhánótárgynál, amint a levegőt hasította.

Ezek után még az s és k hangok kombinációjával alkotott szavak és nevek veendőek szemügyre.

A mi kos szavunkat a nép a menykő szinonimájaként is használja és hogy e szóban az sz és k összetalálkozása szándékos, azt a görög κωσ megfelelője szintén valószínűvé teszi, mint fordított alak. KOS-KÖV

dl = zislog!
1902!

A latin causa szintén a ks-es szóalakkal fejezi ki a mi egyedül k' mássalhangzós ok-unakat.

A „causa“-ra hasonlító szóalakat mutat a görög kozmogóniának ős zürzavara „kusza“-sága: a κωσ, mint a világ végoka.

Hogy azonban az ős-zürzavar és ős-setétség fogalmát már csak egy kései filozófiai felfogás alkotta meg, azt Roscher azal bizonyítja, hogy az csak Heziodusz óta szerepel a görög kozmogóniában. Roscher ezen nézetét valószínűvé teszi az ősök már említett görög κωσ szavának szóhasonlósága a 7005-érra.

A latin cado ige a k hanggal képezettnek mutatja ugyan az esés latin igetőjét, de azért a rendhagyó cado ige supinumban — casum — már az s hang is előkerült s a casus-t (esés, eset) már ezen alakokból képezte.

A Szíria és Egyiptom között határt képezett Kaziosz hegyen, a Zeüszsel azonosított Káziosz isten (Zeüsz Káziosz) egy — az óltani szentélyben őrzött — lebkőben tiszteltetett és nevét is ezen lebkőről (Babelon szerint: kasziu = aerolith = lebkő) nyerte.²²⁴ Kasziu mint isten különben egész Szíriában is tiszteltetett.

A mi okos szavunk szintén a kő és es — illetve a k és s hangok összetételét mutatja: mert a képzők és ragok — a nyelvészek egyhangú véleménye szerint — megannyi külön szavakból alakultak és így bizonyval az os, es melléknév-képzők is. Az okos szavunk különben az ujjúr: oguz, a keleti török ogis és a kínai ku-si alakjaiban is fölismerhető.

Hogy az okos szavunknak és rokonainak eredetileg okozó jelentése is lehetett, arra nézve a feneciek és károk Okhuz bölcsének és Osogo (minden valószínűség szerinti: ős ok) istené-

85-OKA

A másik az a k hang, amelyet minden kemény tárgynak összeütközése, koppanása, koccanásakor észlelt, valamely más kemény tárgygyal.

Az én sejtelmem szerint: az s hangból fejlődött a mi es (esni) igetünk: míg a k hangból a kő, kavics szavaink képződtek; amint hogy ezt a feltevést a kőt fogalomnak a következő idegen szavai is valószínűvé teszik: ok = LW-FO = LL

az „es“ igetünk megfelelői: a votyák us, üs = esni: zürjén us = esni: vogul is = leereszkedni: eseremiz voz = [esni] mordvin oza = leflülni. szanszkr. as sz. fr. asseoir = leflülni: míg a kő szavai: a vogul: keu; kau: a finn-estl: kivi: eseremiz: kü; mordvin: keu; zürjén: ki; votyák: kő: a grúz: kua; láz: khua; ingilój: khuvaj; tabaszaráni: kakli; zend: ak; szláv: kamen; francia cailiou (kavics); német Kiesel (kavics) stb. stein

A villám- és lebköveknek első földi őskül felfogásából folyik aztán, hogy a mi nyelvünkben, minden valószínűség szerint a kő vagy kū szóval függnek össze az ük, agy és ok szavak, éppen úgy, mint az es igetünkben az (ükkel és aggal szinonim) ös és osz szavaink.

Mint hogy továbbá az ősök a villámkövek prototipusát az ék-alakban ismerték fel (amiről később még bővebben is lesz szó, mint ahogy azt a ménkünek német Donnerkeil neve is elárulja), a kő szavunkkal látszik összefüggeni az ék is.

Az ős-kozmozoniák a világot többnyire a világtojásból származtatják.²²⁵ Hogy ez a világtojás gondolata megint csak a leeső ménküben gyökerezik, azt az ék szavunkra hasonlító angol egg teszi valószínűvé.

Mint hogy pedig a leeső villámköben — mint életmagban vagy világtojásban — mindig az első életesírát, vagy magot látták, ez az elsőség szintén kifejezést nyert: az egy számnévünk (valamint a vogul és szanszkrít ek, eka megfelelőinek) hasonlóságában a tojásnak angol és német egg, Ei szavaira és a mi ék szavunkra.

Érdemes még a megemlítésre ugyan e szavak hasonlósága a mi ég szavunkra is, minthogy a kő-magokat az égből (Uranosz istentől) származtatták. Ég-ből ered

nek, valamint az ázsiai hunok (hiungnuk), keleti törökök és mongolok Oguz kánjának nevei szolgáltatják a legerősebb bizonyítékot. Vámbéri szerint ugyanis a mogul-török Oguz-kánnak a világhódítók minden győzelmét tulajdonítják a török-tatár népek mondái. Minthogy azonban ettől a mithikus uralkodótól a monda hat fiat származtat, ú. m.: Kün-kánt (napfejedelem), Joldusz-kánt (csillagfejedelem), Kők-kánt (égfejedelem), Aj-kánt (holdfejedelem), Tak-kánt (hegyfejedelem) és Tingiz-kánt (tengerfejedelem), — fiai neveivel elárulja, hogy benne voltaképen az okot, vég okot, a causát látták.

A feneciek es károk említett Okhuzának neve különben — mint ős bölcsé — az okos szavunk szokott értelmének is megfelel.

Vámbéri a mithikus Oguz kán nevének rövidítését látja a keleti török ghuz²²⁷ nemi kifejezésben és az arabok ghuz nevében. Mi magyarok ugyanilyen rövidítését ismerhetjük fel az okos szavunknak a: kos nemi kifejezésünkben és a kosszeusok: kos nevében.²²⁸ A mi kos (aries) szavunk azután a török kocs megfelelőjével együtt (amelyre a kecske szavunk is emlékeztet), a mi nemi kifejezésekben gazdag nyelvünk egyik olyan himséji szava, mely — mint később látni fogjuk — a nyelvek bizonyos fogalomkörében nagy szerepet játszott.

A már említett kínai ku-si (okos) szóra emlékeztetnek együttesen az egyiptomi mitológia Hu és Sza isten-nevei.²²⁹ amelyek viselői ugyanazon mitológiai szerepet töltik be együtt, amelyet Su isten, azaz: a „semis ejaculatiót“.

Hu és Sza istenek összefoglalt neveivel csaknem azonos hangzású az arab Kuzah²³⁰ viharistené, akinek a villám: a nyíla (népünknel használatos istennyíla) s a vihar után az égbolton feltűnő szivárvány (a kauzu Kuzaha): az ive vagy ijja. Mindezek tehát Kuzah villámisteni lényegére mutatnak, annyival inkább, mert neve csaknem azonos az ind Kucsa²³¹ istenével: a megszemélyesített villámmal.

A bemutatott különböző sk és ks hangalakos szavak és nevek bennem azon meggyőződést érlelték meg hogy az eskü

szavunk szintén ezen fogalom körből vette eredetét. Igen sok adat tanuskodik ugyanis amellett, hogy az ősnépek kövekre esküdtek. Az írek például mindenkor egy, még őshonukból magukkal hozott szent őskör állítva eskették fel fejedelmüket és utóbb királyaikat trónraléptekor. E köbe be volt vésve az első fejedelem két lába nyoma is. Midőn tehát a trónralépő fejedelem első elődének lábnyomaiba lépve esküdtött föl, ezzel elődein keresztül, a szakadatlan leszármazói összefüggést jelezte az égből leesett kötől és arra mint isteni ősré esküdtött.

Az araboknál szintén szokásos volt a kövekre esküvés, mely — Herodot szerint (III. Thalia 8.) — rendszeren egy harmadik személy közreműködésével ment végbe az eskü alatt szerződő felek között. A közvetítő rendszeren egy karcolást tett a két fél kezefején és az onnan előszivárgó vérbe mártva a felek egy-egy leszakított ruhadarabját, a vértükkel hét darab közéjük helyezett követ megnedvesített, miközben Orotal és Allilat istenségekre hivatkozott. Az eképvégbement eskü oly erős volt, hogy — Herodot szerint — egyetlen más nép sem tartotta esküjét oly szent-ségnek, mint az arab.

Általában is szokásos volt az araboknál esküképpen hivatkozni az anszabra (az égi köre) folyt vérükre.³⁴²

Mind e példák tehát amellett szólnak, hogy az eskü szavunk szintén a menykö vagy esköröl, — mint egyszersmind ősköröl — veszi eredetét és hogy tehát az őskörre való esküvés, a hozzáfűződő összes ismertett felfogással együtt, őseinkkel is közös volt.

Az eskü szavunknak régisége mellett Anonimusznak a kolozsmegyei Esküllőröl szóló azon-adata beszél, hogy Tuhutum vezér ott eskette fel hűségre a legyőzött oláhokat.

Érdemes a megemlékezésre, hogy Veszprém megyében van egy Őskü nevű helyiség is. Egy másik szavunk, mely szintén a villámkövel látszik összefüggeni: a követ szó, mellyel bizonyára összefügg a követni (valaki után menni, vallást követni) génk is. Az ezen szóban foglalt vet: dobott, hajítottnak (vagyis

170 folynak az általuk lehozott élettűzzel, hogy ők maguk is életcsírák tekintettek, épen úgy, mint a villám-kigyó-kő.

De az élettűz-lehozó közegek sora még a madarakkal és általában az állatokkal és félisteni emberekkel sem merült ki, hanem — mint ahogy majd főleg a mesterséges tűznél látni fogjuk — kiterjedett a növényvilágra is. Hiszen már az állat- és növényország közötti összefüggés kereséséről tanuskodik a világfa fölfogása is, amelyről a madarakat a földre származtatták. Ha most már az összes előadottakon végigtekintünk, akkor láthatjuk, hogy az ősfölfogás — a fulguritok, vagyis a ménküvek és a betilköveken kezdve — a természet mindhárom országát képviseltette az élettűz-aláhozó közegek sorában.

Azonban ebből az első tekintetre igen bonyolultnak tetsző sokféleségből az ősök felfogása egy olyan általános elvet fejtett ki, mely, míg egyfelől az egész természet mindhárom országához tartozó tárgyait egymáshoz fűzte, másfelől mindezeknek a teremő istenséghez való viszonyát is megfejtette, a primitív ősember látókörét kielégítőleg. Lássuk ezen őselvet egész rendszerében.

A legtöbbször vihar neve a nyelvek legnagyobb részében: orkán (francia ouragan, olasz uragano, angol hurricane). Ez az „orkán” szó minden bizonnyal nyelvünk „úr” (dominus) és „kan” (masculus, him) elemeiből áll és tehát az istenséget, a vihart, nagy nemző úrú tünteti fel.

Hogy ez valóban így van, azt a következők tanúsítják: A római mitológia az ő villámistenét (s egyszersmind a tűzhányóét): Vulkánnak nevezi. Minthogy pedig az asszír-babiloni mitológiának a villámot megszemélyesítő istene: Vul³⁴³ (másképp: Bin, Iva vagy Mermer) volt, a római Vulkánban foglalt kán, megint csak az orkán szó kán része fogalmát rejtheti magában.

Az orkán szó csaknem változatlanul felfalálható az ázsiai hünök (hiungnok) és a szeldzsuk törökök egy-egy fejedelme Urkán nevében; sőt ezeken felül a szumírok egyik legrégebb királyának Urkhammu vagy Urghán³⁴⁸ nevében is, amelyek tehát annál kétségtelenebbé teszik az orkán szó turáni eredetét, mivel a

nem csupán esettnek) látszik feltüntetni a követ és így a küldő csillagisten küldönce, vagy követe jelentőségét adja a menykö vagy betilköknek.

b) Mag és erő.

Láttuk, hogy az ősember a kigyóvza lecsapó villám és az annak nyomán fellelt kigyóalakú villámkö vezetete a termékenyítő istenség és az ő földbe oltott életesírjának gondolatára. A kigyóalakú villámköben ugyanis a primitív ember egy megdermedt kigyót látott, amely a magában lehozott égi tüzet termékenyítőül a földbe oltotta. Ez a felfogás magyarázza meg a kigyónak azon összefüggését az istenség termékenyítő szervével, a fallussal, melyet Emil Soldi Colbert ősbábrázolatokkal is kimutat.³⁴⁴ Hogy a kigyózó fulguritot az ősök megdermedett, megkövült kigyónak és villámnak tartották, azt több különféle ásatag állatkövélet, főleg az úgynevezett fejlábúak (belem-nitek) hasonlókul felfogása is szól, amelyeket itt-ott nálunk ma is istennyilának (Németországban Donnerkeilnek) nevez a nép.

A kigyót, a hullók némely egyéb fajaival és a halakkal együtt, általában is ős-kezdő élőlényekül fogták fel az ősnépek. Sőt az ősök gondolkozása az élettűz-lehozó közegek fölfogásában, a kigyónál, hüllőnél és hálnál sem állapodott meg, hanem e szerepet az élők igen sok és különböző egyéb fajára is kiterjesztette. Kuhn Adalbert és Steinthal ugyanis kimutatják, hogy a madarak³⁴⁴ és ezek közül is mindenekfelett a sas, keselyű, sólyom, bagoly, harkály, kakuk, mindmegannyi élettűz-lehozó közegekül tekintettek és hogy e minőségükben bennük félisteni lényeket is láttak, úgy hogy mint ilyenek összefolynak az égitűz-lelopó Prometheusszal és Foroneusszal³⁴⁵ is.

Steinthal és Kuhn szerint az ősnépek képzelete a fellegetek egy az egész földet beárnyékoló lombú fának³⁴⁶ tekintette. (amelyet a nevezett szerzők a német népnél ma is emlegetett Wetterbaumban ismernek fel) és a madarak arról a világfáról alászállva hozták le s oltották be az életcsírákat a földre. E szerepükben azután a madarak és félisteni személyek úgy össze-

171

legtöbb turáni nép kánnak címezi fejedelmét. Sőt némely régiebb turáni nép, mint például a kazár és avar — a kán címet mint egy fokozásképpen megkettőztetve — kakán vagy kagánnak címezte uralkodóit. Hogy pedig a régi népek csakugyan mintegy tenyész-atyaként is tisztelték uralkodóikat, arra nézve legyen elég az ókor két legrégebb művelt népe: a szumírok és egyiptomiak királyainak „hatalmas him”³⁴⁷ és „erős bika” címeire utalnom, amely címeket különben tudvalevőleg isteneikre is alkalmazták ezen népek. A mi egykori kazár testvérnépünk nagy kakánai személyesen nem is uralkodtak s az uralkodás terhei az alájuk rendelt király vállain nyugodtak, míg a nagy kakán maga csak tenyész és fajnemesítő atya volt nemzetének és legfőbb hivatását az ő hűz neje körében töltötte be³⁴⁸; úgy, hogy őt — mint tehát kánok kánját vagyis kanok kánját: kakánt — méltán megillette a „bak” címe is.³⁴⁹

Mindezek, úgy hiszem, eléggé megvilágítják a „kán” fejedelmi cím összefüggését egyfelől az istenséggel (vulkán, orkán), másfelől pedig a tipikus him tenyész állatokkal (kan); úgy, hogy ezek alapján világosan fölismerhető az isteni kan abban a fentebb, a történelmi részben ismertetett Kun (vagy Kon, Kiun, Keván, Kaiván, Kaunkaun) istenben, aki — mint Makar istennek iker-istentársa — a föniciai Herkules teremő- és fentartó-isteni minőségét személyesítette meg.

Minthogy pedig én ezen Kun istenben a kheták (kanik) és a kunok vagy hunoknak épen olyan névadó istenüket látom, mint amilyenek a mi nevünkre nézve Makar istent tekintem, ennél fogva benne is — Herkulesnek Khom nevében pedig még tisztábban — felismerem a középkori kunok azon Khám istenét is, akit azok uralkodó császárukként tiszteltek.

A „kan” vagy „kán”-nak ezen m végezetű alakja azután (mely az említett isten nevében kívül még a bibliai Khám, a moabita Khámosz isten, japán kami = isten, valamint az ősrégi Urkhammu szumír király neveiből is kiténik és valószínűleg a régiebb alak) a fennebb kifejtett ősfölfogást tisztán felismerhetőleg tanúsítja.

Ha ugyanis a „kam“ és „kám“ szóalakokat megfordítjuk: a mag, makk és mák szavainkat nyerjük, amelyekben tehát itt elsősorban az orkán vagy az úrkannak (az ég urának) a földre oltott életcsiréit és illetve a viharfának (Wetterbaum) a földre lehozott életmagvait ismerjük fel.

A viharfellegekből alkotott viharfa szerepe ugyanis csak az lehet, hogy a vele azonosított orkántól, mint ember avagy állatként felfogott isteni lénytől az átmenetet és összefüggést közvetítse a növényvilághoz.

Ily szándékot különben a „magzat“ szavunk is tanúsít, mint amely viszont a növényektől mutat átvitelt az állatok s emberekhez.

Ezek alapján vegyük mindenekelőtt a mag szavunkat vizsgálat alá, annak szóalaki rokonaival együtt.

A szumir nyelvben „mag“ = nagyot, magasztost jelentett. Hogy pedig a „mag“ és „nagy“ (granum és magnus) fogalmait jelentő szavak alaki azonosságának, vagy legalább hasonlóságának nem egyedüli példái a magyar és szumir „mag“ szavak, arra nézve példakul a mag (granum) fogalmaira nézve még: a japán mugi (mag); kínai: muh (búzaszem); szláv: mak, középhollandi: mahen, mage; görög μαζος (mák) szavakat; a „nagy“ (magnus) fogalmára pedig: a görög μεγα- latin magnus-t, szanszkrit maha-t hozhatom fel.

De ez utóbbiakhoz számíthatók még, mint a nagyval rokon fogalmak szavai: a görög μαζος vagy μαζος (magas, hosszú); valamint a magyar magas (vagy helyesebben magos, mely utóbbi alak tisztán mutatja a magból képzést), a görög μαγος-szal együtt, mely utóbbi máguš-t jelentett. Pedig tudjuk, hogy az irániak által a turániaktól átvett mágus papikaszt tagjai magukat nagyoknak, magasaknak és földöntúli erőkkel fölruházottnak tekintették. A mágusok rendének különben Előadásiában még egyenesen Mag vagy Meg³⁵² nevezetű tűzpap (Feuerpriester) tagjai is voltak. Hogy pedig ezek épen e minőségük útján tekintettek magokul, azt az indiai Brgú tűzpapi család analógiája bizonyítja, mint amelynek tagjai a tűzálahozó Brgu félisten leszármazottjainak tekintették magukat.

174 rázza meg az embereknek és főleg a fejedelmeknek azon összekötését, sőt bizonyos fokig azonosítását az istenségekkel, mely azok neveiben, címeiben is kifejezésre jut.

Hogy valóban a magban rejlő erő volt az, amit az ősök a mag lényegének tartottak, az a következőkből fog kitűnni:

Herkulest vagyis az arkhaisusabb feníciai nevén Arkal istent (az etruszk Erkole vagy Erklé-t) az ősök — amint már fennebb mondtam — a még meg nem nyilvánult, elvont összellel: Él, Bél, Belitán (az idősebb Bél) isten első megnyilvánulásával, az ifjabb Béllal és egyszersmind a fizikai világ nagy magvával: a nappal azonosították.

Herkuleszel lényegileg azonosnak tart Movers egy kis-ázsiai Ηρ³⁵³ (Er) nevű istenséget, akinek neve — szerinte — a Herkules, Arkal, Erkole nevek, Her, Ar, Er részeivel együtt: az erőt jelentik épen úgy, mint a görög Erosz, a szerelem-isten névéé (ἔρω = szeretni).

Minthogy pedig a feníciai Szankhoniaton, illetőleg biblísi Filó által föntartott mithosz egy Mag nevű félisteni ősről³⁵⁴, mint a földművelés fölfedezőjéről, vagyis a megszemélyesített földművelésről is megemlékezik, ebben a Mag névben és az erő, er, ar szóalakjaiban, fölleltük mindkét alkatrészét Herkules ama Maker vagy Makar nevének, amelyről — meggyőződésem szerint — mi magyarok, nemzeti nevünket nyertük, úgy, hogy énrészenről ezekkel beigazolván látom a Czuczor-Fogarassy szótár „Magyar“ cikke azon állítását, hogy nemzeti nevünk a „mag“ és „erő“ összetételéből áll és: mageröt (mageresztöt) jelent.

A magban rejlő erő tehát az, ami a kis magot, makkot, vagy épen a parányi mákot nagygyá teszi; épen olyan nagygyá, mint aminő nagy azon növény vagy állat, amelytől azon mag ered, mert ebből újra kinő amaz.

Ezt az azonosságot azután a nyelvek is tisztán mutatják, mert ahogy a mag szónak van granum és magnus jelentése, e kettős fogalom a kan vagy kam szóalak részén is feltalálható, az ezekre hasonlító mongol khanolá-ban (magnus) és a német Keim-ben (germen = csíra, mag).

Valószínűleg a Mag tűzpapokkal függ össze a máglya szavunk is.

A mágusok főleg tűz-csodatételeikkel és mindenek felett a villám-lecsalással ejtették ámulatba kortársaikat. A villám lecsalás pedig lényegileg nem más mint a mithoszi Prometheusznak tulajdonított égi-tűz-alálopás. Minthogy pedig Prometheuszt a régi szerzők azonosítják Magoggal³⁵⁵, a Genézis Jáfetjének fiával, akinek neve megint csak a magra és okra vezetendő vissza, ennél fogva minden arra vall, hogy a mágiának és a tűz-lelopási mithosznak alapját a mag gondolatkörében keressük. És ott valóban meg is találjuk, mert a mágia föltalálójának Kámot (azaz megint csak Herkulest) mondják.³⁵⁴

Lássuk tehát: mi lehet azon gondolat, amit az ősök kifejezni akartak azzal, hogy a nagy (magnus) és a mag (granum) fogalmait azonos vagy hasonló szavakkal jelölték meg; holott a mag és kivált a parányi mák éppen ellenkezője a nagynek.

A kicsiny mag azért nagy, mert magában foglalja annak a növénynek önmagát reprodukáló erejét, amelytől ered; úgy, hogy a kis makk a nagy tölggyel, amely belőle kinőhet, lényegileg azonos.

Minthogy pedig — amint láttuk — a villámkövet az istenség termékenyítő csiréjével, életmagvával fogták fel az ősök és a betil lebköveket is az ég és csillagistenek olyan követeknek tekintették, amelyekben az az istenség, ép oly teljességében benne él, mint az égben vagy a csillagában, ennél fogva a hasonlóság, amelyet egyfelől az istenek és betiljeik, másfelől pedig a fa s annak magvairól az ősfelfogás tanúsít, oly közvetlen, hogy ez általában is megmagyarázza az ősök felfogását a magról. Eszerint ugyanis a növények, állatok és emberek magvainak tapasztalt reprodukáló, teremtő erejét beleképzelve a betilkövekbe is, ezeket az istenség magvával fogták fel és ennek alapján viszont az állatok himjeinek és a növények közül főleg a fáknak, a magvaikban rejlő reprodukáló erőnél fogva, az istenségéhez hasonló teremtő erőt tulajdonítottak. E felfogás magya-

175

Sőt még több és sokkal meglepőbb példákra is találunk ezen jelenségek a kam vagy kan oldalán, ha a magnak tulajdonított erőt is figyelembe vesszük, mert akkor számos (úgy granum, mint magnus jelentésű) olyan alakjaira találunk a kan szóalaknak, amelyekbe egy, az erőt kifejezni akaró: r hang be van ékelve, ilyenek: a latin és francia grandis és grand (nagy) és granum és grain, olasz grano (mag), germen, germe (csíra), német Kern (mag), magyar gyermek stb. Ezekbe, mint egy a bennerejlést érzékileg is kifejezendő, az erő r hangja be van ékelve. Azonban a Movers által a fennebb már említett Mag vagy Meg nevű tűzpapok mellett ismertetett Khamor (כַּחֹר) tűzpapok neve, olyan külső toldatos alakra is szolgáltat példát a kam részén, mint aminő a Magor vagy Makar név a magból képezett alakra nézve.

Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a him szavunk sem egyéb, a kan vagy kam szavunk módosult alakjánál, akkor ez az alak még több hasonló toldatos névhez vezet el és pedig ilyenek:

Két sicíliai folyó és egy ugyanottani város neve: Himerá. A himerai meleg gyógyforrások adták ugyanis vissza, az ottani lokális mondák szerint, Herkules erejét, amidőn ottjártában, a nimfák által neki készített fürdőben üdítette fel fáradt tagjait. Movers szerint a himerai pénzeken hol egy kecskebakon nyargaló mezitelen alak látható, hol pedig: egy emberfejű kakas, bak szarvakkal és oroszlán lábakkal.³⁵⁷ Ezek az ábrázolatok meglepően azonosítják Himerát a kis-ázsiai szolimek Khimera istenével³⁵⁸, mint akit egy sárkányfarkú oroszlánal ábrázoltak, amely az oroszlánfején kívül még egy kecskebak fejjel is bírt. Ha figyelembe vesszük, hogy az ősnépek, pl. az egyiptomiak is, az oroszlánt széltire³⁵⁹, az erő és a kecskebakot a vágy prototípusának tekintették, akkor annál kétségtelenebbnek látszik, hogy a Himerá és Khimera nevek a him-erőt jelentik, mivel a görög Erosz isten nevéből (amelyet Movers az erőnek er szóalakjára vezet vissza) hasonlólag képezett nevű Himeros isten épen a szerelmi vágyat (ἔρωσ) személyesíti meg.

Mint a kannak a him, épen úgy csak elferdülése a (kannal a fennebb előadottak alapján sinonimnak is tekintendő) magnak a: bak nemi kifejezésünk. Movers a Makar istennév változatai között említi Bokhar, Bokhorosz neveket is³⁰⁹); úgy, hogy a kecskebakkal és bikával mithoszilag is összefüggő Bakhsusz istennév (az istennek a szlávoknál ma is élő bog szavával együtt) csak a mag szavunk módosulása lehet. Ha pedig figyelembe vesszük a Kuhn és Steinthal nyomán fennebb ismertett ősfeljegést a különböző fajú madarokról, mint égi tűzlehozó közegekről, akkor szinte kétségtelen, hogy a mi madár és bogei szavaink sem egyebek a mag-erő és bak-erő módosulásainál. A madár szavunk ilyen eredetét különben az indiai mithosz tűzlehozó vagy tűzgerjesztő Matharivánjának³¹¹) névhasonlósága is támogatja.

A mi nyelvünkben különben még a mag, makk és mák, mint prototípus szóalakok módosulásai ismerhetők fel a: megy, bogyó, bükk, bükköny (a magyar névre hasonló) mogyoró (a székely tájszólásban magyaró) mókus növény és állatszavainkban is.

* * *

Azomban a mag fogalmára nyelvünknek van még egy másik szava is, amelyet csak szűkebb értelemben, a gabonaművek — mint szemes növények — magvaira alkalmaz és ez a: szem.

A mag szavaink ilyen dualizmusa különben nem csak a mi nyelvünk sajátja; mert ugyanilyen kettősséget tanúsítanak a német Kern és Same, a latin granum és semen és a francia grain és semence.

Ha egy gabonaszemet megtekintünk, úgy találjuk, hogy az vízszintes helyzetben, egy lezárt szemre hasonlít. A búzaszem tehát e helyzetben a szeméremnek és így a nőességnek szimbóluma (s ugyanaz — bár más vonatkozással — a függőlegesen állított búzaszem is).

Az ősök fölfogásában a nőnek a szemmaggal összekötését tanúsítják a magyar asszony (a halotti beszédben ahszin), osszét 178

után is táplálja azt saját testéből vett anyaggal: az anyatejjel; úgy hogy a velőt és vért apai, a húst és zsírt anyai örökségnek tekintették az ősök.

E fölfogást most már összevetve a hímvelinek tekintett famag és a nőelvi gabonaszem szerepeivel, ezekben az imént ismertetett nőelvi különbségeknek azon párhuzamát ismerték fel az ősök, hogy: a famag — bármily kicsiny is — nagy dolog megteremtésére (a fának reprodukálására) képes és így az: maga a megtestesült teremtő erő. A szem (búzaszem) ellenben teremteni nem képes (legalább nem nagyot); de azután a teremtményeket ő táplálja s még pedig a saját (a búzaszemek) testéből való legfőbb tápszerrrel: a kenyérral, mellyel a szem magot a zsemlye, cseh: žemle, korvát: žemlja, zemlička svéd: simle szavai kötik össze.

A gabonának a női elvvel mint táplálóval való összefüggését azután szint oly átlátszóan tanúsítják a mithoszi nevek és egyéb jelenségek, mint a mag összefüggését a hím elvvel.

A szem-magnak vagyis a szemes növényeknek: a gabonának adóiuul ugyanis: Ceresz vagy Demeter és leánya: Proszerpina vagy Perszefoné istennők tiszteltettek s a Ceresz név egyenesen is jelenti a gabonát míg a Demeter nevet a ge (föld) és météi (anya) elemekre vezetik vissza s így benne mint földanyában ismerik fel az istennőnek „gyermekait tápláló” lényegét. Úgy Ceresz-Demeter, mint Proszerpina-Perszefoné viselte a θεοῦ θεῶν (szemnai theai) = „tisztelt”, „szent” címet; amelyből azonban kitészik az annak eredetileg alapul szolgáló szem szó is.

Demeter istennő azonban ezenfelől egyik főkultusz helyén, a kár eredetű Megarában: Megarának is nevezetett, ahol évenként „Megara! Megara!” kiáltásokkal hajtották az ő barlangszakadékaiba a neki áldozatul szánt disznókat.³⁶⁷) Minthogy pedig — mint fennebb említettem — a thébeiek mithosza szerint: Megara: Herkulesz istennek volt neje³⁶⁸) s illetőleg Makar isten női alakja, ennél fogva a gabona megszemélyesítő Ceresz-Demeternek Megara nevében voltaképen a hím-mag-istenség

akszin, japán okszan = előkelőbb nő, asszonyosság, asszír szinisz = női, szinisztu = nő, újperzsa zen, szláv: žena, ženska = nő stb.

Ennek az összeköttetésnek rendkívül érdekes szemléltető példáját szolgáltatja Afrikának vagyis Libiának már fennebb említett jelképe, az a két kezében egy-egy búzakalászt tartó s lábával egy-egy gabonás hajón álló nő-alak-ábrázolat, amellyel Bochart — két libiai Byzász, vagyis Búzás nevű vidék rendkívüli termékenységének kimutatása után — a Byzász nevet is nagyarázni igyekeztek. Ezt ugyanis a föniciai bíza szóra vezeti vissza, mely emlőt vagy kebelet és egyszersmind buját (mamma és uber) jelentett és az összefüggést úgy magyarázza meg, hogy a két Byzász vidéket és várost az ókorban a föld két tápláló emlőjének tekintették³⁶⁹); úgy hogy épen ezért Byzász várost a rómaiak Mammá-nak is nevezték. Még a föniciai bízánál is közelebb simul a mi búza szavunkhoz a német Busen (kebel); míg másfelől a mi buja szavunk hasonlósága a búzára (melyet a Czuczor—Fogarassy-szótár is megemlít) szintén tanuskodik e felfogásról.

Érdekes oldalvilágítást szolgáltat itt, a szintén német Meerbusen (tengeröböl) szó; mert hogy e szó valamely ő gondolat alapján foglalja magában a Busent = kebelt, azt nemcsak a magyar szavainknak: az öböl és kebelnek egymásra hasonlósága tanúsítja, de még a kebelnek mongol öbür, szumir ubur³⁷⁰) és a dajkának újgur obur szavai is támogatják. Megjegyzendő különben, hogy némely vidéken a kebelt, emlőt csakugyan: öbölnek is mondja a nép. A tengeröblöt tehát úgy látszik: a szárazföldnek táplálója, a tenger emlőjeként tekintették az ősök.

Hol keresendő most már az ősök felfogásának alapeszméje?

Lenormant szerint: az ősvilág fölfogásában csak a férfi tekintetett nemzötül, míg a nő csak szállásadó és táplálóul³⁷¹).

Movers szerint — az istenségnek nemszerinti felfogásában — az atya: szellem; az anya: anyag.³⁷²)

Ezekből tehát elég következetességgel folyik hogy: a hím — az erő, szellem — teremt meg az utódot; a nő pedig az anyagot szolgáltatja hozzá s még a világrahozatal

179
nőelvi kiegészítője ismerhető fel. Hogy pedig ez csakugyan így van, azt viszont Herkulesz istennek Szem-Herkulesz neve tanúsítja, akit — Creuzer szerint — úgy Feniában mint Egyiptomban, a dús aratást adó tavaszi napul tiszteltek. A két istenség ismertetett nevei tehát meglepő következetességet árulnak el a hím-nő-elv kölcsönös kitüntetése tekintetében; mert amíg Herkulesz — a hím elvi Makar, Kun és Kám isten — az ő gabonaadói minőségében a szem-maggal összefüggő s így nőelvi Szem nevet viseli,³⁷³) addig viszont Ceresz-Demeter — θεοῦ — szintén viseli viszont a hím elvi Megara nevet és e minőségében ő Herkulesznek — mint Makar istennek — neje, azaz női alakja.

Ceresz-Demeter és Proszerpina-Perszefoné mint gabonamegszemélyesítő és tápláló istennőkön kívül különben még — mint speciális vetés-istenségek — különös figyelmet érdemelnek a szabin-római Szemónia istennő, az ő hím elvi alakjával: Szemó-Szankusz vagy Szemó-Szanktuszal és a Szemónesz vetés-istennel együtt, mint akiknek nevei mind világosan utalnak a szem (latin semen) szóra.

Hogy Herkulesz tavaszi napisten minőségében viselte a Szem nevet, az a napnak szintén hímötül való felfogásában leli magyarázatát. Soldi-Colbert szerint ugyanis a napot az ősök úgy fogták fel, mint amely — a villám és a napsugarak útján a földre szórt életcsirákkal — egyfelől nemzi, másfelől gyarapítja a földi élőlényeket³⁷⁴) és így a nap — mint a világ nagy magva — egy személyben: atyja és anyja a teremtményeknek.

Úgy látszik, hogy a nap ezen hím-nőelviségét igyekeztek az elő-ázsiai népek azáltal is kifejezésre juttatni, hogy a rendszerint férfinak tisztelt napistent a nőelvi mag szavára hasonló nevekkal ruházták fel, mint például a kaldeai (szumir) Szan, vagy Szanszi, az asszír Szamasz, kis-ázsiai Szandon, föniciai Szemesz. Ez utóbbi Szemesz név különben a mi nyelvünk szempontjából azért is igen érdekes, mert Movers kimutatja, hogy a föniciai Bál-Szemesz napistennévé jelentése: oculus Beli (Bél szeme, vagy isszemes Bél) volt.³⁷⁵)

A gabona szem szava mindezekeken kívül még felismerhető egy egész sor olyan szíriai, kanaáni és mezopotámiai nép-, ország- és városnévben, amelyek e szónak ugyanolyan *er, ar* (azaz *gró*), toldalékos alakjait mutatják, aminőknek a maggal szemben a *Makar, Maker, Magor, Megara, Bokhar* névalakokat kimutattam. Ilyenek: a szíriai-kanaáni: *Szemareus, Szimira, Szamaria*, valamint a mezopotámiai *szumir, szamir, Subartu, Subári*. Ez a jelenség azt a felfogást árulja el, hogy a gabona-szemben megtestesítve látott táplálékot a himelvi magban rejlő teremő erővel versenyző erőnek — tápláló erőnek — ismerték fel az ősök. És hogy az említett nevekkel valóban e felfogásuknak akartak kifejezést adni, azt még a szláv *zerm, zrno, zrino*, mint a szemből (a magnak *granum, grain, Kern* alakú szavaival szemben és mintájára) egy *r* hang közbeékelésével képeztél szavak még kétségtelenebbé teszik. Ezek a beékelte *r* hangos szem alakok továbbá, a rájuk hasonló újperzsa, afkán, kurd és vogul: *szarm, szem és eszermé* közvetítésével, elvezetnek ez utóbbiak magyar megfelelőjéhez: a *szemérem* vagy *szemirem*hez.³⁷² Ez a szemérem szavunk pedig csaknem azonos a *Szemiramisz* vagy *Szemiramot* (másképp *Szumuramu, Szamuramat*) névvel, annak a mítoszai asszír királynénak nevével, akiben ma már a történetbuvárok szeltire csak a világ-anya *Nana-Istar (Venus)* istennőt ismerik fel.

Szemiramisz-királynő hitregei története³⁷³ ugyanis az ő eredetét úgy adja elő, hogy őt a palesztinai *Aszkalon* városban, a szíriai *Derketó*-istennő szülte, aki azonban mindjárt születése után a vadonba tette ki őt, hol azután mint csecsemőt galambok táplálták a csőrükben neki hordott tejjel. Utóbb egy Szimmász nevű pásztor bukkant rá s felnevelte a gyönyörű leánykát. Majd a mondai első asszír király *Ninusz* udvarába került s a szépségétől elbájolt király nőül vette a csodaszép hajadont, aki aztán a férje oldalán s több mint özvegy fényesnél fényesebb haditettekkel örököltette meg emlékét népénél, melyet élte végén galambalakban elrepülve hagyott el. Ha ebben a mondai történetben egyes részletek némileg összeegyeztethetők is a *Kr.-e.*

182

szembe (a *Makar* isten neje vagyis női elve) *Megara* névvel; kivált akkor, ha a honfoglalók ezen *Megara* névre utaló megere törzsének nevét is szembe állítjuk a *maig* is élő *Szemere* család- és helyneveinkkel.

De ha a két nem elvi mag párhuzama egymással szemben ily aprólékos részletekig nyomozható, lássuk, vajon a himelvi mag szó azon sajátosságának analógiájára, hogy az csak megfordítása annak a kannak vagy kannak, amelynek magvával tekintendő — nincsen-e a szem szó megfordított alakjának is ilyen, a kannal szembe állítható nőelvi jelentése?

Ha keressük megjeljük azt is és pedig a következő úton: A *kan* szavunkat, minden állat között leghatározottabban a disznók hímreire alkalmazzuk, mert éppen a vaddisznók hímreit nevezzük egyszerűen (a disznó mellőzésével) *vadkannak*, ami olyan nyelvi jelenség, mint aminők a kecskebakra nézve a német *Bock*, francia *boug* szavak.

A kandisznóval szemben a nőstény vagy *kocadisznót: emsének* is nevezik. Ebben az *emse* szóban pedig az *ms* hangalak éppen olyan megfordítása a *szem sm* alakjának, aminő a *kam km*-je a *mag* vagy *makk mk*-jának.

Az *emse* szavunk hasonlít *Álmos* vezér félmondai anyja: *Emesu* nevéhez; ez utóbbi pedig a szíriai szemareusok (az egykori *Kades*, a régibb *kheta* főváros helyén épült) fővárosának *Emese, Emisa, Hemisa, Hemsz* vagy *Homsz* neveihez, amelyek közül az *Emisa*-alakkal különben a *kocadisznót* jelentő *emse* szavunk finn megfelelője az *emisä* is csaknem azonos. Mindezekhez alaki hasonlóságot mutat még az *amazon* nevezet is; úgy, hogy mind e szavak és nevek női nemű nevezeteknek bizonyulnak már így magukban is. Azonban még kétségtelenebb bizonyítékokat szolgáltatnak ez irányban némely szíriai és arabiai népek nevei is. A *szemareusok* ugyanis — *Bochart* szerint — *emeseieknek* is neveztek.³⁷⁴ E névben tehát a *szem* (illetve a szem-erő) alakkal való konkurálását tanúsítja annak megfordítottja, a *mesz (Emese)* alak. Ugyanilyen váltakozásról tanuskodik a dél-arabiai jemeni *Szaba (szem:*

VIII. században élt *Szamuramat* asszír királyné — IV. Szamszi-Raman király özvegye III. Raman-Nirari anyja és uralkodó társának — szereplésével, azért a mesés történetű *Szemiramisz királynét* — mint mondám — mégis csak hitregei személynek tartják s őt *Asztarte* istennővel: *Vénusszal* azonosítják, mint akivel őt a nőiség tipikus buja madara: a galamb is összeköti. De *Movers* ki is mutatja, hogy *Szemiramisz* valóban hadistennő-jükként tisztelték a *filiszteusok*,³⁷⁵ sőt a *kheta* és *hárok* is. Így pl. a kár *Cyprus*-sziget főpapi székhelyén *Pafos*ban, továbbá *Damaszkuszban*, ahonnan — *Movers* szerint — tőle a legrégebb mondai asszír dinasztiát: a *Derketádok* királyi családját is származtatták. Ugyancsak a *Damaszkuszi Szemiramisz* istennő alapításának mondja azt a *magogi* vagy *mabugi (Hierapolis)* szentélyt, mely az évenként kétszer tartatni szokott vízmerítés és vízköntési ünnepeknek (*Harrammal* együtt) központja volt, amelyek alkalmával — a tengervízért a feneciai tengerpartra és vissza végezett zarándoklatok mindig az istennő képének elővittele mellett mentek végbe. Ezt a *Szemiramisz* vagy másképp *Szimi* istennőt, továbbá *Movers* szíriai lokális mondák alapján, az első *damaszkuszi* istenkirály *Hadad (Adonisz)* leányának mondja s őt egyszersmint azonosítja egy *mabugi, egyszerűen anqueior*-nak (kép, személy) nevezett istenség-ábrázolattal is, amely nemesak mind a két nemet, hanem általában minden egyéb istenség alakját is egyesítette magában.

A *Szemiramisz* vagy *Szemiramot* nevet viselt istennőt, mint mondám, *Nana-Istar (Asztarte)* vagy *Uránia* istennővel, azaz *Vénusszal*, a világanyával azonosítják s így ő kétségtelenül a nőelvi legpregnansabb megismerésítője lévén, minden irányban megfelel a mi *szemérem* vagy *szemirem* szavunk azon fogalmának, melyet annak *Munkácsi Bernát* tulajdonít. Eszerint ő — mint a nőelvi szem-erő megismerésítője — szemben áll a himelvi mag-erőt személyesítő *Makar, Maker* vagy *Magor* istennel.

De még meglepőbb a két elv párhuzama, ha a szem-erőre valló szíriai *szemareus* vagyis *szemara* nép nevét állítjuk

183

szam- szab: magyar zab: megfordítva búza) népének nevével szemben a szintén arabiai *Mesz* vagy *Meszéne* népe neve; mint amelyet *Movers* a szábaikkal ugyanefajtaúknak állít:

Ha pedig mind ezen *msz* szó- és névalakok eképe valamenyien női nemű nevezeteknek bizonyulnak, én felbátorítva érzem magam arra, hogy az *Emes (Emesü)* mondánk hitregei magyarázatát szíriai őshazánkban keressem. Ugyanis:

A *szemareus Emese* város arról a híres betil-lebkkövérről volt híres, amelyet *Elegabal*³⁷⁶, vagy *Heliogabal* isten megtestesüléseként tisztelték s amelyet az onnan eredt *M. Aurelius Antoninus* császár utóbb Rómába vitette, a legfőbb tisztelet tárgyává emelt, úgy, hogy az istenséggel önmagát is azonosítva s annak nevét is fölvéve, a követ becses kelmébe burkoltan és drágaságokkal ékesítve hordoztatta maga előtt. A feldíszített követ ábrázoló érmeiken, felette egy sasforma madár látható. Ez a sas ábrázolat engem arra a sejtelmre vezet, hogy abban a madárban a mi *Emesunk, asztúr* vagy *turul* madarát lássam. Ha ugyanis visszatekintünk az ősöknek arra a fennebb ismertetett felfogására, hogy a madarakat és főleg a sasféléket az élettűz földrehozó közegeiül tekintették, akkor — nézetem szerint — ez a felfogás alkalmas megmagyarázni *Álmos* vezérünk eredete mondáját és pedig úgy, hogy az *asztúr* madár: az *Sp = solgona* *Elegabal* betilke lehetett és illetőleg annak *Emese* városába leesése ölthette magára az *asztúr* madár leszállásának mondai alakját *Emes, Álmos* vezér anyja, *Enuedubelián* vezér leánya keblére s azután az *Emese* városáról nyert névvel együtt származtatott át reá a *termékenyítő-madár-monda* is.

* * *

A két nemnek a fennebb előadottakból kitértő párhuzamát még a következő szembeötölő nyelvjelenségekkel támogathatjuk:

Fennebb — *Movers* és *Creuzer* nyomán — szóvá tettem, hogy a himelvet, az atyát: szellemnek, míg az anyát: anyagnak fogták fel az ősök s hogy — e felfogással összefüggőleg

— mindent hímelve tartottak, ami: könnyű, világos és száraz, ellentétben a nőelvi: nehéz, sötét és nedvessel és hogy az emberi test alkatrészei közül is apai örökségnek tartották: velet és vért, míg anyainak: a húst és zsírt. Mindezen ősi felfogások bűmulatos tisztán tükröződnek le a magra s illetve a kanra és a szemre, valamint a mag- vagy kanerőre és a szem-erőre valló különböző nyelvű szavakban; ilyenek: a német *mager*, francia *maigre*, angol *meager*, olasz *maghero*, spanyol *magro* (sovány), továbbá: a német *Hunger*, angol *hunger*, hollandi *honger* (éhes), — a török-tatár *szemir* (kövér, gazdag), a német *Schmeer* (háj), héber *samen* (kövér), asszír *samnu* (zsír), német *Schmiere* (kenőcs) és *Schweere*, *schweer*-rel szemben.

A *magam*, *magad*, *maga* visszaható névmások — török-tatár *makam*, *maka* (maga, egyedül) megfelelőikkel együtt — elég világosan tanúsítják, hogy az ember a magvában lelte fel a saját lényegét, egyéniségét. Ezekkel a hímelve magra valló névmásokkal, mint a szuverén alanyiség és egyedüliség kifejezőivel azután szemben állanak a különböző nyelveknek olyan — a szem-magból való eredetet sejtető — szavai, amelyek vagy együttességet, csoportot jelentenek, — mint a német *zusammen*, *sammeln*, *Sammlung*, francia *ensemble*, assemblée (gyűlni, gyűjteni, gyűlés), lengyel *sejm*, *sejmik*, cseh *snem*, horvát *sabor* (gyűlés), magyar *szapora*, *zápor*, orosz *semja* (család), héber *seméd* (pár), ethióp *zamara* vagy *zamada* (összekötni), zemrat (házasság), zamad (család, rokonság, törzs), latin *summa* (mennyeiség) s a megfordított alakú *massa* (tömeg), a görög *συν* és *szanszkr. sam* (össze); — vagy pedig *hasonlóság* jelenté- stükkel, mint a francia *semblable*, *resemblant*, latin *similis* magyar *szem* (pl. porszem), *személy* (mint a társadalomnak egy szeme) — utalnak másra, hasonlókból álló tömegre, többségre.

A *magammal*, mint egyedül szemben, a *szem* alaknak mindezen jelenségei tehát eléggé elárulják az annak tulajdonított tömegr sokaság fogalmát; úgy, hogy a *szem* csak tömegben, sokaságban számít valamit a szuverén maggal szemben. Ennek 186

Mindezekből azonban az is kiténik, hogy a mi két nem elvi magunk (a mag és szem és illetőleg a mag-erő és szem-erő) szolgál az egész ősgondolat-kör kulcsául, Ariadne-fonálául.

* * *

A nem kifejezések még az emberek lakainak és ruházatának szavaiban is felismerhetők; így például azok, amelyek a *kos* szavunkra és annak török *kocs* alakjára vallanak. Ilyenek:

Az ősmagyarok *kos*-sa, mely szóval a harcok csapatokat követő nem harcolók (nők, aggok, gyermekek, rabszolgák), továbbá a barmok, szerelvénnyek, eszközök tréningjét értették.

A momád magyarok nemezzel fedett s lakásul is szolgáló *kocsi*-ja, mint a török *kocs*-ra (*kos*) valló szó.

A latin *casa*, magyar *ház*, német *Haus*.

A *kan*-ra, valamint annak *kam* alakjára utalnak: az angol *home*, a német *Heim*, török *konak* (palota), a magyar *hon* szavak, mint az emberek (a latin *homo*, francia *homme*, vogul *khom* = férfi) tartózkodó helyeit;

továbbá a *kantus*, *köntös*, — méd-persa *zardus*, török *kontos*, mint férfi-ruhadarabokat jelentő szavak.

Itt különös figyelmet érdemel a *hon* és *haza* szavaink párhuzama is, mint a kannal és kossal összefüggőké. Valószínűleg a *haza* szavunkkal függ össze a *filiszteusok* Gáza vagy Áza város-neve is; valamint Korasszán-é, amelyet Ritter: *kor* = a nap és *azan* = székhely-re elemez.

A mi nemzet-nevünkkel összefüggő — már fennebb ismertett — feníciai *magar*, *magara*, görög *μεγαρον*, mint lakást, szobát jelentő szavak.

De ugyanezt tanúsítják a mi egész népcsaládunk közös *pal* (Mowers szerint: nagyot jelent) vagy *fal* névalakjára s kivált a *filiszteusok* asszír *palasta* nevére mutató *palást* szavunk, a *palotának* hasonló alakú német *Palast* szavával együtt.

Még az előázsiai turániak közös ősnépének, a kaliboknak neve is feltalálható a *kaliba* (kunyhó) szavunkban.

a magyarázata pedig valószínűleg a soknejűségben keresendő. Ezt annyival valószínűbbnek tartom, mert némely keleti nyelvben meg — épen ellenkezőleg — a mag-alakra utalnak a többséget kifejező szavak; ami pedig szintén megmagyarázható az azon nyelvek területein divatozott sokférjűséggel.

Mindezzel pedig a nyelvek egyszersmind a két nem elv híveinek sajtászerű vetélkedéséről is tanúságot tesznek, amelyekben egymást és egymás isteneit becsméléssel, gúnyal is illethették: mint ahogy azt még ma is tanúsítja a magyar ember istenkáromlása, mert sohasem az istent szidalmazza, hanem csak az ellenfele istenét, — aki pedig régente a szidalmazóra nézve egészen idegen lehetett.

Ilyen ellentéteket lehet sejtteni legtöbbször a két nem mag szóalakjainak kölcsönös kirándulásaiban a másik fogalomkörére, — mint aminőket például a kaukázusi nyelvek mutatnak a *mag* szóalakjainak: *árpa* és *buz*a jelentésével. Valamint aminőt a magyar nyelv is sejtet, midőn a fennebb hímelve kimutatott sovány és a nőelvi kövérre felcserélve alkalmazza a két nem mag szavait (sovány = som = szem és kövér = köm = kam). Holott a megfordított szóalakú vékony (vék = mék = mag) és vastag (vas = mas = mesz) szavai teljesen meg- egyeznek az ősi felfogással.

Az ilyen és ehhez hasonló felcseréléseknek indító okai ma már alig nyomozhatók s alig lehet eldönteni, hogy szándékosak-e vagy pedig öntudatlanul akkor eszerélődtek fel a két nem mag szóalakjai a közhasználatban, midőn a nem elvi alap már rég feledésbe ment. Hiszen a két nem elvi mag szavainak minden megszorítás nélküli alkalmazásai általában a mag fogalmára nemcsak az árja nyelvek megszokott jelensége, hanem a magyar nyelv is; mint ahogy ezt a következő kuruc-kori szép dalunk tanúsítja a *szem*-re nézve:

Hogyha én azt tudnám:	Azután bevetném
Melyik úton mégy el.	Térjem-rőzsa-szemmel
Én azt felszántanám	S meg is öntözgetném
Aranyos ekével;	Hulló könyeimmel.

Másfelől azonban mindezekkel szemben a mi (szláv eredetűnek tartott) *szoba* szavunk — a *szem*, *szam*, *szabart*, *szabir*, *szobamogera* (Anonimusz Görögországba települt magyarjai) útján — a női elv (szláv: *osoba* = személy) érvényesüléséről e téren is bizonyosságot szolgáltat. Sőt ide számítható a görög *μεγαρον* is, mert — mint láttuk — *Megara* istennő Makar istennek nejeként tiszteltetett.

c) A hetes szám.

A keleti ősnépek vallásos és kozmogóniai fogalomkörében rendkívül nagy szerepet játszott a hetes szám; annyira, hogy e szám nemcsak hogy sok istenség kultuszához fűződött, hanem bizonyos tekintetben, még magában is tiszteletárggyá, sőt istenségévé emelkedett.

A tudósok általában azon nézetet vallják, hogy a hetes szám-kultusz alapját: a nap, hold és a szabadszemmel látható öt bolygónak együttes száma vetette meg.³⁷¹

Kétségtelen azonban, hogy maga a természet is mutat olyan jelenségeket, amelyek a hetes szám-kultusz alapjául szolgálhattak, mert az oktávában foglalt hanglétra épen úgy tanuskodik a hetes számrendszer uralmáról a hangok terén, mint a szivárványban uralkodó hét főszín a színek birodalmában.

Hogy az ősnépek a színeket valóban valami hetesrendbe sorozták és e rendet kombinálták a hét csillaggal, azt a híres babiloni, illetve borszippai Babel-torony emeleteinek különböző színei tanúsítják. Ezen torony nyolc emelete közül ugyanis 7: a hét bolygónak szokásos színeit — a fehéret, feketét, bíborpirost, kéket, zöldet, ezüstszürkét és aranyost — viselte. Hogy pedig az ősök a hét csillagot (valószínűleg a dur-hanglétra alapján) a hangokkal is összekötötték, azt a némelyek által Pithagorásznak tulajdonított „sférák-harmoniaja” bizonyítja.

A legfőbb teremtető isten: Bel-Jao demiurgusz a főniciek és káldok hite szerint: a hetedik égben lakott, az ő tűzpalotájában.³⁷² Őt úgy fogták fel, mint aki egy személyben egyesíti a hét csillagot. E felfogáshoz képest őt hol — a hét csillag egy-

egy jelképét tartó — hét kézzel, hol pedig a jobbában hét nyílal ábrázolták, mely nyilak egyszersmind az emberi sorsot is jelképezték.

A sorsnyilakkal összefüggésben nem hagyhatom megemlítés nélkül, hogy az araboknál — Babelon szerint — szokásban volt a nyilhúzás útján való sorsjövendölés. Továbbá ugyancsak Babelon az arabok szokásai között megemlíti a nyilhúzást, mint szerencsejátékot is. Mind a két szokásban részéről azon (öröklési osztályoknál, tagosztálynál stb.) nálunk ma is szokásos nyilhúzások őseit látom, amelyeket Herman Ottó is sajátos nemzeti szokásunknak tart.

A hét csillagot az istenség hét szeméül is tekintették az ősök. Ennek bizonyítására Movers Zakariás próféta könyve IV. részének 10. versére is hivatkozik, mint ahol „az úrnak hét szemei“ említetnek, „amelyek békerülnek az egész világot“.

Bel-Jao demiurnak, mint a hét csillag egyesítője és megszemélyesítőjének e minőségét az ő Sabaoth = 7 (a héberknél Zebaot) neve és a görög *επταπυς* = hétszeres mellékneve fejezi ki. A hetes szám különben is világalgató (demiurgikus) számnak is tekintett.

A már fennebb ismertett betil-kultusz az araboknál szorosán összefüggött a hetes szám- és a hét csillag-kultusszal.³⁷⁹⁾

A föniciak hétes csillag-tisztelete csak annyiban tért el a szírek és arabokétól, hogy ők ezeken fölül még egy nyolcadikat is tiszteltek és pedig — mint teagerész nép — a vezérő-sarkcsillagot: Esmunt. vagy Aszklepioszt.³⁸⁰⁾

Egyébként ismerve a turáni népek 7 őstiszteletét, én úgy sejttem, hogy a hittiták bibliai törzsatyának Heth neve: a hét számnevünkben gyökerezik. Valószínűvé teszik e föltevésemet a kár-feniciek azon Keft, Kefta, Kaft nevei is, ahogy őket az egyiptomiak nevezték; mert e nevek szintén a 7-es számnak görög és perzsa: *επτα*, heft, haft szavaira hasonlítanak. Vámbéry szerint: a török nomádok ma is Jeti-ata: hét atyában tisztelik őseiket.

190

Ha most már figyelembe vesszük, hogy a villámot — illetoleg a villámkövet — néptünk szélitire: menykönek vagy ménkönek nevezi, akkor, kivált ez utóbbi alak elég tisztán árulja el annak termékenyítő hím-mag jelentését. Érdekes, hogy — Roscher szerint — Akmón³⁸¹⁾ név alatt Urámusz, az ég ura, illetve a megszemélyesített ég atyjául tiszteltek az ősök egy őslényt. Roscher ezen Akmón nevet a zend *ak* = kő és *man* = ég vagy menny összetételének tartja. Eszerint tehát Akmón neve ugyanazon fogalmak — szóalakilag is rokon — szavaiból áll, amiből a ménkö szavunk, csak hogy megfordított rendben.

A menny szavunk különben szintén feltalálható szíriai-óshazai nyelvünkben. Movers ugyanis a Bál-Meon³⁸²⁾ nevet a menny urának értelmezi. (Bál = úr; Meon = menny, ég.) Ez a Meon-alak pedig alig különbözik a menny szavunktól.

e) A nedves őselem.

Úgy az egyiptomiak, mint a mezopotámiai népek a khaotikus nedvességből származtatták a mindenséget. Az egyiptomi kozmogóniában a nedves őselvet a hím Nun és a nőelvi Nut személyesítik³⁸³⁾; úgy, hogy belőlük és a Kek-Keket párral személyesített Ős-sötétségből kel ki a fényelv: Ra isten, mint a világ létesülésének kezdőelve. (Világ, világosság. A szlávban is összefüggést mutatnak a szvjat = világ és szvjjetoszt = világosság.)

A Nut név is hasonlít a mi *nedv* (helyesebben *nedű*) szavunkra; de még inkább hasonlít erre Neit istennő (az egyiptomi Athéne) neve, aki pedig eredetileg szintén a nedves őselem személyesítője. Még meglepőbb a Neit név hasonlósága a nedvességnek Vámbérinél említett fin-ugor³⁸⁴⁾ *neite* szavára.

A kaldok és asszírus mithoszában a Mumu-Thiamat vagy Thavath³⁸⁵⁾ (Berószusznál Thalatta) másképp Omorka³⁸⁶⁾ asszonnyal megszemélyesített őstenger szerepel a világ végokaként, akit Bel isten erős küzdelem után derékon ketté vág és felső testéből az eget, az alsóból a földet alakítja.

d) A menny, minden.

Mint fennebb láttuk, az őselem tisztelésének legelső tárgya: az ég, illetoleg az ég szelleme, ura volt, akit — a föniciak mítosz szerint is — a termékenyítő magvagnak tartott betilkövek készítőjéül és az egész élővilág atyjául tekintettek.³⁸⁷⁾

A mi menny (a mordvin: *menil*, *ó-perzsa*: *manijü*, *menü*, *menó* megfelelőivel együtt) és minden szavaink elég szóalaki hasonlóságot mutatnak az egyiptomi Mendesz (a mendesz-i kos) isten „a fiatal asszonyok férjé“-nek, továbbá a kosszarvú Amon napistennek, az „elrejtett“-nek, valamint Min-nek, az egyiptomi Pan-nak³⁸⁸⁾ neveivel, hogy már csak ezen hasonlóság alapján is lényegi összefüggést keressünk közöttük és az említett, kiválólag hímelvi termékenyítő istenségek között.

A mi minden szavunknak az azonos jelentőségű egyiptomi Min (Pan = minden) istennel való összefüggését a japán *minna* (minden) szó is támogatja.

Közel hajlik a menny szavunkhoz a kisázsiai eredetű s utóbb a görögökhöz is befogadott Mén holdisten³⁸⁹⁾ neve, melyben — az abból képezett latin *mensis* = hónap és illetoleg az ezen utóbbiból továbbképezett *menstruatio* útján — kifejezve látja Roscher azt a befolyást a nemi életre, amelyet neki, mint a hold megszemélyesítőjének tulajdonítottak.

Mén holdisten még a késő római császári érméken is rendszerint lovon ülve ábrázoltatik. Azonban lova első lábai vagy emberi lábak, vagy éppen emberi kezek, melyek egyike egy kígyós pálcát tart. A ló — fark helyett — szintén kígyóban (a termékenyítés szimbólumában) végződik. Mindezek tehát arra vallanak, hogy voltaképen ez a ló tekintendő az istenségnek, amelyben pedig az istenség neve útján a magvar mén (csödör) ismerhető fel.

Ez pedig arra vezet, hogy a mén szavunkat ugyanolyan hímelvi nevezetnek ismerjük fel, aminőknek fennebb a kos, kan, hím és bak szavakat bemutattam.

191

E mithosz szempontjából nagyon érdekes az említett Omorka név; mert *omorka*³⁹⁰⁾ — Vámbéri szerint — a keleti törökben: tojást jelent; a föniciak kozmogónia szerint ugyanis a világtörzék felső feléből formálódott az ég, az alsóból a föld.

Az egyiptomi Nut vagy Nunet-tel, mint nedves anyaggal függ össze a szintén egyiptomi Muth: a földanya (német: Mutter, angol: mother) istennő, aki, mint termékeny iszap, minden szerves élet szülőanyja.

Az egyiptomiak ugyanis — úgy Movers, mint Brugsch szerint — a Nilus kiöntése után visszamaradt iszapban hemzsegő puhányok, hullókban látták a keletkező életet a legprimitívebb alakjában és ezért a világ őseit — az ő nedves anyagot, a sötétséget, a világrendező vonzerőt és a kozmikus csapadékot (mások szerint: az őserőt, őstért, ősidőt és ősananyagot) személyesítő isteneiket négy oly hullópárban tisztelték, amelyek mindemikében egy-egy béka személyesítette a hímelvet s egy kígyó a nőelvet.³⁹¹⁾

A föniciak Mot³⁹²⁾ néven tisztelték az ősiszapot, amely nevet Movers az egyiptomi Muth kölcsönözésének tartja. A magyar nyelvben én a Mot ősiszapot a mocsár szóban vélem felismerni, mely — az én hítem szerint — a föniciak mot-nak a sár szavunkkal összekötetéséből képződött. Mocsárnak (vagyis voltaképen mot-sárnak) ugyanis rendszerint az olyan sáros vizet nevezzük, amelyben éppen legtömegesebben hemzsegnek a különböző puhányok, hullók. Minthogy azonban a magyar nyelv a Mot névvel vagy szóval magában be nem érve, azt, mintegy magyarázatul a sár szavunkkal kötötte össze, én részéről a mocsár szavunkból kitetsző mot-ot a föniciak Mottal együtt, az egyiptomi Muth-ból való kölcsönzésnek sejttem és Moverssel tartok, aki az egész iszap-életelv gondolatának eredetét Egyiptomban keresi. Ritier ugyan határozottan állítja, hogy a szkiták is a vizet tekintették a világ kezdő elvének, ami azonban nem zárja ki, hogy e felfogás Egyiptomból terjedt hozzájuk, a hikszoások, kheták stb. útján.

Az egyiptomiak felfogását a Nilus iszapjából keletkező élet tekintetében Pomponiusz Melá-nak (I/9) Movers által üdített

következő szavai tolmácsolják: „hoc eo manifestum est, quod, ubi sedavit diluvia ac se sibi reddidit, per humentes campos quaedam nondum perfecta animalia, sed tum primum accipientia spiritum, et ex parte iam formata, ex parte adhuc terrena visuntur.“ (Kétségtelen, hogy az áradás megszüntével, a nedves mezőkön bizonyos tökéletlen, életrekelőfélben levő, félig már kifermült, félig pedig még földnemű állatok láthatók.)²⁹³)

Szarkhionaton-Filó szerint: ezek embriószerű lények, amelyeket a nap heve költ ki az iszapból és a mennydörgés ébreszt életre.

* * *

A szíriai és mezopotámiai népeknél a nedves őselvtszítélet túlnyomólag a tenger-kultuszban nyilvánult meg; de — mint majd látni fogjuk — itt is egy egészen sajátos, — nekünk ma már alig érthető irányban. A szumirok legfőbb istene — a később részletesebben ismertetendő II vagy Ra nevek alatt is tisztelt: Dingir²⁹⁴) vagy Dimir őslény volt, akit az összes istenek ősül tekintettek. A Dingir isten-nevet általában azonosnak tartják egyrészt a török-tatár, mongol: tengri, tangri, tingri „isten és ég“ jelentésű szavakkal, másrészt pedig a magyar tengerrel.

A magyar nyelvnek a török-tatár nyelvekhez való viszonyában egyik legjellegzetesebb tünetnek tartják némely magyar r hangos szóvégnek sziszegő z, sz-re változását a török-tatár nyelvekben és e nyelvjelenségnek éppen egyik legismertebb példája a magyar tenger, — a török tengizzel szemben, — mint ahogy arról fentebb Tanger-Tingiz várossal összefüggésben szó volt. Hogy e hangváltakozás a messze ó-korba nyulik fel és hogy mind a két szóvég-alak szerepelt egykor nyelvünkben, egymással váltakozva, azt a föníciai és karthagói nyelveknek erre Bochart által például felhozott Gadir—Gadesz, Amilkare és Bomilkare—Amilkasz és Bomilkasz, Bocchor—Bocchusz névváltozatai tanúsítják.²⁹⁵)

Ezenfelül azonban az ősrokon szumir nyelvben szintén ily törvényszerűséggel előforduló jelenség volt egy másik t. i.:

194 jutunk, hogy ezen alakok szóvégi t hangjainak szintén lehetnek olyan sz hangú változatai, mint a görögös thalassának; másfelől pedig hogy az ekként előálló tiamasz vagy tamasz, tavas alakok — a dimir istennév és a temer (tenger) szóval szemben csak olyan sz-es szóvégű változatok, aminő a török tengiz a magyar tengerrel szemben. A Thiamath vagy Thavatth és a Dimir nevek között a magánhangzók tekintetében mutatkozó eltérést pedig áthidalja a Dimirrel a mássalhangzók tekintetében egyező Tamar (Bál-Tamár) istennév.²⁹⁶)

Roscher (Prellerrel együtt) Atlasz titánban²⁹⁷) a tengernek feltartó, feltámasztó erejét személyesítő tenger-óriást lát, aki azon támaszlopokat tartja, amelyek nem csupán az eget, hanem az eget és földet támogatják. (Er [Preller] sieht in Atlas einen die tragende und stützende Allgewalt des Meeres darstellenden Meeresriesen. der die tragenden Säulen (in Aufsicht) halte, welche nicht den Himmel allein, sondern Himmel und Erde stützen.)

Atlasznak ezen szerepét tehát eléggé kifejezi a szumir-asszír Thiamath: tengernevből fentebb kifejtett magyar támasz szó. Hogy pedig Atlasz neve is csak a tengernevek változata s hogy benne a görög thalassa metathézis alakja rejlik, azt remélem, hogy az olvasóm is valószínűnek fogja találni. Hogy azonban a görög thalassa is turáni eredetű szó lehet, azt egy, a kirgiz sivatagon átfutó folyónak (Vámbéri szerint már a Kr. e. VI. századtól fogva ismert) Talasz²⁹⁸) neve teszi valószínűvé; mert, hogy a tenger nevezeteinek folyókra alkalmazása szokásos jelenség volt, azt egyfelől a thalasszával azonosnak kimutatott Atlasz-név, mint a mai Olt vagy Aluta-folyónak egykori (Herodot IV:49) neve, másfelől pedig a Tiamat és Tamuz nevekből kihámozott támasz szavunkra hasonló Temes folyónk neve az angliai Thames-ével (Temze) tanúsítja.

Előttünk érthetetlen jelensége az ősök gondolkozásának, hogy éppen a sik tengert, a vizet fogta fel az ég fentartó oszlopául. És pedig úgy látszik, hogy ez a gondolat speciálisan turáni eredetű, mert az egyiptomiak ettől eltérőleg — az eget

a némely szavakban szereplő ng hangösszetételnek m hanggal váltakozása (ahogy ezt éppen a szumir nép- és országnévek: szungir, szungár névalakjai is tanúsítják). Ennek a váltakozásnak megfelelőleg a dingir (Isten) szónak is meg volt a dimir alakja.²⁹⁹) Hogy pedig ez a jelenség a mi tenger szavunknál is meg volt, emellett kétségtelen bizonyítékot szolgáltat a Meotisz (mai Azovi) tengernek Temerinda neve,³⁰⁰) ahogy ezt — Ritter szerint — a szkithák, azaz bizonyára a mi őseink nevezték. Ezen Temerinda névben ugyanis az inda függelék csak a Meotis-parti Indikét, vagy Szindikét (a Kézainál is említett Kis-Indiát) jelenti s tehát a tenger maga e névben tisztán és kétségtelenül Temer nevet viselt. Itt tehát legfőkébb is a nem magyaros szó-rend (Temer-inda s nem Inda-temer) tűnhetik fel szokatlannak.

A temer szó különben a tengerrel — mint átvitt értelemben a sokaságot kifejező szóval —: a temérdek szavunkban is konkurál.

Hogy a mi szíriai és sziro-föníciai kár őseinknél — mint legősibb tengerésznépnél — a tenger nagy tiszteletben állott, annak mithoszi nyomai is maradtak fenn Nonnusnál, aki szerint Dionizusz és Pozeidon istenek versenyeznek Beritusz városának — mint szép szűznek — bírásáért s e küzdelemben a tengeristen győz.

Hogy azonban az előázsiai turáni népek milyen szerepet adtak a tengernek s illetőleg a tenger istenének az ő kozmogóniai eszmekörükben, arra nézve éppen az imént ismertetett magyar-török tenger-tengiz és a szumir dingir-dimir változatok segítségével nyerhetjük meg a vezető Ariadne-fonalat.

Ugyanis — mint fentebb említém — a szumir-kald-asszír kozmogóniában a nedves őselemet, mint chaoszt személyesítő Omorka asszony a szerzőknél még Thiamat, Thavatth vagy Thalatta nevek alatt is szerepel s a kozmikus tengert jelenti, mint ahogy azt a legutóbbi névre nézve a görög Θαλαττα vagy Θαλασσα-nak tenger jelentése is kétségtelenné teszi. Ha azonban az említett görög alakokat a Thiamat vagy Thavatth alakokkal összevetjük, akkor egyfelől azon valószínűséghez

195 (vagyis az ég-tengert) személyesítő Nut-istennő fentartó oszlopaként: a légoszlop (atmosfera) istent Su-t tekintették. A tenger ég-támaszul felfogásának legtermészetesebb magyarázata: az égboltnak a tenger láthatárán való nyugovása, amint hogy erre a felfogásra vall az égtartó Atlasz titánnak az (Atlanti) oceanba helyezése is. Azonban én részemről azon nézetben vagyok, hogy ezenfelül még az égtartó támasz gondolatát a víztölesér (Wasserhosen) is ébreszthette. Legalább a szumir-asszír ős-tengerasszonynak, Omorkának vagy Mummu-Thiamat-nak Bel istentől derékban kettévágatása és a két részből, az égnek és földnek formálása ezt látszik sejtetni. Ugyanis a Bel-Marduk isten és Thiamath harcát leíró khaldéi hőskölteményben³⁰¹) az alvilági szörny-istennő az alapját igyekszik megerősíteni, míg Marduk isten főleg a szelekkel — a négy világtáj szelével és a forgószéllal veti magát ellenfelére.

Bevez Thiamath már kitérte száját Marduk elnyelésére, de az ég ura a rossz szelet küldi belé, úgy, hogy a sátánnő nem képes száját bezárni s végleg elgyengül; mire azután Marduk felhasítja ellenfele hasát.

A föníciai mithos szerint: Atlasz a testvére, Él isten a földbe süllyeszti s így alvilági istenséggé lesz (úgy, hogy, mint ilyen, némileg rokon az asszír Thiamanthal); aki az északafrikai róla nevezett hegyláncban tartózkodva, a marokkói kimagasló ormának éjjelenkénti fénylésével ijesztgeti a hajósokat. Még magát a híres karthagói-hajós Hannót is azonnali eltávozástra sürgették onnan a hegy kísérteties fénylése iránt megkérdezett jóskok.

Babelon a föníciai theogónia tárgyalása folyamán Atlasz isten nevét két ízben is: „Tammuz“ megjegyzéssel kíséri³⁰²), zárjel között kérdőjellel, amivel azt a sejtelmet fejezi ki, hogy Atlasz azonos lehet az asszír-föníciai Tammuz vagy Tamuz (az assziroknál meg Dumuzinak is nevezett) istennel. Ez az asszír föníciai Tammuz isten azonosnak tekintetett a később ismertetendő Adon vagy Adonisz istennel, az évről-évre újraszülte vagy feltámadó s meghaló növényzet, természet isten-

vel. Adonisz-Tamuz halálát Szíriában általában a június hónap ünnepeként Adoniákon gyászolták s ezért maga a hónap is Tamuz⁽⁶³⁾ nevet viselt. A név értelmét nem ismerik s így csakis a vele legalább bizonyos vonatkozásban azonos Atlasznak az ismeretét Thiamattal összefüggése útján, ez utóbbinak Tavath név-változatából lehet kihámozni a lényegének megfelelő *tavas* szót. Thiamatot mint az ég ellen támadót és Tamuzt mint az évenként feltámadót ugyanis összeköti a *támad* igék: mint ahogy a latin *insurgo* (fölkel) és *resurgo* (feltámad) is a közös *surgo* (támad) igéből képezvük.

E hitemben engem a szkithák tengeristenének *Tamimaszadász* (Herodot IV/59) neve is megerősít. Ebben a névben ugyanis az Atlasz lényegéhez tartozó támasz (tám) szintén benne foglalatik, a maszadász-toldattal. A *maszadák* pedig Szíriában — Renan szerint — köves hegyeket jelentettek⁽⁶⁴⁾. E szerint tehát a Tamimaszadász név épen olyan égtámasztó hegyet jelenthetett, mint az Atlasz-hegy.

Fennebb a magyar vonatkozású szíriai városnevek között említettem Damaszkusznak *Damasek* nevét, mint amely teljesen azonos a XVI. századi Székely István krónikája azon *Damasek* istene nevével, akit a magyarok ősiszénének mond. E *Damasek* nevet Hunfalvi Pál Székely István saját gyártmányának tartja, azonban úgy, hogy annak képzésébe belejátszott Herodot⁽⁶⁵⁾ Tamimaszadász istenének neve is. Ha azonban a *Damasek* városnévnek egy szintén forgalomban volt *Tamaszku*⁽⁶⁶⁾ alakját is figyelembe vesszük, akkor ez utóbbi név fogalmi azonossága a Tamimaszadász névvel megerősíti a *Damasek* istennév valódiságát, mert a *Tamaszku* név *ku* végtagja — mint *kő* — régi okmányainkban szerepel is *hegy* értelemben. E szerint tehát a *Tamaszku* név éppen úgy támaszhegyet jelent, mint a *Tamimaszadász* név s így fogalmilag mind a kettő azonos az Atlasz hegygyel.

Hogy a *Damasek* név csakugyan is istenség neve lehetett, azt a *Tamaszku* névalak mint a *Damasek* névnek a khetu Szutek és Tarik istennevek — *Szutku* és *Tarku*⁽⁶⁷⁾ alakjaival analog vál-

198
Müller Miksa szerint: a Védák három tűz-alakot emlegetnek, ú. m.: a *dörzölés* útján előállottat, a napot és a villám-tűzet. Az Aveszta hatféle tüzet különböztet meg, ú. m.: az Ahura—Mazda istent megelőzőt, az állatok testében rejlőt, a növényekben szunnyadót, a felleget, a házi és végül az oltártűzet. Minthogy azonban az ezen avesztai tűzalakok némelyike már nem a természeti jelölés alakjai, hanem csak a kultusz módja szerint van megkülönböztetve, míg a természeti nyilvánulási alakok közül több mellőztetik, részről én a különböző ősnépek tűzkultuszainak nyomaiból: a nap-, a villám-, a mesterséges-, a tűzhányó-, a szesz- és őstűzet (földgáztűz); továbbá az emberek és állatok gyomrának emésztő tüzeit (melyet Müller Miksa is megemlít) vélem felismerni, mint megannyi külön kultusztárgyat.

f/1) A nap.

Az ősök minden tűz-össforrását a napban s azzal összefüggőleg általában az égben látták és minden földi tüzet is a naphól és égből a földre oltottak tartottak.

Az egyiptomiak felfogása szerint a *nap* — mint *Ra*⁽⁶⁸⁾ isten — a legfőbb istenségnek, a soha nem ábrázolt Nutr-nak⁽⁶⁹⁾ legközvetlenebb emanációja s — mint ilyen — minden tűznek, fénynek, életnek forrása.

Hogy *Ra* nekünk magyaroknak is ősiszénünk lehetett, azt a *szunír* ősrakonaink Dingir-istenének: *Ra* neve is valószínűvé teszi. Igen valószínűnek látszik, hogy némely — a nappal, fényvel, tűzzel összefüggő — olyan szavunk, mely a „*ra*” szótagot foglalja magában, *Ra* istenre vezetendő vissza. Ilyenek: a *ragyog* igék, valamint a napfény mellett permetező esőt jelentő *ragya* szavunk.

Emil-Soldi-Cobert szerint — minden tűzzel együtt, a napnak is a *szikra* levén a *lelke* — az egyiptomi hieroglifák között *Ra* istent, annak fogalmi jeleként egy a naptányért ábrázoló kör, a közepén *Ra* istent mint szikrát jelölő ponttal jelképezi⁽⁷¹⁾. Ez az ábrázolat tehát bizonyítja, hogy a *szikra*

tozata is tanusítani látszik. E tanusítást megerősítik a *Damasek* és *Tamaszku* nevekre hasonlító *Tamazigt*⁽⁶⁸⁾ és *Tamahu* népnevek is amelyek az az *égi* tehén tisztelő *tahennu* vagy *tahennu* néppel rendszerint együtt emlegetett nép *visselt*, mely — mint fennebb már szóvá tettem — a *tahennukkal* együtt *Kis-Ázsiában*, *Libiában* és a köztük fekvő szigeteken mindenütt *vegyült a mi kár őseinkkel*.

Az elmondottakból kitűnik, hogy az összes *tngr, tngsz, tmr, tmsz, tml, tisz, tlt* alakú nevek és szavak közvetlenül, vagy közvetve a tenger, vagy támasz-fogalmakat jelölik. Csakis *Tamuz*, vagy *Tammuz* mint tavaszisten idecsatolása tűnhetik fel erőltetettnek. Én részről *Tammuz* teljesen ide illő neve dacára sem merészeltem volna a tenger-támasz gondolatkörébe vonni, ha erre *Babelon* fel nem bátorít, midőn őt — mint említém — *Atlással* azonosítja.

f) A tűz.

Az ősnépek a tűzben látták a világ lelkét, a minőfenható, termékenyítő, átalakító őserőt; mivel a tapasztalat arra a meggyőződésre vezette őket, hogy a tűz mindenben benne rejlik. Hiszen ha köveket, érceket vertek össze, épen úgy észlelték a tűz jelentkezését, mint ha fadarabokat dörzölte egymáshoz: sőt tapasztalták a szesz folyadékok gyulékonyágát is.

Továbbá a téli álma után felébredő természetben épen úgy tapasztalták a tűznek a napsugarakban kiáradó termékenyítő erejét, mint a vihar alkalmával le-le csapó villám tájában.

Tapasztalták a tűznek mindent elemesztő erejét is, valamint annak olvasztó hatalmát az ércekre. Mindezekhez képest nem nehéz megértenünk az ősnépek — például a *szunárook* — felfogását, hogy a megszemélyesített tűzistent: a nagy *Thinnak* és *hőnek* nevezték dicsénekeiben. Ez utóbbi epithetonra nézve érdekes az, hogy a magyar nyelv is a „*hő*”-ből képeztettek mutatja a „*hős*” szavát.

A tűz — megnyilatkozási módjainak különféleségéhez képest — sokféle alakban szolgált kultusztárgyal az ősnépeknek.

199
szavunk értelme: a *szék* — vagy *szik* — *Ra*; a hozzá némileg hasonló *tojás széké*-nek, „*szék*”-tojás vagy „*szik*”-tojás kifejezéseink analógiájára, mint amelyekben a „*szék*” vagy „*szik*”: a lényeg, magot, középpontot jelenti.

A nap testét képező szikrákat: élet vagy lélek atomoknak tekintették az egyiptomiak. Azt tartották továbbá, hogy a lélek-atomok folyton úgy *hemzsegnek* a napban és a nap körül, mint a méhek a kaptárban s a kaptár körül és a nap folyton lövelli ki magából sugaraiban, a villámban, valamint az ezektől megtermékenyített esőben — ezen fény- és életatomokat, melyek rendeltetése az, hogy a földön, a szerves életben (emberben, állatban, növényben) testet öltsenek s tehát az élet *csirák* legyenek; a már életre kelt lényeket pedig tovább táplálják és növelik. Az egyiptomi *Si-Ra*: a nap fia.

Hogy a lélekszikrákat valóban méheknek tekintették az egyiptomiak, azt *Soldi-Cobert* határozottan mondja s ezt ezenfelül egyik ú. n.: determinatív hieroglif-jelnek (mely a naptányért övező pontokból áll) a latin *apis-ra* (m^h) hasonló *apis*⁽⁷²⁾ neve is bizonyítani látszik. Ennél azonban egy bennünket sokkal közelebből érdeklő és még közvetlenebb bizonyítékot, sőt olyat szolgáltat *Soldi*, amelynek segítségével épen a magyar nyelv útján lehet csak megérteni az ősök felfogását e tekintetben.

Soldi ugyanis a nap termékenyítő működését a földre lövölt lélekatomok útján: a „*mehi*” (világítani, teli) hieroglifának a görögök *omfalosznak* (köldök) nevezett ábrázolatával való összefüggésével magyarázza. Ez az *omfalosz*⁽⁷³⁾ egy-tojásalak, melynek felülete belé szolgáló lyukakkal van áttörve. A tojás körül aztán ahhoz hozzá tapadva, a lélek-méhek (*Soldi* szerint: les *ames-abeilles*) fehér golyócskák alakjában keresik a lyukakat, amelyeken át, megtestesülés végett behatolhassanak. Minthogy pedig — *Soldi* szerint — ugyanzen *omfalosz* alapon dolata rejlik: a vízszintesen fektetett tojásainkú s csupa pontokkal képezett „*mehi*” hieroglifában, ennek neve az *omfalosz*ba behatolni törekvő lélekméhekkel meglepően fejt meg a magyar

„méh“ szavunk kettős (méh és anyaméh = apls és matrix) fogalmáinak összefüggését. Hogy pedig ebben a gondolatban csakugyan a mi őseink felfogása nyilvánul meg, azt a mi mordva testvéreinknek még ma is bizonyítja azon hitük, hogy Niszki-pász a napisten körül úgy rajzanak a jó lelkek, mint a méhek a méh-királyné körül.

Mindezekkel összefüggésben érdekes a *raj* szavunk is, mint amely szintén az egyiptomiakkal közös Ra napistenünkre látszik utalni, ha — a főtebbiek alapján — már tudjuk, hogy az ősök a napsugarakat a kilövelt lélek-méhek szakadatlan soraiból állónak tartották. Ezt a gondolatot elég hiven látszik kifejezni a francia *rayon* = sugár is.

Érdekes a megemlítésre az is, hogy a napot, mint a lélek-méhek tárábrázoló hieroglifa neve: *tár*. E név tehát összefüggései látszik a magyar: tárral, sőt egyenesen a kaptárral.

A mi a nap mithoszát illeti, e tekintetben az őseink felfogása szintén szoros összefüggést mutat az egyiptomiakkal; ugyanis a nap egyiptomi mithoszában lényege: a világosság mindennapi harca a sötétiséggel, közös volt a szíria-kanaáni népekkel is.

Valószínűleg ezen ősi közösség magyarázza meg, hogy az egyiptomi Horusz napisten nevével majdnem azonos volt a döntői őshazánkban és annak környékén tisztelt napistené, Korosz-é¹¹⁷). A Horusz egyiptomi istennel, mint — atyja, Ozirisz megboszulójával — naponta megküzdő Szet (másképp Szutek vagy Tifon) istent a tudósok határozottan is Ázsiából és még pedig a híkszósok és keták által Egyiptomba bevitt istenségnek állítják. Hogy pedig a Horusz napistennel naponta küzdő Szet isten nevében az általa személyesített *setének* és ezzel összefüggő *estének* magyar szavai rejlenek, azt egyfelől a Szet név etimológiájaként Brugsch által felhívott kopt: „eszet“¹¹⁸)-nek = által, lefelé értelme tanúsítja, amely azt a kopt szót tehát a magyar *estével*, — mint a nap esésével azonosítja. Hiszen még ma is élünk a *napestig* azaz a nap eséséig szólásformával. Másrészt pedig ugyan e jelentést igazolja az egyiptomi

202 A *qairvo* igével és a mi *fény* szavunkkal összefügg annak a világtörzsből, fényesen, szárnyakkal kikelő mithikus őslénynek neve, akit az ősök képzelete az elvont istenség első megnyilvánulásaként teremtett meg s egyszersmind a nappal, mint minden létezőnek magvával, előképével is azonosított. Ennek az őslénynek a neve pedig: Faneh, Fanesz, vagy Creuzer szerint: Fenez¹¹⁹) volt. Ez utóbbi alak tehát a magyar fényest árulja el. A tudósok Faneszt mint nap- és fény istent nagy egyértelműséggel a görög *πας, πασα, παρ*¹²⁰) = mindennel is összekötik, már pedig a *pan* alak csak a mi nap szavunk megfordítása.

Mindezek alapján úgy sejtem, hogy a feneciek *fenek* neve szintén a *fény* és *qairvo* szavakban gyökerezik. A *fenek*¹²¹) név azonban minden valószínűség szerint a magyar többes számos alak; legálább Pietschmann a *fenek* név *fenku*¹²¹) változatát többesnek sejtje s a név eredete alakját *foin, fön* vagy *punnak* tartja.

f²) A villám.

A villámot az ősnépek a földre esett égi tűznek tekintették s az égi tűzről azt tartották, hogy ennek a földi tűz csak visszfénye. A villám- és a tűz-istenek — mint megannyi égi tűzek — különben lényegileg annyira is hasonlítanak egymásra, hogy Roscher a különböző népek villám- és tűzisteneit: a görög Hefaisztoszt a római Volkánt, az ind Agni-t e tekintetben azonosítja¹²²).

A szumír Vul és a római Vulkán összefüggéséről már fennebb szóltam. Hogy a római Volkán, vagy Vulkán mily régi időkbe nyúlik vissza, azt a Liber Etruscorummal is bizonyítja Roscher, amely Volkánt a „numina possidentia fulminum iactus“ közé számítja.

Amiket fennebb a villámkőről elmondottam, azok a görög-római Hefaisztosz-Vulkánusz mithoszából elég világosan kitésznek. A mithosz szerint ugyanis: a villámok urának Zeűsznek, a léghört személyesítő nevével, Hérá-val kötött frigyéből születik meg a megszemélyesített villám: Volkán isten, akit — a

Hathor istennő egyik bubasztiszi lokális alakja, Setat nevének (Brugsch szerint): geheimmisvolle, verborgene, *dunkle* = setét jelentősége is.

A nap sugarait az ősök — Goldzieher szerint — a nap hajának s egyszersmind a nap nyilainak is tekintették¹²³). Ezt a felfogást pedig a hajnal szavunk is mutatja, mint amely a *haj* szavunknak a nyíl vogul *nal* szavával összekötéséből látszik állani.

Fennebb említettem, hogy a nap az ő főniciai Bál-Szemesz neve alatt megszemélyesített minőségben: oculus Béli-nek (Bál szeme) tekintett. Ez a felfogás pedig nemcsak az egyiptomiakkal, hanem a görögökkel is közös volt. Az egyiptomiak ugyanis a napot és a holdat az istenség jobb- és balszemeiként tisztelték, épen úgy, mint a görögök az ő Hélioszt (a nap) és Szelené (a hold) istenségeikben.

Apolló napisten tisztelétét Herodot is a hiperboreusoktól származtatja a görögökhöz, midőn az Apollon és Artemisz kultuszával összeforrt hiperboreus szüzekre — Arge és Opisz-ra — vonatkozólag a délosziak azon állítását tolmácsolja, hogy azok még az istenségekkel magukkal jöttek. (Herodot IV. 35.) Ha tehát azok az istenségek a hiperboreusoktól erednek, akkor a neveikben jogunk van magyar értelmet keresni. Ez az értelem pedig Apollon nevében fel is található. Kreuzer szerint ugyanis őt *κουροτροφος*¹²⁴) (kourotrofosz) = ifjú ápolónak is nevezték. Eszerint az ő Apollon neve — melynek a görög nyelvből kimagyarázásában, Kreuzer szerint a görögök minden éleselmjúsége kárba veszett — nem más, a mi ápolni és régi ápolni (csókolni) igéink egykori *n* képzős igenevénel.

A nap szavunk ősrégiségét már fennebb kimutattam.

A nap szóalak inversiója — a p hangnak ph = f-re változásával — a *fény* szavunk, melynek ezen eredetét a rokonjelentésű görög *φαρ* igének *φάρ* gyöke, (valamint a nappal és fényvel összefüggő *πάρ* = minden) még közvetlenebbül tanúsítja.

203 családi perpatvarban, a viharban — az atya a földre ledob: úgy hogy a ledobott gyermeket félholtan, bénultan leltek meg az emberek.

De lényegében ugyancsak a villámkőről ismertett ősfelfogás tükrözik le az egyiptomi mithoszból is. Ott ugyanis a még egészen egyedül álló ősisenségül tekintett Atum vagy Tum isten fiával és leányával tisztelték a léghört isteneit: Su istent¹²⁵) és Tefnut istennőt, akik tehát együtt — mint léghört istenségek — a görög-római mithosz Juno-Hérá-jának: Jupiter hitvesének felelnek meg.

Minthogy azonban az egyiptomi Su léghört-istent egyszersmind még „ejaculatio seminis“-nek (az istenség magva kivetésének vagyis kivetett magvának) is tekintették s az ő fiának tekintették a föld megszemélyesítőjét: Keb¹²⁶) (régibb nevén Ka) istent, — én részemről Su léghörtben és Keb vagy Ka földistenben együtt, szintén a villámkő ismertett ősfelfogásának módosulását és az s és k hangmozzanatokot sejttem. E hitemben megerősít az is, hogy a Keb nevet, a villámkővel mint életmaggal még összekötik annak (Brugsch szerinti) *tojás* és *rügy* jelentései is az egyiptomi nyelvben. Ezenfelül a véleményem igazolni látszik még Keb földistennek helyzete is azon ábrázolatokban, ahol ő — az álló helyzetben az égbolttól magafölött föntartó atyja Su isten lábánál — fetreng, összegömbült vagy gutaütött testtel. Ugyanis Kebnek Brugsch által is kiemelt sánta vagy bénasága (Lehmung = bénulás) — Roscher szerint minden villámistennel közös, — Volkán-Hefaisztosztól kezdve egész a germán Loki-ig és az ördögig. Ez a tipikus sajátság — nézetem szerint — valószínűleg a kővé dermedtnek fel-fogott villámkigyóban leli magyarázatát.

Ami most már a szumír-asszír Vul és a római Vulkán vagy Volkán isten neveket illeti, azoknak összefüggése nemcsak a latin *fulmen* vagy *fulgur*-ral, hanem ezek magyar megfelelőjével, a *villám* szavunkkal is kétségtelen; kivált ha közvetítőképen még a keselyűnek és sasnak — mint a villám-szóró Zeűsz villámként lecsapó madarainak — latin *vultur*

Azonban — mint már fennebb mondtam — az ősök a földi tüzet csak az égi tűz visszfényének tekintették.

Mint hogy pedig a tüzet általában az élet elvének, sőt minden élő látható lelkének tartották, — a tüzet magját is az emberek és állatokéhoz hasonlólag szervekkel ruházták fel képzeletükben⁴²⁸). A tűznek ugyanis — szerintük — nyelvei és fogaí vannak, melyekkel prédáját nyaldossa és harapja. Itt érdemes a megemlékezésre, hogy nyelvünk a tűz terjedésének kifejezésére a „harapódzás“ képével; régente pedig (sőt Erdély némely vidékén ma is) úgy beszéltek a tűz elharapódzásáról, hogy a: „harap terjed“; tehát a harap igetöt főnévül, a tűz szinonimjaképpen is használták.

A tűznek ugyanezen — szervekkel felruházott élőnyúl — felfogására látszik utalni a mi láng szavunk egyezése a nyelv francia langue szavával is; kivált midőn emellett szől a felgyúló tűz első lángjának az a lándzsával (francia lance, olasz lancia) való összefüggése is, melyet az ősök gondolkozásában Soldi kimutat.

Az ősnépek mesterséges úton rendszerint vagy csiholás, vagy dörzsölés útján gerjesztettek tüzet. Mind a két gerjesztési módnak megvolt a maga vallásos szertartásos alakja is, amely kizárólag csak a vallásos tűz felszításánál véteget alkalmazásba, amidőn az eljárás minden legjelentékenyebbnek látszó részlete is szigorúan megvolt szabva.

A csiholás útján való vallásos tűzszításnál — Ritter szerint — a szabirokról (ami kétségtelen őseinkről) elnevezett régi szafir kőnek (a lapis lazulinak) volt nagy szerepe⁴²⁹), mert a lapis lazulit — mint aranypontokkal tarkázott ég szímevel, a csillagos eget jelképező kővel — legméltóbbnak tartották a vallásos tűzgerjesztésre.

A dörzsölés útján való tűzgerjesztés legelterjedtebb vallásos szertartásos alakja: a fúrás⁴³⁰) volt, amely úton úgy gyújtottak tüzet, hogy egy orsó forma rudaeska alsó végét egy alája tett deszkába vagy tuskóba fúrt lyukba illesztve, a rudat Ahura-Mazda isten szétválasztva, az emberiség őseiül életre kellett.

Ahogy ez az utóbbi példa is egész tisztán mutatja: az ősök gondolkodásán az egész tűzlehozási és tűzgerjesztési kultuszukban mindenekfelett a saját égi eredetük hite uralkodott, amelyet — mint első ő — rendszeren egy az égből a földre leszármaztatott isteni vagy félisteni lény közvetít. Ezt az isteni lényt azután szintén igyekeztek lehetőleg emberi vonásokkal felruházni. Így például — Müller Miksa szerint — az indithosz a fúró tüzeszközzel elővarázsolt Ágni istenről, a meg személyesített tüzről azt vallotta, hogy felemészti apját, anyját, — azaz a fúró tüzeszköz két (aktív és passív) fadarabját.

A fúrás útján való vallásos tűzgerjesztést Soldi-Colbert az egyiptomiak kultuszában is kimutatja s ezen eljárás szinbolomának bizonyítja a hieroglifák „nedzs“ nevet viselő determinatív jelét⁴³¹), mely lényegileg egy függélyes vonalból s annak derekát vízszintes helyzetben keresztező hosszúknak nyolcas alakból áll; a függélyes vonal a fúrot ábrázolja, míg az azt keresztelő nyolcas alak a fúro sergetésére szolgáló zsinetet. E szinbolikus jel tehát a tüzeszköz lényeges részéül csak a fúrot mint aktív alkatrészt tünteti fel a forgató zsineggel; ellenben a passzív alkatrészt — a kifurandó fát — mellözi. Soldi kimutatja, hogy később az emberek a fúro forgatását (melyet előbb csak a zsineg jobbra-balra huzogatásával vesződségesen végeztek), úgy tökéletesbítették, hogy ijjaik húrját csavarták néhányszor a fúro dereka köré s az előre hátra rángatott ijjal azután sokkal célszerűbben végezték a műtétet. Mint hogy pedig a nyilhoz hasonló fúronak ezen szerepében analógiát fedeztek fel e között és a villám (isten nyila) között, (hogy ugyanis a fúro ugyan olyan módon hozza elő a földbe oltott tüzet, ahogy azt a villám a földbe beoltotta) — a nyil, az ijjal együtt, a szent tűz szinbolomává lett.

Soldi azután az egyiptomi „nedzs“ jel különböző variációja útján kimutatja, hogy a függélyes fúro és az azt keresztelő vízszintes zsinegből fejlődött ki a kereszt, mint az életűznek

és aquila szavait is figyelembe vesszük. Itt bennünket magyarakat igen közelről érdekel Kuhn-nak az a felfedezése is, hogy az égitűz lehozó madarak s főleg a bagoly villámló tekintete nyer kifejezést a német „Blitz“ és „Blick“ szavak hasonlóságában, mert ugyan ilyen összefüggést tanúsítanak: a magyar villám és pillantás szavak is⁴²⁶).

Igen érdekes vonatkozást mutat a Vul és Vulkán isten-nevekkel, valamint a fulmen, fulgur szavakkal a mi fulánk (vagy fullánk = ful-láng) szavunk is; mert a (régí nyelvemlékeinkben is) méhnek, kígyónak tulajdonított fullánkban az ősök bizonyára egy miniatűr villámot láttak, mely tehát épen úgy tüzet olt (vagy fojt, fullaszt) a megcsipett emberi vagy állati testbe, mint az égből lesujtó villám a földbe.

Sőt ezenfelül, minthogy (mint majd később részletesebben is kifejttem) az ősök a tűzhányó hegyeket: a vulkánokat is a villám útján a földbe oltott tűz nyomán kidagadtaknak fogták fel, — világosnak látszik, hogy az ősök a méhesípés folytán kikelő daganatban egy kis hegyet (tűzhányót) is láttak, amint hogy ezt a magyar dagadni, daganat „dag“ tőjének török „hegy“ jelentése is tanúsítja.

f.) A mesterséges tűz.

Az ősnépek a tűzben: a mozgást, életet⁴²⁷), az istenség lelkének egy részét látták, mely a naptól a napsugarak és villám útján a földbe és tartozékaiba beleoltva, szunnyad, — de bár mikor életre kelthető, felszitható, mert a rendeltetése az, hogy a földön életmagul szolgáljon⁴²⁷). A mi oltani igénk — kettős: löschen és impfen — jelentéseivel (a földbe jutott naptűzre vonatkoztatva) nagy közvetlenséggel fejezi ki az égitűznek kettős szerepét: az elszunyadását és egyszersmind életcsinai hivatását.

Hogy a tüzet az ősök általában az égből származtatták, azt az ég főnevünknek ugyanolyan egyezése is bizonyítja az égni igénk tőjével, mint aminőt a görög πυραρος (ég, menny) mutat a latin pyrere (égni) igével. pyrere = égi nap — egy annak derekára csavart zsineg jobbra-balra huzogatásával — mindaddig sergették, míg a dörzsölés útján meg nem gyült.

A fúrás útján való tűzgerjesztést úgy fogták föl az ősök, hogy a tűzlelek ugyanazon módon támad fel a földből és terményeiből, ahogy a villám útján a földbe fúródva, beléfult. Másrészt azonban ugyane tűzgerjesztési módot a tűz földrehozatala szinbolomának is tekintették, mert abban a fellegekbe rejtőzött égitűznek a felhőt átfúró villám által való kicsalását is látták. Egyszersmind azonban a tüzet a földre lehozó isteni lényeket és a földbe és tartozékaiba beoltott tűz felkutatóit (Prometheuszt, Foroneuszt, Matharisvánt) is tisztelték abban. A két gondolatkör összefüggésének illusztrálására legyen elég itt arra utalnom, hogy a tűzlehozó Prometheus nevének alapul szolgáló szanszkrit πιαmatha⁴³¹) szó épen az ismertett tűz eszköz fúrója nyelét jelentette.

De az összefüggés még ennél lényegesebb alakban is kifejezésre jutott a vallásos tűzgerjesztés szertartásánál. Ugyanis az erre kijelölt fanemek olyanok voltak, amelyeket minden másnál közvetlenebbül az égből eredőknek tartottak⁴³²). Ilyeneknek hitték mindenekfelett az elsődi felfutónövényeket: a babért, borostyánt, vadszőlőt s némely tővisfajokat. E növények némelyikéről azt tartották, hogy ezek magvait magas hegyekről (és voltaképpen az égből) hozva a tűzlehozó madarak hintik el. De még az ilyen növények között is azokat tartották legméltóbbnak a vallásos tűzgerjesztésre, amelyek nem közvetlenül a földön, hanem valamely más — kivált szintén égi eredetűnek tartott — fán hajtottak ki⁴³³). Mert hát egyéb fanemek között is voltak olyanok, amelyeket kiválólag égi eredetűnek, és olyan-nak tartottak amelyen minden földi élő termelt egész az emberig. Ilyenek Kuhn szerint mindenekfelett — a körösfaj (a német Esche); valamint — Ritter és Movers szerint — a fenyő; továbbá az a Lenormant által említett rebarbara faj, amelyen, az iráni ősmithos szerint, az első férfi és az első nő (Maskhia és Maskiana), mint összenőtt pár, termelt és akiket

lapis = kő = szafir
lazuul = lazulit

Körös

PINEA = FOS = NAP

és egyszersmind a feltámadásnak az az űs-szimboluma, mely nemcsak az egyiptomi istenek ű. n. fogantatásában ismerhető fel, hanem még tisztábban az asszír királyok mell-keresztjében is. Minthogy pedig olykor a kereszt két hasábjának közepére az űsök a tüz demiurgosát is odaábrázolták egy emberi arccal, — a formai és lényegi hasonlóság oly közvetlen ez űspogány és a keresztény kereszt között, hogy a megkeresztelt pogányok a keresztfán kiszenvedett megváltó feltámadásában csak meggyőző bizonyítékát látták űshítőknek.

Mindezekután még a tüznek az égből lehozásával vagy lelopásával, valamint a mesterséges tüz gerjesztésével összefüggő különböző nyelvű szavak egyezéseire hívom fel az olvasó figyelmét, amely k a tüznek a szumir bar (tüz), görög πυρ, magyar parázsra, valamint a villámnak ezen magyar, valamint a német Blitz, latin fulmen, fulgur szavaiban foglalt b-r, p-r, v-r, f-r; valamint b-l, p-l, f-l-es vagy megfordított szóalakjaira utalnak. Ilyenek a német bringen, angol to bring, francia porter, laffin és görög fero stb. (hozni);

a repülésnek ezen magyar szaván kívül még: a német fliegen, francia voler, latin volare stb.; *lovagolni*

a lopásnak és rabolásnak francia voler, ravir, brigand (rabló), latin furare (lopni) fur (tolvaj), latin rapere rabolni, olasz involara (lopni, volare repülni), lengyel rabovac és lupic (rabolni, lopni) stb.;

a forgásnak: latin volvere, olasz voltare (fordítani) szláv; vrtiti (forogni);

az égésnek német: Brand, brennen, angol: to burn, tót: palenie, olasz: bruciare;

a melegnek magyar: forró, fornni, német warm;

a fűrésnek ezen magyar szava mellett még: a francia forer, forret, portugál furador, német boren stb.

a nyílnek német pfeil, francia fleche, olasz freccia, görög πέλος.

210

mert ezek szerint éppen a szőlőben látták az űsök az isteni lélekadó italt: a bor lelkének, tüzének tartóját, amelyben az a földre lehozott.

Szilénuszt vagy Szeilénuszt úgy tisztelték, mint Bakhusz bölcs tanácsadóját¹³⁴), akinek mámorában sőt részegségében — az elbutult józan észén keresztül — felsőbb isteni szellem nyilvánult meg.

f.) Élettüz, életmeleg, élet.

A mesterséges tűzben a tüz és a tüzgerjesztés fogalmainak hasonló alakú szavait mutattam be. Hogy azonban az űsök az ott ismertett b-r, p-r, v-r, f-r és m-r, továbbá b-l, p-l, v-l, f-l és m-l, valamint mindezek megfordított szóalakjaiba illesztettek még egy nagy tömeg állat és növény szavait is, ez a jelenség elárulja azon felfogásukat, hogy az élő lényekben szintén a tüz, mint élettüz ismerték fel. A mi nyelvünkben ilyen szavak: a pára (szegény pára), barom, bárány, burjú, birka, birge, berbécs, borz, malac, marha, paripa, párdúc, varjú, veréb, vércse, liba, féreg, bolha, poloska, pille, lipe, lepke, burján, paréj, bürök, lapú, pálma, babér, borostyán, barack, borsó, birs, eper, berkenye, ribiszke, málna stb. Az idegen nyelvekben: a latin: caballus, német: Pferd, francia: cheval (ló); német: Schwabe (fecske); német: Sperling, francia: pierot (veréb); francia: ver, latin: vermís, német: Wurm (féreg); latin: falco, német: Falke (sólyom); latin: vultur (keselyű); aquila (sas); német: Wolf, szánszkrit: vrgas, latin: lupus (farkas); latin: vulpes, görög: αἰώς (róka); német: Floh, héber: parjos, asszír: parsu, szír: partaina, arab: burjubu, (bolha); német: Frosch (béka); német: Eber (vaddisznó); Eberesche (vadberkenye); Beer (medve); Lorbeer (borostyán); Erdbeere (szamóca); Himbeere (málna); Maulbeere (eper); Brombeere (szeder); Preiselbeere (áfonya); Stachelbeere (piszke); Pflz (gomlba); Löwe (oroszlán); Rabe (holló); latin: papilio (lepke); német: Wald (erdő); Blume (virág) stb.

f.) A tüzital.

Az emberek már űsidők óta ismerik a folyadékokban: szeszes italokban megnyilatkozó tüzet; még pedig nemcsak közvetlen azok gyulékonyaságából, hanem mámorító, lelkesítő hatásukból. Főleg ez utóbbi tulajdonságot úgy fogták föl, mint az isteni tüzlélek kiáradását az élvezőre. E felfogás magyarázza meg a latin spiritus, francia esprit, és a német Geist szavak hármás: ész, szellem és szesz jelentését.

Az indo-árják és az irániak az ű szent szoma és haoma italaikat¹³⁵) éppen úgy az égből lehozott vagy lelopottnak tartották, mint a tüzet; sőt még éppen úgy madarakat tekintettek azok földre lehozó közegeit is mint a tüznél. Amit pedig ezek lehoztak, az vagy közvetlenül az isteni ital volt vagy ennek megszemélyesítő istene (mint akit e minőségében a megszemélyesített villámmal Kucsával és a tüzistennel Ágnival állítottak párvonalba) vagy pedig végül a szent italok termő növényei.

Az előázsiai népeknél — a thráciai eredetűnek tartott Bakhosz isten, az ű boristeni minőségében felel meg az indo-árják és irániak Haoma és Szoma (hasonnevű italokat megszemélyesítő) isteneinek; bár — Roscher szerint — Bakhosz (a görög Dionizosz = Dio-Nysa = a nyzai isten), eredetileg csak a termékenyítő istenek egyike volt és csak utóbb tiszteltetett boriszenként.

Azonban Bakhosznak, mint boriszennek szimboluma a thirusz- vagy thiazuszbot — mely egy szőlő- és babérlevelekkel körülfont fenyő- vagy narthex-vesszőből állott — szintén istenségként és egyenesen az égből lehozott élet-tüz-ital megtestesüléseként tiszteltetett, úgy hogy ez magával Bakhusszal is azonosított.

Ezeket tudva azután éppen a mi szempontunkból rendkívüli érdekességet nyer a Bakhusz kísérője, nevelője és tanácsadójaként szereplő Szilénusz és a többi űt környező szilének neve s azok fennebb már kimutatott összefüggése a szőlővel;

211

A magyar: ember és férfi, a latin: vir (férfi), valamint a görög ανδρικός szavak arról tesznek tanúságot, hogy az űsök önmagukra is alkalmazták az élettüzről vett nevezeteket s az összes bemutatott szavak — mint prototípussal — a már említett tüznevezeteken (bar, parázs) kívül: a mezopotámiai Bel és a feníciai Bel vagy Bal istennevekkel függenek össze nézetem szerint.

Babelon szerint ugyanis az űsnépek az egyenesen égnek meredő, magas, sudar pálmafában az életfa prototipusát látták; pedig a pálma szó elég világosan is utal a Bál isten nevére; kivált ha még a mi népünkben ma is szokásos Balog és Balázs-fák neveit is figyelembe vesszük; mert e fákban szintén felismerhetők az egykori égettüz-kultusz nyomai.

Emil Soldi Colbert szerint¹³⁷): a templomok oszlopai is az ég és föld összeköttetésének szimbolumai, mint amelyek az égboltot jelképező boltozatot tartják.

Ezt a felfogást pedig elég tisztán felismerhetőleg mutatják a boltozatnak és oszlopoknak, valamint általában több különböző égnek meredő dolognak szintén Bálra utaló szavai a különböző nyelvekben; ú. m.:

magyar: bolt; német: Kuppel; olasz: kupola;

magyar: oszlop; francia: pil, pillier; latin: pilum; angol: piller; német: Pfeiler;

magyar: cölöp; latin: palus; francia: pal, pilotis; angol: pale, pile; német: Pfahl; német: Balke (gerenda); szláv: balvan (gerenda);

magyar: fal; angol: wall; magyar: palánk stb.

Mindezen, az élettüzre utaló fogalmak szavai mellett sajátságos, érthetlenség tetsző jelenség az, hogy az űsöklő fegyverek szavai szintén a Bál, Bél nevekkel mutatnak összefüggést, mint pld. a magyar: balta; bárd, pallos, pálea, paritya; a német: Beil (bárd); Palstab (balta); Pfeil (nyíl); francia: flèche; görög: πέλος (nyíl); a magyar pallani (ütni, sújtani) ige és az ugyanazon jelentésű görög παλλω ige stb.

Soldi ezt az annyira viszátnak látszó nyelvjelenséget igen érdekesen fejti meg. Kimutatja ugyanis, hogy az űsnépek ren-

dülellenül hittek a feltámadásban s minthogy az élettűzről azt tartották, hogy az a földből és a földön élőkől kiválása után megint csak a napba, az örök tűzforrásba tér vissza, — ahonnan eredt — ennél fogva a halált: feltámadásnak, új életre kelésnek fogták fel s következésképpen az ide vezető eszközöket: az öldöklő fegyvereket életadóknak tekintették.

Ezek után most már lássuk magukat azon élettűz-istenekeket, akikre mindezen szavak utalnak. = (Nóí BEL = MEK)

Szíriában, Feniciában, Mezopotámiában, Észak-Afrikában mindenféle szerepelt egy Bál vagy Bál alakú isten-nevezet¹⁴³), mely Szíriában és Feniciában rendszerint Baal (𐤁𐤏𐤋) vagy Beel (𐤁𐤏𐤋𐤋) alakkal, míg a babiloniaknál Bél (𐤁𐤏) alakkal fordul elő a héber szövegekben. Abban a tudósok egyetértenek, hogy a Baal és Beel nevek rendszerint: úr és pedig: valaminek ura, uralkodója, tulajdonosa jelentésekkel, címképpen használtattak, mint pl.: Baal-sammem = az ég ura, vagy pedig valamely helynek, hegynek, városnak Baalja, — mint aminők péld.: Baal-Peor, Baal-Hermon, Baal-Tsor stb. Míg azonban a tudósok egy része — Moverssel egyetértve — Baalt vagy Beelt külön istenségnek tartja, — akinek az egyes Baalok csak megannyi megnyilatkozásai, — addig Roscher azt a nézetét vallja, hogy egy voltaképeni Baal, egy legfőbb Baal isten egyáltalán nem volt. E nézete mellett azonban mégis elismeri, hogy az egyiptomiak egy Baal istent tartottak a szíriaiak legfőbb istenének: Movers az ő véleménye mellett Damasciusznak azon tanúságtételét hozza fel, hogy a fenicieiek és szíreiek Kronoszt: Él, Bél és Bolathén melléknévvel nevezték. (Φοινίκης καὶ Συρίου τῶν Κρονίου Ἰδὲ καὶ Βηλ καὶ Βολιθῆν ἑπονομαζέσθαι.¹³⁹)

A görög és latin szerzők Zeust Belosznak vagy Belusz-nak is nevezik; de azért ezzel sines teljességgel bebizonyítva, hogy a Belusz név egy külön isten neve volna, mert Mezopotámiában is használtatott az ottani Jupiterrel — illetőleg a szintén a Jupiter csillagban tisztelt Marduk vagy Merodah istennel — mintegy címképpen — egyesítve: a Bel (Bel-Merodah) név¹⁴⁰). Igaz ugyan, hogy ugyanott még Bel név alatt Moloch, (Malchan, Malica, Malkander, Milichius) névalakok csak (a b hangnak az m-el szokásos váltakozása alapján) a Bél és Bál istennevek változatainak tekintendők.

Müller Miksa a vallásos tisztelet tárgyát képező tűznekem között: az emberek és állatok táplálék-megemésztő tűzét is megemlíti¹⁴¹). A tűznek ezen jelentkezési alakja pedig a voltaképeni élettűz, vagy életmeleg lévén, én részemről ezzel megfejtve látom a Bál vagy Bél és Molok vagy Melek isteneknek nyújtott (többnyire ember és gyermek) áldozatok azon módjának intencióját, hogy az áldozatra szántak a nevezett istennek megfűzesített bálványába dobattak. Ezen áldozati móddal ugyanis az áldozatok, az emberek és állatok emésztő szerve: a bél emésztő melegének, illetve az ezt megszemélyesítő istennek adattak például.

A szíriai és feniciái Bél vagy Bál és Melek vagy Molok ezen kultuszából most már következtetni lehet az asszír Bellel egyebekben azonosnak tartott szumir Mulge föld- és világi isten lényére, mint akinek neve Molok-Melekkel látszik összefüggni. Az összefüggést annak felismerésében sejttem, hogy a föld épen úgy megemészt minden beletemetett állatot, növényt, mint Bal-Bél vagy Molok-Melek isten. Hogy pedig a föld az ő melege, tüze által végzi az emésztést, azt a következők tanúsítják:

A szumirok a tűz megszemélyesítő istenét Bar-nak vagy Bilgi-nek nevezték. = BAL = Egi

Bilgi tűzistenre nézve, akinek neve hozzáintézett dicsőhimnuszokban maradt fenn, érdekes az, hogy őt — Lenormant szerint — nádból készült tűzszkőz tűzében tisztelték. Eszerint ő — úgy látszik — főleg a mesterséges tűzet személyesítette. mert az a nád tűz-eszköz bizonyára ugyanolyan tűzszkőz lehetett, mint amelyet fennebb az egyiptomi nedzs hierogliffel és a nyílal összefüggésben ismerttettem.

A Bil-gi tűzisten-névre nézve — Lenormant közlése szerint — Delitsch Frigyes azon nézetének ad kifejezést, hogy némely más összetett akkád szó hasonlatára, annak alkotó szó-

egy külön istenség is tiszteltetett, aki ott a legfőbb szent-háromság (Anu, Bel és Ea) között: a föld ura s illetőleg a szerves világ isteneképpen foglalt helyet. Valószínűleg Bel istenek épen ezen „föld ura“ minőségével függött össze a babiloni és asszír királyok azon szertartásos kézfogása Baal istennel, amelynek véghezvitele előtt magukat pátézinek, azaz papi fejedelmeknek nem tekinthették. Pát = ház, háza

Bel demiurgosz — Lenormant szerint — azonosítja az akkád Mulgével¹⁴²), a föld belsejének s egyszersmind a földalatti világnak istenével, — aki ily minőségében a halottak országának isteneképpen is tiszteltetett. Lenormant kevés közös vonást lát Bel demiurgosz és Mulge, valamint ezek női elvei Belit és Ninge között. Pedig a Bel isten neje Belit istennő nevének Herodotnál fenmaradt, Molarra alakja — mint a Mulge névre utaló — szintén az azonosság mellett látszik szólni. De még jobban megerősíteni látszik az azonositást a szír-feniciái Bál és Bél istenek neveinek ugyanilyen összefüggése az ottani Molok vagy Melek isten nevével.

A Melek névalak ugyan a héberben királyt jelentett. Azonban Movers kimutatja, hogy az egész Moloch-kultusz: az emberáldozat — az ú. n.: átmenés a tűzön — eredetileg idegen volt a sémieiek előtt s hogy midőn azt Szíriában, Kanaánban Egyiptomban más népektől átvették, csak valamelyik régebbi saját istenükkel kötötték össze. Ennek bizonyítására, Movers felhossa, hogy míg az amoriták és moabiták Molochot Malchan = a mi királyunknak — addig a zsidók ugyanazt: Malcham = az ő királyunknak nevezték¹⁴³).

Movers szerint Szíriában, Kanaánban és Arábiában több istenség viselte nevében: a tűzúr, isten tüze és tűz-király jelzőt (mint például: Duszaresz, Urotal, Ariel.)

Míndezekből tehát úgy látszik, hogy a Moloch vagy Melek király jelentőséget és hogy a Moloch és Melek istennevek eredeti jelentése nem volt más, mint az utóbbival hasonlhangzású meleg szavunk s hogy a Mulge és Müllita, valamint a Melech,

215 tagjai megfordított rendben mondandók ki, mint ahogy írva vannak s hogy tehát talán helyesebben „Gibil“ volna a neve¹⁴⁴).

Ez a Gibil névalak pedig azonos a hegynek sémi gibil, gebal, gabal, geber szavaival. Hogy pedig ez nem véletlen összehatalálkozás, azt a Bilgire emlékeztető német Berg és magyar berek, vagy bereg is valószínűvé teszük, noha a berek szavunk alatt általánosan csak vizes lapályokat, folyók mellékét ellepő tövises, cserjés helyet értenek ma.

De e szóegyezésekhez még lényegi bizonyítékot is szolgáltatnak a tűznek összefüggésére a hegyekkel, ezeknek összekötése a tűzlehozó betilkövekkel, amiről Babelon tesz tanúságot s amelyre nézve ő, valamint Lenormant és Roscher¹⁴⁵), a szíriai emesei híres Elagabal istenkő nevét hozza fel klasszikus például, mint amelynek gabal részét a hegy sémi szavának tartják.

A betiliek és hegyek ezen összefüggése az ősök gondolkodásában, abban a már fennebb érintett felfogásban leli magyarázatát, hogy a hegyek a földbe oltott villám- és lebkövek, mint élettűz-csírak nyomán dagadtak ki a földből (török dag-hegy); mert hogy a hegyekben a beléjük oltottnak tartott élettűz dolgozik, hát azt a tűzhányóknál tapasztalták az ősök. Hiszen Vulkánt is a viharban civódó Jupiter és Juno ledobott gyermekének, villámnak tekintették, aki aztán az Etna kráterében dolgozik. Már pedig Vulkán neve a hegyesség-et jelentő török balkánnal oly közeli összefüggést mutat, hogy a szó-hasonlóság magában is lényegi azonosságot sejtet; amit még a szíria-kanaáni hegyek már fennebb említett lokális Báljai is megerősítenek.

A hegynek sémi gibil, gebal, gabal szavaira hasonlít a kisázsiai, főleg frigianak ismert Kübelé istennő neve is, akit úgy a Dea Syriával, Asztartával, mint a kománai Ma földanya istennővel azonosnak tartanak¹⁴⁶).

Kübelé őskultusza helyén: a frigiai Pesszinuszban egy betilkőben tisztelték s őt általában is a köben, földben, hegyben megnyilvánuló élet és termékenység őselvűl tekintették

MEK, MEROD

Tojas

KOR-dug

Szíriák, Moloch, MAL-istén

Tej, Kana

arab = hegy

BAL + KAN, KEB istén

KO + BAL

s ehhez képest — mint rendes lakhelyeiben — a hegy- és sziklaüregekben keresték⁽¹¹⁾. Roscher szerint nevét is a frigiai Kübela nevű hegyüreg, barlangról nyerte. *Kübel = küvel = küvel*

Az ősök azon hitét, hogy ő a sziklaüregekben, barlangokban lakik, az ezekből néhol előtörő gáz is megerősítette, mint amelyben magát az istenség szellemét látták.

Ha — ezt tudva — most már figyelembe vesszük, hogy a bél szavunknak régente: szellem, lényeg jelentést is tulajdonítottak — mint ahogy az a „nem az betű, de az betűnek béli és igaz értelme a szent írás“ (Pázmány P.: Kalauz) szavakból is kitűnik — akkor valószínűnek látszik, hogy alapjában: lélek, szellem, élet, pára jelentése lehetett a Bál és Bél neveknek is; úgyhogy ezek a velük lokálisan összekötött tárgyakkal nem uralt, tulajdonosait, hanem ezek védő, ható szellemeit jelentették eredetileg.

WB-NEA = Női bel = hűvös = BÖLÖDŐ

A Bál és Bél nevek és jelzőkkel konkurrálva s azokkal gyakran felcserélve használtattak Mezopotamiában az: il, Szíriában pedig: él⁽¹²⁾ istent jelentő (apellativum) szavak és az ugyanígy hangzó vagy ezekből képezett isten nevek.

A feníciai pantheon legmagasabb csúcsán, mint ő kezdőszellem: Élion vagy Él Élion a „legmagasabb“ áll⁽¹³⁾; aki — nevével Beruthtal az eget és a földet nemzette. Az ég és föld gyermekei között a legidősebb — akit a görög-romai Kronosz-Szaturnusszal azonosítanak — szintén Él vagy Ilosz nevet viselt. Sőt még ez utóbbinak fia (a Zeüsszel azonos) Belusz másik neve is: Él volt.

E szerint az istenek ezen leszármazási sorában Élionnal kezdve három isten viselte az Él nevet⁽¹⁴⁾. Sőt, minthogy az ég fia, a Kronoszval azonosított Él (mint majd később az idővel összefüggésben látni fogjuk), mint a még meg nem nyilvánult és már megnyilvánult összszellem, maga is két személyre oszlik, akik aztán szintén apa és fiú viszonyban állnak egymáshoz — voltaképpen négy isten nevezetett Élnek.

218 különben az élethez és állatnak fűn elemé és élűn szavai is szólnak.

Ezen kívül pedig, hogy régi nyelvünk még lényeg (essentia) értelemben is használta az állat szót, arról az „úr isten semeiben három, állatban egy“⁽¹⁵⁾ mondatbeli alkalmazása tanuskodik, mely lényeg jelentést tulajdonít az állatnak, mint amit fennebb a bél szavunkra nézve a „nem az betű, hanem az betűnek béli és igaz értelme az szent írás“ mondatban láttunk.

Ha a lényeg érteleme és ennek istenre alkalmazása útján már ily közel jutottunk az állat szavunknak azon isten jelentéséhez, mely az arab alilat vagy allat istennő szóban kifejezésre jutott, vizsgáljuk meg az ennek himelvért jelentő arab al ilah vagy allah isten szót is, annak szíriai elah, ilah roknatval együtt.

Az állatnak latin animal szavát az élet szeleből, abból a lézésben nyilvánuló életműködésből származtatják, amelyben az ősök a lelket látták s amelyet a magyar nyelv épen ezért lélekzésnek is nevez. Minthogy pedig a régi nyelvünk egy leh főnevet is ismert⁽¹⁶⁾ (amelyből származott leveg, levegő még ma is élnek), ennél fogva minden valószínűség mellett szól, hogy a szíriai és arabiai ilah és allah szók az il, el, al és leh vagy lah elemekre vezetendők vissza.

Mindezek alapján tehát azon meggyőződésre jutottam, hogy ha a tudósok az életrejövetel és szülés görög véd-istennői: Eileithia⁽¹⁷⁾, (másképp még Eileithia, Elleithia, Eleuthia, Ileithia, Ileithia, Eiluthia, Eleutha, Eilionia) és Létó neveit az állat vagy allat-istennő-szóból származtatják, amelyek pedig az el és il szavakra és nevekre vezetendők vissza — a két görög istennőneveben a mi élet és lét szavaink rejlenek. E meggyőződésemet Eileithia istennő nevének rendkívüli sok variánsából is merítem, mint amelyek amellek zólnak, hogy az ennek alapul szolgáló szó a görögök előtt idegen volt s kiejtésében csak tapogatóztak.

Isten jelzőjeként ma is rendszeresen használjuk az „élő“⁽¹⁸⁾ (élő isten), az élniigék igenevét vagy jelen részesülését. Hogy

A mezopotámiaiak pantheonjának csúcsán, mint kezdő isten az asszirok és babiloniak által Ilnek, a szumirok által Dingir, Dimir vagy Rá-nak nevezett összszellem állt. Il isten — úgy Rawlinson György, mint Roscher szerint — a legősibb istenül ismertetett ugyan ⁽¹⁹⁾, azonban épen ezért oly távol állónak az emberektől, hogy ezekkel semmi összeköttetésben nem áll és sorsukra befolyást nem gyakorol; ennél fogva a többi, tőle származtatott istenekhez képest igen kevés tiszteletben is részesült.

Az Il és Él istennevek és szavak, mint gyökökből továbbképződöttnek tartják az ilah (arab al ilah = alah) héber eloh, arámi elah, feníciai alon = isten és allat (al-ilat) = istennő szavakat.

Minden arra vall, hogy az él és il isten szavakban és nevekben a magyar élni (tájszólásos ilni) ige gyöke rejlik. Renán a héber Elohimjét is az élet összszellemének tartja; amennyiben őt az élet összszellemének kimutatott Jahve (Harva = Éva = élet) istennel azonos jelentőségűnek (synonym) mondja⁽²⁰⁾.

Bibloszi Filo szerint a feníciai Él istent 4 szemmel és 4 szárnyal ábrázolták, úgy hogy, ha 2 szemét behúnyta és 2 szárnyát lehorgasztotta is, 2 szeme akkor is nyitva és 2 szárnya repülésre tárva volt. Tehát ez a magyarázat is az életfunkciók megérzékítésére vall, mint amelyek az álomban sem szünetelnek.

Movers is lényegileg az életet, mint első öslényt látja az ismertetett istenségben s valamennyit egynek tartja eredetileg, akiből — mint egyetlen istenségből, idegen behatás alatt — utóbb fejlődött: a sok istenség⁽²¹⁾.

Az élni igék tőjéből képezett főneveink: az élet ismerhető fel az: állat szavunkban is. Minthogy pedig az arab allah (eredetileg: ilah; névelővel al ilah = allah) isten szó női alakja: az allat (al-ilat) teljesen is fedi a mi állat szavunkat, — lássuk, hogy e szavunknak régibb nyelvünk még micsoda értelmeket tulajdonított. Széltire használtott e szó: élő lény (például „asszonyi állat“, „világító állat“ azaz csillag), továbbá: alak, termet, test jelentéssel. Úgy hogy mindezek is az állat szónak az élettel összefüggését tanúsítani alkalmasak; ami mellett

219 azonban ez az igenév régente istennek nemcsak jelzőjéül, hanem nevének szinonimájául is használtott, — azt a Halotti beszéd „mennyi milosztben terumteve“⁽²²⁾ el miv isemukut Adamut“ mondata tanúsítja. Az idézett mondatot a magyarázók a szöveg végére írt „quanta gratia gratificaverat dominus Deus primum Adam patrem nostrum“ latin mondat fordításának tartják s ehez képest az el szót — a latin mondatbeli „primum patrem“⁽²³⁾ nek megfelelőleg — az isemukut (őstinket) „első“ jelzőjének magyarázzák; úgy hogy az „el miv isemukut“ szavak: ma „első mi őstinket“ jelenténeek. Már pedig — minden egyébtől eltekintve — ezen értelmezést részemről már csak azért sem tartom elfogadhatónak, mert én részemről sehogys tudom pusztán leírás hibának betudni, hogy a mondat alánya: isten teljesen hiányzik, — illetőleg hiányzana azon magyarázat szerint, holott a latin mondatban azt a „dominus Deus“ szavak kétszeresen is megnevezik.

A Halotti beszéd tanúsága szerint, annak korában nyelvünk a jelen részesülőt (participii praesens), valamint a határozott (tárgyas) alaku félmultnak egyes szám harmadik személyét egyformán eve és ava képzővel, illetőleg raggal képezte; amint erről a Halotti beszéd egész szövege oly következetességgel tanuskodik, hogy csakis az alhangú ava képző vagy rag tekintetében mutatja — ennek oa-ra változásával — azt az eltérést, mely az eve és ava képzők és ragoknak a mai ó, ő képzőkhöz, illetve az a, e ragokhoz az átféjdés fázisa volt. Ellenben a felhangú eve rag és képző az egész szöveget az maga ősereditiségében szerepel. Például a „Hadlava choltat terumteve istentul“ mondatban a „terumteve“ mai nyelvünkben teremtőnek (particip. praes.), míg a már idézett „Mennyi milosztben terumteve“ el miv isemukut Adamut“, mondatban ugyanaz: teremtőnek (tárgyas félmult, egyes szám harmadik személy) felel meg. Ezekhez képest az utóbbi mondatban, el el — az én meggyőződéseim szerint — csakis az él ige jelen részesülő alakja lehet és a mai nyelvünkben: élőnek, az egész mondat pedig: „mennyi malasztban teremtő élő (azaz isten) a mi őstinket

Adámot⁴ értelemnek felel meg. Megjegyzendő különben, hogy a finn nyelvben *elevé*; ma is élőt jelent. Sőt az a régi alak még ma is él nálunk is az *elevén* szavunkban, amelynek az *n* végzete valószínűleg csak az ősi *n* igenév-képzőnk maradványa; úgy, hogy az *elevén* szavunk voltaképpen két igenév-képzős alak. Nézetem szerint ezt megerősíteni látszik a *halavány* szavunk is, mint amelynek igazi jelentése: *haló* (halava, halavan) lehet.

A magyar-szumir rokonság szempontjából igen érdekes az, hogy — Hommel szerint — a szobornak (Statua) szumir szava *alavva*⁴⁵⁷ (vagy *alamma*) volt; ez a szóalak tehát elég világosan mutatja az *él*-lel rokon áll ígétőnkől, a Halotti Beszéd-kori *ava* képzővel formált igenevet.

Azonban — mint már többször szóvá tettem — az őshazai nyelvünk nemcsak a mai *ó, ő* — de meg a Halotti beszéd imént ismertett *ava, eve* képzős igeneveit sem ismerte s ezek előtt legrendesebben az *n* (kötőhanggal: *on, en*) hangot használta ilyen képzőül.

Ezen alakot aztán fel is találjuk a feneciek általános *isten* és *istennő* szavaiban (apellativus) az: *valon* és *valonban*; valamint a feneciai legfőbb ősisistent, az ég és föld teremőjének a legmagasabb⁴ *Élion*-nak nevében. Hogy pedig ennek a névnek az eredete a mi őseinknél keresendő azt a kanaáni kitéteus *Élonnak* *Ézsau* egyik apósának neve igazolja, amely pedig tisztán mutatja azon régi alakú igenév képzését az *él* ígétőkből.

Erre az *élon* igenévre vall *Eilithia* (élet) *istennő* nevének *Eilionia* alakja is, mely az *Élon* név női végzetű alakjának látszik. A feneciai *valon*⁴⁵⁸ *istennő*-apellativum még azért is különös figyelmet érdemel, mivel annak *val* gyöke a vagyok segéd-igénk félmultiájában ma is felismerhető; a *mult* s az *óhajtó* vele rokon *vol* gyöke útján pedig egyfelől a szumir *vol*⁴⁵⁹: lenni ígéhez vezet el; másfelől pedig, mint *való* (azaz *levő*) összeköti az *él*, *élni* (élet) fogalom- és szócsoportját a fennebb tárgyalt *bál, bél* (életűz) szavaival.

Fennebb említettem, hogy az *ősök* a lelket a lélekzésben, mint az *élet szelében* látták. Erre a felfogásra látszik utalni a 222 sereg olyan szóval áll rokonságban, amelyek a kígyónak egy-egy sajátját jelölik meg. Érdemesnek is látom itt az ezen nyelvi vonatkozásokkal különösen foglalkozó *Pictetnek* ide vonatkozó szavait idézni: (Larousse-Dictionnaire: Serpant Encycl. Linguist. 14. köt. 106. l.)

„De tout les êtres de la création aucun n'a frappé dès le principe l'imagination autant que le serpent. Ses formes si divergentes du tipe animal, ses mouvements de reptile, ses qualités malfaisantes, l'espece d'horreur que sa vue seul inspire aux autres créatures et que l'homme partage pleinement expliquent assez comment il est devenu partout le symbole du mal et pourquoi il tient tant de place dans les traditions mythiques des peuples.“ (A teremtsé összes élőlényei közül egy se foglalkoztatta annyira az emberek képzeletét, mint a kígyó. Az állati típusból annyira elütő alakja, az ő hullói mozdulatai, ártó tulajdonságai, az a sajátos iszony, melyet a többi lényekben kelt s amelyet az ember is teljes mértékben oszt, eléggé érthetővé teszik, hogy a gonosznak jelképévé lett és hogy annyi helyet foglal el a népek mithoszi hagyományában).

Pictet ezen idézett szavai teszik érthetővé azokat a nagy szócsoportokat a legkülönbözőbb nyelvekben, amelyek — szerinte is — mind a kígyónak valamely jellegzetes sajátására utalnak, ugyanazon vagy más nyelvekben. Míg például egyik a sajátos mozgásával, addig mások a rendkívüli izomerejét, vagy a tarka színét, siklósságát vagy kopaszságát, a tekintetnek merevségét kifejező szavakkal függenek össze. *Pictet* szerint: a szanszkritban száznál több jellemző nevezettel szerepel a kígyó.

A latin *serpens* és a francia *serpant* *serp* tőjét némelyek a latin *serpere* = csúszni ígében látják, mint amelynek a *serpens* és *serpant* a jelen részesülői.

Ezzel szemben azonban kétségtelen, hogy az akkád: *Serah* és *fenic*. *Surmubel* (Bél-kígyó) istennevekben épen úgy felismerhető a francia és latin *serpant* és *serpens* *ser* tője, mint az arab *serfat* vagy *surfal* = hernyó, persa: *surfah* = hernyó, héber *saraph* = mérges kígyó és a magyar *sárkányban*.

mi szél szavunknak egyezése a német *Seelével*, valamint a régi szellet (ma szellem = spiritus) szavunkkal. Ezek tán összefüggnek a *szűlni* ígék tőjével is. Pedig ha figyelembe vesszük, hogy nyelvünk az emberek és az állatok világrahozatala tekintetében — a *szűlni* és *elleni* ígékkel — különbséget tesz, akkor ennek a megkülönböztetésnek minden valószínűséggel csak abban kereshető az alapja, hogy az embernek lelket, az állatnak csak életet tulajdonított az *ősök* felfogása; amit a finn nyelv *ala* (elleni) ígége is tanúsítani látszik a magyar állat szó gyöke felé hajlásával.

g) Kígyó-, sárkány- és halliszlelet.

Az *ősnépek* minden más állat felett megkülönböztetett tiszteletben részesítették a kígyót, a sárkányt és *hallat*, mint amelyekben a földnek első élőlényeit s egyszersmind saját legelső őseiket látták.

A kígyó- és sárkánykultust — *Lenormant* szerint — főleg a turáni népek egész a szertelenségig üzték, akik királyi és főpapjainak jelvényeként oly általánosan szerepeltek: mindenfelé a kígyók és a felfújt sárkányok, hogy a turániak és *kussiták* igája alatt bányász- és ércműves munkára szorítottak egyeb (főleg árja) népek, a gyűlölt elnyomók igájának lenyomásával üldözöbe vettek minden kígyó- és sárkány-istent⁴⁶⁰). Ez a magyarázata annak a jelenségnek, hogy míg a turániak, valamint a *kussita* népek a kígyók között különbséget tettek, csak a föld alatti eredetűek némelyikét tekintették ártóknak⁴⁶¹), — míg az égből származtatottakat általában jóknak és *jótevények*nek tartották, — addig a többi népek a kígyóban csakis az alvilági eredetű gonoszság megtestesüléseit látták, mint ahogy azt a paradicsomi kígyó is tanúsítja.

Mindemellett is elismert tény, hogy a kígyó az *ősemberek* gondolkozását és képzeletét minden más állatnál jobban foglalkoztatta, amint erről nemcsak a *mithoszok*, hanem az összes nyelvek tanúságot tesznek, midőn — mint látni fogjuk — a kígyónak minden nyelvbéli neve és szava egy egész

223

Egy másik szócsoport a kígyónak görög *οφις* alakjával függ össze.

Ennél érdekesebb az *anguis* alak, melyből az *anguilla* = angolna is képződött. Ennek gyökét a latin *ango* = összeszorítani, gyötörni, megfojtani, továbbá az *angor* = gyötörödni, szorongatni, aggódni, valamint a francia *angoisse* = aggodalomban látják; minthogy pedig ezek *ang* tőjét az eredeti *ag* (szanszkr. *ah*) töre vezetik vissza, kétségtelen, hogy mindezekkel azonos a magyar *aggodalom* is.

Midőn pedig a *Larousse Dictionnaire* az *ango* és *angor* ígék francia értelmét a: *serrer* ígével tartja azonosnak, ez az elmondottak alapján szinte kétségtelenné teszi, hogy az említett francia *serrer* ige — a magyar *zárni* és *szorítani* megfojtóival együtt, — szintén a kígyóval, illetve a fennebb ismertetett asszir: *Serah* és *fenic*. *Surmu* istennevekkel valamint a *serpens* stb. szavakkal függ össze.

Az *angor* = aggállal összefügg a szanszkr. *amahas* = aggály, szerencsétlenség, bűn, mely jelentések összetételközésében *Pictet* a paradicsomi kígyóra vonatkozást is lát.

A mi *kígyó* szavunk sem kevésbé érdekes az előbbieknél. Általában vele rokonnak tartják a *gyík* szót, mint megfojtatását. Az akadémiai szótár továbbá — a *csík* és *csíko* útján — mindkettőt a *číkázik*, — mint *kanyargó* vagy *zegzugos* mozgást kifejező — ígével köti össze. Ez a vonatkozás pedig minden bizonynyal a kígyónak a villámmal már ismertetett összefüggésére vall.

De a mi szempontunkból érdekesebb a kígyó szavunknak az a tájszólas *kió* vagy *kijó* alakja, melyet fennebb a hasonló jelentésű *Khio* vagy *Khiosz* kár sziget nevével azonosítottam. (Részemről én ezen *kió*, vagy *kijó* alakot sejttem az *ős* eredetűnek, amelyből csak oly lusta kiejtéssel fejlődhetett a mai elfogadott *kígyó* alak, mint ahogy a *borjú* és *varjú* szavainknak *bornyú* és *varnyú* kiejtései fejlődtek.) A sziget nevét *Bochart* rokonságba hozza az arab *hija* = kígyóval. *Rawlinson* Gy. pedig ugyanezen arab *hijával* köti össze az alább tárgyalt

landó Oannesz hal-kígyó isten Hea nevét. Ez a Hea név pedig további rokonságot sejtet a mi héja szavunkkal; ami valószínűleg a héja madárnak villámként lecsapó szokásában leli magyarázatát. Mert, hogy a kígyó szavai más nyelvekben is tanúsítanak összefüggést, bizonyos sajátágaiknál fogva a kígyóra emlékeztető állatokkal, arra nézve a Larousse-Dictionnaire nyomán a hattyúnak — mint kígyó-nyakú madárnak — izlandi: serpean szavát, valamint: a latin columba (galamb) és coluber (kígyó) szavakat hozhatom fel példakul.

A kígyókultusszal szorosan összefügg és összefolyik: a sárkánykultusz.

A sárkányt a legújabb időkig az ősnépek képzelete szüleményének tartották a tudósok, mint, amelyet az óriás kígyóknak egyéb szárnyategekkel, például: krokodillal, cápával kombinációjából alkotott össze az emberek fantáziája. Ujban azonban némely tudós már más véleményre tért s például Wilhelm Bölsche „Weltblick“-jének „Drachenmärchen und Drachenwahrheit“ című cikkében azon véleményének ad kifejezést, hogy sárkányok valóban voltak.

Hogy az emberek emlékébe, szájhagyományok alapján, milyen élesen vésődött be a sárkány, azt — szerinte — a népmesékben, mondákban mindenféle szereplő sárkányok leírásainak szinte csodálatos egyezése tanúsítja. Egy 1589-ben Zürichben megjelent „Schlangenbuch“ című könyv a mindenféle kígyófajok között a sárkányt is leírja s hazájául Indiát és Mórországot (Mauretaniát?) jelöli meg.

Ugye könyv mint a mondák denevér szárnyas és hatalmas karmakkal ellátott kígyó- vagy gyíkalakúnak festik a sárkányt. Sokszor még fővisek uszonnyal, továbbá pikkelypáncélbőrrel is ruházzák fel őket. Mindezekon felül a sárkány jellegzetes tulajdonsága, hogy száján tüzet okádik.

Ezen leírásoknak, a szárnyak és tüzkadás kivételével, egyben-másban kétségtelenül megfelelnek a legnagyobb kígyók, például a délamerikai Anakonda és a Python; továbbá a krokodil- és alligátor-fajok. Sőt az ősmondák tengeri sárkánykígyója:

226 etruszkok és szkithák Tarku, Targathia⁽¹⁾ Istenneveiben, valamint a Tarkhon, Targithosz, Tarkundimme, Tarkundarusz, Targonnász, Targathasz stb. király- és méltóság neveiben is, mint amelyek kiérezhető alaptípusainak csak metathézises alakjai a fennebb közölt írja sárkány-szavak. Különbösen a kezdőhangos alak is fennmaradt a Tarkány helyneveinkben.

Hogy a turáni népeknél fejedelmi és méltóságimként még ma is él a tarkan alak, az a Vambérynél említett torgan, torgan = seregyűjtő, előjáróból, valamint az ezzel általa azonosított tarchan, terchanból, továbbá az ujjur tarkán = fejedelem, főemberről tűnik ki.

A mi sárkány szavunk minden valószínűség szerint a sárka és a már ismertett himelvi kan-ya vezető vissza, mint elemeire. Hogy a szó első tagja valóban a sárt (sarat) foglalja magában, azt a sárkány ó-skandináv dreki, szláv drak, ír draik stb. szavainak a sarat jelentő német Dreck, dán Drack szavakra hasonlósága teszi szinte kétségtelenné, aminek magyarázata abban keresendő, hogy a sárkány lakhelyeinek sáros, mocsaras vidékek vagy barlangok tartottak.

Én azonban ezenkívül még más irányú összeköttetést is sejték a sárkkal. Mint ugyanis már fennebb kifejtettem: az ősnépek a hegyeket úgy fogták fel, hogy azok a földbe oltott élettűz folytán dagadtak ki, épen úgy, mint ahogy a kígyó vagy légy-csipés után, a testrészt feldagad a beléje hatolt fullánk nyomán.

E hittűket főleg a tűzhányó hegyek szemlélete kelthette az ősökben, mint amelyekben az az élettűz oly közvetlenséggel nyilvánult meg, hogy a tűzhányókban élő lényeket láttak. Hogy aztán ezen óriási élő lényeket a földben-és föld alatt lakó sárkányoknak hitték, azt — a sauruszok egyes fajainak szinte hegygyel vetekedő nagysága mellett — a tűzhányók sár- és lávaokádása teszi megmagyarázhatóvá, mint amely utóbbi tüne-
ményt a primitív ősember méltán életjelenségnek tekinthette. Már pedig, hogy a szíriai őshazában bőven lehetett részük az ősöknek a vulkanikus erupciók és egyéb jelenségek megfigyelésében, azt a haurani vulkanikus alakulatok kétségtelenné teszik.

a leviathan is felismerhető a bálnák és cápákban némileg. Bölsche szerint még ma is viseli a drao volans büszke nevét egy szunda-szigeti repülő gyík; mely azonban nem nagyobb egy tengeri nyúlánál.

Mindezek ismertetése után azonban Bölsche a Jura-korszak ásatag állataiban, különösen a Pleszioszauruszban, a 100 láb hosszú Moszaszauruszban, Iguanodonban, Hadroszauruszban látja a száraz- és vízi sárkányok prototípusait. Az amerikai Kansas államban oly tömegben kerültek napfényre a repülő-hüllő-maradványok, hogy pl. a newhaveni Marsch tanár múzeumában 600 drb látható s köztük 20 lábnyi röpterjedelmű példányok is. Bölsche szerint vannak az ősvilág ásatag óriás hüllői között olyan példányok is, hogy egy ide-oda vándorló hegy benyomását tehetnék a szemléltre.

Ő különben még a sárkányok tüzkadását is ki tudja annyiban magyarázni, hogy némely tengeri halfaj erős fényező (foszforeszkáló) batteriát hord a fejében.

Bölsche mindezek után nem tartja lehetetlenségnek, hogy az ismertett őshüllők egyes példányait az ember még a földön érte s hogy azokkal kétségbeesett harcokat vívott itt-ott.

Ezek után a sárkányt mítoszai és nyelvi vonatkozásaira térve, mindenek előtt arra a meglepő összefüggésre hívom fel az olvasó figyelmét, amelyet a sárkányt jelentő szavak mutatnak a különböző nyelvekben, mint: a görög δράκων, francia dragon, szláv drakon, drak, olasz drago, dragone, spanyol dragon, endriagon, portugál dragao, hollandi draak, ógermán draccho, német Drache, svéd drake, óskandináviai dreki, dán Drage, ír drack, kymri draig stb. Sőt a magyar sárkány szó elég tisztán felismerhető az angol shark = cápában.

Ha szem előtt tartjuk az ősturáni népeknek szertelen kígyó- és sárkány-tiszteletét, — akik királyainak, papjainak és főméltóságainak rendes jelvényei voltak a kígyók és felfújt sárkányok⁽²⁾ — akkor nemcsak a szumirok két ősrégi, sőt fél-mítosz királyának (Sargani⁽³⁾) (másképp Szargon) nevében ismerhetünk reá a mi sárkányszavunkra, hanem a kethák

227 Nézetem szerint: a kígyónak és sárkánynak jellegzetes kopaszágára vezetendők vissza a kopasz szavunknak tarés régi szár (péld.: Szár László, Szárhegy) szinonimái. Fennebb a kígyónál (Pictet nyomán) azon jellegzetes sajátágok között, amelyek a kígyó szavaiban felismerhetők: a tarka (bigarré) szint is említettem. E szerint a tarka és sarga szavak is a tárkány és sárkányra látszanak utalni.

A kígyó és sárkány mellett még a hal részesült az elő-ázsiai népek, kivált a szíriaiak és mezopotámiaiaknál oly rendkívüli tiszteletben, hogy ennek kultusza sok tekintetben még amazokét is felülmúlta. Szíria legtöbb vidékén nem is ették a halat, mert istennek tekintették.

A mi jászaink ősei a filiszteusok istenei legnagyobbbrészt hal-istenek voltak s az ő Dagon istenüket halpárkkal is ábrázolták. Schrader — aki a filiszteus Dagon istent az asszír Dagon istennel azonosítja — mindkettőnek nevét is összeköti a sémi dag = hallal. Rawlinson Gy. szerint a kaldok egy Nin vagy Ninip nevű halistent is tiszteltek, aki sok tekintetben összefolyik az alább ismertett Oanneszszal is. Ugy az említett Nin vagy Ninip isten, mint a mítoszai asszír Ninusz király s a róla nevezett Ninua vagy Ninive város neveit, eredetét a tudósok a sémi nin = halban keresik. Hitzig Ninus király neve elferdülésének tartja a krétai félig mondai Minosz király nevét is, és ez utóbbit a szanszkr. mina = hallal azonosítja. Hitzig ezzel az ügykzik bebizonyítani, hogy a filiszteai főváros Gáza legfőbb istene, a Krétából származtatott Marna isten, akit szerinte azonosnak is tekintettek az ugyanottani Dagon halistennel, szintén halisten⁽⁴⁾. Ha pedig ez igaz, akkor az őshazákba vezet vissza a marna halfaj-szavunk eredetét s valószínűvé teszi, hogy e szó az egykori Duna-Tiszaközi jazigoktól reánk maradt örökségünk lehet. A gúzi Marna vagy másképp Mar isten: dominus imbrum = a záporok uraként tiszteltetett, akinek kultusza Gázában az ottani 8 főistenség (octas vagy ogdoas) sorában, valamennyi többiét felülmúlta. Ezért én úgy sejttem, hogy ezen isten neve lehetett a jazigok azon csatakiáltása, amely — a talán

rosszul megfigyelő ellenfelek útján — marha alakban maradt fenn. A gázai Marna istent azonosnak tartják a szíriai Bál Hal-dimmal. Ez az utóbbi név pedig magában látszik foglalni a hal szavunkat is és hogy valóban is ez keresendő benne, azt — a halnak ott általánosan istenül felfogásán kívül — még minde- nek felett az teszi valószínűvé, hogy a feniciekből s illetve a károkból kirajzott karthágóiak nyelvén az isten szava: hal volt⁽⁴⁰⁾.

A halnak ezen kiváló tiszteletét magában nem magyarázza meg ezen állatnak azon kétségtelen összekötése a kígyóval és sárkánnyal, mely az ősök felfogásából sokszorosan kitűnik s én részéről ezen rendkívüli tisztelet alapját abban a mondakör- ben vélem fellelni, amely az összes előázisai halistenek leg- főbbike: Oannes köré fűződik.

A chaldok nemzeti történetírója Berosus szerint ugyanis Chaldea legősibb korában sok különböző nép lakta, melyek akkor minden rend nélkül állatmódra éltek ott⁽⁴¹⁾. Egyszer azon- ban az eritreai tengerből egy fél-ember — fél-hal-szörnyeteg jött ki közéjük s ez a szörny tanította meg az embereket a beszédre, a szántásvetésre, városok építésére, mesterségekre, írásra s általában minden szükséges tudnivalóra; valamint ő szabályozta a társadalmi együttélést törvényekkel.

Ezen szörnyeteg, — akit Berosus Oannesnek, Hyginus Euahanesnek, Helladius Oesnek⁽⁴²⁾ nevez — ugyanezek leírásai szerint: haltestű, de a hal-fej és fark mellett még emberi fejű, lábú és kezű volt. A szörnyeteg reggelenként kikelve a tengerből, az egész napot az emberek között, azok tanításával töltötte s este ismét visszatért a tengerbe, anélkül, hogy az emberek között bármi táplálékot költött volna is el.

A leírt szörnyeteget a mezopotámiai népek — mint minden hasznos tudomány tanítómesterét — azon legfőbb istensé- gek közé sorozták, akik (Anu, Bel és Ea) egy triászba össze- foglalva állottak (közvetlen II vagy Dinger után) a chald pantheon legmagasabb csúcsán s Hyginusnak következő szavai nyomán: „Euahanes, qui in Chaldaea de mari exiisse dicitur astrologiam interpretatus est“ (Euahanes, aki, mint mondják Chaldea-ban a 230

akkor én részéről nem tudom elfojtani azon sejtelmemet, hogy úgy Ea, mint az öt követő többi 6 hal-szörny azon apránként az indiai és csendes óceánok alá merült világrészeiről menekültek zavaros emlékezetének megszemélyesítői, amelyet újabban Selater angol természettudós a lemur félmajom fajról Lemuriának keresztelt el.

Ha ugyanis ez a föltételezett földrész csakugyan létezett s utóbb a tenger alá merült, akkor valószínűnek, látom hogy annak, mint régebb világrésznek menekülő lakosait, az ő sokkal magasabb kulturájukkal szinte isteni számba menő tanítómeste- reikül tekintették az újabb világrészek primitív emberei.

Sejtelmemet főleg két adatra építem, és pedig: hogy a monda Oannesnek szintén egy az állatok (hét-szer hét orosz- lán) befogadására szolgáló hajót tulajdonít, mint a bibliai Noé- nak, akivel — Babelon szerint — némelyek azonosították is. Továbbá, hogy csak ruházatul viselte a cethal-bőrt.

E két mondai adatot én úgy látom egymással összeegyeztet- hetőnek, hogy a primitív, a hajózást nem ismerő emberek a mene- külőknek hozzájuk vetődött hajóit nagy halnak, cetnek tarthatták, épen úgy, mint ahogy az előbb soha lovon ülő embert nem látott népek, az első lovas embert: ember-lónak (centaur) hitték.

De mindez még inkább megerősít abban a fennebb kifejtett nézetemben, hogy a hajó, gája csólnak, sajka szavaink eredete a hal szavaiban keresendő.

De igen érdekes összefüggéseket látok Ea-Joanes és az etrusk-római Janus isten között is.

Janus isten ugyanis általában az átjárók és bejárók⁽⁴³⁾ — ajtók kapuk — istenül tiszteltetett úgy, hogy a latin janua (ajtó) szó, valamint az évnek kezdő, mintegy bejáró hónapja: a januárius: az ő nevével függenek össze.

Ezek a vonatkozások tehát egy ősi világrészből beköltözők emléket még tisztábban sejtetik, mint Ea-Oannes. Sőt midőn Cicero Janusznak isteni lényegét a menésben látja s nevet — a janua szóval egyült — ab eundo (a menéstől) származtatja, akkor az eo ige útján, habár, mint látszik, öntudatlanul is, oly

tengerből kijöve, a esillagjóslást tanította) — a tudósok az Euahanes névben a szumir-akkád Ea-khan — Ea a halat sejtik s ez alapon őt az említett isteni háromság harmadik tagjában: Ea istenben vélik felismerni.

Berosus szerint aztán Oannes maga jelölt ki a kaldeai népek első királyul egy Alorusz nevű babiloni pástort, kinek trónraléptétől fogva a vízözönig összesen 430.000 év telt el: mely rengeteg időközöt összesen csak 10 király uralkodása tölti ki és pedig az említett Alorusz, Alaparusz, Almelon, Ammenon, Amegalarusz, Daonusz, Edorankusz, Amempszinus, Otiartusz s végül az özönvizet túlélő Xiszuthrusz (az ékiratos Iszdubar-épos- ban szereplő, örökéletet nyert Hasziszadra) — a kaldeai Noé.

A felsorolt mythikus királyok közül Ammenon korában ismét kijött a tengerből egy Eahoz hasonló Idotioñ nevű hal- emberszörnyeteg. Majd Amengalarusz korában négy — Eneokusz, Eneugamusz, Eneubolusz és Anementusz nevű — haleMBER. Végül Edorankusz király korában még egy, a hetedik és legutolsó — Odakon nevű — szörnyeteg járt ki a tengerből az embereket tanítani.

Mindezeket különben mind a legelső szörny-isten mind- megannyi újra-megjelenéseinek is mondják, úgy hogy a 7 ször- nyeteg voltaképen mind csak Ea isten.

François Lenormant az ő német nyelven megjelentetett „Die Magie und Wahrsagekunst der Chaldäer“ című művében (376. lap.) Helladiusból a következőket idézi „ein gewisser Oes, der einen Fischleib, jedoch Kopf, Füsse und Arme eines Menschen hatte, aus dem Erythrischen Meere auftauchte und Literatur und Sternkunde lehrte; es sei jedoch abweichend behauptet worden, dass dieser Oes aus dem ersten Ei (woher sein Name) hervorgegangen und nur anscheinend fischgestaltig gewesen sei, da er sich mit einer Wallfischhaut bekleidete“.

Ha Helladiusnak ezen utóbbi adata mellett, — hogy: a neve- zett szörnyeteg csak ruházatul viselte a halbőrt, — még figye- lembe vesszük Babelonnek azon állítását, hogy Ea istent — mint aki hajójába állatokat fogad be — Noahval is azonosítják⁽⁴⁴⁾.

231 közel hozza Janust Ea vagy Eossal, hogy — nézetem szerint — az eredeti azonosságot már ez is a valószínűségen felül helyezi.

De a valószínűséget még fokozza Janusnak 2 arcus feje, mint, amelyek Oannes emberi- és halfejének látszanak megfe- lelteni. Sőt némely volaterraei érmek, míg egyik oldalukon kettős arcu Janus-fejet, a másik oldalukon egy delfint tüntetnek fel.

A Janus fejek, különben többnyire egy fiatal szakálltalan és egy idős szakállas arcból állanak, mely összetételben — néze- tem szerint — az idős arc az odahagyott régi világba hátra- visszatekintés, visszaemlékezést fejezi ki. (Noha! Noé a Földön!)

Janus továbbá épen olyan tanítómestere, kezdeménye- zője, feltalálója minden foglalkozásnak, mesterségnek, mint Ea. Az összefüggést ez irányban Janusnak a földművelés, az állami rend s mindenek felett a hajóépítés körül tulajdonított tevé- kenységei teszik legszorosabbá.

Janus különben a hajózással még a róla nevezett Janikumum halom is összeköti, amelyen már Ancus Marcius emelt erődöt a folyamhajózás és a vele szemben fekvő római kikötő védelmére.

Igaz ugyan, hogy Janus még mindezeket felül a háború isteneként is tiszteltetett Rómában: de ezen minősége, — noha a legrégebb időkhig nyulik fel — annyira határozatlan, hogy — Roscher szerint — az sem állapítható meg, hogy a háború istenül tekintetett-e, vagy pedig a békéül. Csakis az az ősi szokás kétségtelen, hogy a Numa Pompiliusz korából eredőnek tartott legfőbb és tulajdonképeni Janusz-templom kapui béke idején zárva, háború idején ellenben kinyitva álltak. Egyébként pedig Janusznak voltaképi kozmogóniai lényegére nézve épen oly zavarosak, tétovázók a mythologusok nézetei, mint Ea tekin- tetében. Hogy azonban mind a kettőben termékenyítő istenséget is tisztelték az ősök, azt Eára nézve az ő emblémái: a kígyó és az ékalak teszik szinte bizonyossá, az ezekről fennebb elmon- dottak alapján. Sőt Rawlinson az istenség Hea nevet is az arab hiya-szóval köti össze, mely: életet és kígyót jelent s — szerinte — ezen vonatkozásával Ea összefügg a paradicsomi kígyóval s a tudás és az élet fájaival is.

ES JUPITER = JÓFOLYÓ

Jánuus isten termékenyítő isteni minősége egyfelől az ő bemenő, behatoló minőségével a membrana virginalisba (qua rupta desinit esse virgo), másrészt pedig az ő Consiuius melléknevével függ össze, mely a fogantatással és — Roscher szerint — a serere igével is összefolyik.

Mínthogy pedig Janusz isten a mi káröseink legközelebbi kizsácsi szomszédai és fajrokonai a Tidek közül kizsakadt etruszkoknak volt egyik igazi nemzeti istenük, én annyival inkább hiszem, hogy Janusz isten nekünk magyaroknak is istenünk lehetett, mert Janusz isten nevének reminiscenciáját vélem felfedezni a magyar pogányság utolsó vezére Janus Vatha fiának — nevében is.

De ugyancsak a Janusz névre utal a mi János nevünk is, mely teztát épen oly módosulása a Janusnak, mint amilyen a mi János nevünk latin megfelelője: a Johannes, az őseredeti Joannessel, — (Euahanés) szemben.

h) Ósidő — őstér; őserő — ősanyag.

Az egyiptomi n. n. Ogdoaszt — a 4 béka-kígyó-párral képviselt 8 őstenséget — Brugsch szerint — némelyek az ősidő, őstér, őserő és ősananyag megszemélyesítőinek tartják. Ez a négy ősfogalom a mi ősnépeink gondolkörében még tisztábban kimutatható és pedig:

h') Az ősidő.

Movers kimutatja, hogy a feníciai theogóniának azon Kronosszal azonosított Él vagy Ilósz istene, akit a Filo-Szankhoniaton-féle leszármazástan az ég és föld fiának mond, egyfelől mint — még meg nem nyilvánult — összelleml, másfelől pedig, mint — már a természetben megnyilatkozott — önmagának (vagyis az előbbi minőségének) emanációja s tehát fiaként tiszteltetett. Az előbbi egyszersmind a kezdet és végnélküli időnek, az utóbbi pedig a kimért időnek megszemélyesítője.

234

Azért, mert ő, mint a megnyilvánulatlan összelleml első szülöttje, a fizikai világban a napban testesül, illetőleg nyilvánul meg, mert a napnak az egyiptomiak és feníciaiek egyező felfogása szerint — ahogy naponkénti körforgásában s az év szabályszerűen ismétlődő szakaiiban szüntelenül újra születik, férfi-, majd öreg kort ér s meghal, — életpályáival korokra, korzakokra osztja fel s kiméri a végtelen időt.

Ez a felfogás tehát megmagyarázza, hogy a kimért idő és a nap istenei annyira azonosoknak tekintették, hogy a Korosz névben összetalálkoznak. E nevet ugyanis, — amelyet mint Kronosz (tehát az idő-isten) nevének változatát, Ritter (annak Korosz, Korosz változataival együtt) a körnek Korosz, Korosz circulus szavaival is összevet — a Kaszpi- és Fekete-tengerek vidékein Élt népeknél (a napkultuszukról ismert heliádoknál): a napisten viselte.

Mínthogy pedig a mi történelmileg is ismert döntő őshazánk épen a megjelölt terület gócéban feküdt, Koros napistenhez, minden bizonynyal a mi őseinknek is annyival bizonyosabban köztük volt, mert nemcsak Kronosz nevének Kor és Korosz alakjai bizonyulnak magyar szavaknak, hanem a kor és kör szavaink még feltünőbb összefüggést mutatnak, mint az imént kimutatott görög és latin megfelelőik. Hogy pedig a Korosz napisten névnek valószínűleg Körös lehetett a voltaképi alakja, azt a következők teszik valószínűvé.

Plutarch szerint: Kyrosz perzsa király nevét a napról nevezett folyóról nyerte. Ritter ezt a folyót a mai Kurnak tartja, amelyet Sztrabo: Kornak nevez, azzal a megjegyzéssel, hogy régibb neve nem Kyrosz, hanem Korosz volt. Ugyanez a folyó Ézsaiás, Dániel és Esdrás prófétáktól Koresznek is nevezetik.

A Korosz név magánhangzóinak ezen ingatagsága tehát bennem azt a sejtelmet kelti, hogy a folyó neve, a mi Körös-süinkével lehetett azonos.

Kromosznak jelvénye is: a végtelenség gyűrűje, amely egyszersmind az általa szintén megszemélyesített Korosz-nak (mindenség) is szimbóluma; mínthogy e tekintetben a később

Az előbbi az idősb Élt vagy Bélt Libiában vagy Karthágóban (sőt Kaldeában is): Bál-Iton, Bál-Ethan, Bel-Itan, Bol-Athen nevek alatt tisztelték. Mínthogy pedig Movers e neveknek örök, idős jelentéseit mutatja ki, azokban minden valószínűség szerint a mi idő szavunknak — a héber n és arab aud-dal is rokon — id gyöke rejlik, a régi n-es igenévképzővel, úgy hogy ezek az alakok csak megerősítik azt, amit a Czuczor-Fogarassy-szótár vonatkozó cikkének írója is valószínűnek tart, hogy az idő vagy üd főnevünk egy id, üd ige-tövből képződött. A nevezett szótár szerint ennek „mozogni” jelentése lehetett. Én részemről nem a mozgás jelentését sejttem az idő szavunk egykori ige-tövének, hanem nézetem szerint az a mai idvezülni vagy üdözülninek felelhetett meg s voltaképi jelentése örök időt, azaz örök életet nyerni lehetett. E nézetemet én az idv vagy üdv és a nap összekötéséből képezett innep, ünnepe (a székelyeknél innap) szavunknak az arab id (ünnepe) megfelelőjével való összevetéséből merítem, mint amely utóbbi tisztán tartotta fenn az idv és idő régi alakját, úgy, hogy én azt hiszem, hogy a mai idv vagy üdv szavunk v-je is már az igenév azon „Halotti beszéd”-kori —ava, —eve (eleve, teremteve) képzős alakjának maradványa lehet, amely az n-es alak és a mai -ó, -ő-s között élt.

E magyarázat az Itan névnek a Bel-Itan isten által személyesített örök idő jelentőségét is megadja, mint akivel szemben az ifjabb Él Kronosz isten a kimért időt személyesíti meg.

Ezt a kimért idő-jelentést pedig a Kronosz névnek az a határozottan magyaros Kor vagy Korosz (azaz Koros) alakja nyújtja, amelyeket a Kronosz név változataiképpen Ritter kimutat. Ritter a Kor nevet öreg jelzővel (der alte Kor) is említi, ami által ezt még közelebb hozza a magyar nyelvben szokásos „koros” azaz idős jelzőhöz; amivel szemben említésre méltó az, hogy a görög nyelvben a Koros szó — épen ellenkezőleg —: ifjút jelent.

De most már lássuk, hogy Kronosz = Koros miért a Kimért idő megszemélyesítője?

235
Tárgyalandó Tauttal (α τω τω) és a világrend speciálisabb istenével is azonos. Ennélfogva ő reá, — aki, mint Surmu Bel (Bel a kígyó) Tauttal együtt kígyó isten is — ély oly közvetlenül alkalmazható az ősök azon Makrobiusz által fentartott felfogása, hogy Alii mundum id est coelum esse voluerunt, et Phoenices in sacris imaginem eius exprimentes draconem finxerunt in orbem redactum, eadumque suam devorantem, ut appareat mundum ex se ipso ali et in se revolvi. (Mások a világnak, vagyis az égnek tartják és a feníciaiek az ő szent képein őt egy farkába harapó köridomú sárkánynak ábrázolják, azt fejezve ki, hogy a világ önmagából táplálkozik és önmagában forog.) Ez megegyez az ősöknek a kígyóról fennebb ismertett azon felfogásával is, hogy a kígyó örök életű és hogy folyton megifjodik.

A magyar nyelv oly közel összefüggőnek mutatja az örök és öreg szavait a körrel és korral, hogy ezen hasonlóságok alapján további igen érdekes mitoszoi vonatkozások és elvek nyerneken igen közvetlen megvilágítást.

Soldi Colbert ugyanis a Kronosz istennel azonos Krom (celta istent) „le père éternel des temps et la courbe génératrice du cercle”-nek (az idők örök atyjának és a kör nemző hajlásának) mondja.

Ha tehát tudjuk, hogy a Kronosszal szintén azonosított Phaneszt: a mindenséget (Pan) és napot személyesítő szárnyas sárkányistent — akit az idői minőségén kívül az elvont istenség első vagy egyedüli szülöttének (πρωτογονος, πρωτευς) és az istenség látható megnyilatkozásaként tisztelték — e nevének kívül még Erikapaeusznak is nevezik az orfikusok, ezt a nevet pedig a tudósok általában azonosítják a héber Erekapaimmal (a „hosszútűrő”) —akkor szinte bizonyosnak látszik, hogy e neveknek, amelyeket a sémi 𐤀𐤓𐤏𐤍 (Aerik-ab, Aerik-ap) alapján a Creuzer által hivatkozott Sickler is időatyának magyaráz. örök vagy öreg apa lehetett az eredeti alakja. Ennek valószínűségét fokozza a kaldeai ősrégi Uruk vagy Varka (a híres nekropolisz) városnak Erek neve, melyet Lenormant („a Magie”-jában, „ewige Stadt”-nak nevez). E várost görög authorok Opez

Kör-
1022

Körös

Körös

idő

eb

Jupiter

Jo-koros

Kör-
1922

Kor = NAP

Kör = ÖRÖK

Korosz

Kör-kor

FB = KOROK

örök

néven is emlegetik. E nevek tehát valószínűvé teszik, hogy az örök és öreg szavaink szumir örökségünk.

Krom celta istennek fennebb említett másik minősége — a kör nemző hajlása — a mi szempontunkból szintén rendkívül érdekes, azonban egy másik szócsoporthoz tartozó világnak.

Ugyanis a kör nemző hajlásának misztikumát az *iv* (Bogen) szavunknak, mint a *kör* vagy *öv* részének — egyezése oldja meg a nemzést jelentő *iv* (ivni) igetövel. Az *iv* ugyanis — mint a körnek része — folytatva, szakadatlanul nemzi vagy ivja ugyanazt a kört, amelynek része. Így tehát a nap körpályáival kimért idő istene Krom-Kronosz-Korosz (s egyszerűsind Körös) — mint az idők örök atyja — az idő végtelenig ismétlődő egyenlő nagyságú köreinek — azaz napjainak, éveinek — nemzője. Különben ezen magyarázatot még az ugyan e csoportba tartozó *öv* és *ív* szavaink, valamint a német *ewig* (örökké) is támogatják. Sőt, ha figyelembe vesszük, hogy — mint fennebb láttuk — az időnek és a mindenségnek a forgását az *ösök* egy farkába harapó s illetőleg a magyarázat szerint önmagát tápláló (vagyis nemző) kígyóval jelképezték, akkor a rendszerint halakra alkalmazva használt *ivni* igénk szereplése itt a halhoz közel álló kígyóra vonatkoztatva még valószínűbb, kivált ha tudjuk, hogy a kígyónak szíriai szava is az *ivre* hasonló: *khivra*.

h²) Öserő.

Fennebb Movers nyomán kimutattam a *mi erő* szavunk régi *er*, *ar* alakjainak szereplését különféle olyan mitológiai nevekben, amelyek (pld. *Erosz*, *Himerosz*, *Khimera*, *Makar*, *Maker*, *Megara*) viselői mind az erőnek bizonyos irányú nyilvánulásai.

Most az erőnek még egy olyan neméről lesz szó, mely azokkal szorosan összefügg s inkább csakis megnyilatkozási alakjával különbözik a már ismertektől. A Bál-oltárokon ugyanis az istenséget jelképező obelisk alakú ú. n. Bál-Khammánokon kívül s ezek mellett többnyire állott egy facölöp, 238

névhez, mint a *Makar* vagy *Magor* nevek a *Makara* (szicíliai város) és *Megara* nevekhez, vagy pedig a görög *Himerosz* a vágy (azaz *himerő*) istenének neve, a *Himera* és *Khimera* nevekhez.

Az ilyen formán valóban is természeti erő-jelképeket jelölő *Aser* (azaz *Asszir*) és *Asera* nevek *er* vagy *era* részei tehát bátran azonosíthatók az erőnek már fennebb ismertett *er*, *ar*, *era*, *ér* szóalakjaival; úgy hogy még csak az *As* kezdő szótag jelentése jöhet kérdésbe. Ezen *As* szótag *ös*-jelentése, majd *Astarte* nevének fejtegetéséből fog kiténni s egyelőre csak az egyiptomi *asz* szónak *öreg*¹⁵¹) jelentésére utalok, amelyvel Brugsch az *Ozirisz* és *Izisz* nevek első szótagjait magyarázza.

Ha pedig az *Asera* és *Aser* nevek a magyar *öserő*nek felelnek meg, akkor az *er*, *era*, (erő) összavakkal, valamint az ezekkel (a német *Herr* útján is összefüggő) *úr* szavunkkal, eléggé tisztán megvilágítva áll előttünk a tudósok azon állítása, hogy úgy az *Asera* és *Assur*, mint az indo-árja *Aszurasz*, az iráni *Ahura* az egyiptomi *Ozirisz* (vagy *Azar*, *Uzir*, *Uziri*, *Uzira*, *Uzur*, *Izir*) és az etruszk *Eszar* istenek nevei lényegileg mind összefüggenek egymással¹⁵²).

Hogy pedig mind e nevek eredete csakugyan a mi fajunknál keresendő, azt a mi zürjén-votyák fajrokonaink: *ozir*, *ozer*, *uzer* = *gazdag* és a mordvinek *azer*, *azar*, *azoro* = *úr* szavai teszik csaknem kétségtelenné¹⁵³).

h³) Tér, törvény, természet, anyag.

Hogy az *ösök*nek a végtelen térről tiszta fogalmuk lett volna, az a mítoszokban letükröződő kozmogóniai felfogásukból ugyan nem állapítható meg határozottan, hogy azonban a tér, mint a világ *ösanyagának* és illetőleg magának a világnak tartója, tára foglalkoztatta gondolkozásunkat, az épen a magyar *tér*, *tár*, *tartó*, *terjed*, *terül*, *tart* főnevek és igékből sejtethető.

Lenormant szerint az *ösök* az *anya* genetikus szerepét úgy fogták föl, mint aki méhében csak helyet, szállást ad az ivadéknak s az anyával szemben az *apa* az igazi nemző.

illetőleg egy ágától lecsontított élő fatörzs, amelyet *Aserának* neveztek. Movers szerint épen a lecsontított fa kilombosodásában látták az istenség megnyilvánulását s így az a fa a természeti erő¹⁵⁴) megtestesülése volt. Ugyan e nézetben van Duncker is, mindössze is azzal az eltéréssel, hogy *ö*, *Aserában* e mellett még a nedvesség megszemélyesítőjét is sejtí. A Duncker nézete mellett látszik szólni az egyiptomi *Aser-tó*, valamint a tónak — orosz *oszeru* szava. Minthogy azonban (mint, ahogy a Ramzesz és Khetaszár békeokmányából is kiténik) az *Aser-tó* a Muth-¹⁵⁵ anyával; a földdel függ össze, az *Oszero* nevet pedig a Kherz és Luszín dalmát-szigetek közötti hegy is viseli (a róla nevezett római kori város mellett), úgy látszik, hogy az említett nevek voltaképpen a földben működő természeti erőt, az: *öserőt* jelentik. Ez tehát nem a teremtőnek felfogott himelvi magerővel, hanem — mint felelevenítő, éltető erő — a tápláló szeméremmel függ szorosabban össze. A tudósok nagy része *Aserában* csakugyan is női istenséget lát, míg némelyek az *Asera*-fákat csakis Bál-Moloh kultuszával fűzik össze, akinek oltárain azok állottak. Az *Asera* nevet Movers nem hajlandó a sémi *azra* = szerencse szóból származtatni s miután konstata, hogy a szent cölöpök a természeti erő (Naturkraft) élő jelképei, a név etimológiájára nézve azon nézetének ad kifejezést, hogy az valószínűleg nem is sémi szó. = *ös-erő*

Rawlinson György az *Asera*-fákat azonosnak sejtí az asszirik legfőbb istene Assurral összefüggő szentül tisztelt élet-fákkal¹⁵⁶). Ezek a szent fák rendszeren egy pár kosszarvalak közül kiemelkedve ábrázolják és vagy cölöp alakúak, vagy pedig stilizált lombzatba folynak; azonban vannak sok águ ábrázolatok is, ahol az ágak rendszerint fenyőtobozokban végződnek. Úgy a kosszarvak, mint a fenyőtobozok általában a termő és termékenyítő erő-jelképeit tekintettek.

Brugsch — mint fennebb láttuk — a híkszoszok, mint mentik vagy mentiuk eredeti hazájául — egyiptomi emlékek alapján — *Aserország*ot mutatja ki, amelynek nevét Assziriáéval azonosítja. Az *Aser* név pedig olyan viszonyban látszik állani az *Asera*

239

Ebből a felfogásból folyólag a világnak anyjául az azt méhében tartó tért ismerhették fel az *ösnepek*. *Hörörö* (Nap)

Az egyiptomiak *Hathor* (máskép: *Hathor*, *Hathorit*, *Athiri*) istennőt a világ anyjaként tisztelték, azonban úgy, hogy *ö* egyben az általa megszült *ösanyagot* is személyesíti.

Ez a felfogás tehát voltaképpen szintén feltételezi a térnek képzetét, amelyet azonban maga a tért személyesítő istennő tölt ki anyaggal.

A *khet*a *Attar* vagy *Atar* a *khetáknál*, valamint a többi szíriai népeknél még *Antarata*, *Athtar*, *Athar-Ati*, *Atargatisz*, *Targata*, *Astar*, *Astart*, *Astoret*, *Astarot*, *Astarte* nevek alatt is tiszteltették s *Astarte* kultuszának igazi gócpontja épen a kár Ciprus-sziget volt.

Astarte istennő általában az ég istennőjének tekintett és Roscher a szíriai *Asztarot*-Karnaimban: a szárvas *Astartéban* (amelynek legrégebb alakját már a régi *khet*a fővárosból, *Kades*-ből eredő ábrázolattal is bemutatja¹⁵⁷) egyenesen is az egyiptomi nagy égi istennők és nap anyák: *Hathor* és *Izisz* mintaképeit látja s szerinte csak utóbb köttetett össze *Astarte* a holddal.

A szumirok és asszirik *Istar* istennőt nemesak az ég és föld, hanem az alvilág megszemélyesítőjeként is imádták. Babelon szerint. Szerinte ugyanis az alvilági istenkirálynő *Allat*, aki a kedvese: *Tammuz*-isten keresésére az alvilágba leszállt *Istar* istennőt magánál fogva tartja, nem más, mint (a vele e mítoszban szembe helyezett) *Istar* istennő maga¹⁵⁸).

Ha tehát *Istar* istennő az eget, földet és alvilágot, vagyis az *ösök* gondolkozásának minden lehető helyét személyesítette, akkor e minőségéből elég tisztán kivehetőleg: a tér az, amit benne tiszteltek.

Istar istennővel teljesen azonosnak tartják a feníciai *Astartét* s mindkettőjüket — az egyiptomi *Hathor*al együtt — azonosítják a görög-római *Afrodite*-*Vénusszal* is, úgy, hogy mindnyáját a *Vénusz*-csillagban látták megtestesülni.

A tudósoknak egy jelentékeny része aztán — épen a *Vénusz*-csillaggal való összeköttetéséből — az *Istar* és *Astarte*

neveket a görög *αστερος* és a zend starann, szanszkrit tara (csillag) szavakra vezeti vissza, amelyekre még a német Stern, az angol star is utalnak.

Babelon szerint: Istár istennő az asszír-kald pantheonnak csaknem összes istennőit egyesítette magában és csak legszorosabban vett minőségeiben személyesítette: a szerelmet, hadviselést és Venus-csillagot. (Frey-újsz) 2. Ös-tér

Movers szerint: a sémi nyelvekben nincs oly gyök, amelyre az Asztarte név visszavezethető lenne¹⁹⁶ s ő iráni eredetűnek hiszi ezt. *de igau = ös-ter*

Bochart szerint: Asztarte többes névalakja Asztarot a héberben nyáját jelent; aminek magyarázata a szarvakkal ábrázolt Asztartében keresendő.

Rawlinson György az Asztarte és Istár neveket szintén séminek tartja.

Delitsch Frigyes ellenben az Istár nevet szumir eredetűnek tartja¹⁹⁷, amely véleményét ugyan Roscher nem hajlandó osztani.

A tudósok ilyen szétágazó és ellentétes véleménye felbátorít arra, hogy az istennő neveinek és jelentőségének megfejtése körül a magyar nyelv számára is szót kérjek.

Hogy az istennő Istár, Asztér és Astarte vagy Asztarte neveiben a mi tár, tár és tart szavaink rejljenek, a következőkkel bizonyítom:

A mi tár vagy tavar szavunk már őseink nyelvében is gyűjteményt, holmit (s ezeken felül még kincset) jelentett. Rokoni a kalmuk: dari (tartó), az arab és perzsa: dár (ház), a khald: dór (lak), a mongol: tar (kosár), asszír: tarbasu = udvar, karám, istálló.

Ezeket kívül még talán az egyiptomi tar hieroglifa neve is figyelmet érdemel, melyet a napkorongnak csupa pontokból — mint élet-szikkéből — képezett ábrázolata visel. A napkorongban hemzsegő élet-szikkéket ugyanis — amint láttuk — élet-méheknek tekintették s így a nap e minőségében — mint a méhek tára — a mi kaptárunkkal is összefüggni látszik.

242

Jának szintén ōs-ül értelmezésére is; ami által a felembb tárgyalt Asera név As szótagja is ōs jelentésűnek bizonyul.

Ezek szerint én részéről az Istar, Asztér és Astarte neveket: ōs-tár, ōs-tér és ōs-tart-al megfejtethetőknek látom. Az Astarte névnek ōs-tart-ul (vagyis ōs tartó = méhben foglalóul) való értelmezése ellen a mai magyar nyelv alapján lehetne azt a kifogást említeni, hogy az mindennemű igenév képzőt nélkülöz; e kifogás ellen azonban az olvasót utalhatom a fennebb ismertetett El (élő) és er (erő) isten nevekre, mint e tekintetben hasonlókra.

Hogy azonban az istennőnek lényegét: a tért az ōsök nem fogták fel elvontan a benne foglalt világtól, vagy legalább annak ōsanyagától, azt a térrel rokon tár szavunk is tanúsítja, mint amely már dolgok összefoglalását jelenti. Ezenkívül azonban még a ter szóalakot tartalmazó istenség-nevek és igen különböző nyelvbéli szavak nagy tömege is tanuskodni látszik az ilyen ōs felfogás mellett. E nevek és szavak ōs mithoszi és kozmogóniai fejtegetésébe részletesen becsátkozni nem bátorodom; minthogy azonban azok egymás között mégis árulnak el bizonyos összefüggést, megkísérlem azokat bizonyos uralkodó gondolatok alapján egymáshoz fűzve ismertetni.

Az alapelvek: 1. a térben uralkodó törvény; 2. az azt betöltő anyag; 3. törvénynek az anyagra hatásából előálló természet.

A törvénynek a térrel való nyelvi összefüggését már a szumir nyelv tanúsítja melynek szava mindkettőre: *ter* amint hogy a törvénynek régi magyar *tervény* (*terven*) alakja is mutat összefüggést a magyar *térrel*. A törvény szavunkat azonosítják a mongol, kalmuk és újgur: *türü*, a török: *türe*, a szanszkrit és iráni: *darman*, a perzsa: *tora*, a héber: *thoráh* (törvény, szokás, intézmény, rend) szavakkal. A perzsa és héber szavak azonban még közelebb állnak a megbosszulást, büntetést jelentő: *torol* igénkhöz, amely pedig elég közel rokonhangzást mutat a világtörvény, világtörvény, világtörvény, világtörvény, *Thuro* istennő nevével, valamint a perzsa mithosz azon *Toros*¹⁹⁸ mada-

ISTAR = ÖSMEH = MIZ-TAR
MIZ-TARTO

A tár szavunkkal körülbelül azonos jelentőségű a *tartó* igenevünk, midőn bizonyos dolgoknak magában foglalóját értjük alatta. Ily értelmű rokonoknak tekinthetők a *vugul tarti = zárva tart*, valamint a kazáni tatár *tartma fiók*.

A *tart* igét a tár főnevünk, illetőleg az ezzel rokon tár igénk műveltető-ragos alakjának sejttem, amelynek eredeti alakja *tarat* lehetett. Ez alaknak szintén felismerhető egy őspéldánya, Asztarte istennőnek, kheta *Aniatarata*¹⁹⁹ nevében.

Movers és Bochart Asztarte istennő neve változatának tartják a görög *asztér* (csillag) szót is, amely az istennőt az ő csillagához fűzi. Ebben az alakban pedig a *mi-tér* szavunk foglaltatik, amelyet a tudósok azonosítanak a perzsa *tir-rel* (planities) és a szumir *tural* (tár).

A *tér* szavunk ugyan régi nyelvméleinkben (a perzsa *tir*hez hasonlólag) csak „plana“ (terület) jelentéssel maradt fenn. Ez azonban talán csak a véletlennek tudható be, mert a *térrel* fogalmilag rokon *terjed* (a *vogul* = *taramli* és *tarali* megfelelőivel, valamint az asszír *tarasu* = *ausgestreckt sein* fogalmi rokonával együtt) már nem csupán sík irányú kiterjedést jelent.

Bochart az istennő nevével hozza kapcsolatba az *Asztaria*²⁰⁰ sas-nevet, amelyben én az *Emese* keblére szállt *Asztur madár-fajt* vélem felismerni. Ez a sas-madár, mint minden fedő szabdón repkedő, szintén a tér mellett látszik bizonyítani, úgy, hogy mindezek alapján én részéről igen valószínűnek látom, hogy az Istar, Asztér és Astarte nevek *tár* *tér* és *tarte* részei az ezekre hasonló szavainkra vezetendők vissza.

Ami most már az Istar és Astarte nevek *Is* és *As* szótagjait illeti, én ezekben a *mi-ös* szavunknak elváltozásait látom. Az Istar név *Is* szótagjában ugyanis — nézetem szerint — épen úgy a *mi-ös* szavunk rejlik, mint az isten szavunkban, ahol azt tudósaink is általában *ösnek* fogadták el (a Hal. Besz. isemüket = *ösünket* szava alapján). Somogyi Ede is *ösnek* magyarázza az Istar név első tagját.

Az Istar név és az isten szavunk *Is* szótagjának *ös* jelentése aztán alapot szolgáltat az Astarte és Asztér nevek *As* szótag-

243

rának nevével, amelynek alakjában Mithra isten az isteni ígét kihirdeti s amelyet ily minőségében Soldi Colbert azonosít az egyiptomi — az égi törvényt lehozó — királyi karvalylyal. Ez a *Toros* madár (amelyet Soldi-Colbert szintén *karvalynak* mond) még egy részt a törvény-kihirdető szerepével egészen magyaros jelentést (*torol*, *tor-os*) ad a nevének, másrészt ugyan e névnek hasonlóságával az Emesét megtermékenyítő *Asztur* (*Tur-asz* = *Toros*) és az ezzel azonosnak s szintén *karvalynak* sejtett *turul* madarunkra — ez utóbbiak lényege szempontjából — különös figyelmünket hívja fel; kivált, mikor az *Asztur* madárnak törvény vagy torló jelentősége mellett a *mi-ostor* (talán *ostor*) szavunk is tanuskodni látszik. Mindez pedig talán Astartének a szábaiknál tisztelt *Athtar*²⁰¹ nevű himelvi alakja lényegére világot vetni is alkalmas.

A régi *tarkhon* (*biro*) szavunk az azonos *osszét* *tarkhon*-nal együtt, arról is látszanak tanuskodni, hogy az *ösök* a sárkányt is *toroló*, büntetőnek, mintegy *istenostorának* tekinthették.

A térben foglalt anyagot az *ösök*, úgy látszik, mindenk föltt a földben látták. Legalább is ezen felfogásra látszik vallani a *tér* szavunknak (a Czuczor-Fogarassy szótárban is figyelemre méltott) hasonlósága a latin *terra* (francia *terre*) Ámbár a földre vonatkoztatva a *tér* és a perzsa *tir* szavak csak terület (plana) értelemben használtak.

Azonban a latin *materia* (anyag), valamint az annak alapul szolgáló *mater* és ennek testvérei: a görög *μητηρ* és a német *Mutter* szavak is magukban foglalják a *tér* szavunkat. És ez annyival feltűnőbb, mert az anyaság — az egyiptomi: *Mut*, a kheta: *Ma*, valamint a görög *Gea* és *Demeter*, illetőleg helyesebben *Ge-méter* földanya-istennők útján — csakugyan is összefügg az anyafölddel, még pedig annyira, hogy a latin *mater* és a német *Mutter* szavak is a kheta-kun *Ma* és az egyiptomi *Mut* (földanya) nevek egy-egy összekapcsolásainak tűnnek fel a *tér*-rel.

A német *Mutter* és latin *mater* továbbá átvezetnek a reájuk hasonló *nutrio* = táplálék és *natura* = természet szavakhoz,

244 amelyek pedig egyszersmint az anyasággal, illetve a földanya-
sággal fogalmi rokonságban is állanak. Sőt Brugsch a natura
szóval magyarázza az egyiptomi nutr (másképp nuta, nuti)
isten nevezetét (apellatívus) is, amely alatt a voltaképi istent, a
mindenben ható, tevékeny erőt értették, akinek az összes istenek
csak megannyi nyilvánulásai¹⁹².

Ha pedig a lat. mater és görög [ματηρ] szavak szótagjait
felcseréljük, akkor az így nyert μητρα, μετριη (meleg, meleg fürdő)
útján eljutunk a magyar terem, teremt igékhez s a teremtő
(terumteve) és természet-hez; valamint a vogulok Tarem vagy
Tarom (Numi Tarom) legfőbb istene nevéhez. De mindezeket még
a tér és tár fogalomkörével is egy újabb kapcsolással köti össze a
terem igének szóegyezése a terem (Sala) főnevével. A terem-
szet szavunkkal való összeköttetést még szorosabbá teszi a
[μητρο]-rel Demeternek vagyis Géméternek, a termésadó termé-
szetanyának Thermesia (melegítő) melléknéve.

A materiának magyar anyag szava kétségtelenül a nyelv-
újítás terméke s a latin szó fordítása. Én azonban azt sejttem,
hogy a mi ős-szókincsünkhöz tartozó agyag szavunk — melyet
az új perzsa adzsak szóval azonosítanak — mint amely szintén
az anyára s illetőleg az anyaföldre látszik utalni, az anyagról
vallott ős felfogásnak szintén megfelel.

i) A jó. (IO) = JO (1900)
JOB - is

Jao¹⁹³ név alatt a kaldok s különösen a síretek és fenicieik
a legfőbb istent Bélt, mint fény- és tűz-elvi demiurgoszt tisz-
telték, aki képzeletükben az ő 7-ik égbeli tűz-várában élt.

Jao, mint a fény- és tűz-elvi megtestesülésének tekintették
a napot, melyet ő vele oly viszonylatba hoztak, hogy a nap
csak visszfénye Jaonak az eszmei napnak. Ezt a felfogást Julian
császár tolmácsolja egy a naphoz intézett, feniciai teológiai
tanokra támaszkodó beszédében, melyből Movers kimutatja,
hogy: a kaldok Jao név alatt tisztelt intelligibilis napja,
az eszmei fény- és életelv: az ős-jónak¹⁹⁴ tekintetű. A Jao
246

Ezen példák eléggé bemutatják a jó szavunk különböző
alakú és fogalmi értékű szereplését régi nyelvünkben arra, hogy
a Jahve és Jovis nevekkel összevethető legyen.

Azonban Munkácsi Bernát még a jó szavunknak folyó¹⁹⁵
értelemben való szereplését is kimutatja régi nyelvünkben s
annak máig is élő példáiul a Sajó, Berettyó, Tápó, Somlyó
stb. folyóneveket és a „két jó közét“ (két folyó köze) hozza fel.
Mintán pedig annak vogul: jó, finn: joke, eszt: jogi, liv:
jog alakú testvérszavait is kimutatta, végül még mindezeket
a szanszkrit: jahva (schnell dahin schiessend) és jahvi (Strom)
szavakkal is azonosítja.

Ezen szanszkrit jahva és jahvi szóalakok pedig a
Jahva istennévvél annyival határozottabb egyezést mutatnak,
mivel — Munkácsi szerint — a szanszkrit szavak töje is: jah,
épen úgy, mint — Renan szerint — Jahve-é.

Érdeemes a megemlítésre a folyónak kínai ho szava is
(Pej-ho, Hoang-ho, Hun-ho), mint amely a mi jó szavunknak
olyan h kezdőhangos változatát mutatja, aminő a jahve névvel
szemben Havva (Eva) név. = Hore = (Héa-meloge)

Most már vizsgáljuk meg, hogy micsoda szempont lehet
az, mely a Jahve és Jovis istennevüket a folyó szavával összeköti.

Tudjuk, hogy az egyiptomiak a Nilusban és a mezopotámiai
népek a Tigris és Eufratban látták minden termékenység és
jólét ősforrásait.

Mint hogy pedig az ősnépek a folyók megtermékenyítőjét,
kiarasztóját az esőzésben tapasztalták, csak igen természetes,
ha a folyók megtermékenyítő „jó“ istenét a villámokat és
viharokat igazgató istenekben (Jupiter tonans és pluvius)
tisztelték.

Mindezek után én úgy sejttem, hogy a görög-római mitho-
lógia Jó istennője csak az égi tűz-víz-vihar-isten Jupiter
által megtermékenyített folyó személyesítője lehet.

Jupiter és Jó mithoszáinak lényege ugyanis az, hogy:
Jupiter — felhő alakjában — elcsábítja Inakhos folyó-isten
(és egyszersmind argózi király) leányát: Jót s utóbb tehénre

névben tehát minden kétséget kizárólag a magyar jó szavát
és fogalmát kaptuk meg. Movers úgy sejtí, hogy a fenicieik
titokzatos littera trinája: a Jao istennév három betűje lehet.

Jao istent általában azonosnak tartják Jahveval¹⁹⁶ vagyis
Jehovával, akinek nevét pedig Renan akkád eredetűnek
tartja; mely szerinte még Jo¹⁹⁶ és Jah alakokban is forgalom-
ban volt.

Jaot azonban nemcsak ős elvont szellemnek tekintették
az ősök, hanem életadónak is és ehhez képest azonosították
Dionizosz-Bakhusszal, valamint az alább tárgyalandó Adonisz és
Attisz istenekkel is; úgy, hogy — Movers szerint — Dionizosz
és Adonisz is viselték a Jao nevet; valamint Bakhosz még
az övét a Jaoéval összekötő Jakhosz nevet is. Jó füve (nap)

Általában a Jao és Jahve nevekkel közös eredetűnek
tartják az Éva (Chavva) nevet is, amely azonban sémi nyelveken
életet (életanyát) jelent s e névnek 'Eva vagy 'Eva, Eova és
'Epa alakjaival összefüggőnek állítják Bakhosnak: 'Evas, 'Eva,
Evoe, Evan neveit is¹⁹⁷. H. B. V. E. - H. E. V. E. (M. E. R.)

Renan a zsidók Jahve istene és a rómaiak Juppitere között
többszörös párhuzamot von¹⁹⁸. Szerinte mind a kettő villám- és
vihar-isten: mindkettő hegyen székel, egyik a Sinain, a másik
az Olympon. Ezekhez képest, ha nem azonosítja is őket hatá-
rozottan, legalább is és többszörös lényegi rokonságot mutat
ki közöttük.

Boscher kimutatja, hogy a Jupiter névnek régebben volt
egy Jovis¹⁹⁹ alakú nominativus- (azaz nemcsak genitivus) társa is
és hogy — némelyek szerint — épen a Jovis: a regibb alak.

A mi jó szavunk az alatta értett különböző fogalmakra
alkalmazva, a következő alakokban fordul elő régi nyelvemlé-
keinkben: 1. Jó = bonus: Oggun neki mend jóban rezet. (Adjon
neki minden jóban részt. Halotti beszéd.) 2. Jó = dextra: Jov
felewl. (Jobb felől. Halotti beszéd.) 3. Jó = salus: Jovát akarom.
(Javát akarom.) Órül másnak iauan. (Órül másnak javán.) 4.
Jó = bonum: Ewtewle nekem engedett minden jom. (Ü tőle
nekem engedett minden jóm) stb.

247
változtatja öt, hogy elrejttesse a féltékeny feleség: Juno üldö-
zései elől. Jó - új

Roscher szerint ugyan a mithologusok egy része: a hold,
más része: a föld megszemélyesítőjét látja lóban; azonban, ez
még, szerinte is, mindmáig eldöntetlen, nyílt kérdés. Így tehát
annyival bátrabban kereshetjük a mithosz lójában a folyó meg-
személyesítőjét, mivel így a mithosz minden részlete megmagya-
rázható. Nemesak az, hogy ő a folyó-isten leánya s hogy öt a
felhő termékenyíti meg; hanem az is, hogy ő messze elholyongó
fehén; mert ez a magyar nyelvnek kizárólag a szarvasmarhák
termékenyítő aktusára használt szava, valamint a termékeny
vidékeknek, országoknak „tejjel mézzel folyó“ képes szólás-
formája útján jól megmagyarázható.

I = ADÓ-NŐ = ADONY
ADÓ-és
Nőnek bukása után volt
j) Mindentadó, álya.
ADÓ-és
ADÓ-és
ADÓ-és

Movers szerint Adon vagy Adonis isten, fő kultusz-helyén:
Bibloszban, főleg a gyümölcsöt, gabnát adó őszi napban tisztel-
tetett. Ott ugyanis Adonis volt a legfőbb istenség s mint ilyen
nemcsak Jaóval, hanem Éliunnal, a legősibb isteni lényvel is
azonosított. A gíbliták (biblosziak) mithosza szerint: Éliun
isten Biblosz vidékén élt s öt ott egy vadászatán a fenevadak
tépték szét. magyar nyelv

Ettől annyiban tér el Adonisz mythosza, a Bibloszhoz közeli
libáni aknál, hogy öt annak közében egy vadkan tépi szét.

Bibloszban rendszerint összel az Adon nevű folyó vízének
(a partja okkerföldjétől) vörös színévé változása volt a jeladás
az Adoniák — az Adonis isten haláláért tartani szokott gyász-
ünnepek — megkezdésére²⁰⁰. A mithoszi felfogás szerint ugyanis
a vadászat széttépt Adonisz véré festette a folyó vízét vörösre.

Az Adoniák fennebb ismertett kinúra vagy kinor (kinura)
nevű gyász-zene- és éneken kívül, Movers és Bochart még
Adonisz imádás: (Adonimaidosz) nevű dics-énekmódról szólnak, mely
a bithiniai máriandinoknál volt szokásos, akikhez a feniciai
telepesetől terjedt át. Az éneklési mód igaz neve úgy látszik:

ada adon (akok) imádók

Adon-imitáció — illetőleg a károk némely vidéken divatozott au-s szójárás szerint: Adon-imitáció — lehetett³⁰³).

A szó vég ugyanis a szót — mint énekmodor jelentésűt — analogiák sejteti a régi és népies „ugros”, „kopogós” zene- és táncmodor jelzőinkkel.

Némol májusban ünnepelték az Adoniákat³⁰⁴), azon mythosz alapján, hogy: Afrodite illetőleg Astarte istennőnek, a május hónapot személyesítő Adoniszhoz pártolásáért, a másik szerető — a Marcius hónapot személyesítő Marsz isten — bosszút áll s őt, disznó (vadkan) alakban, mint a június-hónapi forró nap megöli. Erre való tekintettel az Adonisszal azonosított Tamuz isten halála idejének a róla is nevezett július hónapot tekintették.

Ezen felfogásoknak megfelelőleg Adonisz-Tamuzt tehát nemcsak az őszi gyümölcsnek, illetőleg a gyümölcsöt adó istennek tekintették, hanem a nyári gabona adójának is, aki a learatással (vagy egy másik felfogás szerint: a gabonának a földre elvetésével) megal.

Adonisznak Apollodorosznál fennmaradt mythosza a következő: Adonisz Theiasz szíriai királynak fia, az ő saját leányától Szmirnától. Szmirnát az istenek myrthafává változtatták s ő így alakban szüli meg Adoniszt, kit születése után a vadonba tesz ki. A szép csecsemőt Afrodite istennő megléti s őt az a világi Perzefoné gondozására bízva felnövekedéséig. Azonban a gyönyörű ifjúvá serdült Adoniszba Perzefoné beleszeret s nem akarja visszaszáadni Afroditénak. Hosszas civódás után úgy egyeznek meg az istennők, hogy a szép ifjú minden év egyik felét a földön Afrodite-nél, a másik felét a föld alatt Perzefonénél töltse.

Ezen előadott mythoszból a mythológusok Adonisznak lényegül: a földnek évről-évre kikelő, termő és ismét elhaló növényzetét, vegetációját magyarázzák ki.

Ehhez képest, mi magyarok a gyümölcs- és gabona-adó Adon (isten nevében — nézetem szerint nem alap nélkül — kereshetjük a mi ad igéinknek már eddig sok példával bemutatott n-es képző igenevét, amely tehát a mai nyelvünkben adónak (felelmet, életet s általában minden jót adó) felel meg. 250

Kübelé egyébként Attysz kedvese, akit öngyilkossága után örjögve keres mindenfelé a berkek és erdőkben.

A mythosz jelentősége az, hogy a föld- és természet-anya: Kübelé szereti a tőle született vegetációt: Attisz³⁰⁵). A vegetáció — bár a földtől születik — az anyját a magvaival évről-évre megtermékenyíti s aztán elhal, hogy a következő évben újra szülessen.

Azokban a természet-anya egy a vegetációval s ezért a mythosz Attiszt és Kübelét eredetileg egy himnőben Agdisztiszben egyesíti, amely azonban azonnal differenciálódik, miközben Attysz nemcsak — a mandula- vagy granátalmafával szimbolizált — növényi, hanem — a folyó-isten leánya által személyesített — állati vagy emberi léten is keresztül mén. 92 = ön agyar KÁ/40

Némelyek szerint Attisz nevét — mint a bak által vagy a bak tején nevelt —: épen a baknak frig: attagus³¹⁰) nevéből vette; míg mások szerint az Attisz név: a „szép”-et jelentette volna.

Bennünket magyar szempontból az attagus szó érdekel. Ugyanis az abban foglalt gus bizonylyan azonos a szláv kosa és német Geiss = kecskét jelentő szavakkal és rokon a mi kos szavunkkal is. Akkor pedig az én meggyőződésem szerint: az attagus szó: atya-gus-t azaz atya-kecskét: bak-kecskét jelent.

Ezt támogatja Attisznek Papasz³¹¹) neve is, mint amely név-annnyival határozottabban tanuskodik Attisznek papául vagyis apául, atyául tiszteltetéséről, mert e név csaknem azonos a szkithák Zeuszének Papaiosz nevével, amelyet pedig Herodot — bizonyára a görög παττα-ra (atya) célzással — a főisten „méltó nevének” mond.

Az itt felfedezett atya szavunkkal összefüggésben ki kell térnem az apa szavunkra is. Fennebb már Fanesz vagy Fenesz (illetőleg valószínűleg Fényes): Erikapusz vagy Erikapaim nevében kimutattam — Creuzer nyomán — az abban foglalt apa szavunkat. Részemről én ugyanezt vélem felismerni két hikszoz király Apaapi, Apofisz, Afobisz, Afofisz vagy Afoszisz³¹²) változa-

Brugsch Egyiptomban épen a hikszozok korában szokásba vett méltóságcímeikül ismerteti az Adon és Ab³⁰⁶) címeiket, melyeket a II. Apafi király által főminiszteri vagy nagyvezéri méltóságra emelkedett József (Jákob fia) is viselt. Az Adon cím tehát ilyen fő-méltóságnál körülbelül a mai kegyelmesnek, azaz olyanannak felelhetne meg, aki állásánál fogva kegyeket, javakat adni képesnek tekintetik.

Különböen az adni igéink régiségét a Szargon asszír király elleni arméniai szövetség egyik tagja, Visdis állam királyának Bagadati³⁰⁶) neve tanusítja, mely Hommel szerint: Gottesgabét (Bag = isten; adati = adott vagy adta) tehát isten-adott-at vagy istenadattá jelent.

Hogy Adon isten őseinknek istene volt, ezt több Adony (Duna-, Er-, Nyír-, Tisza-Adony) helység nevünk is bizonyítani látszik.

Adonisszal általában azonosnak tartják a frigeek, lidek károk Attisz istenét³⁰⁷).

Attisz mythosza a következő: Zeusz magva álmában a földre folyt s annak folytán a földből egy himnő Agdisztisz kelt ki. Ezt az istenek utóbb a himségétől megfosztották, amelyből aztán egy mandulafa nőtt ki. E mandulafa gyümölcsét Szangarius folyóisten leánya a keblébe rejtette s attól megtermékenyülve fiát: Attiszt szülte. Attisz anyja elhagyta, de egy kecskebak rá le, őt ápolja s midőn a gyermek rendkívül szép ifjúvá nevedett, Agdisztisz belé szerette, szerelmével annyira üldözi, hogy midőn Attisz a pesszinusi király leányával épen menyezőjét tartja, az ott megjelenő Agdisztisz által megörijtve, öngyilkossá lesz. Az Attisz elvesztéu kesergő Agdisztisz aztán kikönyörgi Zeustól, hogy Attisz teste épen maradjon.³⁰⁸

Attisz mythosza főleg Kübelével függ össze, akivel ő úgy összetartozik, mint Astarte-Afroditével: Adonis.

Kübelé azonban szintén nem más, mint Agdisztisz: noha a mythosz egyik verziójában Kübele és Agdisztisz vetélytársnőkként is szerepelnek Attysz lakodalman.

4BA = NÖ? NÖ (ABAFKAN-Ö) 251
tokban fennmaradt — neveiben; úgy hogy én ezekben — a hikszozoktól eredő egyiptomi Tanafi név hasonlatára — az Apafi nevet sejttem rejleni. E sejtelmemet pedig főleg az első ily nevű király elődjének szintén az apát tartalmazó Apaknasz vagy Apaknan³¹³) nevére építem, mint aki valószínűleg atyja volt az első Apafinak. Apaknasz szótág ugyanis alig lehet egyéb, mint a káni azaz királyi címnek vagy névnek a fenicieek mythoszi Kna vagy Knasz őse nevével azonos alakja. Akkor pedig a király voltaképi neve csak az Apa (mint a mi Aba Sámuel királyunké). Az Apa király fia aztán méltán nevezetethetett Apafinak — azaz Apa fiának. Abaji = apyaji!

Mint mondám Attiszt Adonisszal azonos istenségnek tartják, amit mythoszaik több részlete is kétségtelenné tesz. Hogy pedig neveik jelentősége is azonos, azt a szumir nyelv tanusítja, amelyben — az Adonisz nevének gyökét képező — ad (vagy másképp adda) = atyát vagyis ugyanazt jelentí, ami (az attagus szó és Papasz név szerint) Attisznek is mythoszi jelentősége.

Attiszon és Adoniszon kívül azonban még egy olyan istenséget tiszteltek a szíria-kisázsiai népek, aki — mint szintén a vegetációt személyesítő isten — azokkal (s egyszersmind Bakhoszszal) azonos és ez: Szabosz vagy Szabaziosz isten³¹⁴).

En részemről nem vagyok képes leküzdeni azon sejtelmemet, hogy valamint a fejér-, bereg-, bihar- és szabolcsmegyei Adony községek Adon istenről, épen úgy Szabolcs megye és a szabolcs-, bihar-, fejér- és baranyamegyei Szabolcs községek Szabosz istenről vették nevüket, amellyel a főharmegyei Szabolcs községnek mátyáskori Szabosz neve (Csánkynál) egészen össze is vág. E sejtelmem megerősítését látom ezen község-névnek ma is használt Szabolcs-Adony alakjában is; mint amely névösszetétel e két rokon istenség összefüggését látszik kifejezésre juttatni. Sőt minthogy Adon, — a 7. égben lakó Jaó isten útján — Szabaóttal³¹⁵) a 7-es szám megszemélyesítőjével is azonos, én a Szabaot nevet is felismerni vélem a szabolcs-megyei kiejtésű Szabaucs névben.

1940m
Oroszország
agyar

SUMERUS

ADON-NO?

10-30-31
Balán

10-30
MENA
4121

KAN-Ö
KAN-Ö
KAN-Ö

ADON-NO

Az isten szavunk régisége a következőből tűnik ki:

Herodot IV. könyve 78–79. szakaszaiban a következők foglaltatnak:

... Ariapithesz szkitha királynak, több más gyermeke között, volt egy Szkilasz nevű fia, aki egy isztriai nőtől születvén, anyjától elsajátította a görög nyelvet és szokásokat. Idők múltával Ariapithesz, árulás folytán, Spargapithesz az agathirzek királya kezétől, halálát lelte s utána Szkilasz örökölte a trónt és atyja nejét: Opeát, aki belföldi nő volt s akitől Ariapithesznek egy Orikusz nevű fia maradt hátra. Szkilasz, a szkithák királya létére sem érezte magát jól a szkithák életmódjában s neveltetése folytán, inkább a görög szokások felé hajlott. Ehhez képest a következőleg szokott eljárni. Bármikor, ha hadseregével a borsztheniták városába ment (akik magukat milétusziaknak mondják), mindannyiszor, alig hogy hozzájuk ért, a seregét rendszeren a külvárosokban hagyta és midőn ő maga bement a falakon belül, — bezáratva a kapukat — levetette a szkitha öltözetét és a görög szokások szerint élve, sétált nyilvánosan, minden kíséret nélkül s csakis arra ügyeltetett, hogy a szkithák közül senki meg ne lássa őt a görög öltözékben. Egyéb tekintetben is elsajátította a görög életmódot és a görögök szertartásait szentül áldozott az isteneknek. Egy-két havi ott időzés után elutazva, ismét felvette a szkitha ruhát. Gyakran szokott így eljárni és palotát is épített Borszthenészenben s abba egy ottani nőt vitt feleségül. De hát az volt a végzete, hogy szerencsétlenség érje. Nagyon óhajtott beavatlatni a dionizusi (bakhuzsi) titkokba s midőn éppen bele akart kezdeni a szertartásba, egy nagy esoda történt. A borsztheniták városában, ugyanis, egy nagy palotája volt, — melyet éppen az imént említettem — s a körül fehér márvány szfinkszek és griffek álltak. Ebbe az isten villámot sujtott belé, úgy, hogy egészen leégett. Szkilasz azonban, mindennek dacára is foly-

254

mindinkább Borszthenészenek nevezetett, míg végül ez az utóbbi név végkép rajta veszett.

Ritter Károly kimutatja, hogy a Borszthenesz név a Fekete-tenger partvidékén igen messze el volt terjedve⁵¹⁶, sőt ő a bizánci Boszporusz két partvidékét Borszthen-nek nevezi. Ugyanazon vidékeken kimutatja a Bakhuzs-kultuszt is, de természetesen, a magyar nyelv ismerete hiányában, a két dolgot nem köti össze egymással, bár összefüggőleg tárgyalja, sőt kiemeli a név többszörös mítoszai összeköttetését a szkithákkal is.

Mint hogy tehát a Borszthenesz név, amelynek jelentése kérdését Ritter fel is veti, a görög nyelvből teljességgel nem magyarázható meg, holott az összes előadott adatok Bakhuzsok boristeni jelzője mellett szólnak, ebben a bor és az isten szavaink ókori szereplésének világos tanuságát látom. De ezenkívül a Boriszthen névnek bizonyos nagy vidékre alkalmaztatása talán alapul szolgál arra a feltevésre is, hogy az isten és a parzi izdan szavakban keresendő az ország több keleti nyelvbeli isztan (Dagesztán, Afghansztán, Kurdisztán stb.) szava, mint megannyi nemzeti istenek területé.

Az isten szavunkat némelyek a parzi izdan vagy jezdánból származtatják, amellyekkel az összefüggés kétségtelen is. Ezeket pedig ugyancsak a parzi „jezd” = tüzre vezetik vissza; míg ennek ősalakját a khalid esta = tüzben keresik s ezekben látják a dörög Enna és a latin Vesta, mint a háztűz-istennő neveinek eredetét is.

Mások a görög esti, latin est, német ist, szanszkr. aszti vagy eszti-vel (van) hozzák összefüggésbe.

Hunfalvy a finn isä (atyá, öreg) és a török ten, teng (ég) összetételének tartja.

Budenz: az is-t a halotti beszédbeli „isemukat” (ösünket) alapján ösnek tartja s a ten szótagot egy kicsinyítő képzőnek.

Az isten szavunk nyelvünknek egyik legérdekesebb jelensége, mert az több olyan isteni elvvel és tulajdonnal függ össze, amelyek az ösnépek gondolkodását foglalkoztatták.

Az is szótagra nézve én is azt vallom, hogy öst jelent, míg a ten szótag az én nézetem szerint is összefügg a török:

s. fellej

tatta a szertartást. A szkithák kárhoztatják a görögöket a bakhuzsi szertartásokért; mert — úgy mondják — nem észszerű olyan istent tartani, aki az embert az örülésbe űzni képes. Midőn tehát Szkilasz belekezdett a bakhuzsi titkokba, egyik borszthenita értesítette a szkithákat, — mondván: „Ti szkithák kinevettek bennünket, hogy mi bakhuzsi szertartásokat végzünk és az az isten hatalmába ejt bennünket; — lám most ugyanaz az istenség hatalmába kerítette a ti királyotokat, ő is Bakhuzs-nak áldoz és az isten uralkodik rajta. Ha nem hiszitek nekem, kövessetek, megmutatom”. A szkithák főemberei erre követték őt és a borsztheniták bevezették és titkon elhelyezték őket egy toronyban. De midőn Szkilasz egy thyazusszal arra elhaladt s a szkithák látták, amint részt vesz a bakhánáliában, — azt igen nagy csapásnak tekintették s visszatérve, közölték az egész sereggel, amit láttak.*

Herodot idézett szavaiból tehát az tűnik ki, hogy a Borszthenész (mai Dnjeper) és Tanaisz (mai Don) folyók között élt, úgynevezett királyi szkithák gúnyolni (vagy Herodot szavai szerint) „kinevetni” szokták a közelükben megtelepedett — milétuszi eredetű — görögöket, amiért Bakhuzs-nak, azaz a boriszenek áldoznak s hogy ezek gúnynévként nyerték a szkitháktól a boriszenes (vagy boriszenita) nevezetet, mely aztán róluk, a közelükben elhaladó folyóra, a Dnjeperre is átragadt s a „boriszenes” nevezet a görögök forgalmában aztán a — különben semmit sem jelentő, de görögös hangzatú — Borszthenészenalakot öltötte.

Hogy valóban így történt, azt még Herodotnak ugyancsak IV. könyve, 18. szakasza is bizonyítan látszik, mely így szól: „A Borszthenészen átkelve, a tenger felől az első ország: Hylea és azontul feljebb, a Hypanisznál megtelepedett, Borsztheniták nevezetű földműves szkithák laknak, akik azonban magukat olbiopolitánusoknak nevezik. Herodot ezen idézett szavai szerint tehát a borsztheniták — Olbia város lakosai — maguk e nevüket nem vállalták, ami szintén arra mutat, hogy ez gúnynevük volt. Mindazonáltal Olbia vagy Olbiopolisz hovatovább

255

ten, teng; tatár: ten; kínai: tien — ég és isten szavakkal. Továbbá összefüggést látok mindezek és a szumir tin⁵¹⁷ — élet, valamint a keleti török szintén tin — lélek között is; sőt még a szumir és asszír is-tani⁵¹⁸ és istin⁵¹⁹ (egy), továbbá Tina vagy Tinia⁵²⁰ az etruszkok Juppitere és Atin⁵²¹; Attisz-nak egy névalakja között is. De azért én mégsem ezekben látom az isten szó eredeti jelentését.

A Czuczor-Fogarassy-szótár az isten szavunk fennebb ismertetett származtatásainak közlése után, azon megjegyzéssel vezet be saját fejtegetéseit, hogy „mindezen (t. i. a fennebb közölt) fejtegetéseknél kevés vagy semmi figyelemmel sem valának épen magára a magyar nyelvre. A magyarban régiesen is annyira, mint a mai ös, ten pedig vagy ton vagy dön s mely hangon don ismeretes képzők, mint ujdon, zordon, mely csak újabb időben rövidült zorddá s mely képzők különösebben főneveket is alkotnak, mint ösztön (= üz-tön), hajadon, gordon stb. Ezek után ítélve ösdön vagy régiesen isden vagy isten, annyit tesz, mint is-tevő vagy ös-tevő stb.”

Én részemről a nagy szótár e fejtegetésének gondolatmenetében hízagot, ugrást látok, midőn az előbb csak képzőnek vett ten, tön; dön vagy don-ból utóbb a tenni ige igenévét hozza ki. Ez utóbbira, a lényegre nézve azonban egyetértek a nagy szótár cikkírójával s részemről én is „ös-tevő”-t látok az isten szavunkban.

Azt ugyanis, hogy az ösök az istenség leglényegesebb tulajdonának a cselekvést, tevést, hatást tekintették, Müller Miksa az ind Agni tűz-istennévének a latin ago és agens⁵²² (tenni, tevő) szavakkal való összefüggéséből mutatja ki.

Mint hogy pedig e szerint a világnak tevő, alkotó lelkét az ösök a tűzben látták, először is az isten szavunknak a tűz szavaival való összefüggéseit vegyük vizsgálat alá.

Mint fennebb említettem: az isten szó összefügg a kald estával, éppen úgy, mint ahogy a török-tatár ize is összefügg az izzani igénk tőjével.

Emil Söldi szerint a tűz: hjm elem, — a vizzel szemben⁵²³; minthogy a tűz villám alakjában megtermékenyíti a vizet tar-

talnázó felhőt s az aztán megszüli az esőt. A tűznek és víznek ezen nemmi viszonyát egymáshoz, a mi nyelvünk igen érdekesen mutatja: mert, bár a magyar nyelv nem ismer nemi megkülönböztetéseket (az árja és sémi nyelvek módjára: névelők és képzőkkel), mégis a tűznek him- és a víznek nő-elviségét látszik kifejezni a himelvi tevő (aktív)-tűz szavának, ugyanolyan hasonlóságával az aktivitást kifejező tenni (tesz) igére, mint, amelyet a nőelvi, elfogadó (passzív) víz szava mutat a passzivitást kifejező venni (vesz) igére.

Az egyiptomi Ptah isten — akit bár a görög Hefaisztosz tűz-istennel azonosítanak, de emellett (kivált mint Ptahotepet) mégis a volta képi egyetlen és örök istenként is tisztelték — az ő világt teremtető minőségében Tathenon vagy Tanon nevet visel⁵²⁴). E neveit Brugsch denn, den vagy ten gyökökre vezeti vissza⁵²⁵). Ezek jelentése ugyan csak: megsokszorozódni, azonban Ptah-Tanon határozottan a „világ csinálója”-ként tiszteltetett; bár e minőségét az egyiptomi nyelvben az ő Ar-ta mellékneve fejezi ki.

Fennebb a történelmi részben volt szó az egyiptomi XVIII-dik dinasztia vallásújító királyának IV. Amenhotepnek saját szerű napkultuszáról, aki az ő ázsiai eredetű anyjától elsajátított napkorong-tiszteletnek olyan fanatikus híve volt, hogy önmagát is az ő istene után nevezte Khuen Aten⁵²⁶) vagy Aken-Atennek. Az Aten nevet némelyek a nap korongnak magyarázzák. Lenormant az Adon nevet keresi benne. Mások az életadó napot magyarázzák ki belőle. Az kétségtelen, hogy a kultusz tárgya a nap volt s az sem szenved kétséget, hogy ezen naptisztelet ázsiai eredetű. Nézetem szerint ezek alapján talán valószínű, hogy a Khuen vagy Aken névben a török kün = nap rejlik; míg a név Aten része a ten = tevő s a szókezdő A talán a magyar az névelő; mint, amelyet Movers például az asszír Apala istennév bekezdő A-jában is sejt.

Az Aten név tevő jelentését látszanak bizonyítani azok a kezek is, amelyekben az ábrázolatokon Kuen Aten napkorongjának sugarai végződnek⁵²⁷).

258

A Thana név — melyet az etruszkoknál, mint himnő-istenség viselt⁵²⁸) — azonosan hangzik a mi Kézai mesterünk Menrotja (Nemrot) atyjának nevével is, akit Kézai Jáfettől származtat. Talán erre az utóbbi Tanára utal az az egyiptomi Tanafi név is, amely a híkszoszok hagyatékaképpen maradt ott használatban.

Az istennő kultusza különösen Tanit, Tanaitisz és Tanaisz nevek alatt volt rendkívül kiterjedt. Movers szerint a masszagéták még a Tanaisznak róla nevezett Don folyót is istenségként tisztelték⁵²⁹). Tanit istennőt pedig nemcsak a kárhágóinak részesítettek kiváló tiszteletben, hanem a ló-fejű szkithák is⁵³⁰). Már pedig, hogy ezek a ló-fejű szkithák épen a mi őseink lehettek, azt a Tanit vagy Tanait(isz) nevek azonos hangzása is csaknem bizonyossá teszi a mi tanit, vagy régiesen tanajt ige-töknél, midőn a Tanit vagy Tanait neveket épen a tudomány azon istennője viselte, aki a feníciai mithoszában is (Taut istennel együtt) hadviselési tanító- és tanácsadóként szerepel atyja: El isten oldalán⁵³¹) s az egyiptomiak mithoszában is min tanácsadó áll Ptah-Tanon isten mellett⁵³²).

Még ezen neveknél is szorosabban fűzi Athené-Tanit istennő nevét, az isten szavunkban foglalt ten (tevő) szóalakhoz az a sémi nő képzős Thenet neve⁵³³) melyet a kár Tenedosz sziget főistenének és névadójának Tennész nevével is összekötnék.

Ezek szerint, tehát Athené-névalakja is (egy kettő kivételével) mind a ten-re (tevőre) látszanak visszavezetni.

Az istennek — mint teremtetőnek — tevőül felfogásáról tanúsok a teremtető igenevünk régi terumteve alakja is, mint amelynek teve része a tenni igénk azon Halotti Beszéd-kor jelen részesülőt (vagyis igenév) alakja, melyből a mai tevő s az ebből rövidült tő fejlődött; úgy hogy ezek útján az önható igékből muthatókat (voltaképpen műveltetőket) képző t hang (pl. terem-ből: teremt) magában is a tevést fejezi ki. És a ten (tevő) sem más, mint t-s több az n hanggal képzett ősi igenevünk.

Igen érdekes következtetésre vezet a tevő igenevünk említett régi teve alakjának azonosága a teve állat szavával,

Az Aten név aztán átvezet Athené istennő nevéhez, aki pedig az egyiptomi Mithoszban sokszorosán összefügg Ptah-Tanon istennel: úgy, hogy voltaképpen ennek női elvéül jelentkezik. Azonban a két istenség ezen nemmi összefüggése is egészen saját szerű, mert Horapollonnak idevonatkozó (Brugsch által idézett) szavai szerint: „az egyiptomiak szerint a világ egy részét him-, másrészt pedig nőelvi. Athenével pedig a bogarat (a himelvi szimbolikus állatot). Hefaisztossal a keselyűt (a nőelvi állatot) kötik össze, mert az összes istenek közül, lényegükre nézve, csak ők him- és nőelvi egyszersmind⁵³⁴).” E felfogásból kitetszik, hogy a két istenséget, — akik közül Ptah a teremtető, Neith-Athene a mindenség kezdő elvét személyesítette meg — az egyiptomiak a többi istenek felett megkülönböztetve, bizonyos fokig felül helyezték a nemi különbségen. Azonban egyszersmind ugyan e felfogás magyarázza meg azt is, hogy Athenét mindenfelé száz istennőül tisztelték. (Mert a himnő istenségek az ő felfogás szerint nem élnek nemi életet.) Ez pedig a mi szempontunkból azért is rendkívül érdekes, mert az istennőnek, valamint a vele e tekintetben rokon nőistenségeknek a tisztaságot, fehérséget, szüziességet jelentő Szaisz, Szosz, Szisz⁵³⁵) nevei és jelzőiből (amelyekkel Mov. még a Susánna nevet is összeköti) elég világosan kiténik a mi szüzi szavunk.

Az Athené istennő nevét viselő Athen város nevének görög eredetét a tudósok tagadják⁵³⁶) s így nem lehetetlen, hogy az istennő neve az ázsiai eredetű egyiptomi napkorong isten Aten nevére vezetendő vissza; amelyhez aztán épen úgy járult a görögös é végzet, mint a szintén nem görög eredetű Mén hold istenéhez, ennek nőelvi Mené nevében. Athené nevének összefüggését különben — az ő libia-egyiptomi égi tehén minőségében viselt Tahenu vagy Tehenu neve útján — már fennebb kimutattam a mi tehén szavunkkal is. Athené továbbá az ő különböző kultuszhelyein még Nana, Nani, Nanaia, Anaia, Anaítisz, Aine, Athenaisz, Thana, Tanaisz, Tanaitisz és Tanith nevek alatt is tisztelték⁵³⁷).

A Nana³²) nevet a szumiroknál Istár istennő viselte, ami tehát Athénéét ezen másik világnyával névleg is összeköti.

259

amelyet őseink valószínűleg a nagy munkaképességeért neveztek el így. A teve szava az uigur nyelvben deva volt⁵³⁸); ez a deva szó pedig egyszersmind az indo-árják azon isten-t jelentő szava, amelynek devasz alakjából a latin deusz és görög theosz származtatják. Ez úton tehát az istennek mind ezen árja szavai is tevő jelentésűnek bizonyulnak.

Azonban ezeknek ősz jelűs alakja is felismerhető az istennek örmény asztvatz szavában, valamint a mithoszi Eurisz-theusz⁵³⁹) nevében (aki Herkulesz csodatételeit rendeli és vezeti s akit Movers a legfőbb istennek sejt); amely utóbbi tehát mint ör- vagy úr-ős-teusz — a theosz = devasz = deva = teve = tevő = ten során visszafelé nyomozva — tán ör vagy úr-istennek felelne meg.

E nyomom elindulva, most már tehát az árja nyelvek bevonásával is folytathatjuk a további kutatást. A mi tenni igénk reá hasonló testvérei: a német thun és az angol: to do. Ezek mult részesülői: a német gethan és az angol done.

A magyar tett vagy arkháikusabb tét főnév megfelelői: a német: That és az angol: deed.

E főnév-alakokra annyira hasonlítanak a feníciai és egyiptomi (Hermesz-Merkurral azonosított) Taut⁵⁴⁰) vagy Tot⁵⁴¹) istennek, valamint az ezzel csaknem azonos Tat istennek (a római Taciusznak) ezen, valamint még Tit, Tet, Tut, Thout, Thoit, Theut, Thuti, Dhuti, Athotisz névalakjai, hogy e nevek a magyar tét vagyis tett és a német That szóalakjait sejtetik.

A nyomozásra felbátorít az, hogy — Bochart szerint — a gallokknak és germánoknak is volt egy Teut vagy Teutatesz⁵⁴²) nevű istenük, akit már a régi szerzők is azonosnak tartottak az egyiptomi Thottal.

Ezek alapján mindenek előtt vizsgáljuk meg, hogy minő vonatkozásai mutathatók ki a feníciai-egyiptomi Taut-Tot istennek a tette s első sorban a tűzre.

A vogul nyelvben (Lásd: Szilasi Móritz: Vogul szójegyzékét) taut vagy tat tüzet jelent. Ezenfelül azonban még a taut szó jelent nyitlegez is, ami által pedig — a nyílnak tűz-jelképi

szerepe alapján — még valószínűbbé válik annak ősmithoszra vonatkozása.

A feníciai Taut kígyó-isten volt s Movers az istenség nevének Tet alakját látja a héber τ Tesz betűben is, mely nemcsak hogy kígyót jelent, hanem alakjával is kígyóra vall. A kígyó pedig — mint fennebb láttuk — a villám-tűznek ősjelképe.¹

De még határozottabb összefüggésre vezet el a Taut név és a tűz között a görög T betűnek tau neve és kivált e betűnek arkhaiskus + kereszt alakja, mely — mint fennebb láttuk — a tűznek és tűzgerjesztő eszköznek őszimbóluma volt. A tau betű kereszt alakjából aztán — Söldi Colbert szerint — az egyiptomi istenségek ún. n. fogantyús keresztje útján vészett ki a felfelé nyúló ág⁵⁴⁴.

Az egyiptomi Thot istent Movers a feniciektől kölcsönzöttnek tartja s mint ilyet a fenicieket Tautjával azonosítja. Azonban az egyiptomiaknak volt Taut vagy Tat nevű istenük is, akit pedig a fenicieket Tat vagy Athotisz istennél s egyszerűsind a feníciai S-ik a legfőbb kabirral: Esmunnal (a sarkcsillaggal), valamint a görög-római Aszklepiosz-Eszkuláppal (a levegőtisztító villámmal) tartanak azonosnak, aki a feníciai mithoszban Taut isten alterógója vagy helyettese.

Ezzel ellentétben az egyiptomi Tat, Taut, vagy Tautit⁵⁴⁵ isten (a feníciai Tat-Esmun) annyiban Thot isten fölé helyeztetik, hogy Tat-Taut isten a 9 istenség (Enneász) feje és nemző őseivel, Ra-Tum is istennel azonos; míg Thot isten — legalább lokálisan — a 9 istenség első tagjával: Su atmoszféra istennel, Ra-Tum isten magvával azonos, akit Tat-Taut isten a szájából köp ki. E szerint tehát, míg a feníciai mithoszban Tat (Esmun) isten az ottani Taut (az egyiptomi Thot) alterógója, addig az egyiptomi Tat-Taut (a feníciai Tat-Esmun) istennek viszont Su-Thot isten a hasonmása mint akit „a szájából köpött ki“.

Másrészt azonban az egyiptomi Thot (a feníciai Taut) az úgynevezett 8 istenség (Ogdoász) feje és lelkeként tiszteltetett. A nyolc istenség — úgy a már fennebb ismertetett 4—4 békakígyó-páros, mint a 4 kutyafejű majom-páros alakjában

262

„Mások a világnak, azaz az égnek állítják és a fenicieket őt szent ábrázolataikban, kör formában, saját farkába harapó sárkánynak festik, azt fejezve ki, hogy a világ önmagát táplálja és önmaga körül forog⁵⁵⁰“. Ez az ábrázolás tehát az „eszten“ (Woche) körforgásának is megfelel.

Azonban Thot isten nemcsak a teremtett világnak, annak éltető lelkéül tiszteltetett, hanem — Brugsch szerint — őt egyszerűsind a teremtő logos-ul, azon isteni igéül is fogták fel, aki már a világ előállása előtt, az isteni bölcsesség és törvényszerűség szerint előre megállapított és alakjaik szerint kimért dolgokat: a világot, a teremtő „legyen“ szó megszemélyesítőjeként megvalósította. Brugsch szerint tehát Thot isten nem más, mint Szt. János evangélista logosza = isteni igéje, amelyről úgy szól, hogy: „Kezdetben vala amaz Ige és az az Ige vala az Istennél és az az Ige isten vala“.

Ezt a felfogást igen világosan tükrözi le egy a thébai Khonsu-Thotra vonatkozó inskripció, mely szerint: „az ő szava tetté lesz és parancsa megvalósító⁵⁵¹“. (Brugsch szavai szerint: Sein Wort wird zu That und sein Befehl verwirklicht sich).

Bizonyára ennek a magasztos gondolatnak érzéki kifejezésére szolgál az a fennebb említett drasztikus kép is, hogy Tat isten Su-Thot istent a szájából köpi ki. Eszerint tehát Thot isten Tat istennek köpése, azaz kimondott igéje, parancsa, s egyszerűsind hasonmása. Minthogy pedig az isten igéje és tette azonos, ebből visszafelé következtetve az egyiptomi Thot istennek — mint tettnek — tevője, azaz régi nyelven ten-je: az ugyanottani Tat-Taut isten. Talán épen a ten (tevő) szó keresendő a Tat istennel azonosított (a német thunra hasonló) Tum vagy Ra-Tum napisten nevében is, kinek a Horusszal — mint megíjodott ummal — összefüggő Tema (Hor-Szanta-Tema) neve igen közel hajlik a magyar ten-hez. Megjegyzendő, hogy a lappok a napistent: Ra-tjennek nevezik.

Mindezek tehát, úgy hiszem, eléggé valószínűvé teszik, hogy a feníciai, egyiptomi Taut-Thot vagy Tet isten a tett — vagy tet — viszonyában áll az őt tevő istennel szemben. Ebben

együttesen Khmun vagy Smun nevet viselt, mely egyiptomi nyelven S-at jelentett (latin Esmunus = S). Azonban e nevet voltaképpen a feníciai fő-kabir Esmun (vagyis Tat) newéből származtatják. A majom-ábrázolatos 8 istenséget általában is feníciai eredetűnek tartják s az egyes tagok neveit is Feniciainak és ázsziainak mutatják ki. E nevek egyike: Aszten, Asztenu⁵⁴⁶ vagy Sztenu (a „rector“⁴) — mely egyszerűsind a 8 istenség lelke és közös feje Thot isten jelzőjeként is szerepel — annyira hasonlít a mi isten szavunkra (az őst jelentő is-nek olyan változatával, aminővel már az Asera és Asztarte vagy Asztér nevekben is találkozunk), hogy e hasonlóság akkor is alkalmas volna felhívni a figyelmet az isten szó nyomozására abban, ha ezt egyszerűsind nem az Ogdoász feje és lelke Thot isten viselmé.

Az Aszten név — Brugsch szerint — igazgatót és szabályozót (rector⁵⁴⁷), regulator⁵⁴⁸) jelentett: ez a név tehát — a világlelkeként felfogott Thot istenre s illetőleg az általa összefoglalt 8 Kabir- (fő-csillag) istenségre alkalmazva — talán a régi magyar esztennel (hét, Woche) függ össze.

Ugyanis az európai nyelvek a latin Dies Solis, -Lunae, -Martis, -Mercurii, -Jovis, -Veneris, -Saturni; a francia lundi = holdnap, mardi = Marsnap, mercredi = Merkurnap; a német és angol Montag és Monday = holdnap, Sonntag és Sunday = nap-nap, Saturday = Szaturnusnap, eléggé tanúsítják, hogy a hét napjai a 7 főcsillagról vették neveiket. E szerint tehát a hét főcsillaggal összekötött hétnek (Woche) egykori eszten neve a szintén a hét, illetőleg 8 csillag-istennel összekötött Ogdoász (a 8 istenség) lelkének és egyesítőjének Aszten melléknevével annyival inkább összefüggni látszik, mert — Muikácsi szerint — az eszten szó sem jelentett szükségképpen hét napot, hanem — a latin octavo ab hanc die szövegszerűsége alapján — voltaképpen nyolcat⁵⁴⁹.

Thotnak ezen összefoglaló szerepét pedig az magyarázza meg, hogy őt a világ lelkéül s illetőleg a teremtett világnak is tisztelték. Ezen felfogással aztán megint összefügg az ő kígyó istensége is, mint ahogy e felfogásról Makrobiusz (már fennebb is közölt) következő szavai tesznek tanúságot:

263

a viszonyban pedig voltaképpen megint csak az a fennebb említett (a vogul világteremtési mithoszból is kitetsző) ősfelfogás ismerhető fel, hogy az ősszellem egy tőle származó közvetítő isteni személy által teremti a világot.

Tautnak világszellemi, világintelligenciái minőségéből folyik, hogy ő a tudás és tudományok isteneként is tiszteltetett, aki a tudományok minden szakát felölelő 42 könyvet megírta⁵⁵² s ugyanezen minőségében — mint a feníciai Bel istennek hierogrammateusa — a világrend törvényeit feníciai templomok oszlopaira írta.

En úgy hiszem, hogy a mi őseink tátoai vagy táltosai: Taut vagy Tat isten nevével nyerték nevezetüket. Minthogy pedig Renan a délarábiai mahrah nyelv sajátosságának állítja az al-os alakoknak au-ra változását, valószínű, hogy a feníciai Taut istennévnek lehetett egy olyan Talt alakja is, mint aminő az arab Aud istennévvel szemben ugyanennek Aldos alakja volt a filiszteusoknál.

A Taut nevet Ipolyi és Csengery is összekötik a mi tud (votják: tod, finn: tietä, eszl: teed, lapp: tete, csagataj: tujmak) igénikkel. Nözetem szerint a szumir tud ige kettős: tudni és nemzeni jelentése szolgáltat kulcsot Taut isten szintén kettős — tett vagy tet és tudós — jelentőségének összefüggéséhez: mert benne — mint a fallikus istenségben — összefügg a tud igénk (valamint a német können: kan) kettős — scio és possum (a nemi potencia) — jelentése. E szempontból tekintve, igen érdekes jelenség a német können és mögen (-hatni, -hetni, tethetni) kan és mag alakjainak teljesen azonos hangzása a fennebb tárgyalt himélvi kan és maggal.

A tud igénkből származtatják az avarok egyik kánjának Tudun nevét⁵⁵³, amelyet Vámbéri tudónak értelmez. Ez a név tehát szintén olyan n-es végzetű igenév, mint aminővel már oly sokszor találkozunk.

Az egyiptomi Thot isten, továbbá, mint a halottak fölött ítélkező 42 tagú istenbírósg jegyzője⁵⁵⁴: a halottak túlvilági vezetője⁵⁵⁵ s (Khonsu-Thot holdisteni minőségében) mint az árnyék-

10-12 = 712 = 712 } 10TEN = 40 + 012 } élet
264 TEN = TENGER

világ megvilágítója, a halottak istene is. Valószínűleg ebben lelik magyarázatukat a német Tod és todt, az angol death, dead és a magyar telem szavak hasonlóságai Taut-Tot isten fennebb között különböző névalakjaira.

Azonban Thot-Tautnak mindezen egyetemes és magasztos minőségei mellett az ő kigyó- és falluszi minőségei arra vallanak, hogy lényegének eredeti magva szintén a villámkőben, mint magban keresendő. Az ő termékenyítő- (fallikus) elvi minőségére látszik utalni a mi ded (szláv: ded, dede, dedo; török: dede = ős, nagypapa, arab és perzsa: dded, szanszkr. tatasz, tetesz, görög: terra = apa, cigány dada stb.) szavunk is, mint amit a benne összefoglalt Ogdoász ősisítenek egyiptomi Dadu (alapító) címe is bizonyítani látszik.

Mindezek már eddig is eléggé tanusítják azt a rendkívüli nagy jelentőséget, amelyet az ősök Taut-Thot istennek tulajdonítottak, annyira, hogy őt minden istenek fölé helyezve, „a háromszor nagy” jelzővel és az egyiptomiak még a hármassal egyiptomi koronával tisztelték meg. Ezen jelző-név kulcsát pedig Taut istennek görög Hermes nevében látom. Hermesz-Merkur (a lopás, kereskedelem, szél stb. istene) ugyanis szintén viselte a „triszmegisztosz” címet. Bochart szerint egy afrikai (libifeniciai) növény Harmasz (harmas) név alatt volt ismeretes, amely nevével a vele összeköttetésbe hozott Hermesz istenről nyerte, mert a Harmasz név — szerinte — ugyanaz, ami a Hermesz. Roscher a Hermesszel, (Hermesz-Kadmusz útján) összeköttött káir-feniciai Harmonia (vagy Hermióne) istennő nevével Hermeszével összefüggőnek tartja. Hermesznek kedvese s bizonyos tekintetben női elve (Egon) = a harmat (a német Tau). Úgy a Harmasz, mint a Harmonia nevek és a magyar harmat szó a mi három számneveinkre való hasonlóságukkal Taut-Hermesz istennek „triszmegisztosz” vagy „treszmagisztosz” = háromszor nagy jelzőjével látszanak összefüggeni. De hát minő elv az, mely őt és a vele névrokon istenségeket a hármassal összeköti? Taut-Hermesz isten annyiban az istenek szolgájanak tekintett⁵⁰¹), hogy ő, mint az őt planeta-isten (Merkur, Vénusz, Marsz,

Jupiter és Szaturnusz) egyike, hol a jóknak tisztelt Jupiter és Vénuszhoz, hol pedig az ártóknak tartott Marsz és Szaturnuszhoz csatlakozó istennek tekintetett. E szerint ő a többi isteneknek szolgája s valamennyiük összekötője. Harmonia⁵⁰² — mint a thébeiek mítoszában Marsz és Vénusz leánya — a harc és béke közvetítő elvét személyesíti meg a világrendben. Ha még ezek mellett figyelembe vesszük a két nemű Hermofroditeszt is, akkor elég világosan kitűnik, hogy úgy Hermesz, mint Harmonia (vagy Hermione) és Hermofroditesz két-két ellentétes elv között közvetítők s így ők egyrészt képviselik az ellentétes elveket, másrészt pedig — mint közvetítő harmadikak — kiegyenlítik⁵⁰³ és személyükben egyesítik azokat. Ez a felfogás magyarázza meg, hogy Taut-Hermesz istent voltaképpen a legfőbb istenként is tisztelték, akinek ezen kifejtett minőségét tisztán fejezi ki a mi hármassal szavunk. E hitemben azzal Roscher is megerősít, hogy ő a Hermesz név összes (általa részletesen ismertett) görög etimológiáját tarthatatlannak nyilvánítja⁵⁰⁴).

ERZSI (HERZSI)

(5) HERMES - Magyarító

KAN-ös

S. Jelképezés művészet, írás nyelv.

Nem kell hinni, hogy a mi előzásiai ősnépeinknél a vallás és mithosz csak olyan, a képzeletet, szépérzékét ingerlő külsőség lett volna, mint a mithoszaikat átvevő és tovább fejlesztő görögöknél. A mi ősnépeink ismertett vallása igazán vallás, az ő egész lényüket átható, egész gondolkodásokat foglalkoztató, minden társadalmi szervezetre, életviszonyukra kiható rendületlen hit volt az ő alkotóikról. A mai erkölcsi felfogás szempontjából talán meg lehet botránkozni az ismertett vallás nemi alapp gondolatán: sőt tagadhatlan az is, hogy a nemi elv itt-ott a legkicsapongóbb kultuszokra is vezetett. Igaz az is, hogy — mint láttuk — az erejében, hatalmában elbizakodott ember, fejedelem az istenével versenyre kelt s magának azzal egyenlő neveket, címeket, tiszteletet arrogált. Azonban mindezek dacára is, ha a félig állati ősember szempontjába helyezkedve, vizsgáljuk az ős vallás nemi alapját, akkor meg kell értenünk, hogy a szegény, gyámoltalan ősemberben a gyámolkeresés lelki szükségse ébrésztette a mennyei atya, a földanya hitét, akiknél a lépten nyomon fenyegető természeti jelenségek, elemek, fenavadak elben oltalmat kerestett.

A vallásos alakok között talán minden másnál nagyobb tiszteletben részesült az ék (kónusz) alak. Babelon szerint a betil-kőnek becsét is megkértszerezte, ha már a természetből kónusz alakú volt⁵⁰⁵ többé-kevésbbé. De mesterségesen előállított szegalakú ékek is szolgáltak tisztelet-tárgyul. A kónuszok, mint termékenyítő mag-szimbolumok, eszményi szent prototípusának: a sok magból álló fenyődobozt tekintették, amelyben a szentségként tisztelt élet-fa ágai is végződnek a mesopotámiai ábrázolatokon⁵⁰⁶).

Az obelisk-alak lényegileg szintén csak a keskenyebb végével fölfelé álló tompa ék. Már fennebb láttuk, hogy a fenicieknél az obelisk Uzov vagyis Makar isten szimboluma volt és általában mindenféle az obelisk alakú u. n: Bál-Khammánok állottak a Bál-oltárokon. Némely tudós újabban azokat a nálunk Magyarországon is sok felé található, átfürt esonka güla- vagy néha kúp alakú égetett föld-köveket is Bál-Khammánoknak sejtí, amelyeket régebben haló-nehezékeknek tartottak.

Az obelisk kozmogóniai jelentőségét Brugsch az egyiptomi benben vagy belbel⁵⁰⁷ szavainak kiáradás, kidobás jelentéseivel magyarázza; ezek szerint tehát az obelisk a napból kiinduló, élet-atóm-sugarak alááradását jelképezik a földre. Brugsch be is mutat olyan ábrázolatot, ahol az obelisk csúcsa a napkorongban végződik.

Emil Soldi ugyanezen gondolat szimbolumát mutatja ki az ókori, főleg görög templom ormózatában⁵⁰⁸, amelyen szintén-ötül a napkorong. Az ormózat aztán a nap szétáradó sugarait jelképezi, amelyek a főpárkánnyal jelképezett felhőréteget megtermékenyítve, nemzik — a triglifekkel, az u. n. esőcseppekkel és az oszlopzattal szimbolizált: — esőt.

Igen nagy szerepet játszó ős-szimbolum volt a szaru is; melyet — ma már szinte alig sejtethető eszmetársítás alapján — szintén a termékenyítő szerv jelképeként szerepeltettek az ősök. Pedig hogy ez ős turáni felfogásban gyökerezik, azt Emil Soldi a franciaországi Alsó-Bretagne egy Pont l'Abbé nevű városkájá

lakosain... szerinte... mongol... szerint... két fel... Soldi m... termék... be a sz... pedig a... tette, a... párkán... H... fejlesz... kheta... vagy... Lucian... A... és egy... jét" fo... legköz... séges... s fala... szentj... el. A... jelkép... udvar... Szem... tó te... áldoz... őrizt... nap... zolat... egy... saját... 27... látha... alak... alak... párd... szár... khet... útján... őriá... szín... félig... (Iue... görö... val... kez... gen... vés... lóni... el, a... köz... -Ma... Meg... pelt... Mak... szusz... Az é... méter... maga... legjel... theus...

lakosainak himzési motívumaiból mutatja ki, ⁵⁶⁹ akik pedig — szerinte — Franciaország minden más lakosától teljesen elütő, mongol eredetű árulnak el. Azon himzések ugyanis rendszerint valamely növényt vagy virágot ábrázolnak, amely mellett két felől mindenkor egy-egy Kosszary látható, amelyek ^{FO = VAKARZ} Soldi magyarázata szerint — a növénybe a reá boruló égbolt termékenyítő erőit viszik be. Itt tehát ugyanolyan szerepet tölt be a szarv, mint az asszír-babiloni élet-fa ábrázolatokon. Hogy pedig az ő gondolkodás a szarut az építkezésnél is szerepeltette, azt a tetőzetet tartó szaru-fák magyar szava, valamint a párkányzatnak hason jelentésű francia corniche szava tanúsítja.

Hogy a mi ősnépeink az építőművészetet mily magas fokra fejlesztették, arra nézve fogalmat nyújtani alkalmas az egykori kheta főváros Karkemis helyén állott folytatója: Magog, Magog vagy Hierapolisz városnak híres temploma, melyet Sayce — Lucianusz alapján — a következőleg ír le ⁷⁰:

A város kellő közepén állott templom egy külső udvarból és egy belső szentélyből állott, amely utóbbi egy „szentek-szent-jét” foglalta magában, hova csak a főpappnak és az istenekhez legközelebb állóknak volt bejárásuk. A templom egy mesterséges, mintegy 12 lábmagas halmon, vagy emelt síkon feküdt s falai, lépcsőzete és ajtóí ragyogtak az aranytól. De a szentek szentjének nem volt ajtaja s azt a többi résztől függöny zárta el. A bejárat mindkét oldalán, a termékenység istennőjének jelképeként, egy-egy kónusz-alakú igen magas oszlop, a külső udvarban pedig egy bronz oltár állott. Ez utóbbitól balra Szemiramisz képe volt látható; közelében pedig egy nagy tó terült el, szent halakkal, míg az udvarban az isteneknek áldozatul szánt ökrök, lovak, sasok, medvék és oroszlánok ösztettek.

A templomba belépve, balra a nap-isten trónja állott, de a nap képe nélkül, mert a napnak és holdnak nem voltak ábrázolatai. Ezen túl állottak a különböző istenek szobrai s közöttük egy jósnak tartott isten csodatevő képe. Ez, mint mondták, saját erejéből mozgott és izzadt, ha a papok azonnal fel nem ²⁷⁰

látható, míg a nő mögött egy fokost tartó férfi s e mögött két nőalak áll, kiket még szintén hosszú sor nő követ. A fő-férfi két férfi alak meghajtott fején áll, míg a nő s a mögötte álló férfi egy-egy párdue hátán; a két főbb kísérő nő pedig egy kétéjú sas két szárnyán. (A kétéjú sas ugyanis — Sayce szerint — eredetileg kheta jelkép vagy talán címer volt, mely a kereszties hadak útján származott át Európába ⁷⁵). Nézetem szerint a boghaz-köi óriás domborműnek egyik legjellegzetesebb részlete: az a két szintén magas sűveges kecske alak, amelyek a két főszereplőből félig kiválva, rohanni látszanak egymás felé, mint a vagy ^{(μαγος, χιμαιρα = kecske) jelképei. (ΜΕΡΟΣ = HÍM-ERŐ}

A kétéjú sason kívül Sayce még a szárnyas lovat ⁷⁶ — a görög mitológia Pegezusát — is kheta eredetűnek tartja: valamint náluk sejtí a Khimera prototípusát is.

Sayce szerint a fellelt bronz-szobrászati maradványok igen kezdetlegesek ugyan, de annál magasabb tökélyt árulnak el a gemmák ⁷⁷ vésetei. Többek között egy kappadociai pecsét-henger vésetei — Sayce szerint — vetélkednek a legtökéletesebb babilóniakkal.

MOZOK

Hogy a károk a művészetek terén mily magas fokot értek el, azt eléggé tanúsítja az, hogy az ó-világ ú. n. hét esodái közül kettő: Mauzolosz káriai király sírboltja — a róla nevezett „Mauzoleum” — és a ródusi kolosszus a károk területein állott. Megjegyzendő, hogy a Mauzot név a károk nevéképpen is szerepelt, mely (a maurek Mauhár neve közvetítésével) szintén a Makar isten-névvel látszik összefüggni.

A mauzoleumot, Mauzolosz király sírboltjával Halikarnasszusban a K. e. 350. évben kezdte építtetni özvegye — Artemizia. Az épület — M. Ch. Newton tanulmányai szerint — 30–32 méteres átmérőű négyszögű alapon mintegy 140 lábnyira nyúlt a magasba. Az oldalak körül jóniai oszlopok közeit — azon kor legjelesebb jón és attikai művészei: Szkopasz, Briaxisz, Timotheusz és Leokharesztól eredő — remek szobrászati művek

emelték. Ha aztán a papok vállukra vették, a templom másik részébe, a főpaphoz vezette őket, aki előtte állva, kérdéseket intézett hozzá, melyre a bálvány felegetett — felreküldve — a hordozóit. A főtisztelet tárgya azonban — a Lucianusz által Zeüsszel és Hérával azonosított két arany képszobor és a közöttük álló, fején arany galambot viselő alak volt. Az istennő, aki tündöklőt a drágakövektől, a kezében jogart és fejen bástyakoronát viselt s míg őt oroszlánok vonták, a társát: bikák.

Ezekben a Zeüsszel és Hérával azonosított istenségeikben Sayce: a kheták és etruszkok Tarku istenét ⁷¹) és a frigei Kübelé istennőjét sejtí. Tarku istent ő (a sárkány — tárkányt sejtető neve dacára is) a kecskével köti össze, míg az istennőt Kübelé állatával: az oroszlánnal, Kübelé istennőt a kománai Ma istennővel azonosítják, akiben Perrot és Reinach ⁷²) az anyaföld (szumír, finn, vogul: ma = föld) megszemélyesítőjét ismerik fel. Kübelé-Ma istennő — nézetem szerint — minden irányban szoros lényegi azonosságot árul el a mi Nagyboldogszonyunkkal, azzal a nagy természetanyával, akit Kálmány mitológusunk a keresztény isten-anyából fejtett ki, mint akit népünk csak a keresztény vallásra térése után olvasított össze a „Boldogságos Szűz”-zel.

A templomnak 300-nál több pap állott szolgálatára. Öltözetük fehér volt s a főpapot az a magas csúcsos sűveg különböztette meg a többitől, mely kivüle csak istenek és királyok kiváltsága volt. A papok közül kiváltak az ú. n. gallok vagy eunokok, akik ünnepek alkalmával megvagdalták karjaikat; sőt fanatizmusukban olykor meg is csonkították magukat ⁷³).

A kheták szobrászati tehetségét a szíriai, kisázsiai és kappadociai dombormű-emlékeik tanúsítják. Ezek között legnevezetesebb a boghaz-keui, mintegy 60 alakos dombormű ⁷⁴), melynek főszereplőiben Sayce a mabugi templom főistenpárját véli felismerni. E két főszemély közül, a kheta öltözetű, igen magas sűveges férfi a jobb kezében buzogányt tart, míg a balkezelével virág-forma szimbolikus tárgyat nyújt a — neki hasonlóly nyújtó — szemben álló nőalaknak. A férfi mögött hosszú férfi sor ²⁷¹

díszítették. A mauzoleum még a Kr. u. 10. században is állott s 1522-ben, a ródusi lovagok annak romjait használták fel anyagul a Halikarnasszus helyén emelt Szt. Péter erőd építéséhez. (Larousse: Dictionnaire.) ^{(RUDAS-OK) DOP = DUECK, RUDAS}

A ródusi kolosszus Apolló istent, — a ródusiak védistennét — ábrázolta, akinek ezen kívül még 101 más remek szobra is állt Rodus szigetén. A Lakhez ródusi szobrásznak tulajdonított kolosszus magasságát az egymásnak ellenmondó hagyományok nyomán, körülbelül 32 méterre teszik s Plinius szerint egy-egy ujjá fölért egy rendes szobor nagyságával. Minthogy azonban e szerint a két lába-köze mégis csak 12 méter lehetett, ma már nem adnak hitelt annak a hagyománynak, hogy a szobor a nagy kikötő bejárata fölött állhatott, hanem valószínűleg azzal szemben, a kikötő egyik ága felett kellett állania, míg egy földrengés le nem döntötte. A 700.000 fontra becsült bronzanyagát aszian egy emesei zsidó vette meg és szállította el. (Larousse: Dictionnaire.)

Noha kivált a mauzoleumot görög művészeknek tulajdonítják, azért — nézetem szerint — igen valószínű, hogy közöttük károk, vagy legalább kár-eredetűek is lehettek. Hiszen a szintén halikarnasszuszi születésű Herodot — a történetírás atyját — is görögnek ismeri műve után a világ, holott: kár-eredetű volt. A ródusi kolosszushoz pedig annyival több közülük van a károknak, mivel Rodus (a Makaria nevű szigetek egyike) volt a fészke azoknak az ércművészegükről s általánosan esodált magas kulturájukról híres turáni telkhineknek ⁷⁸), akik ott Apollónak (a Telhíniosznak) kultuszát is megalapították. De hogy általában is milyen kiterjedt kultusza volt a nap-kolosszusoknak a turáni népeknél, azt Ritter a szkithák vidékein — s kivált a baktriai Bamiánnak ⁷⁹) az idővel itt-ott még ma is dacoló maradványaival igen érdekesen mutatja ki.

A szobor szavunk (a mongol szuburgha = síremlékkel együtt) a régi (már fennebb tárgyalt, kép, alak, látszat jelentésű) személy (héber ⁷⁷ szemel) szavunkkal látszik összefüggni, az m hangnak, b-vel és az l-nek r-rel váltakozása alapján.

TURKOK
TURKOK

BARV

Kübelé

MA =

PAROS
ISTEN

MEU

BARV
BARV

Még külön meg kell emlékezni Krétu (szintén egyik Makarua) sziget művészetéről is, amelynek — kivált legújában Angela Mosso által Knossosban. Faesztosban és Hagia Triadában — napfényre hozott (és „Palaces of Crete” című művében) fényképekben bemutatott építészeti (paloták, arénák) alkotásai, bronz, terrakotta, keramikai stb. tárgyai, oly magas fokáról tanuszkodnak a forma- és arányérzéknek, hogy azokat e tekintetben a mai kor sem multa felül. Pedig, ha szem előtt tartjuk azt, hogy — mint láttuk — a régi szerzők a kisázsiai károkat, szólimeket, valamint a filiszteusokat (a jászokat) Krétából származtatják, akkor azokat a — görögöket megelőző lakosságtól eredő — tárgyakat a mi ősnépeinknek kell vindikálnunk és pedig az az kiszorult híkszosz-maradványoknak, akik tehát Egyiptomon átszűrődve, az egyiptomiak művészeti tudásával is gyarapodottan fejlesztették ki művészetüket; mint ahogy az egyiptomi hatás (kivált az oszlopzatokban) fel is ismerhető.

* * *

A kheták írása valami egészen sajátos hieroglif-írás volt. Ezen írás maradványából ma már sokat ismernek ugyan, de azokat eddigelé még — kulesul szolgáló elégséges két nyelvű szöveg híján — olvasni nem tudják a tudósok. Peiser és Sayce sok elmélettel nyomozták ugyan az írásban uralkodó elveket, de még eddig alig jutottak több eredményre, mint, hogy a nyelvnek turáninak (Peiser szerint: töröknek⁵⁶⁰) kell lennie, továbbá, hogy⁵⁶¹ ez írás: „busztröfedon”, azaz felváltva jobbról balra és balról jobbra folyik. Két nyelvű szöveg eddigelé mindössze kettő került elé; de mindkettő oly jelentéktelen, csekély, hogy azok elégséges alapot az írás megfejtésére nem szolgáltathatnak. Ezek egyike ugyanis, egy Tarkundimme nevű (németek sejtelve szerint Ciliciában uralkodott) király pécsettje⁵⁶²). E pécsettén a király alakja és az asszír írásos és szövegű kőirat között (amelyből a nevet is hibetűzték) mindössze 6 kheta hieroglif-jegy látható.

Hogy azonban a kheták az ő sajátos hieroglif-írásokon 274

A nyelv anyagára nézve, a dolgozatom egész folyamán több kevesebb valószínűséggel kimutatott szavak után nincs sok mondani valóm s itt azt még csak néhány (több vagy kevesebb valószínűséggel kimutatható) szóval gyarapíthatom. Ilyenek: Stefanusz Bizantiusz szerint gela⁵⁶³, kár nyelven: királyt jelentett; e szó tehát kétségtől azonos lehet a Porfirigeneta Konstantin császár által tartott gela = főbíró, vagy alkirálylyal; amelyet azonosítanak a gela szóra még hasonlóbb arab dzsila = fejedelem- vagy hadvezér-címmel; valamint az erdélyi Gyula fejedelem — vagy vezér — névvel.

A libifeniciai tengerpartvidék — a hajózásra veszedelmes — kétféle Syrtis⁵⁶⁴ (major és minor) vidékének neve, valószínűleg a magyar szirt, illetőleg szirtesnek értelmezendő.

A kapni (mint megfogni) igének régiségére és a latin capioval való összefüggésére világot derít az etruszk capus⁵⁶⁵ (solyom), melynek — mint vadászatra használt kapó, fogó madárnak — azon etruszk szava analóg a latin accipiternek (ölyv) az accipio igére utaló alakjával.

Porto Seguro vicomte, 18. századi misszionárius atyák nyomán, a délamerikai tupi-karib népet, oda áthajózott és megtelepült károok és benszülőttek vérkeverékének bizonyítja. A kár nyelvet is turáninak tartja s a tupi-karib szavakat török és magyar szavakkal veti össze. Ezek közül egyik bennünket legközelebből érdeklő szó az usszu⁵⁶⁶, melyet a magyar azonos jelentésű hosszúval vet össze. Ezzel kell összefügnie a tupi-karib asszu — nagy jelentésű szónak, melyet Porto Seguro vicomte a kár hely- nevek sajátos asszus, essza, usza és isszu végzetivel azonosít. A kár nevek ezen végzetei azonban — melyek a magyar nyelv szempontjából oly idegenszerűek — csak az arménia-szíriai ősfészektől messze szakadt kisázsiai káriai károok, pizidek, likek országaiban fordulnak elő tömegesen.

Porto Seguro szerint továbbá a tupi-karibok nyelvén: kapi = gyep; kapivara⁵⁶⁷ = gyepfaló.

Hermann Hirt és August Fick Görögország és Kisázsia görögöldőtti lakosságának más fajú voltát (akiket Fick leg-

kívül még az asszír-babiloni ékírással is éltek, azt a egyiptomi tel-el-amarnai lelet kheta vidékekről eredő levelei tanúsítják. Ezek között egyik annyival érdekesebb, mert csak az írásjegyei asszírok, ellenben a szöveg értelme eddigelé teljességgel ismeretlen, mert kheta nyelvű⁵⁶⁸). Megjegyzendő, hogy az asszír-babiloni ékírás eredetileg a szumírok; tehát turániak írása volt, amelyet a sémi-asszírok csak átvettek és saját nyelvükhöz alkalmaztak.

A mai európai fonetikus, azaz: hang-betűs írásokat a tudósok nagy egyértelműséggel a fenecieknek, illetőleg a híkszoszoknak tulajdonítják⁵⁶⁹), akik az egyiptomi — determinatív- és fogalmi-jelekkel vegyes — hieroglifikus betűírásból a kizárólagos fonetikus írást csinálták. A feneciek, illetőleg voltaképpen a károok aztán az ő betű-írásukat mindenfelé terjesztették a kereskedelmi útjaikba eső népeknél, annyira, hogy a művelt világ minden betű-írását a feneciek írásából származtatják a tudósok⁵⁶⁵).

Az ír igénket én részemről a károok és feneciek mihikus Isziriszének⁵⁶⁰ — a nevüket adó ősiük Fönix vagy Kna testvéreinek — nevében vélem feltalálni, akit a titokteljes három betű littera trina feltalálójaként tiszteltek. En az Iszirisz név bekezdő Isz-szótagját az isten szavunk bekezdő is analógiája alapján ős jelentésűnek sejttem s az Iszirisz névben csak az ős írás megismerését gyanítom. Minthogy pedig Movers — mint fennebb láttuk — a papirusz növénynek másik biblós névét is a kár-feniciai Biblosz város nevével szembeállítja, én valószínűnek tartom, hogy a papiros (papírós = papyrus) szavunk, mely a pap és ir összetételére vall, a mi kár őseinktől ered; mert hiszen úgy Egyiptomban, mint Feneciában leginkább a papok foglalkoztak az írással. A pap szavunk ősrégisége mellett pedig a kár Ciprus sziget Pafosz vagy Faposz főpapi városnak (Priesterstadt) fennebb valószínűvé tett voltaképi Papos alakja szól.

* * *

275 nagyobbára károok és khetáknak tart) a sok nem görög helynévvel bizonyítják.

Ezekkel együtt figyelmet érdemelnek azon kisázsiai gagyogó szavak is, amelyeket Hirt — a görög nyelv eredetét és fejlődését kutató Kretschmer nyomán — közöl, ezek: Ba, Baba, Aba, Da, Dada, Duda, Ada, Ma, Mama, Ama, Na, Nana, Nonnos, Ninnis, Nenis, Anna, Papa, Appa, Ta, Tata, Tatta, Ata, Atta, Kaka, Akka, La, Lala, Sa, Sassa, Susu, Yava⁵⁶²). Ezeket Hirt azzal a megjegyzéssel közli, hogy talán más nyelvekben is előfordulhatnak ugyan, azonban ily tömegesen és pedig névképző elemekképpen csakis Kisázsiaiban fordulnak elő.

Nyelvtani alakjaink közül — a dolgozatom folyamán kimutatott szavakban — a következők voltak felismerhetők:

1. Az as, es melléknévképző, péld.: búzás (Búzás vagy Byzacium helynév, melynek lakosai bouzantesz); hármas (hármasz: egy Hermes istenről nevezett libiai növény); magos, azaz magas (a magusok görög μαγος szava); szemes (Bál-Szemesz napisten: az oculus Beli); fényes (Fanesz napisten nevének Fenez alakja); pileges (a rabszolgáok mint billegesek vagyis bélyegezettek feneciai szava) stb.

2. Az i melléknévképző példája: a kanaáni vagy kenai (ahogy magukat a libiaiak nevezték, mint akik — eredetük után — kanaániaknak tartották magukat); Beéri a kanaáni khitteus neve (aki ezt valószínűleg a kanaáni khitteus Beer-(Szaba) városról nyerte).

3. Az at, et főnévképző példái: allat (Allat istennő) és élet (Eileithya istennő sok változatú nevében).

4. Az it igeképző: Tanit (Athene) istennő nevében.

5. Igenévképpen sokszor a pusztá igető használtatott; péld.: él (azaz-élő: Él isten neve); er (vagy ar = erő: Herkulesnek Éri, Makar, Makar neveiben); tanit (Tanit istennő neve).

6. Az i igenévképző (a ma is élő rátarti, játszi stbbíhez hasonló); példák: rakodi (a mai Alexandria helyén volt kár-feniciai Rakody rakodóhely — Stappelplatz — nevében); jári azaz járo: (Herkulesnek Jariból — azaz Járo Bál nevében.)

7. A kethon, kethon szavakban valon: is és az Él ez örök Adonisz nevében) = ifjaka 8. (Herakl... nevet M... ő is név... azon ala... kezdő a... ugyanez... avarok... mem sz... az előb... telők — Uar = v... 9. ben sejt... többes... név ere... 10. és ő szer... ban és... felhang... 11. mbo (d... toleg h... ellentm... illativus... felhang... 278 ságit olvasó ismerk... ménye... délre... hajnal... a tudó... vagy... a déli... szumi... tolt... csak... ezekne... ősnépe... R... vagyis... méd-sz... állam... ugyan... később... míg az... szerint... délnyug... olvad... Az... ázsián k

7. A régi *on, en* képzős igenév; péld: kötény, kötöny (a kethon, kithon, kethonet ruhadarab és a kothon azaz kikötő szavakban); alon, valon, élion, élon (álló, való, élő: az alon, valon: istent jelentő szavakban; továbbá az Elion feníciai isten és az Élon khitteus névben); idán (idő; Bél-Itán vagy Bál-Itan: ez örök idő istene nevében); adon (azaz adó: Adon vagy Adonisz kár-isten nevében); tudun (tudó: Tudun avar kán nevében); apolon (azaz ápoló: Apollon isten — mint *Κουροτοπος* = ifjakat ápoló — nevében).

8. Az *a* névelőnk egy Celosziríában lelt érem *HPAK*. (Heraklesz) *ΑΠΑΑΑ*⁵⁶³ feliratából tűnik ki, amelyben az *Apala* = *A-Bal-Isleu* nevet Movers Pala = nagy-nak magyarázza s a kezdő *a* hangot ő is névelőnek sejtí. Ez tehát még inkább felbátorít arra, hogy azon[ia] szóban, ahogy a lónak kár szava fenmaradt, a szó-kezdő *a*-t szintén csak a magyar névelőnek tartsam. Valamint ugyanezt vélem felismerni az amalikák vagy amalekiták és az avarok neveinek bekezdő *a*-jában is, mint amely — a sejtésem szerint — csak az idegen népek ajkán ragadhatott össze az előbbiek — mint Malik vagy Melek (azaz meleg) istentisztezők — nevével és az utóbbiak — mint az egyiptomi hikszosz Uar = vár lakosainak — nevével.

9. A *k*-s többszám képzőt a kár-feniciak Fenek nevében sejttem és pedig annyival inkább, mert Pietschmann is többet alakúnak sejtí a Fenek név Fenkhu⁵⁶⁴ változatát s a név eredeti alakját foín, fön, punnak sejtí.

10. A tupi-karibok nyelvében felismerhetők a magyar: *te* és ő személyes névmások, amaz: *ndhe*, ez pedig *o* vagy *e*⁵⁶⁵ alakokban és pedig úgy látszik ez utóbbiak aszerint, amint *al* vagy felhangú szavakhoz járulnak.

11. Ugyancsak a tupi-karib nyelvben szereplő *po*⁵⁶⁶ vagy *mbo* (dedens jelentésű) névragban a magyar *ba* vagy *be*, illetőleg *ban* vagy *ben* helyhatározó ragokra ismerek. Ennek ellentmond ugyan a „Halotti Beszéd” nyelve, mint ahol az illatípus és inessívus ragok még, nemcsak hogy kivétel nélkül felhangúak, hanem illatípus ragként ott még csakis a mai *bele*

278

Áttekintés.

Eredmények és következtetések.

Most végül jónak látom a mi előázisai ősnépeink viszontagságait legfőbb mozzanataiban átfutólag még egyszer lejátszani olvasóim előtt, midőn már velük minden irányban eléggé megismerkedtek arra, hogy az események rúgóiról és következményeiről maguknak ítéletet alkothassanak.

A Fekete-tengertől, Kaukázus-hegységtől és Kaspi-tengertől délre fekvő területeken ősidőktől fogva, a történelmi kor hajnaláig majdnem kizárólag turáni fajú népek laktak, akiket a tudósok általában az arménia-kurdisztáni hegyvidék *kalib*, vagy *kald* népétől származtatnak le.

Ezen turáni népcsaládnak legismertebb ókori tagjai közül a déli és délkeleti — arabiai, kaldeai és perzsiai — adíták, szumirok, elamiták és koszeusok (kosok), mint amelyek a rájuk toluult sémi és iráni népekbe régen belevesztek, minket inkább csak ős-oldalrokonokként érdekelnek; noha szórványosan ezeknek is kerültek kisebb-nagyobb töredékei a mi legközelebbi ősnépeink közé.

Közvetlenebbül érdekel bennünket: a médiaí protoméd, vagyis az iráni (árja) médeket megelőző turáni méd vagy méd-szkitha nép; valamint a kelet-arméniai Ararát vagy Urartu állam turáni fajú népeleme: a nahirik. A méd-szkitha nép ugyanis minden bizonnyal nagy szerepet játszott a sokkal később alakult pártus birodalomnak velünk rokon-népességében; míg az arméniai, vagy voltaképeni arméniai turáni (Plinius szerint ugyanis: a szkithák régiebb neve: arám.) népnek délnyugatra szakadt azon része, mely a sémi népekbe be nem olvadt, a mi legkövetlenebb ősnépeinkhez csatlakozott.

Az arméniai nahiri népek vidékeitől nyugatra egész Kis-ázsian keresztül — sőt a szomszédos szigeteken is — valamint

igehatározó szerepel. De hát ki tudja, hogy azért nem éltek-e már akkor is a mai alakok az ország némely vidékén, de csak később jutottak általános uralomra.

Mindezen nyelvtani alakok, a dolgozatom egész folyamán bemutatott szavakkal együtt, úgy hiszem meggyőzhették olvasóimat, hogy a károk nyelve: a magyar volt, mert valamennyit a károk és testvéreik — illetőleg a belőlük kifajzott feniciak — szavainak, istenség és egyéb neveinek mutattam ki, amelyek némelyike aztán — a károk és feniciak vagy hikszoszok útján — idegen népekhez (a görögökhöz, egyiptomiakhoz) is áterjedt. Az áterjedés pedig — kivált az istenség-nevek tekintetében — az által bizonyítható is, hogy azok az istenek eredetileg csak ugyan is a mi ősnépeink istenségeinek mutathatók ki.

Melek = lej (om. Meleköl ján)

Fenek

279

észak-Sziríában és az északnyugati Tigris-Eufrát között a mi őseink és legközelebbi ősrokon-népeink voltak elterjedve. E népek egyetemes gyűjtőneve valószínűleg a kheta, hittita, vagy khitteus lehetett. De ezen neveken kívül hihetőleg valamennyien viselhették még a kani vagy kun és a khetaval rokonhangzású skitha-neveket; sőt mindezek felül még valami pal vagy fal alakra visszavezethető nevet is. Ennek a kheta népcsaládnak — mint látszik — az a keleti része jutott korábban szerepléshez, mely a későbbi pontuszi királyságnak és Kappadóciának keleti s Arméniaának és Assziriának nyugoti vidékein élt. Ez a része pedig — minden valószínűség szerint — a mai legkövetlenebbül felmenő ősnépünk volt. E vidékeket ugyanis az ó-kori geográfusok, valamint az ékiratos emlékek Subartu (másképp még Szuri) néven emlegetik. Ez a (Szumirral is összefüggő) név pedig annyival határozottabban azonosítandó a mi honfoglaló őseink Lebédiában különszakadt részének szabartoiaszfaloi nevével, mert ugyanazon Subartu északi vidékeibe esik annak a szabir (vagy szaszpir) népek területe is, amelyet nevével fogva már mások is azonosnak tekintettek a mi különvált népágunkkal.

Azonban a nemzetünknek magyar nevét adó ága a kár nép volt, amelynek Makar, Maker, Magor (mag-erő) istentisztező része, az ő istenéről nevezte magát makar vagy magyarnak. A kár népnek őshazája pedig az a Subartuval keleten összefolyó (a Van-tótól nyugatra fekvő) Khária ország lehetett, amelyet I. Thiglat-Palazár — a szomszédos vidékekkel együtt — feldúlt. Ezen ismertett kár és szabart vidékekről áradhattak ki a mi őseink idők folytával — de még a történelmi idők előtt — délnyugatnak: Sziriába és a kan, kani vagy kénai nevükkel összefüggő Kánaánba. E vidékek tengerpartlakó elemei aztán az ó-világ legrégebbi híru tengerész népévé lett, mely, mint ilyen, nemesak a Földközi — kivált az egei és kár — tenger szigeteit, valamint Kisázsia s a későbbi Hellászt árasztotta el telepeivel, hanem az afrikai partokra, továbbá a Fekete- és Vörös-tengerek és a Persa-öböl part-

vidékeire is bocsátott rajokat. A Vörös-tengerparti és a Persa-öböl melléki rajok nyelve (sőt némileg vére is) sémivé vedlett át, a sémi népekkel való érintkezésben s mint ilyenek szívárogtak utóbb vissza — főként a kereskedelmi forgalom útján — a szíriai partvidékre és Kanaánba, ahol aztán (különben a károkkal is közös) fön, foín, fén néven osztoztak az ő kár őseik és testvéreik tengerész-hírnevében. De hogy a fenicieket azután is károknak tartották magukat, azt főként az az adat tanúsítja, hogy a feníciai főváros, Tirusz: kár lakosságú volt; mert ez az adat — nézetem szerint — csak úgy értelmezhető, hogy a tiruszi nép még sémi nyelvűvé válása után is kárnak tartotta magát — az eredetnél fogva.

A Szíriába és Kanaánba szakadt károk és testvéreik ezenfelül még egy olyan vérkeveredésen is estek át, mely nemzetünk fajjellegének kialakulására döntő volt. Ugyanis Szíriában és Kanaánban mindenütt keveredett a mi mongolos kheta népünk azzal az ezen vidéken ősidők óta honos amoritai néppel, amelyet az észak-afrikai berber vagy marmarida nép legkeletibb szakadéknak tartanak. Minthogy pedig ezen berber fajhoz számítják azokat a fennebb többször emlegetett tamahu vagy tehenu népeket is, amelyek fajtát a tudósok a kisázsiai és a földközi tengeri sziget-lakó károknak is felismerik, kétségtelen, hogy a károknak a bербerekkel is hasonló vérkeveredésük ment végbe mindenfelé.

A Subartu-Khariából Szíriába szakadt ősnépünk azután az ő szolim (a székelyek és szicíliaiak ősei), jász (filiszteus) és avar testvéreikkel, továbbá sémi népek csatlakozásával egy új rajt bocsátott ki, mely Egyiptomot meghódítva, ott körülbelül 500 évig uralkodott. Ennek a hikszosz, vagy másképp pásztor név alatt ismert népnek fajtypusát a kutatók az ismertett Subartunak azon (a Tigris és Eufrát forrásvidékére eső) táján fedezték fel, amely a 18. egyiptomi dinasztia korában Mitáni országnéven szerepelt. Subartu-Mitánnak a része benyult a Tigris-Eufrát folyóközök nyugoti tájára (főleg az Eufrát-Habur folyóközbe: a későbbi Paddan-Aram, vagy szorosabb értelemben vett 282

sukat, Tamiszt, valamint a híres táborvárosukat Avart és környékét látta. Ázsiába szorult vissza, ahol aztán a túlnyomó rész (amalekiták, sasuk) apránként beleolvadt a környező sémi népekbe: míg a kisebb rész itt is csatlakozott az észak-szíriai kár és kúr-feniciai (ú. n. kefta) testvérekhez. Az egyiptomiak azonban Ázsiában is üldözték a hikszosz-maradványokat s ezen üldözö hadjáratokban aztán majdnem egész Szíriát meghódították volna, ha az időközben hatalomra vergődött voltaképi khetak, csakiket a kumánok, vagyis a kunokkal közös ősfészkeik után, talán kun-khetáknak is nevezhetünk) nem állják útjukat.

A khetak ezen másik ága csak az egyiptomi 18. dinasztia korának vége táján jutott szerepléshez, amidőn terjeszkedni kezdett az Amanusz hegység-vidéki és kappodociai hazájából Kisázsiaiban és Szíriába.

Külföldi hadvezér-királyai alatt hatalma rendkívül gyorsan nőtt s a szíriai rokon népek szövetségének élére állva, nemcsak hogy visszaszorította Észak-Szíriából a már ott urrá lett egyiptomiakat, hanem épen e vidékre (a volt Khár, Khál vagy Ahkarrurak) helyezte át e birodalom súlypontját.

Azokban a virágzás rövid ideig tartott s az időközben hódító hatalomra vergődött asszírok első támadásai Szíria felé, már szétfűtöredezett állapotban lelik a kheta birodalmat, mely nemcsak kis-ázsiai és kappodociai területeit — a kun-kheták ősfészket — veszttette el, hanem még Szíriában — a (birodalom gócéban) is a karkemiszi királysággá zsugorodott össze és szomszédságában mindenféle apró új (egy-két városka vidékére szorított) államkák alakultak.

Az előázsiai turáni néptömegeknek — Menefta és III. Ramezesz fáraók korában — Egyiptomba betöréseiből az sejtethető, hogy nagy elemi csapások, éh-inségek folytán beállott belső népmozgalmak és kivándorlások dűlhették fel a birodalmat. Nézetem szerint azonban ezek magukban véve nem törhettek volna oly gyorsan darabokra egy oly hatalmas államot, ha annak konstrukciója nem hordja magában a romlás csiráit. A kheta-birodalom pedig már szervezetében törékeny volt;

Mesopotámiába) is. Ez utóbbi vidéknek ősidőktől fogva olyan, minden más felett megkülönböztetett központja, szent helye volt Harran vagy Karrhoe város, hogy e kivételes helyzete igazolni látszik Winkler azon sejtelmét, hogy e város egy ősrégi nagy birodalomnak lehetett székhelye. Az a hatalmas ősrégi birodalom pedig az a mondai-kori asszír birodalom lehetett, amely a történelmileg ismert sémi Asszír-alkulását sok századdal előzte meg s amely ellen védelemül emeltette — Manethó szerint — az első hikszosz király Egyiptomban a híres Avar táborvárost. Hogy annak a mondai-kori ősrégi asszír birodalomnak népe turáni, sőt magyar fajú volt, azt, egyebeken kívül, annak a vele szorosán összefüggő mondai Szemiramisz királynénak Szíriából származtatása mondái is valószínűvé teszlik.

Az az ősrégi asszír birodalom valószínűleg az összes kheta-magyar-kun-hun népeket magában foglalhatta.

Valószínűleg a hikszoszok kivándorlásával beállott nagymérvű vérveszteség: elnéptelenedés gyöngíthette el s törhette úgy össze azt az ősrégi turáni Asszír birodalmat, hogy képtelen volt a szomszédos népek betöréseinek ellenszegülni. Hogy pedig ezek fel is használták az alkalmat, azt az úgynevezett kanaániták befészkelődése tanúsítja a róluk nevezett Kanaánba; továbbá az arméniai arámiak betolulása a birodalom szívébe: az Eufrát-Habur-közbe, mely attól fogva Paddan-Aram nevet viselt.

Az idegen népek betörései aztán természetesen nagymérvű eltolódásokat idéztek elő a mi kár-szabart őseink között, akik ennek folytán természetesen lehetőleg az északi Subartu-Khariába és az észak-szíriai Khár, Khál vagy Akharu országi testvérekhez vonultak vissza.

Az Egyiptomba betört néptömeg ott hazát lelt ugyan, de nem állandót, mert a meghódított nép végre is lerázta az idegen igát és a hódítókat kiverte területéről. Ezek aztán — természetesen — szintén mindenütt lehetőleg a testvéreikhez csatlakoztak: Libiában, a földközi- és egei-tengeri szigeteken és Kisázsiaiban. A nép zöme azonban, mely az egyiptomi főváro-

283
mert a fő-király vagy császár még a khetáknak sem volt mindenütt közvetlen ura s alatta több kheta nép élén neki alávetett királyok állottak. A Kisázsia nyugoti vidékén élt — bár többé-kevésbé szintén fajrokon — népeket pedig már inkább csak szövetségi viszony fűzte az uralkodó néphez. De ugyanilyen viszonyban állott a kheta nép a szíriai népekkel szemben is és épen ezen vidékben látom a birodalom legsebezhetőbb Akhillesz-sarkát. Ez a vidék (a régebbi Khár, Khál vagy Akharu országnak, Fenicián kívüli része: az Aranta (Orontesz) és Eufrát köze) ugyanis már régtől fogva több különböző, bár turáni fajú néptörödeknek volt hazája. Nézetem szerint tehát végzetes tévedést követtek el a kheta királyok, midőn — az egyiptomiak visszaszorítása után — erre az egymással is csak nehezen megférő lakosságú vidékre helyezték át a birodalom súlypontját, az ő szorosabb északi fészkeikből; mert az ilyen népkonglomeratumban bármely rázkódítás könnyen megindíthatta a bomlás processzusát. Csakis az a vonzerő magyarázza meg a kheta királyok e tényét, amelyet e vidéknek (még az egyiptomiaknak is imponáló) kulturája rájuk gyakorolhatott. Mert hát ez volt az (a szomszédos, de külön szakadt Feniciával együtt), ahol a kár azaz a magyar kultúra tetőpontját érte el.

A szétfűtött kheta birodalom romjain azután csakhamar új államalakulások indultak meg; mint pl. a damaszkuszi arámi államé. De a birodalom szétzúllott népeinek végromlását, a kegyelemdőfést az időközben nagyhatalommá vergődött sémi asszír birodalom adta meg, amelynek támadásai ellen a kisebb-nagyobb államok képtelenek voltak megfelelő erőt szembe állítani. Így szétforgácsolva azután a mi népeink minden hősiessége kárba vett s egymás után estek el, fűzettek rabszíjra vagy telepítették át távoli vidékekre. Mi lehet tehát természetesebb, mint hogy — ily sorsot elkerülendő — mind nagyobb tömegekben szánhatták el magukat kivándorlásra és pedig eleinte csak az északi kún és szabir-testvérekhez s midőn az asszírok ezek vidékeit is meghódították, a Kaukázuson át az ott már régtől fogva megtelepedett vagy nomadizáló testvérek-

szl vagy kőrös = KAR = GAROS = MAGYAROS

hez, ahol asztán előbbi helyhez kötött, földművelő, iparúzó életmódjukat, nagyobbára nomadizáló pásztor-élettel cserélték fel.

De a mi kár őseinknek és legközelebbi testvéreiknek nyugotra Kisázsia legnyugatibb tájaira szakadt törzedei: a káriai, bithinai és paflagoniai károk, a székelyek és szicíliaiak ősei: a szolimek, az etruszok törzsnépe: a lidak, a trójai teukrok, a likek, valamint mindezeknek a szigetekre szakadt törzedei sem jártak jobban szíriai és arméniai testvéreiknél, mert őket meg lassanként s mind tömegesebben az árja népek: a (Hirt szerint előbb a mai Magyarország területén lakott) görögök, továbbá a kimmeriek, frigeek, maionok, thinek, bithinek, galaták árasztották el. Sőt a kisázsiai ősnépeinkre nézve az árja invázió annyiban még végzetesebb volt, mert ők — mint az arménia-kapadocziai-szíriai, valamint a kaukázusi zömtől távolabb élők — ezekhez nehezebben csatlakozhattván, aránylag kevés kivétellel beleolvadtak az idegen, jövővény népekbe. Hogy azonban az ősi fajegység még a nyelvi beolvadás után is éreztette hatását, azt a sok miletuszi görög telep tanúsítja mindenfelé a fekete-tengerparti szkitha vidékeken; mert Miletusz városa — az ókor Velencéje, mely mint ilyen 300-on felüli tengeri kikötőt, telepet, rakodóhelyet alapított — csak a görögöktől való elárasztásával lett görög várossá a kár kikötő városból s így érthető, ha mindenfelé a károk örökébe lépett a tengerpartokon; épen úgy, mint a szíriai akharrui tengerparton a kár-népből alakult — de nyelvéleg sémivé vált — Fenícia, mely a károk hajózási telepeit szintén mindenfelé kisajátította.

VER
2005
= LWS
= Török

Mint már fennebb mondtam, az összes előázsiai turáni ősnépek közös ősenek a Fekete-tenger déli partjamentű kalib, vagy másképp kald népet tartják. Az ősi kalib nép-névre látszik visszautalni a délamerikai karibok, vagy tupi karibok neve, akikre vonatkozólag Porto Seguro vicomtenak — misszionárius atyák adataira támaszkodó műve nyomán — már előadtam (s magyar nyelvi vonatkozásokkal is támogattam), hogy azok Délamerikába vetődött károk és bennszülöttek leszármazékai. Ezt a feltevést — egyik törzsüknek kumán neve is valószínűvé látszik tenni.

A palóc, polove, filiszteus, pelaszg, faliszk, pelagon. parthus népnevek a Bál, Bél és Bár nap- és tűzisten-kultusz kifejezői.

A mi szorosabb népcsaládunk szkitha névének alapját én a masszagéta és tiszzagéta népnévekből is kitűnő latin sagitta (nyíl) szóban látom és pedig annyival határozottabban, mivel a szkitháknak azon feníciai szukoth⁵⁰⁷) neve is csaknem azonos hazzású a nyilnak asszír sukutu⁵⁰⁸) szavával, amellyel — egyebek közt — a híkszószok is egyik vidéküket (Szuko, Szukot)⁵⁰⁹) nevezték. Id. Plinius szerint a szkithák régebbi neve arám volt. Fennebb láttuk, hogy Arménia neve eredetileg Arámania volt s így az arám név nyomán szintén eljutunk a kimutatott subartu-káriai őshazánkba, mint amely Arménia nyugati részén terült el.

1. Északi
2. OS-Kus
és -Kishia

ARALLI

A honfoglaló magyarság Porfirogeneta Konstantin által fentartott hét törzs-névének magyarázatát a következőkben keresem: KAR, KÖRÖS HÉRES
1. A Káré törzs neve — úgy hiszem — egyenesen a kár ősnépeinkre vezetőre vissz.

= Kőrös
(Nagyvács)

2. A Kaze törzs-név a kos és török ghuz nemi kifejezések egyik változata, mint amelyek tisztán és változatlanul is szerepeltek a kosszeusok kos és a turkománok ghuz, ghéz neveiben. Hogy pedig a kos állatról csakugyan neveztek magukat népek, azt a teke- (kos) turkománok neve tanúsítja. Nézetem szerint különben a jász (Gáza, Gázia), valamint a kozar vagy kazár nép-név eredete is a kos szóban keresendő.

Ezek után a 7 törzsünk nevei közül még csak a megere népetünk magyar név változatának tekintett — Megeré törzs neve maradt hátra, amelyet már fennebb a főistenünk, Makar, Maker vagy Magorra s illetve annak női elve: Megara istennőre — mint mageröre — vezettem vissza s amellyel összefoglalólag a Lebédiában különvált Szabart népelemünk neve — mint (a szemere vagy szemareussal és a szumirral együtt) a szem-eröre utaló — áll szemben.

De fennebb láttuk, hogy Makar isten — kiről nevünket nyertük — csak egyik (a teremői és rombolói) minősége volt a mi Herkulesz istenünknek, míg a másik — a teremtő és fentartó minőségének személtetéséről: Khun, Khon, Khom, Kám istenről, meggyőződésem szerint a kunok vették nevüket. A magyar népnévnek alapul szolgáló mag pedig — mint fennebb kifejtettem — úgy függ össze a kani vagy kun, hun népnévnek alapul szolgáló Kun, Kam vagy Kom istennel, hogy amaz az utóbbinak magva, azaz magzatának is tekintendő.

KAM-KAR
MAG

Ez az összefüggés aztán szintén kifejezésre jutott őshazánk nép- és helyneveiben, még pedig főleg olyanokban, amelyek viselői geográfiailag is összekötő kapcsot látszanak képezni a magyarok kimutatott (a Tigris, Eufrát forrásvidéki Mitáni országra eső) ősfészke és a kun-khetáknak — (a Szíria és Kisázsia összeshövelésénél fekvő) Kamanu vagy Amanusz-hegyvidéki — régebbi hazája között. Az az összekötő kapocsul tekintendő nevet viselő nép ugyanis az asszír királyoktól oly sokat szenvedt kunmuh nép volt, amelynek maradványának tartom a Kaukázus és Kászpi északi összeshövelésénél lakó kummakok vagy kumüköket. A kunmuh nép összefüggését a kam és maggal azonban még tisztábban mutatja az a róluk nevezetnek tartott kerület vagy ország Kommagen neve⁶⁰³), amelynek reminiscenciáját látom az ausztriai Tuln-melletti hegyvidék hun-avar kori hasonnevében.

Hogy pedig ilyen összekötő nevet a mi Don-vidéki magyar őseink egy része is viselt arról a XVI századi Abulfeda arab író tanúskodik, aki szerint a Kuma-melléki magyarok (a mai

Szorosabb népcsaládunk előázsiai őstörténetének ezen áttekintése után, most még azon nép-, népcsalád-, törzs-, hely- stb. nevekkal kell foglalkoznom, amelyek legközelebbiekül kínálkoznak tanúságtételre arra nézve, hogy csakugyan Arménia-Szíria-Kisázsiait és egykori turáni népeiket tekintsük őshazánkul és őseinkül.

ETGENEK EGI-ek

286 A Genakh törzsnév Kanaán, Kena, Kennan vagy Kna — a károk és fenicieek törzsatyjának — nevével látszik összefüggeni. A károk és fenicieek különben még ősatyjukként tisztelték Agenort is, akinek neve pedig „a gen (ken = kan) ur“-ra látszik elemezhetőnek s így nevéhez a Genakh törzsnévnek tán szintén van köze; a névvégi akh szótagban talán csak a magyar többes rag (genak azaz kanok) rejlik.

Talán a Genakh névből kitűnő kennek csak pusztá megfordítása a Nek törzsnévünk, melyet általában a Nyék helynévvel azonosítanak.

FO = KEN = KUN

A Kurtu Germatu törzsünk nevének első részét az I. Tiglát Palazár asszír királytól sokat szenvedett Kurtik⁶⁰⁴), Kürtik vagy Kurhik nevében keresem; míg a Germatu részt a Genézisben Gomertől származtatott Togarma neve⁶⁰¹) változatának sejttem, amelynek Torgama és Trogma alakjaiban a turkománok, turkmenek vagy trukhmenek neveit is keresik. Ez az összefüggés pedig mind a két fél részéről közelről érdekel bennünket: mert míg egyfelől minket magyarokat a turkománok egyik törzsével is azonosítanak, másrészt József kazár király Togarma 10 fiától származtatja le az egész népcsaládunkat⁶⁰²): Ugri, Durszu, Avari, Hunni, Bazillii, Tarniach (melyben Kun Géza gróf a Tarján törzsnévünket ismeri fel), Khazari, Zagora, Bulgari és Szabiri nevek alatt. Már pedig a Togarma nevet — mint vidék nevet — egyenesen Kappadoczia-Armeniában keresik a tudósok.

FO = TURK
HU = FO = Magyarok + got

A Tarján törzsnév valószínűleg a sárkány vagyis tarkány (drakon stb.) tisztelettel függ össze, amelyet épen a turáni népek ilték egészen a szertelenségig; bár a nem turáni trákok nevében is felismerhető a sárkány-tarkánynak metathezises német népies Trak szóalakja. A sárkány szavunknak kétségkívül élt tarkány alakjával kell összefüggni a József kazár király által megemlített Tarnvák népnévnek, valamint a Bölcs Leó és Porfirogeneta Konstantin császárok által reánk, magyarokra következetesen alkalmazott turk névnek is. Fennebb különben említettem azt a turuki nevű népet, amelyben Hommel a turk nép őseit látja.

TURK

TURI - TURIK = TRK

kumukok szomszédságában) — akik fővárosa Madzsar vagy Madzsaria volt — kumagyaroknak neveztettek⁵⁰⁾.

A kunok és hunok *komán* (ὀνόματι δὲ οἱ τοὶ καὶ κομῆνοι ἐκαλεῖντο.) nevének alapját abban, az említett Kamánu hegység, valamint a velük rokon (a khammanénei) khammán-nép neveivel még azonosabb hangzású, khammán-oszlopok vagy inkább obeliszkek nevében látom, amelyek rendszerint a Bál oltárokon állottak. Csakis az látszik némileg érthetetlennek, hogy Herkulesz isten két iker-istení minőségei — Makar és Kun — közül nem Kun isten jelképei voltak az obeliszk vagy lángalakú-khammánok, hanem a tüzes Uzov-Marsz istennel azonosított Makaré, míg a világ-fentartó Kun jelképeül a kapitélis amun nevű oszlopok tekintettek. De hát valószínűleg ezen átvitelrel is csak a két istenség ikersége és kölcsönössége jutott kifejezésre.

A himelvi kum és magra — illetve mageröre — utaló kun és magyar nevek összefüggésével párhuzamosan, a nőelvi szem és szemeröre utaló szemareus (szemere) szabir, Subartu, Subári népvnevvel szemben, a szem megfordított alakja szintén felfedezhető az ókori előzsidai *masnak*^{50a)}, vagy *mosinók* és a (nézetem szerint ezekkel azonos) későbbi: *bessz*, *bisszen*, *besenyő*, *pacinák*, *badzsnak*, *bedzsnak* népvnevekben. Ez pedig annival érdekesebb jelenség, mert — Anna Komnéna tanúsága szerint^{50b)} — a kunok és besenyők ugyanegy nyelvet beszéltek. E szerint tehát a besenyők vallása a kunokkal szemben épen olyan formán gyökerezhetett a női elv kultuszában, mint ahogy a szemareusok és szabiroké a magyarokéval szemben.

Emlétt azonban érdekes az is, hogy a besenyők három legharciasabb törzsének neve — a kanra utaló — *kanjár* volt.

A székelyeket az ő sziköl és szikul nevének azonossága alapján a Sziciliának nevét adó szikelek vagy szikulokéval, ezekkel ugyanegy népnél tartom s mindkét nép a híkszósz-ivadék szolimekből válhatott ki, mint ahogy a kisázsiai pizidiai szolimek Szagalasszus városa és vidékéről származtatják. Maspero és Sayce az egyiptomi emlékeken Sakalasa, Sakarsa^{50c)} és Sekulsa^{50d)} nevek alatt szereplő szikeleket. Kisázsiaiában és Szíriá-290

olyan nagy tudósok mérték össze a tudomány és elme-él fegyvereit, mint Kun Géza gróf és Gyárfás István. Kétségtelenül Kun gróf álláspontja volt a könnyebben védelmezhető, mert mellette bizonyít az ú. n.: „Codex Cumanicus“, mely a kun nyelvet elég tisztán: török nyelvnek tanúsítja.

A kutatásaim folyamán azonban bukkantam valami olyanra, ami a kun kodexnek ellene látszik mondani. Ugyanis — mint fennebb láttuk — a tudósok Ma istennőt, a kománok azon nagy természet-anya-istenségét, aki az ő két Komána (a pontuszi és kappadociai) fővárosok kultusz-központja volt: a föld anyának ismerik fel. Már pedig a Ma név az urali nyelvekben (a finnben és vogulban) csakugyan is földet jelent s így e név a régi kománokat a turáni vagy urál-altáji népcsalád finn-ugor ágához látszik fűzni, — holott a kun-kodexbeli szava a földnek a török: jer.

A mi népeink vándorútjainak az őshazából főleg a folyó-nevek szolgáltatják igen érdekes nyomjelzőit.

Már fennebb közöltem sziciliái Diodor azon állítását, hogy a szkithák eredetileg az Araxesz folyónál laktak. Arakszesz név alatt pedig nemcsak az arméniai mai Arasz volt ismeretes, hanem a Volga is, amelyet — mint a szkithák földének folyóját — Arakszesz néven emlegeti Heradot is. Ezekén kívül azonban — Kiepert szerint — még a subartui-őshazánkkal összefüggésben többször említett Habur folyó is viselte az Araxesz nevet s én épen ennek mellékét — Subartut — sejtem Diodorusz: Araxesz melléki ő-szkitha-honának. A folyó nevét aztán innen vihették át északra vándorló őseink az arméniai Araszra s még utóbb a Kaukázuson túli Volgára.

Ritter Károly a Fekete-tenger környékén 4 Hipánisz^{51a)} nevű és 3 Fázisz nevű folyót mutat ki és pedig: a Kaukázus déli oldalán Kolkhiszban azt a Fáziszt, mely — szerinte — Hipánisznak is nevezetett; továbbá a Kaukázus északi vidékén a kis indiai (Indike, Szindike) Hipániszt vagy Kubánt, mely

ban azonban még egy Zakkur-nevű nép is élt^{50e)}, amelyet Sayce a trójaiakkal köt össze, akiknek teukri és teucer neve pedig — mint fennebb láttuk — szintén felfedezhető a moldvai kunoknál.

A Zakkur népnév pedig igen hasonlít a székelyek azon Zakul nevére, amely alatt Kézai mester őket a hunok maradványaként említi, kivált ha szem előtt tartjuk, hogy az egyiptomi emlékek sakalásainak is van r-es hangú — Sakarsa — névváltozata.

Kuun Géza gróf a Zakul nevet különben a biharmegyei Szakoly községnevben is felismeri.

Érdemes a megemlékezésre, hogy az egykori zakkurok nevét — Zakkur^{51b)} alakban — ma is viseli egyik kaukázusi város, a Szamur folyó mellett, ahol tehát hihetőleg a kisázsia-szíriai székelyek, vagy zakkurok ivadékaik laktak.

Az avarok nevét én, a híkszószok avar táborvárosával összefüggőnek tartom, amelynek *uár* neve is egyezik az ő *uár* nevével. E hitemet látszik megerősíteni az avarok — mint var-kunok — Hunnvár-ais, Jordanisznál^{51c)} (eas partes Scythiae .. quas Danapri amnis fluenta praetermeant, que lingue sua Hunnivar appellat). — HUN-avar

Az előzsidai ősnépeink közül — úgy látszik — a szolimek (vagyis a székelyek), avarok és a filiszteus jászok voltak a mi legközvetlenebb nyelvrokonaink, mint akik a mi kár őseinkkel — minden valószínűség szerint — együtt éltek már Szíriában is és együtt vehettek részt Egyiptom meghódításában, mint híkszószok. A kanaáni khitteus- és híkszosz nevek, mint: Beéri (valószínűleg a khitteus Beér-Szaba városról) Elon, Tanafi nevek, valamint az Esztan, Apaknasz = azaz: apa-kan és ennek fia Apafi vagy Apofisz = azaz Apa-fia vagyis: apa fia — ugyanis sok valószínűséget szolgáltatnak arra, hogy e népek nyelve: a magyar lehetett: — holott a később szerepelt (nyugoti, kun-) kheták-fennmaradt nevei ilyen meglepő magyarosságot nem mutatnak.

Nem is merek határozott véleményt nyilvánítani a kunok magyar vagy töröknyelvűségének kérdésében, amelyben már

291

viszont Fázisz nevet is viselt. Egy harmadik Hipánisz folyó — szerinte — a Krimi-félsziget megett folyt le; míg a 4. Hipánisz: a mai Bug-folyó.

Minthogy pedig — szerinte — a Kubán folyót a nogájek Kumánnak nevezik, e név a kumánok (kunok) vándorútjának nyomát jelzi.

A Don folyót annak Tanaisz neve — mint láttuk — Tanaisz — Tanit istentennővel (sőt ezen felül a Kézainál említett Tana ősenkkel is) össze köti, aki a szkitháknál is tiszteltetben állott; sőt még a folyó is istenségeként tiszteltetett.

Kétségtelen tény, hogy a mi őseink a Don-mellékén laktak s a Dencia névben minden bizonnyal Don vagy Tanaország rejlik, mely utóbbi nevet — Ritter szerint — régebben még a Krimi-félsziget is viselte. A Don egyik mellékfolyójának Donacc neve pedig csaknem azonos a — Viszulába szakadó — Duna-jec vagy Donajec folyónak nevével. Ritter különben a Duna- valamint a Danaprisz (a Dnjeper), Danaszter (a Dniszter régi neve, mely a Dunának régi Duna vagy Danubiusz és Iszter neveire utal) folyók neveiben és felismeri a Don nevéből való eredetét^{51d)}.

Ezek szerint az összes kimutatott nép- és helynevek a szíria-kisázsia-arméniai őshazába vezetnek vissza és szoros összefüggést mutatnak a mi népcsaládunkkal: a hun-szkitha népekkel, akik az előzsidákból kitűnően, már megannyi külön népegyedékként éltek az előzsidai őshazában is, ahonnan kiáradtak.

Hogy asztán az előzsidai őshaza a mi szorosabb népcsaládunkon kívül a többi turáni népeknek (török-tatároknak és finn-ugoroknak) is ősfészke volt-e? — e kérdésre határozott véleményt nyilvánítani nem érzem magamat hivatottnak. A dolgozatom folyamán kimutatott nevek azonban mindkét ághoz mutatnak kétségtelen nyelvi összeköttetéseket. A török-tatár-mongolokkal való összeköttetést én főleg a tenger és tenger-támasz (fenebb ismertetett) gondolatkörére utalni látszó nevekben látom, amelyek közül különösen az arabiai — az amale-

kiták és aditákkal rokon — temuditi⁽⁶¹⁾ nép neve ragadta meg a figyelmemet, mint amelynek temud része benne foglaltatik Dzsinigz-kán voltaképi Temudzsin nevében is, Minthogy pedig a dzein⁽⁶²⁾ szónak Ritter: óriás jelentését mutatja ki, a Temudzsin név ilyen magyarázata ugyanolyan ég-tartó támasz — világ-támasz-óriás jelentésre vezet, aminőt fennebb — Átlász mítoszsa és neve nyomán — a Tamimaszadász, Tamaszku, Damasek TAMOSZ TAMOSZ TAMOSZ stb. nevekben kimutattam.

A mongol és magyar nevek között is összefüggést sejték. Ugyanis — Dequignes szerint — a mongol népnév: komolyt jelent. Már pedig a komollyal rokon: mogorva szavunk viszont ép oly kétségtelen összefüggést mutat a mi magyar nyelvünkre és Magor őslétre, mint a mag megfordítása: a kam vagy komra-utaló komoly vagy komor a kun testvéreink Kom istene nevére. Az összefüggés a mongol névvel annyival közvetlenebb, hogy annak szintén volt mogol alakja is. Dequignes ugyanis a Timur-lenk által alapított Mogul birodalom nevét a mongol név változatának mondja.

Hogy pedig viszont a mi magyar nevünknek is lehetett a mongolra hasonlólag közbeékel n hangos alakja, azt a következőkből sejttem: A tiruszi-Makar isten és Megara istennőtisztelet áttelepülők karthágói városrésze — mint fennebb láttuk — Megara vagy Magália nevet viselt. Ennek az utóbbi — Magália — névnek egy közbe ékel n hangos változata ismerhető fel abban a Mangalia névben, amelyet Kézai Simon — Scythia helyének megjelölésénél — Európa határaként említ meg. (Amely e szerint talán a Kaukázussal szomszédos Kuma és Kubánmenti kumagyarokra is ráillik.) Ennek a Mangaliának nevét Vámbéry azonosítja egy — Nil Doxopatria arhimandritánál előforduló — Mankaria helynévvel⁽⁶³⁾. A nevezett arhimandrita ugyanis a pápa területét a következőképp jelöli meg: „Possidebat itaque Romanus Pontifex Europam universam ad confinia usque Mazorum et Gallorum Hispaniae, Franciae et Illyrici usque ad Gadira et columnas Herculeas, oceanum qui in occasum solis vergit — — — usque ad sclavos, Abaros et

családéra a szíriai szemereus népnévben; továbbá — a szabirok: szabar, szapeir nevére emlékeztető — Szapáry grófi család névre a Lenormantnál: Sapari⁽⁶⁴⁾, és Hommelnél: Saparia⁽⁶⁵⁾ alakban előforduló város-névben; valamint a Wesselényi bárók előnévére, Adon istennek Hadad nevében.

Hála a gondviselésnek, még ma elég tág tér nyílik a kutatásainknak; mert tudtommal Észak-Szíria területe (például Árpád város romjai) még elégé érintetlenek. Mezopotámiában pedig — Winckler szerint — (amely alatt ő rendszerint az Eufrát-Habur-közt érti) még nem is ástak. |||

A szövegben idézett munkák jegyzéke.

(Hátrább, az idézetek sorszáma alatt minden e jegyzékben foglalt mű csak az itteni római számmal szerepel. Az ez után előforduló dőlt római és arab számok pedig a mű kötetét és esetleges alkötetét jelölik meg.)

- I. François Lenormant: Histoire ancienne de l'Orient jusque aux guerres médiques. (Continuée par Ernest Babelon.) IX. édition. Paris, 1885.
- II. Movers F.: Die Phönizier. I. Band. Bonn, 1841. II. Bandes 1. Theil (Polit. Gesch. u. Staatsverfassung). Berlin, 1849. II. Bandes 2. Theil (Geschichte der Colonien) Berlin, 1850. II. Bandes 3. Theil (Handel und Schiffahrt). Berlin, 1856.
- III. Brugsch Heinrich Bey Dr.: Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen. Nach den Denkmälern bearbeitet. Erste deutsche Ausgabe. Leipzig, 1877.
- IV. Brugsch Heinrich: Religion und Mythologie der alten Aegypter. Nach den Denkmälern bearbeitet. Leipzig, 1885.
- V. Brugsch Heinrich dr. Prof.: Die Aegyptologie. Abriss der Entzifferungen und Forschungen auf dem Gebiete der aegyptischen Schrift, Sprache und Alterthumskunde. Neue bill. Ausg. Leipzig, 1897.
- VI. Goldziher, Ph. D.: Mythologie among the Hebrews and its historical Development. London, 1877.
- VII. Winckler Hugo: Altorientalische Forschungen. I. Reihe. Leipzig, 1897. II. Reihe, 1901.

Scythas ad Danubium fluvium, ecclesiastica confinia extendit ad Mancariam.“

Úgy sejttem, hogy ez a Mankaria — mint amely a szövegből kitetszőleg a Duna környéken feketett — azonos lehetett a dobrudzai Mangália (Larousse: Dictionnaire) kikötő várossal a hasonló Mangalia-pataknak a Fekete-tengerbe ömlésénél. Ez a Mangalia kikötő város (mely a középkorban a genuiaiaké volt), az ókorban a milétusziak kikötőjeként volt ismeretes és Kalatisz s még régebben Acervatisz név alatt szerepelt. Mangalia a térképeken annyira összeesik a károk — már fennebb több ízben emlegetett — kikötőjének: a καρων λιμνη-nek helyével, hogy (kivált ha figyelembe vesszük, hogy Kalatisz is a milétusziak kikötője volt, akik mindenütt a károk örökébe léptek) én a Mangalia névben a mi magyar nevünk változatát sejttem, amely ott a károktól eredetileg talán a folyócska nevében maradt fenn s utóbb e városra is átvitetett.

Még a magyar nevünk ezen Mangalia változatára, valamint a mongol népnévre hasonló alakok ismerhetők fel: az indiai Marsz csillag-istennek (aki tehát a kár Uzov-Makarnak felel meg) Mangala nevében; valamint: a mandzsu népnévben; míg másfelől a magyar vagy magor és mogol (mongol) népnevek felismerhetők a finn-ugor-ági vogul testvéreink nevében.

* * *

Mindezek után azzal a kérelemmel zárom le dolgozatomat hazám tudósai és Mecénásaihoz, hogy fordítsák figyelmüket az általam kijelölt őshaza felé s foganatosítsanak minden irányban széleskörű kutatásokat, őshazánk és őstörténetünk felderítésére Előázsiában, ahol bennünket a nyugat-európai nemzetek már is megelőzték. Holott azok kutatóit csakis az általános tudomány-szomj vezetheti fáradozásaikban, míg bennünket: magyarokat a saját ősi dicsőségünk felderítésének vágya kell, hogy lelkesítsen kutatásra ott, ahol nemcsak (mint fennebb láttuk) sok hely-nevünkre bukkan a kutató, hanem itt-ott még ma is élő családink neveire és előneveire is, mint például: a Szemere

- 1) I: I. 190. l.
 2) XX: 364. I.
 I: 307. l.
 3) XIX: I. 170. l.
 4) IX: 164. l.
 5) I: I. 280. l.
 6) XII: 418. II.
 7) I: I. 209. l.
 8) VII: I. 80. l.
 9) XX: 390. l.
 10) XII: 279. l.
 11) XV: 141. l.
 12) VII: I. 88. l.
 13) XII: 279. l.
 14) VII: I. 86. II.
 15) I: I. 309. l.
 XV: 50. l.
 16) XII: 271. l.
 17) XII: 329-331. II.
 18) I: IV. 241. l.
 19) XII: 601. l.
 20) XV: 135. l.
 21) II: II/1: 258. II.
 22) II: II/1: 276. II.
 23) XII: 306-7. l.
 24) XV: 114. l.
 25) XVI: 11. l.
 26) I: VI. 116-118. II.
 27) XXI: I.
 28) XVI: 9. l.
 29) XXI: 38. l.
 30) XXII: I. 277. l.
 31) XXI: I. 29. l.
 32) I: I. 290. l.
 33) XV: 123. l.
 34) I: VI. 343. l.
 35) I: I. 810-11. II.
 36) I: II. 330. l.
 37) I: VI. 340. l.
 38) XIII: 9. II.
 39) III: 218. l.
 40) I: II. 145. l.
 41) XV: 95. II.
 42) II: I. 37. l.
 43) II: I. 42-3. II.
 44) XXIII: 16. II.
 45) XXIII: 19. l.
 46) III: 242. l.
 47) I: II. 293. l.
 48) I: VI. 123. l.
 49) XVIII: A. 110. l.
 50) III: 208-9. II.
 51) XXI: I. 49. l.
 52) I: I. 290. l.
 53) XV: 102. l.
 54) III: 269. l.
 55) XV: 123. l.
 56) XV: 96. l.
 57) XV: 96. l.
 58) XVI: 11. l.
 59) I: II. 220. l.
 60) XVI: 80. l.
 61) I: II. 221. l.
 62) XXIV: X/II. l.
 63) XII: 271. l.
 64) XVI: 15. l.
 I: VI. 122. l.
 65) III: 450. l.
 66) XVI: 128. l.
 67) XVI: 98. l.
 68) XVI: 94-95. II.
 69) XII: 347. l.
 70) XVI: 21. l.
 71) XVI: 19-20. II.
 72) I: II. 261. l.
 73) XVI: 30. II.
 74) I: II. 287. l.
 75) I: II. 293. l.
 76) I: II. 307. l.
 77) XVI: 42. l.
 78) I: IV. 140. l.
 79) I: IV. 144. l.
 80) XVI: 45. l.
 81) XII: 523. l.
 82) XII: 524. l.
 83) XII: 529. l.
 84) XVI: 46. l.
 85) XVI: 49. l.
 86) I: IV. 192. l.
 87) XII: 601. l.
 88) I: IV. 224. l.
 VII: I: 1. II.
 XII: 644. és 656. II.
 89) I: IV. 225. l.
 90) XXV: 14. II.
 91) XXVI: II. 35. l.
 92) XV: 53. l.
 93) I: I. 270. l.
 94) XV: 271. l.
 95) I: II. 305. l.
 96) III: 597. l.
 97) XXV: 124. l.
 98) IX: 283. l.
 99) I: I. 288. l.
 100) XXVII: I. 268. l.
 101) XXV: 38. l.
 102) XXI: I. 56. l.
 103) XV: 126. l.
 104) III: 208-10; 217. és 269. II.
 105) XII: 269. II.
 106) II: II/2. 18. l.
 107) XV: 114. l.
 108) XII: 524. l.
 109) III: 256. l.
 110) III: 270. l.
 111) III: 334. l.
 112) II: II/1. 104. l.
 113) II: II/1. 107. l.
 114) II: II/1. 108. l.
 115) II: II/1. 25. II.
 116) II: II/2. 19. l.
 117) II: II/2. 17-21; 78., 80., 81., 89. és 263. II.
 118) III: 241-2. II.
 119) II: II/1. 521. l.
 120) II: II/3. 288. l.
 121) XXVIII: 99. l.
 122) XXI: I. 66. l.
 123) XXII: I. 43. fejezet.
 124) I: II. 330. l.
 125) VII: I. 153., 155. II.
 XII: 524. l.
 126) VII: I. 155. l.
 127) XXIX: I. 12. l.
 128) IX: 129. l.
 129) XII: 524. l.
 130) XX: 379-392. II.
 131) I: IV. 146. l.
 132) II: I. 265. l.
 133) II: I. 394. II.
 134) II: I. 415., 428. II.
 135) II: I. 417-424. II.
 136) VIII: II/2. l.
 137) XXX: 470. l.
 138) I: IV. 179. l.
 139) I: IV. 153. l.
 140) II: I. 417. l.
 141) XII: 530. l.
 142) XXXI. 37. l.
 143) XVI: 80. II.
 144) VIII: II/2. 2215. l.
 145) XII: 418. l.
 146) XV: 96., 97., 100., 124. és 135. II.
 147) II: I. 34. l.
 148) XXX: 176. l.
 XV: 49. l.
 149) XIII: I. 58. l.
 150) XXX: 361. l.
 151) XXXI: 33. l.
 152) XII: 501. l.
 153) XXII: 42. l.
 154) XXXII: 147. l.
 155) XXX: 560. l.
 156) XXXIII: I. 9. l.
 157) XXIX: I. 59. l.
 158) XVII: I. 39. l.
 159) XXX: 564. l.
 160) XIII: I. 159. l.
 161) XXXIII: I. 488. II.
 162) XV: 153. l.
 163) XV: 152. l.
 164) XXX: 11. l.
 165) I: V. 456-457. II.
 166) XXXIII: I. 130. l.
 jegyzet.
 167) XXX: 515. l.
 168) XXXIII: I. 75. és 152. II.
 169) XIII: I. 135. l.
 170) I: IV. 344. l.
 171) XIII: I. 51. l.
 172) XVII: I. 90. II.
 173) XIII: I. 52. l.
 174) VIII: I/1. 175. l.
 175) VIII: II/1. 1666-7. II.
 176) XXX: 188. l.
 177) XXXIII: I. 508. l.
 178) I: II. 261. l.
 179) I: II. 252. l.
 180) I: VI. 477. l.
 181) XII: 656. l.
 182) I: IV. 224. l.
 183) XVI. 47. l.
 184) I: II. 261. l.
 185) XXX: 777. l.
 186) I: VI. 476-7. II.
 187) I: IV. 192. l.
 188) I: IV. 384. l. (a térk.)
 XVI: 98. l.
 189) XVI: 53. l.
 190) XII: 365. l.
 191) I: VI. 476. l.
 192) Strabo.
 193) II: II/1. 34. l.
 194) XXX: 192. l.
 195) II: II/1. 26. l.
 196) I: IV. 225. l.
 197) (E szám — mely a szövegből kimaradt — a 114. lap 4. sorában Hadadhoz tartozik.) II: I. 196. l.
 198) XXV: 124. l.
 199) XXV: 67. l.
 200) VIII: II/2. 2217. l.
 201) I: IV. 179. l.
 202) I: IV. 179. l.
 203) XXX: 372. l.
 204) XXV: 66. l.
 205) XXX: 382. l.
 206) II: I. 420. l.
 207) II: I. 420. l.
 208) II: II/2. 415. l.
 209) II: II/2. 17., 110-2. II.
 210) II: II/2. 127. l.
 211) II: II/2. 112. és 188. l. jegyz.
 212) XXX: 470. l.
 213) II: II/2. 420. II.
 214) II: II/2. 369. l. jegyz. 401. l.
 215) II: II/2. 528. l.
 216) II: II/2. 534. l.
 217) II: II/2. 537. l.
 218) XXXIV: II. 236. l.
 219) XXXIV: III. 208. II.
 220) II: II/2. 529. l.
 221) IX: 48. II.
 222) IX. 156. l.
 223) (E szám — mely a szövegből kimaradt — a 114. lap 2. sorában: Buddhához tartozik.) IX: 95. II.
 224) IX: 129. II.
 225) IX: 40. l.
 226) IX: 206. l.
 227) II: II/2. 305. l.
 228) IX: 193-4. II.
 229) II: II/2. 305. l.
 230) IX: 205. l.
 231) XXXV: 8-9. II.
 232) XXX: 199. l.
 233) III: 271. l.
 234) I: II. 265. l.
 235) XVI: 74. és 128. II.
 236) XVI: 77. l.
 237) III: 451-2. II.
 238) XVI: 50. l.
 239) XII: 656. l.
 240) I: IV. 225. l.
 241) II: II/1. 520. l.
 242) II: II/1. 479. II.
 243) II: II/2. 203. l.
 244) II: II/1. 521. l.
 245) III: 207. l.
 246) II: II/1. 72. l.
 247) II: II/1. 508. l.
 248) II: I. 243. l.
 249) I: II. 163-4. l.
 250) III: 273. l.
 251) III: 272. l.
 252) XVI: 157. l.
 253) XVI: 158. l.
 254) II: I. 17. l.
 255) XV: 153. l. jegyz.
 256) XXXV: 391. l.
 257) XXXVI: 168-9. II.
 258) II: II/3. 87. II.
 259) IX: 207. l.
 260) XXX: 276. l.
 261) XXV: 66. l.
 262) I: II. 106. l.
 263) XXV: 66. l.
 264) III: 273. l.
 265) I: II. 164. l.
 266) IV: 117., 122., 131. 342. és 469. II.
 267) IV: 343. és 667. II.
 268) XV: 21. II.
 269) I: I. 305. l. térk.
 270) XXX: 369. l.
 271) I: I. 184. II.
 272) IX: 129. II.
 273) XXX: 527. l.
 274) XXXVII: 212. l.
 275) VII: 160. l.
 276) VII: 163. l.
 277) VII: 168. l.
 278) XVI: 32. l.
 279) IX: 238. l.
 280) XXXVI.
 281) IX: 239. l.
 282) II: II/3. 320. l.
 283) IX: 47. l.
 284) II: II/3. 96. l.
 285) II: II/3. 97. l.
 286) XXVIII: 253. és 257. l. (ábra.)
 287) XXX: 477. l.
 288) II: II/3. 153-4. II.
 289) II: II/3. 176. l.
 290) XXVIII. 286. l.
 291) II: II/2. 558. l.
 292) II: II/3. 154. l.
 293) II: II/3. 170. l.
 294) II: II/3. 169. l.
 295) II: II/3. 155. l.
 296) II: II/3. 132. l.
 297) II: II/3. 134. l.
 298) XXX: 469. l.
 299) V: 290. l.
 300) II: II/2. 70.; II/3. 331. l.
 301) II: II/2. 300. II.
 302) II: II/2. 305. l.
 303) II: II/3. 107. II.
 304) II: II/3. 111. l.
 305) II: I. 53. l.
 306) II: II/3. 81. l.
 307) II: II/3. 112. II.
 308) II: II/3. 29., 56. és 116. II.
 309) XXXIII: 510. l.
 310) II: II/3. 245. l.
 311) II: II/3. 125. II.
 312) II: II/2. 291. l.
 313) II: II/2. 288. l.
 314) II: II/2. 288. l.
 315) IX: 205. l.
 316) IX: 210. l.
 317) IX: 193. l.
 318) II: II/2. 305. l.
 319) IX: 182. l.
 320) IX: 313. II.
 321) II: I. 39-43. II.
 322) XVI: 127-129. l.
 II: I. 47. II.
 323) XXXVIII.
 324) VIII: I/2. 2829. l.
 325) II: II/2. 58. l.
 326) II: II/2. 60. l.
 327) V: 171. l.
 328) II: I. 269. l.
 329) I: VI. 396., 434. és 569. II.
 XXX: 707-8. II.
 330) XVI: 135. l.
 331) I: V. 443. l.
 332) XXXIX: I. 285. l.
 333) XXXIV: I. 595.; II. 20. és III. 313. II.
 334) I: VII. 570-1. II.
 335) II: I. 6. l.
 336) II: I. 19. II.
 337) XI: 25. l.
 338) XII: 276. II.
 339) IV: 219. l.
 340) VI: 73-4., 423. II.
 341) XIV: 176. l.
 342) I: VII. 435. l.
 343) XXXIX: II. 286. l.
 344) XIV: 29. II.
 345) XIV: 24. és 133. II.
 346) XIV: 131. l.
 VI. 366. l.
 347) XXVII: I. 112. jegyz. II. 18. l.
 348) I: IV. 89. II.
 XII. 2-3. l.
 349) I: IV. 89. II.
 350) XL: 218. II.
 351) XL: 218. II.
 II: I. 349. l.
 352) II: I. 240. II.
 353) XXX: 12. II.
 354) XXX: 204. l.
 355) II: I. 336., 433. II.
 356) I: VI. 581. l.
 357) II: II/2. 338-9. II.
 358) XXX: 364. l.
 359) V: 177. l.
 360) II: I. 418. II.
 361) VI: 369., 373. II.
 362) XXX: 492. l.
 363) XII: 246. II.
 364) I: III. 181. l.
 365) II: I. 269. l.
 XXXIV: I. 207. l.
 366) XXXIV: IV. 327., 481. II.
 367) II: I. 220. II.
 368) VII: 243. II.
 369) XXXIV: II. 210. l.
 370) XXXIX: I. 241. l.
 371) II: I. 174. II.
 372) XXXV: 567. l.
 373) I: IV. 117. l.
 374) II: I. 633. l.
 375) XXX: 306-7. II.
 376) VIII: I/1. 229. l.
 377) I: VI. 396., 569. l.
 378) II: I. 550-555. l.
 379) I: VI. 435. l.
 380) I: VI. 569. l.
 381) XXX: 707. l.
 382) IV: 674. l.
 383) VIII: II/2. 2687. Men.
 384) VII: I/1. 211. Akmon.
 385) II: I. 260. l.
 386) IV: 123. II.
 387) X: 245. l.
 388) I: V. 231-237. l.
 389) II: I. 270. l.
 390) X: 73. l.
 391) IV: 158. l.
 392) II: I. 134. II.
 393) II: I. 135. II.
 394) XXVII: I. 114.; I: V. 235. II.
 395) XXX: 731. l.
 396) XXXVII.
 397) XXXVIII: 181. l.
 398) II: I. 661. l.
 399) VIII: I/1. 704. Atlas.
 400) XI: 19. l.
 401) I: V. 243. II.
 402) I: VI. 582. l.
 403) II: I. 195. l.
 404) XXVI: 304. l.
 405) XII: 365. l.
 406) I: II. 220. l.
 407) I: II. 224. l.
 408) II: II/2. 366. l.
 409) IV: 160. II.
 410) IV: 93. l.
 411) XXXIX: II. 115. l.
 412) XXXIX: II. 116. l.
 413) XXXIX: 262. II.
 414) IX: 37. l.
 415) IV: 702. l.
 416) VI: 136. II.
 417) XXXIV: IV. 305. l.

- 418) XXXIV: II. 267. I.
 419) IX: 212. I.
 420) III: 242. I.
 421) XXVIII: 108. I.
 422) VIII: I/2. 2040. I.
 423) IV: 472. II.
 424) IV: 576. II.
 425) XIV: 29-30. I.
 426) XLI: 117. II.
 427) XXXIX: 204., 240. II.
 428) XXXIX: 245. II.
 429) IX: 129. II.
 430) XXXIX: 211. I.
 XIV: 69. II.
 431) XIV: 15. II.
 432) XVI: 37., 41. II.
 433) XIV: 72. II.
 434) XIV: 72. II.
 435) XIV: 137. II.
 436) XXXIV: 207. II.
 437) XXXIX: III.
 438) VIII: I/2. 2367. Baal;
 II: I. 169. II.
 439) II: I. 186. I.
 440) XXVII: II. 12. I.
 441) XX: 174. I.
 442) II: I. 323. I.
 443) XLI: 224. I.
 444) XX: 192. I.
 445) VIII: I/1. 1229.,
 I: VI. 572. I.
 446) VIII: II/2. 215. I.
 447) VIII: II/1. 1638. I.
 448) VIII: I/1. 1223. I.
 449) XXX: 707. I.
 450) II: I. 255. II.
 I: VI. 582. I.
 451) XXVII: I. 114. I.;
 I: V. 235. I.;
 VIII: I/1. 1223. I.
 452) XXVI: I. 101. I.
 453) II: I. 313. I.
 454) Nyelvtört. szótár;
 Czuczor-Fogarassy-
 szótár.
 455) Nyelvtört.-szótár.
 456) VIII: I/1. 1219. I.
 457) XII: 251. I.
 458) XXX: 707. I., 21. sor.
 459) I: IV. 51. I.
 460) I: I. 207. I.
 461) XX: 221. II.
 462) I: I. 207. I.
 463) XII: 303., 307. II.
 464) I: II. 224. I.
 465) XXV: 203. II.
 466) XXX: 736., 16-17. sor.
 467) XVIII: I. 224. I.
 468) XX: 376-377. II.
 469) I: V. 233. I.
 470) VIII: I/1. 43. II.
 471) IV: 125. I.
 472) II: I. 173., 184., 261.,
 270. II.
 473) II: I. 146., 161. II.
 474) IX: 171. I.
 475) IX: 86-87. II.
 476) XXXIX: I. 130. I.
 477) XXXIV: III. 292.,
 295. I. jegyz.
 478) XX: 322. I.
 XXVII: I. 18. I.
 479) II: I. 571. I.
 XVIII: I. 408., 410. II.
 480) XXVII: II. 8. I.
 481) IV: 83. I.
 482) I: V. 368. I.
 483) XXXV: 614-615. II.
 484) VIII: I/1. 653. I.
 485) I: V. 259-260. II.
 486) II: I. 606. I.
 487) VIII: I/1. 648. I.
 488) XVI: 36. I.
 489) XXX: 710. I.
 490) XXXIX: I. 233. I.
 491) VIII: I/1. 643. I.
 492) IV: 90-93. II.
 493) II: I. 539. II.
 494) II: I. 265. I.
 495) II: I. 552. I.
 496) XXVI: I. 102. I.
 497) II: I. 547. I.
 498) XXVI: 188. II.
 499) VIII: II/1. 622. I.
 500) XXXV: 380. I.
 501) VIII: II/1. 263. I.
 502) II: I. 200. I.
 503) II: I. 244. I.
 XXX: 737. I. 70. sor.
 504) II: I. 209. I.
 505) III: 243. I.
 506) XII: 713. I.
 507) VIII: I/1. 515. I.
 508) VIII: I/1. 100. I.
 509) VIII: I/1. 719. I.
 510) VIII: I/1. 101. I.
 511) VIII: I/1. 707. I.
 512) III: 213., 222. II.
 513) III: 213. I.
 514) II: I. 547. I.
 515) II: I. 552. I.
 516) IX: 174. II.
 517) I: IV. 51. I.
 518) VIII: I/1. 627. I.
 519) VIII: I/1. 720. I.
 520) XXXVII: 227. I.
 521) XXVII: I. 273. I.
 522) XLI: 119. I.
 523) XXXIX: I. 346. és
 III. 175. I.
 524) IV: 512., 192., 223. II.
 525) IV: 510. I.
 526) I: II. 211. I.
 527) I: II. 212. I.
 528) IV: 114. I.
 529) II: 642. II.
 530) XIII: 60. I.
 531) II: I. 616. II.
 532) XXVII: I. 138. I.
 533) II: I. 628. I.
 534) II: I. 624. I.
 535) II: II. 2. 105. I.
 536) I: VI. 582. I.
 537) XXXIV: II. 738. I.
 538) II: I. 618., 628. I.
 539) XLII: 15. I.
 540) II: I. 429. I.
 541) II: I. 500. I.
 542) IV: 439. I.
 543) XXX: 1214. I. 32. sor.
 544) XXXIX: II. 44. II.
 545) IV: 429. I.
 546) IV: 441. I.
 547) IV: 154. I.
 548) IV: 441. I.
 549) XXXV: 343. I.
 550) II: I. 500. I.
 551) IV: 428. I.
 552) IV: 448. I.
 553) X: 51. I.
 554) IV: 465. I.
 555) IV: 454. I.
 556) IV: 446. I.
 557) XXXIV: I. 364. I.
 558) XXX: 761. I. 49. sor.
 559) VIII: I/2. 1831. I.
 560) XXXIV: II. 733. I.
 561) XXX: 761. I. 38. sor.
 562) XXXIV: II. 324. I.
 563) IV: 443. I.
 564) VIII: I/2. 2386. I.
 565) I: VI. 572. I.
 566) XXVII: II. 7. I.
 567) IV: 255. I.
 568) XXXIX: III. 87. II.
 569) XXXIX: III. 2. I.;
 I: 97-98. II.
 570) XVI: 105. II.
 571) XVI: 118. I.
 572) VIII: I/2. 221-2. II.
 573) XVI: 107. I.
 574) XVI: 87. I.
 575) XVI: 84. I.
 576) XVI: 123. I.
 577) XVI: 125. I.
 578) I: I. 207. I.
 XXX: 371. I.
 579) IX: 329. I.
 580) XXIV: XIII. I.
 581) XVI: 131. I.
 582) XVI: 138. I.
 583) XVI: 21. I.
 584) XXVI: I. 145-6. II.
 585) I: VI. 553. II.
 586) II: I. 91. I.
 587) XLIII: X. 156. I.
 588) II: II. 2. 309. I.
 589) XXX: 585. I. 25. sor.
 590) XLIV: 40. I.
 591) XLIV: 109. I.
 592) XIII: I. 63. I.
 593) II: I. 478. I.
 594) XXVIII: 108. I.
 595) XLIV: 113. I.
 596) XLIV: 126. I.
 597) XLV: I. 13. I.
 598) VII: I. 164. I.
 599) III: 191. I.
 600) I: IV. 144. I.
 601) XXX: 176. I.
 XLVIII: 28. I.
 602) XLVI: LXXII. I.
 603) I: IV. 144. I.
 604) XLVII: I. 114. I.
 605) I: II. 252. I.
 606) X: 111. I.
 607) XV: 153. I.
 608) I: II. 237. I.
 609) XV: 152. I.
 610) XLVIII: térkép.
 611) X: 44. I.
 612) IX: 184. II.
 613) IX: 303. II.
 614) I: I. 239. I.
 615) IX: 100. I.
 616) X: 178. I.
 617) I: IV. 263. I.
 618) XII: 594. I.

Név-, szó- és tárgymutató.

- Abisszinia eredete 26.
 Ábrahám 16.
 Ad király 25.
 Aditák 25, 39.
 Aditák pusztulása 26.
 Adon, Adonisz 247, 248,
 249, 131.
 Adonimaoidosz 247.
 Agyag 244.
 Agyagedény 143.
 Ahmesz I. egyipt. király
 üldözi a hikszooszokat 36.
 Ahmesz tengernagy ön-
 életrajza 36.
 Akkád 6, 11.
 Akkád v. Agáde város. 6.
 Akmón 190.
 Ala: ló 137.
 Alaródiak 4, 11.
 Alavva (szumir) = szobor.
 220.
 Államszervezet a kheták-
 nál 127.
 Állat = élet 217.
 Állattenyésztés 137.
 ἄλλοφυιοι 32.
 Alon 220.
 Alzi- és Purukuzziország
 66.
 Amalekiták 21, 23, 25, 39,
 84.
 Amalekiták eredetéről hall-
 gat a Biblia 23.
 Amalikák eredete arab
 hagyományok szerint 23.
 Ammoniták 18.
 Amoriták 13, 19.
 Amoritajelleg 16.
 Anákok megtelepedése Fi-
 liszteaában 78.
 Antaratá 241.
 Apakhnasz hiks. király
 29, 151.
 Apapi és Sekenen-Ra ki-
 rályok üzenetváltása 35.
 Apapi II. hikszoosz király
 jellemzése 38.
 Apollon = ápoló 201.
 Arábia 14.
 Arábia nyelvei 27.
 Arad Khál főhelye 84,
 85, 88, 112.
 Arám a szkithák régiebb
 neve 20, 93.
 Arám király 12.
 Arámi: a zsidók régi
 nyelve 21.
 Arámia: Arménia 12, 20.
 Arámiak 13, 18, 20.
 Arámiak délre rajzása 20,
 21.
 Arámi urartui király 74.
 Arany-ezüstbányászat 141.
 Ararátí (urartui) jelleg 21.
 Ararati (urartui) nyelv 21.
 Araxesz 290.
 Araxesz-melléki ös-szkitha-
 hon-10, 92.
 Arfaxád 21.
 Arka 112.
 Arkamok 23.
 Arkhal isten 95.
 Arménia 6, 11, 20.
 Arméniaiak árja nyelvűvé
 válnak 11, 102.
 Árpád város bevétele 75,
 112.
 Arrapakhitisz 21.
 Aser: Asszíria 31.
 Aser ország 237.
 Asera: természeti erő.
 Aser-tó 237.
 Assur 237.
 Astarte, Istar, Asztér 131,
 239, 240.
 Asztenu 261.
 Asszír mondai birodalom
 14.
 Asszírja eredeti fekvése 9.
 Asszír írásos kheta levél
 273.
 Aszurasz, Ahura, Ozir, Ezar
 238.
 Asszur-nazir-pál hódítása
 69.
 Asszur v. Elaszár 10.
 Athené 357.
 Atlasz: Talasz 194.
 Attagusz 250.
 Attisz 249.
 Avar város 14, 101.
 Avarisz, Haur vagy Avar
 építése 20, 39, 103.
 Ávitek országa 78.
 Azila 119.
 Azótiak nyelve: nem zsidó
 81.
 Ázsiai népek betérései
 Egyiptomba 62, 64.
 Babilon 6, 9.
 Babiloni nyelv mint elő-
 ázsiai diplomaciai nyelv
 48.
 Bagadatti 249.
 Bak 176.
 Bál, Bél 212.
 Bál-Iton 233.
 Bányászat 140.
 Barátság a kheták és
 egyiptomiak közt 61.
 Bárka 150.
 Barkhó: birka 137.
 Behisztuni felírás 2.

Békeszerződés Khetaszár és II. Ramzesz közt 57-61.
Béla-törzs 76.
Bélpoklosok kényaszermunkára hurczolása Egyiptomban 63.
Besenyő, bedzsek, masnak 288.
Beri, Beeri 129.
Berit 113.
Bérszaba-19.
Biblosz város 85.
Biza: buja: buza 177.
Beritusz város 85.
Betil-kövek 163, 173.
Bika: pika 138.
Bilgi, gibil 214, 215.
Boghaz-keői dombormű 269.
Boghaz-keői romok 52.
Boryszthen 254.
Boriszthenesz 252.
Buda-törzs 76.
Buda város 27.
Byzasz: Buzás 136, 177.
Capys = sólyom 274.
Chamar: számár 138.
Ciprus-sziget 129.
Citium 129.
Csahi-ország 84.
Damasek, Tamaszku 113, 196.
Damaszkuszi állam a kheták ellensége 69.
Damaszkuszi állam népfaja 69.
Demarusz 131.
Dencia 291.
Deva = teve 258.
Dingir, Dimir = tenger, temer 193, 217.
Edomiták 18, 23, 24.
Ég, égni 204.
Eileithia stb.: élet 218.
Ejuk-i romok 52.
Ekbatána Szíriában 80.
Ék 267.
Ékirásos levelezés Elő-ázsiaiában 48.
Elagabal 215.
Elámiak 1, 16.
Élettüz lehozók 169, 176, 209.
Élletüzre valló állat- és növényzavak 210.
Él ige 217.
El, il 216.
Elimek 107.
Élion 216, 220.
Elleni 221.
Élon 220.
Elő, eleve 219, 219, 220.
Eltűnt, megszökött istenek 161.
Emese 52, 112.
Emim 16, 23.
Enakim 16, 23.
Eneász és a trójai menekülők 106.
Er, Ar, Ér = erő, Herkulesz 174.
Erek 6.
Erikapeusz, Erekapaim 235, 250.
Eritrei-tenger 86.
Eskü, követ 168.
Esmun 188.
Eszten 261.
Ethiopia vagy Kussország Afrikában 26.
Ethiopok keletiek 3.
Etruszkok Lemnoszból erednek 110.
Etruszkok: lídek 109.
Etruszkok Réciából erednek 109.
Etruszkok: turániak 109.
Eurisztheusz 259.
Európa 129.
Falasa = vándorló 81.
Fanagoria város 122.

Fegyverek: életadók 211.
Fegyverzet 133.
Fenekh: a feneciek neve 87, 202.
Fenesz = fényes 202.
Fenicia giblita lakossága 85.
Fenicia-indiai kereskedés 153.
Fenicia kanaanita lakossága 85.
Fenicia két népeleme 85.
Feniciai alkotmány-testületek 128.
Feniciai államszervez. 128.
Feniciai királyok 128.
Feniciai nemzetségek 128.
Feniciai 3 néptörzs 128, 130.
Feniciai nyelv közel rokona a hébernek 18.
Feniciai városok ellen Asszur-nazir-pál 71.
Feniciek a nyugoti népek vallástanítói 159.
Feniciek az Eritrei-tengertől vándoroltak be 86.
Feniciek neve 87.
Feniciai princepszek testülete 129.
Feniciek nem autokhtonok 86.
Filiszteusok 77.
Filiszteusok a Genezisben 77.
Filiszteusok; a károk rokonai 89.
Filiszteusok és zsidók viszonya 81.
Filiszteusok: jászok 79.
Filiszteusokat III. Ramzesz telepítette Filiszteába 78.
Filiszteusok honfoglalása 78.
Filiszteus ősrégi birodalom 78.
Filiszteusokról Tacitusz 77.
Filitisz-pásztor 101.
Földbirtok Feniciában 131.
Földmivelés 136.
Fönix 129.
Frigeek eredete 106.
Fűrni, lopni, repülni stb. 208.
Gadara = gádor 120.
Gadir = Gadesz stb. 192.
Gagyogó szavak 275.
Gálya, galea, gaul stb. 148.
Gannaki 8.
Garbatusz a khetá király kocsisa 55.
Gaumata mágus 2.
Gáza-Ekbatána 80.
Gáza, Gázia 79.
Gabaléne 24.
Gela = király 274.
Gemmák 270.
Genakh-törzs 286.
Gibliták: hegyvidékiek 85, 130.
Georgiaiak 11.
Gerrári filiszteus állam 78.
Görögök nem szerették a károkat 90.
Görög telepek a Pontusz, Meotisz és Kaukasznál 122.
Gudea 8, 15.
Habur-folyó 8, 114.
Hadad 114, 131.
Hadászat 133.
Hadiszekerek 133.
Hágár 20.
Hajóépítés 150.
Hal, halászat 147.
Harmasz = Hérmesz 264.
Harmat 264, 265.
Harmonia 264.
Harráni ősbirodalom 9, 101.
Harran v. Karré 9.
Harráni vásárok 156.
Hauara 103.

Ház-, lakás-, palota-szavak 186.
Héber nyelv: a kanaaniak nyelve 18.
Hebron 19, 32.
Hedzsász 23.
Herkulesz = Arkhal 174.
Herkulesz-népseregeket vezet nyugatra 116.
Herodesz Filisztea ura 81.
Hetes szám 187.
Hethi fiai 51.
Het, Kefta = hét 188.
Hét csillag 187.
Hikszoszivadékok betörése Egyiptomba 63.
Hikszoszkirályok nevei 29, 30.
Hikszosz-királyok uralma 30, 31.
Hikszoszok betörésének kora 31.
Hikszoszok faja 33, 43.
Hikszoszok honfoglalása 28.
Hikszoszok kiűzet. Egyiptomból 36, 37.
Hikszoszok műveltsége 34.
Hikszoszok szétvándorlása 39, 40, 83, 84.
Hikszoszok Tacitusznál 32.
Hikszoszok vagy pásztorok 29.
Himera, Himerosz, Khimera 175.
Him- és nőelv 163.
Hipánisz = Kumán 291.
Hiperboreusok 159, 160.
Hittiták lásd: Kheták.
Hiungnok 124.
Hunor és Magor 99.
Író 233.
Idumeiek (edomiták) faja 88, 89.
Indiai népek 120.
Indike = Kis India 120.
Ió 246, 247.
Ir 273.
Isten 252, 254.
Izmirisz 273.
Izmaeliták 20.
Janua 100.
Jánusz: Oannesz 204.
Jao, Jó 244, 245.
Jazamaták 3, 80.
Jáza: Jasszi, Jászvásár 79.
Jémen 24, 25.
Jémeniek faja kérdéses 25.
Jó = folyó 246.
Joktanidák 26.
Joppe összeközlő 14.
József (Jákób fia) II. Apapi király minisztere 38.
Kádes fekvése.
Kádesi ütközet Pentaur költő szerint 55.
Kadmosz 129.
Kaft, kefta 22.
Kaftor 77.
Kain ivadékai 23.
Kaini, keni törzs 23.
Kald v. Kaszd 5.
Kaldaiok 11.
Kaldea 5.
Kalepszira udv. történet-író 55.
Kalib: karib 285.
Kalib v. kald 11, 92.
Kálnó 112.
Kamatisz csapatvezér 65.
Kanaán 14.
Kanaán: alföld 85.
Kanaáni hittiták v. khit-teusok 19, 100.
Kanaani, kenai 89.
Kanaaniták honfoglalása 18.
Kam, kám: mag, makk, mák 172.
Kangár 288.
Kan, kán 170, 171.

Kappadócia 11.
Kard 135.
Kardouvozi 11.
Karé-törzs 285.
Kár: birka, juh 137.
Kár fegyverzeti találmányok 134.
Kár-feniciek 32, 41, 87.
Kár-feniciai ősök és istenek nevei kár szavak és nevek 87.
Kária (a kisázsiai) lakosságának eredete 83, 90.
Kária Kisázsiaiában 82.
Kárika város 57, 112.
Karkemisz bevétele 71.
Karkemisz fekvése 52.
Károk 82.
Károk Afrikában 118.
Károk elterjedése 89.
Károk és berberék keveredése 83.
Károk és feneciek 83, 87.
Károk és feneciek mithosza közös 87.
Károk és feneciek hajózási összeköttetése 88.
Kár és feniciai telepek 151, 152.
Károk és kheták összeolvadása Észak-Szíriában 84.
Károk fájának kérdése 42.
Károk legműveltebb vidéke 84.
Károk, lídek és mizek egy nyelvűek 91.
Károk műveltsége 41.
Károk a Tanaisz torkolatánál 122.
Kár-ruthen vidékek gazdagsága 44.
Kár-szabart-magyar 13.
Kár-szigetek 82.
Kaskák és Urumák 66.
Kaszü a lebkő isten 166.
Kaszuhimok 77.
Kathurák 23.
Kaukázusi ország, nép és tulajdonnevek 124.
Kazaria város 57, 111.
Kazé-törzs 285.
Kedes: kedves 153.
Kefaludí szikul város 107.
Kefének 5.
Kefeusz király birodalma 14.
Kereskedelem 152-158.
Kereskedelmi utak 155.
Kethura 20.
Kétélű csatabárd 270.
Keffeú sas 270.
Khalu 82.
Khalman: Aleppo 112.
Kammanéne 99.
Khammán nép a középkorban 99.
Khamman népnév és a khamman-oszlop 99.
Khám a kunok istene 99, 287.
Kháriaország helye 66, 67, 83, 95.
Khár-, Khál- vagy Akharru-ország 22, 43, 82.
Kharon potamoi 87.
Khattiniak ellen Asszur-nazir-pál 71.
Khetá: a hikszoszok neve is, 19, 100.
Khetá birodalom gőcza 52.
Khetá birodalom széttöredezése 63.
Khetá írásjegyek 272.
Khetá-kun-hun 13.
Kheták a vallásos fogalmak terjesztői 150.
Kheták birodalma 51.
Kheták és Amoriták 16, 17.
Kheták és zsidók szövetségsek 69.

Kheták, hittiták, khitteusok 11, 12, 13, 17, 19, 20.
Kheta jelleg 16, 49, 50.
Kheta istenek, mint a békeszerződés megerősítői 59
Kheták: kanik 49, 100.
Kheták műveltsége 51.
Kheták nevei 49.
Kheták régibb hazája 51
Kheták rokonai 50.
Kheták szereplésének kezdete 53.
Kheták Szargon király asztrol. művében 53.
Kheták viselete 50.
Khetaszár kheta király harcai 56.
Kheta: több nép neve 53.
Kheton: költény 144.
Khiosz-sziget 114.
Khitteusok lásd: Kheták, Khom, kham 171.
Khuen-Aten (IV. Amenhotep) 47, 256.
Khun, Khon, Kijun stb. isten 06, 171.
Kigyólisztélet 221.
Kigyóval összefüggő szavak 221.
Kimért idő 232, 233.
Kinor, kinora: kunyora, kinyirbál 132.
Kió = kigyó 114.
Kisázsia árja népei 102.
Kis-Azsia és Görögország őslakói 102.
Kittik 129, 130.
Kolkhisziak 78, 121, 122.
Kolosszusok 271.
Komán 288.
Komána városok 100
Kománok ellen I. Thigl. Palaz. 67, 68.
Kománok Kappodóciában és Pontuszban 114.
Kommagen 287.
Kommagen Ausztriában 99.
Kommagen orsz. neve a kummuh népről 99.
Kor, Korosz, Kronosz 233.
Korosz napisten 121, 200.
Korosz: Körös 234.
Kos (kosszeus) nép 3, 167.
Kosz-sziget 114.
Kothon: kikötés 150.
Kőr nemző hajlása 286.
Köves Arabia 22.
Krétai művészet 272.
Kreitisz-pleti 77.
Krom: az idők atyja 235.
Kummuhok ellen I. Thigl. Palaz. 65; Asszur-mazirpál 70, 72.
Kurdisztán 11, 20.
Kussiták: 25, 27.
Khusan-Risatani mezopotámiai király 64.
Kutha 6.
Kudur-Lagamer 16.
Kumagyar 288.
Kumánok v. Kománok 98, 98, 102.
Kummuhok 287.
Kumükök.
Kun isten: 287.
Kurtik 66, 95.
Kuza, Kuesa, Hu és Sza 167, 209.
Kubelé 215.
Kübelé befilkövének Rómába szállítása 110.
Kvotioi 11.
Kynirasz papkirály 131.
Lemlunok 5.
Libek (lehu), maurok, getulok, guansok, numidok 117.
Libi-Fenicia 89.
Lidek 109.
Lidek és károk egy nyelvűek 91.

Lidek és szolimek ugyanegy nyelvűek 91.
Ló: Ala 137.
Lofosz: lófös 134.
Lud: Ruthen 22.
Ma 243, 269, 290.
Mabog, Magog v. Hierapolisz 62.
Mabogi templom 266.
Mabogi ünnepek 155.
Madianiták 20.
Madzsar városok 122.
Mag: a földművelés fel-találója 174.
Mag: nagy 172, 173, 174.
Magam-Sammlung 184.
Magar, megaron = lakás 117.
Magaria, magalia, mapalia = kunyhó 117.
Magarisz város 98.
Mager (sovány) — Szémir (kövér) 181.
Magógok 110.
Magusok 2.
Makar, Maker, Magor isten 96, 98, 171, 287.
Makaria-szigetek 97.
Makarok szigetei 97.
Mangalia 292, 293.
Mangala 293.
Mankaria 292, 293.
Mannai v. Vannai állam 11.
Marmarida v. berber 83, 117.
Marna = a márna hal 227.
Martaország 15, 16.
Mathien: méh 80.
Maur: mauhar = Makar 98.
Mauzol 270.
Mauzoleum 270.
Megara: Apamea város külvárosa 97.
Megara: Ceresz istennő 178.
Megara: Herkulesz neje 97.
Megara: Karthágó külvárosa 97.
Megara: Megere 99.
Megara város 98.
Megarisz 97.
Mehi: méh 199.
Memnon ethióp király 15.
Men vagy Mentik 32, 33.
Menny, Mén 189.
Menti-Szátik 33, 39.
Meonok v. Maionok 108.
Meotisz vidéki kereskedés 156.
Mezopotámia 5.
Mezopotámia ősnépe 8.
Midiániták 18.
Milétuszi telepek 122, 151.
Minden: Min 189.
Mitáni 12, 43, 100.
Moabiták 18.
Moloch, Mélek, Mulge stb. 213.
Mongol, mogul 292.
Mot: motsár 191.
Mothanár kheta király harcai 55.
Muszkák 11, 111.
Muszkák leverése 65.
Muszkák és tibarének terjeszkedése délre 64.
Muszrország ellen I. Thigl. Palaz. 67.
Nabateusok 24.
Nagyboldogasszony 269.
Nahirik 11, 12.
Nahirik ellen I. Thigl. Palazár 67, Asszur-Nazirpál 69, II. Szalmanaszár 74.
Nana 267.
Nap 198.
Napata v. Nap 26, 27, 93.
Napész ős 92, 93.
Nedv, Neit, Neite 190.

Nemző és tápláló ellentéte 178.
Népek áttelepítése 76.
Ninive 8, 9.
Ninusz kir. birodalma 14.
Ninusz és Szemiramisz 12.
Nub hikszoész király 34.
Nubia 26.
Nyelvtani alakok 275.
Nyíl: tűzjelkép 207.
Oannesz mithosza 228.
Oesz v. Oannesz halbört viselt 229.
Okos: Oguz, Okhuz 166.
Olbia 253.
Omorka: omortka 191.
Ór-141.
Orkán 170.
Osero 236, 237.
Órökidő 232.
Örök, Öreg 235...
Ösemer vall. fogalma 161.
Ősidő 232.
Ősnépeink műveltsége 125.
Paddan Aram 94.
Pafosz, Faposz: Papos 132
Palóc népnév tán Palósz ostoi ered 101.
Palici v. Fálesz istenek 108.
Pál, fül alakra vezető népevek 92.
Pápasz 250.
Papir 143.
Papiros 273.
Paraszt: perezit 131.
Paripa város 72, 112.
Pászor királyok uralmának jellemzése 37.
Péderi város 72.
Pelesta, Palasta, Pelistim 81.
Persa-öböl melléke a feneciek őshona 86.
Petra 24.
Pileges: bélyeges 153.
Polovcok betelepítése Magyarországra 101.
Protomédek 1.
Protomédek szavak 2.
Pteria helyén volt kheta város 52.
Punti eredetű feneciek 86.
Puntország 27, 39.
Ra 198.
Rakodi: rakodó 151.
Ramzesz II. faraó nőül veszi Khetaszár leányát 61.
Refáim 16, 23.
Réz 141.
Rödusi kolosszus 271.
Ruthenek v. rotennuk 22, 43, 111.
Sakalasa, Sekulsa: szikel 105.
Sargani a régi Szargon király 15.
Sárkányok valóban voltak 224.
Sárkány összefügg a sárral 226.
Sárkány-szavak és nevek 225, 226.
Sarg = a filiszteus zsarnokok 81.
Saruhana a hikszoészok erődje 36, 37.
Sasuk 41, 81.
Seddád adita király 39, 116.
Sekl 154.
Sémiek bevándorlása Asszírziába 8.
Sinai félsziget 22.
Subári 93, 94.
Subartu 66, 93, 95.
Su és Keb egyipt. istenek 203.
Sukutu 285.
Susinákok 4.
Syrtes = szirtes 274.

Szába 25.
Szabaót 188, 251.
Szabirok 13.
Szabirok: szabortioiaszfaloi 50, 94.
Szabosz, Szabaziosz 251.
Szafirkő 140.
Szagalasszus: Sakalasa 105.
Szaisz, Szosz, Sziszii: szüz 257.
Szalmanaszár II. 12.
Szalmanaszár II. zsákmányai 72.
Szamár: chamar 198.
Számósz-sziget 114.
Zsan, Szamasz, Szemesz stb. 179.
Szapari, Szapparía 294.
Szaplet kheta király harcai 54.
Szaplet, Szaprer, Szapalulu kheta kir. levele 54.
Szargon (Lugalgirinna) asztrológiája 15.
Szárnyas ló 270.
Szaormaták 3.
Szaracének 102.
Szarduri urartui király 74.
Szaru 267.
Szaszpirek v. szabirok 50.
Szegezta: a mai Segesd 107.
Székelyek 288.
Székelyek esszikulok Free-mannal 107.
Széla v. Petra város 24.
Szem-mag 176.
Szemar Gebail El isten vára 85.
Szemere családnév 182.
Szemeron: személy 134.
Szemerő, szemérem 176, 180.
Szemesz: Oculus Beli 179.
Szem-Herkulesz 179.
Szemiramisz 12.
Szemiramisz királyné eredete 14.
Szemiramisz mith jelenlősége 181.
Szem-mag és a nő 177.
Szent-tűz fanemei 206.
Szet: eset, est, setét 200.
Szidon neve = halfogás 113.
Szikelek Itáliában 104.
Szikelia Görögországban 105.
Szikel-latin rokonság 104, 106, 110.
Szikel vagy Szikul nép 104.
Szikra 199.
Szilén 119, 209.
Sziloh város 119.
Szimira v. Szemira város 113.
Szingara 8.
Szín holdisten 9.
Szín város 112.
Szíría 14.
Szíro-fenicia 87.
Sziktha 285.
Szikthák 1.
Szikthesz 92.
Szoán (Tanisz) város 32.
Szobor 271.
Szolimánok 102.
Szolime a pásztorok fővárosa 102.
Szolimek 91, 102.
Szoloeisz, Szoloeencia 19.
Szöllő szavunk 119.
Szövetség Ben Adár alatt II. Szalmanaszár ellen 73.
Szövetség II. Szalmanaszár ellen 72.
Szövetség III. Thigl. Palazár ellen 75.
Szövőipar 143.
Szuffetek 128.

Szukot 285.
Szumir 8.
Szumirok 5.
Szungir, Szungár 8, 95.
Szutek v. Szeth isten 34
Szuziána 3.
Szülni 221.
Tábor 139.
Tahenuk vagy tehenek
17, 80.
Tamahuk 16, 88.
Támasz 194.
Tamazig nép 118.
Tanaazigh, tamahu 197.
Tamimaszadasz 196.
Tammuz 195.
Tanafi 151.
Tanaisz 258.
Tanaisz-fólyó 291.
Tanit, Tanaitisz 257; 258.
Tanon 256.
Tápláló ÷ a-búza-s-a-nő 177.
Taprobane (Ceilon) sziget
120.
Tarián-törzs 286
Tarkhon 109

Tarkhon = bíró 243.
Tarkhon és Eneasz 110.
Tarkundarasz kheta
levele 53.
Tátos 263.
Taut, Tot stb. 259, 263.
Tehenuk neve a tehénről
89.
Tehén: tehen 89, 138.
Tell-el-Amarna 47.
Tell-el-amarnai lelet 43,
47.
Tell-el-amarnai levelek,
mint a kheták kezdő
rának forrásai 53.
Temudit 292.
Temuditek 25.
Tanger: tenger 147, 192.
Turkok 102.
Ten = tevő 255, 258.
Tengeri csatája a honfog-
láló magyaroknak 146.
Tér, tár, tart stb. 238
Tett vagy tét 259, 262.
Teucer 106.
Teukrok 106.

Thana 258.
Thiglat Palazár I. hódítái
65.
Thenet 258.
Thiamat, Thavatth, Thatta
190, 193, 195.
Thogarma fiai 286.
Thogarma ivadékai Ben
Gorion szerint 124.
Thogarma vidék 102.
Thuro 242.
Tibarének 11.
Tingiz város 116.
Tirhénusz 109.
Tirusz — a feneciai fő-
város — lakossága: kár
88.
Toros madár 242.
Történelmi áttekintés 278
— 284.
Törvény szavai 242.
Tud 263.
Turáni faj 1.
Turuki nép 103, 286.
Tutmesz I. Iarao hódítái
44.

Tutmesz III. hódításai 45,
46, 47.
Tűz 197.
Tűz: élet 204.
Tűzgerjesztési módok 205.
Tűzhányók: sárkányok 226.
Tűzital 209.
Tűz szervei 205.
Vallás 159.
Vallás és művészet 266.
Valon: való 220.
Viharfa (Wetterbaum) 169,
172.
Villámhívó 162, 169.
Villámkö 162.
Vul, Vulkán 170, 202.
Zakhur 289
Zakul 289.
Zeliz 119.
Zomzomim 16, 23.
Zuzim 16, 23.
Zsidók kiköltözése (exodus)
Egyiptomból 63.
Zsidók nem rokonai a
kanaanitáknak 18.
Zsidók régi nyelve: arámi
21.

re-PRINTED IN HUNGARY

BUDAPEST, 1991.

